

ไตรทรรศนะว่าด้วยกบฏสันติภาพ

อารัมภกถา

ในปัจจุบันนี้ โลกได้แบ่งออกไปเป็นสองค่ายอย่างเห็นชัด ๆ และไม่เคยมีมาแต่ก่อน ค่ายหนึ่งเป็นค่ายสันติภาพ อีกค่ายหนึ่งเป็นค่ายรุกราน . . . ประชาชนชาวไทยควรตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวที่จะร่วมมือกับขบวนการสันติภาพสากล และกระต้นเตือ่นจัดตั้งขึ้นในหมู่ประชาชนหรือดำเนินการกำจัดสงครามรุกรานและแผนการสงครามให้ได้ผลทันทั่วทั้งที่ แต่ในการต่อสู้ป้องกันสันติภาพและต่อสู้ขัดขวางนักค้าสงครามนั้น แม้ว่าจะเป็นการกระทำของประชาชนทุกหมู่เหล่าเว้นแต่ นักค้าสงครามและสมน โดยไม่เลือกเพศ วัย ฐานะความเป็นอยู่ ศาสนา ประเพณี เชื้อชาติ พรรค กลุ่ม และลัทธิความเชื่อถือใด ๆ ก็ดี โดยที่การต่อสู้เพื่อสันติภาพนี้ เป็นการกระทบกระเทือนต่อแผนการสงครามของพวกนักค้าสงคราม . . . พวกนักค้าสงครามและสมน จึงได้พยายามใส่ร้ายป้ายเหม็น ให้กำลังสันติภาพทั้งมวลกลายเป็นการผิดกฎหมาย โดยอาศัยอำนาจปกครองที่ตัวได้ยึดอยู่ และในเวลานี้ การใส่ร้ายป้ายเหม็นอะไรก็ไม่ดีเท่าการประยี่ห้อให้เป็นคอมมิวนิสต์ เพราะหลังจากที่ได้ทำการโฆษณาอย่างหนัก ซึ่งจะมีคนเชื่อหรือไม่ก็ตามว่าคอมมิวนิสต์เป็นพวกประพฤติมิชอบ ร้ายกาจต่าง ๆ ปานว่าเป็นปีศาจ ใส่ร้าย แล้วก็ได้โฆษณาว่าคอมมิวนิสต์เป็นฝ่ายก่อสงคราม และก่อความยุ่งยากอยู่ในขณะนี้ . . . การใส่ร้ายป้ายเหม็นอันนี้ ในที่สุดก็จะมาในรูปตรากฎหมายให้พรรคคอมมิวนิสต์เป็นพรรคผิดกฎหมาย แล้วที่นี้ไม่ว่าใครที่เป็นปรปักษ์กับฝ่ายปกครอง เป็นปฏิปักษ์กับพวกจักรพรรดินิยมซึ่งเป็นมุลนายของฝ่ายปกครอง ก็จะถูกละหว่า เป็นคอมมิวนิสต์ นั่นคือได้รับอาญาของฝ่ายปกครองตามที่ได้ตราขึ้นไว้ตามบัญชาของพวกนักค้าสงครามจักรพรรดินิยม . . . (ธาตุน้ำดี 2493: 3, 16-17) [เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน]

บทความเรื่อง "วิธีการต่อสู้เพื่อสันติภาพของประชาชนชาวโลก" โดย "ธาตุน้ำดี" ซึ่งลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ตั้งแต่ 24 มิถุนายน 2493 ดังได้คัดมาบางส่วนนี้ เป็นงานเขียนวิเคราะห์และพยากรณ์สภาพการเมืองไทยในช่วงต้นทศวรรษ 2490 ได้อย่างคมชัดที่สุดในช่วงที่ตีพิมพ์เผยแพร่ นั้น ขบวนการสันติภาพในประเทศไทยยังไม่ทันจะเริ่มจัดตั้งขึ้น แต่ในท่ามกลางกระแสการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ฝ่ายรัฐบาลกำลังพยายามปลุกฝังทัศนคติและนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ด้วยกลวิธีต่าง ๆ "ธาตุน้ำดี" ก็ได้วิเคราะห์สภาพของขบวนการสันติภาพที่จะบังเกิดขึ้นในสังคมไทยว่าจะต้องได้รับการต่อต้านจากกลุ่มผู้ปกครองด้วยมาตรการรุนแรงในระดับต่าง ๆ จนกระทั่งถึงการออกกฎหมายปราบปรามคอมมิวนิสต์ (ซึ่งถูกยกเลิกไปแล้ว) มาใช้เพื่อการนี้โดยเฉพาะ ในกรณีเช่นนี้ "ธาตุน้ำดี" ได้ชี้แนวทางการต่อสู้สองประการ คือ

. . . ประการหนึ่งคือพยายามไว้วางยาสลักตัวออกจากการถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และหรือจะให้เกิดความเชื่อถ้อยยิ่งขึ้น ก็ยิ่งทำการเป็นปฏิปักษ์อย่างรุนแรงต่อคอมมิวนิสต์ อีกประการหนึ่งก็คือ ฝิเคราะห์ความจริงและรวมกำลังต่อสู้อย่างเด็ดเดี่ยวไม่ย่อท้อ โดยพุ่งกำลังเข้าต่อต้านกับฝ่ายที่ร่วมมือกับนักค้าสงคราม วิธีหลังนี้เท่านั้นที่ถูกต้อง เพราะไม่เพียงแต่ทำให้อบายไล่ร้ายป้ายเหม็นของฝ่ายปกครองต้องล้มเหลวไปเท่านั้น ยังเป็นการยืนตัวอยู่โดยมั่นคงอีกด้วย เพราะในเมื่อเราต่อสู้เพื่อสันติภาพ และนั่นเป็นการขัดต่อความกระหายมุ่งมาดของฝ่ายปกครองและจักรพรรดินิยมที่เป็นฝ่ายก่อสงครามจนถล่มกำจัด และกดขี่ข่มเหงจากนักค้าสงครามรุกรานนั้นแล้ว มิใช่เราจะตีตนว่าไม่ใช่คอมมิวนิสต์สักเท่าไร นักค้าสงครามย่อมจะไม่ฟังเสียงและหาเหตุปราบให้สิ้นไปจนได้ เพราะจุดปราบของนักค้าสงครามไม่จำกัดอยู่แต่เฉพาะที่คอมมิวนิสต์ซึ่งได้นำประชาชนลุกขึ้นป้องกันสันติภาพของเขา หากแผ่ไปยังผู้ต่อสู้เพื่อสันติภาพทั่วถ้วนทุกหน้าไม่เหลือหลอ ไม่ว่าจะ เป็นใครมาแต่ไหนก็ตาม . . . (ชาติผู้ดี 2493: 17-18) [เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน]

และนับตั้งแต่นั้นมา ขบวนการสันติภาพในประเทศไทยก็เริ่มจัดตั้งขึ้น โดยกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ หลากหลาย และอวสานด้วยการกำจัดปราบปรามทั้งสันติชน สื่อมวลชน นักศึกษา กรรมกร สงฆ์ และขบวนการต่อต้านรัฐบาลอื่น ๆ ซึ่งปิดท้ายด้วยการออกพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช 2495 มาบังคับใช้ในทันที

พัฒนาการของขบวนการสันติภาพ ในช่วงแห่งการเติบโตจำเริญงอกงามในสังคมไทยนี้ แม้จะเป็นช่วงระยะสั้น ๆ แต่ก็ได้เผชิญหน้าท้าทายอุปสรรคนานัปการ งานศึกษาบทนี้จะพยายามชี้ให้เห็นถึงความมอดงามของพลังสันติและการคุกคามขู่เข็ญจากพลังอีกฝ่ายหนึ่ง ความแปรเปลี่ยนทั้งฝ่ายที่ยืนหยัดต่อสู้ และที่โดดเดี่ยวพลังสันติ เจตนาารมณ์ทั้งที่บริสุทธิ์ และที่มุ่งใช้ประโยชน์จากขบวนการสันติภาพ ทั้งการต่อสู้ช่วงชิงและการปกป้องรักษาอำนาจ-ผลประโยชน์ทางการเมือง ทั้งการแสวงหา และการกดขี่เหยียบย่ำคุณค่าทางสังคม และปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองที่ก่อให้เกิดกรณี "กบฏสันติภาพ"

พัฒนาการของขบวนการสันติภาพในช่วงต้นทศวรรษ 2490

. . . สันติภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์ทั่วโลกปรารถนา เพราะฉะนั้น ทราบใดที่เราได้มาโดยไม่ก่อให้เกิดความขมขื่น ปวดร้าว หรือเหยียบย่ำบกองเลือด ความเดือดร้อนทนทุกข์ทรมานของเพื่อนมนุษย์ ทุกคนก็ควรยืนมือออกมารับ สันติภาพที่ได้มาด้วยกำลังไม่มีทางที่จะเป็นสันติภาพถาวรได้ สงครามเพื่อระงับสงคราม ก็ไม่มีทางที่จะนำไปสู่การสิ้นสุด ยุติแห่งสงครามเช่นเดียวกัน (มาลัย ชูพินิจ 2494: 2)

มาลัย ชูพินิจ* ได้แสดงทรรศนะนี้ไว้ในระยะที่กำลังมีการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพและจัดตั้งคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยขึ้นมาแล้ว เพื่อแสดงความเห็นเชิงต่อสับสนุนการเคลื่อนไหวเหล่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากความคิดเห็น ทรรศนะเกี่ยวกับสันติภาพที่ขบวนการสันติภาพกำลังนำเสนออยู่นั้นก่อให้เกิดความขัดแย้งในหมู่ประชาชน และต่อรัฐบาล ความขัดแย้งทางความคิดเกี่ยวกับสันติภาพนับเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม-การเมืองที่ไม่เกิดขึ้นบ่อยนักในสังคมไทย ในกรณีนี้ แต่ละกลุ่มที่มีทรรศนะเชื่อมั่นต่างกันยังได้ปฏิบัติภารกิจโต้แย้งกันอยู่เป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางปัญญาความคิด

งานศึกษาในชั้นนี้จึงเห็นว่า การศึกษาทำความเข้าใจพัฒนาการของขบวนการสันติภาพในทศวรรษนี้ จะเป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างพลังการเมืองกระแสหลัก และกระแสฝ่ายเปลี่ยนแปลงในสภาพสังคมไทยได้เป็นอย่างดี โดยในส่วนแรกจะเน้นศึกษาพัฒนาการของขบวนการสันติภาพสากลซึ่งมีจุดกำเนิดในทวีปยุโรปก่อน จากนั้นจะศึกษาการก่อตัวของขบวนการสันติภาพในประเทศไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายขบวนการสันติภาพสากล

*มาลัย ชูพินิจ (2449-2506) เกิดที่จังหวัดกำแพงเพชร ศึกษาต่อที่พระนคร สำเร็จชั้นมัธยมต้นและปลายที่โรงเรียนวัดบดินทรนิมิต และสวนกุหลาบวิทยาลัยตามลำดับ ในระหว่างนี้ได้ศึกษาริชาชินครุไปด้วย ประกอบอาชีพครูที่โรงเรียนวัดสระเกศ ไม่นานก็ลาออกและเริ่มอาชีพนักประพันธ์ นักหนังสือพิมพ์ที่บางกอกการเมือง ในปี 2470 จากนั้นก็ย้ายไปทำอีกหลายฉบับ เช่นที่ ไทยใต้ สุภาพบุรุษ ไทยใหม่ ผู้นำ ประชาชาติ ประชามิตร-สุภาพบุรุษ และ นิมิตไทย ฯลฯ โดยใช้ชีวิตนักหนังสือพิมพ์อยู่ที่บริษัทไทยพาณิชย์การจำกัด นานถึง 17 ปี มีคอลัมน์ที่เขียนประจำในช่วงทศวรรษ 2490 คือ "ระหว่างบันทัด" ในหนังสือพิมพ์ นิมิตไทย ซึ่งเป็นงานวิพากษ์วิจารณ์ข่าวสารประจำวันทั่ว ๆ ไป ในขณะที่ นิมิตไทย เป็นหนังสือพิมพ์ที่มียอดพิมพ์จำหน่ายสูงมาก เป็นจำนวนครั้งละ "เรือนหมื่นขึ้นไป" ข้อเขียนที่ตีพิมพ์ใน นิมิตไทย จึงนับได้ว่าแพร่หลายกว้างขวางที่สุดแห่งหนึ่ง มาลัย ชูพินิจเป็นผู้ที่ต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของวิชาชีพนหนังสือพิมพ์ เพื่อความยุติธรรมต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ และมีทัศนคติที่เสรีนิยมอย่างมาก อย่างไรก็ตาม มาลัย ชูพินิจ ไม่ได้มีบทบาทเคลื่อนไหวทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวรณรงค์เพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ การรณรงค์เรียกร้องสันติภาพ หรือการต่อต้านนโยบายต่างประเทศ-นโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ อย่างเช่นนักหนังสือพิมพ์ร่วมสมัยอื่น ๆ โปรดดูประวัติมาลัย ชูพินิจ ในสุริรา สุขนิยม (2521); สุวิมล รุ่งเจริญ (2526)

1. ขบวนการสันติภาพสากล ในช่วงต้นทศวรรษ 2490

ในยุคปัจจุบันนี้ มีกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทำงานเกี่ยวกับการลดอาวุธและสันติภาพกว่า 1,500 กลุ่ม (Galtung 1968: 495) แม้ว่าจำนวนสมาชิกรวมของกลุ่มเหล่านี้อาจจะน้อย แต่ก็เป็นเวทีสำหรับแสดงข้อคิดเห็นต่าง ๆ แก่สาธารณชน "เวที" สำหรับสันติภาพนี้ อาจจะไม่ใหม่นัก เนื่องจากอาจจะนับได้ว่า ขบวนการสันติภาพเริ่มต้นจัดตั้งขึ้นที่สหรัฐอเมริกาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1815 (Galtung 1968: 495) แต่สมัชชาสันติภาพระหว่างประเทศครั้งแรกนั้น เปิดขึ้นที่กรุงลอนดอนในปี ค.ศ. 1843 นอกจากนี้ การมอบรางวัลโนเบลด้านสันติภาพ ยังเป็นการแสดงถึงความสนใจในปัญหาสันติภาพ* และในช่วงเวลาต่อมาทางค่ายตะวันออกก็ได้มีการจัดรางวัลด้านสันติภาพของตนขึ้นมาบ้าง ที่รู้จักกันดีก็คือรางวัลเลนิน นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม "สันติภาพ" มิได้มีความหมายเป็นเพียงรางวัลที่มีไว้แจกจ่ายสำหรับผู้แสวงหาหรือรักษาไว้เท่านั้น แต่ยังเป็นถึงอุดมการณ์ที่มหาอำนาจหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้ง 2 ค่ายคือทุนนิยม-เสรีประชาธิปไตย ที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ กับค่ายสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ ที่มีสหภาพโซเวียตเป็นแกนนำ ต่างก็อ้างว่าตนเป็นผู้ค้ำจุนรักษาไว้ ส่วนอีกฝ่ายเป็นผู้มุ่งทำลาย และต่างฝ่ายต่างก็อ้างถึงวิธีการในการบรรลุซึ่งสันติภาพของตนไว้ การช่วงชิงคุณค่า "สันติภาพ" ในยุคนี้ ยังคงส่งผลมาถึงพัฒนาการของกระบวนการเรียกร้องสันติภาพในยุคปัจจุบันอยู่บ้างไม่มากนักน้อย ดังจะศึกษาพัฒนาการของขบวนการสันติภาพในยุโรปช่วงต้นทศวรรษ 1950 ดังนี้

1.1 กำเนิดและภารกิจของขบวนการสันติภาพสากล ปรากฏการณ์ของขบวนการสันติภาพสากลนั้น ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าไม่ใช่ของใหม่ โดยเกิดขึ้นมาก่อนทั้งในสังคมตะวันตกและค่ายคอมมิวนิสต์ ในยุโรปตะวันตก ขบวนการสันติภาพโดยมากมีรากฐานจากพวกซ้ายใหม่ และขบวนการต่อต้านสงครามเวียดนามในยุคปลายทศวรรษที่ 1960 ในขณะที่บางกลุ่มสามารถสืบสาว

*มีรายละเอียดเกี่ยวกับรางวัลนี้บางประการที่น่าสนใจคือ ตามปฏิทินของมูลนิธิโนเบล ปี 1963-1964 ได้มีการแยกแยะรางวัลเกี่ยวกับสันติภาพ 59 รางวัล พบว่าได้มีการมอบให้แก่สหรัฐอเมริกา 12 รางวัล ให้ฝรั่งเศส 8 รางวัล ให้อังกฤษ 7 รางวัล ดังนั้นทั้ง 3 ประเทศได้รางวัลถึงร้อยละ 46 ส่วนอีก 12 ประเทศได้ร้อยละ 40 และอีก 8 รางวัลให้แก่สถาบันต่าง ๆ เช่นกาชาดสากล ซึ่งทั้งหมดนี้ได้แสดงถึงอคติในการกระจายรางวัล ดังนั้นจึงไม่แปลกใจที่ทางค่ายตะวันออกก็มีรางวัลด้านสันติภาพสำหรับกลุ่มตนบ้าง

ได้ถึงยุคทศวรรษ 1950 ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันนี้มีขบวนการต่าง ๆ หลากหลายมาก บ้างก็สัมพันธ์กับทางศาสนจักร บ้างก็ไม่ใช่พวกศาสนาแต่ก็เป็นพวกมนุษยนิยม นอกจากนี้ยังมีอีกพวกหนึ่งที่มีความเชื่อมโยงกับค่ายคอมมิวนิสต์ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ ส่วนในยุโรปตะวันออกนั้น ขบวนการสันติภาพมักจะถูกควบคุมโดยรัฐ ผ่าน "คณะกรรมการสันติภาพ" ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสภาสันติภาพสากล (World Peace Council) ซึ่งตั้งอยู่ที่กรุงเฮลซิงกิ และโดยที่การเคลื่อนไหวของขบวนการสันติภาพในระยะแรก ๆ เป็นการชี้นำของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ดังนั้นงานศึกษานี้จะมุ่งพิจารณาขบวนการสันติภาพที่มีความเชื่อมโยงกับค่ายคอมมิวนิสต์เท่านั้น

การเคลื่อนไหวเรื่องสันติภาพของฝ่ายคอมมิวนิสต์นั้น เริ่มต้นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1948 ในเดือนมิถุนายน มีการจัดสมัชชาสากลของปัญญาชนเพื่อสันติภาพ (World Peace Congress of Intellectual for Peace) ที่เมืองโรคลอว์ (Wroclaw) ในประเทศโปแลนด์ โดยมีปัญญาชนจากกลุ่มประเทศในยุโรปทั้งตะวันตกและตะวันออกเข้าร่วมมากมาย ทั้งนักวิทยาศาสตร์ นักเขียน ศิลปิน และปัญญาชน (Sworakowski 1973: 488) ที่ประชุมได้ลงมติว่าชาติที่ไม่นิยมลัทธิมาร์กซิสต์เป็นผู้สร้างความตึงเครียดให้กับโลก และหลังจากนั้นก็มีการจัดประชุมขึ้นอีกหลายครั้งในรูปแบบคล้ายกันในประเทศแถบยุโรป เช่นในฝรั่งเศส พวกนิยมคอมมิวนิสต์ คือกลุ่มสหพันธ์ประชาธิปไตยนานาชาติสตรี (Women's International Democratic Federation) ซึ่งเป็นองค์กรบังคับหน้าของคอมมิวนิสต์สากลยุคก่อน ก็ได้ร่วมกับคณะกรรมการประสานงานปัญญาชนเพื่อสันติภาพ (International Liaison Committee of Intellectual for Peace) ซึ่งก่อตั้งขึ้นจากการประชุมสมัชชาที่โปแลนด์ โดยมีศาสตราจารย์โจลิโอท์ คูรี นักวิทยาศาสตร์ ชาวฝรั่งเศสเป็นประธาน (Sworakowski 1973: 488) ได้สนับสนุนให้เปิดสมัชชาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อสันติภาพสากลขึ้น และได้โจมตีนโยบายของสหรัฐอเมริกา และความคิดอ่านที่จะก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือ (NATO)

ต่อมาในระหว่างวันที่ 20-25 เมษายน 1949 ได้มีการจัดประชุมสมัชชาสันติภาพสากลขึ้นเป็นครั้งแรก ผู้เข้าร่วมประชุมบางส่วนประชุมที่กรุงปารีส แต่บางส่วนประชุมที่กรุงปารีส ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลฝรั่งเศสไม่ยินยอมออกหนังสือเดินทางเข้าประเทศ ให้แก่ผู้ที่จะเข้าร่วมประชุม บางรายโดยให้เหตุผลว่าเป็นพวกคอมมิวนิสต์ แต่การประชุมก็ดำเนินต่อไปได้ มีประเทศต่าง ๆ 75 ประเทศ ส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมถึง 2,000 คน (Sworakowski 1973: 488) เอกสารของสมัชชานี้อ้างว่ามีผู้ร่วมสนับสนุนสันติภาพที่ได้รับการ "จัดตั้ง" แล้วเป็นจำนวนกว่า 600 ล้านคน (Claudin 1975: 577) ซึ่งต้องอธิบายไว้ในที่นี้ว่าผู้สนับสนุนจำนวนมหาศาลนี้ ส่วนมากมาจากประเทศจีน สหภาพโซเวียต และประเทศที่มีระบอบการปกครองแบบ "สาธารณรัฐประชาชน..."ทั้งหลาย ดังนั้นส่วนที่เหลือ ก็คือรายชื่อผู้สนับสนุนสันติภาพอิสระ ที่ไม่ได้มาจากกลุ่มจัดตั้ง

สตาลินได้บรรยายวัตถุประสงค์ของขบวนการสันติภาพในช่วงนั้นว่า

. . . ขบวนการสันติภาพยุคปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์ที่จะดึงเอามวลชนเข้าร่วมต่อสู้เพื่อพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งสันติภาพ และขจัดสงครามโลกที่อาจจะเกิดขึ้นครั้งใหม่ ดังนั้น จึงไม่ได้หมายถึงการทำลายระบบทุนนิยมแล้วสถาปนาระบบสังคมนิยม หากแต่จำกัดบทบาทเพื่อเป้าหมายแบบประชาธิปไตยในการต่อสู้เพื่อรักษาสันติภาพ เมื่อพิจารณาเช่นนี้ ขบวนการในขณะนี้จึงแตกต่างจากเมื่อครั้งที่เคลื่อนไหวระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ซึ่งพยายามแปรสภาพสงครามจักรวรรดินิยม มาเป็นสงครามกลางเมือง และแผ่วงวัตถุประสงค์ทางสังคมนิยมไว้ (Claudin 1975: 580)

ตามนโยบายที่สตาลินกำหนดไว้เพื่อแสวงความสนับสนุนนโยบายของสหภาพโซเวียตนี้ พรรคคอมมิวนิสต์จะต้องให้การสนับสนุนการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพ และต้องไม่แสดงจุดประสงค์ทางสังคมนิยมและการต่อต้านจักรวรรดินิยมออกมาให้ขบวนการสันติภาพเห็น ตัวอย่างเช่น ผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์แถบลาตินอเมริกาจะไม่ถกเถียงในประเด็นการต่อสู้ปลดปล่อยเอกราชของชาติให้กลุ่มขบวนการสันติภาพได้รับรู้ (Claudin 1975: 580)

หลังจากนั้น ในเดือนพฤศจิกายน 1949 โคมิเนฟอร์มก็มีมติออกมาเพื่อขยายการเคลื่อนไหวของขบวนการสันติภาพ โดยการกำหนดภารกิจต่างๆไว้ดังนี้ (Clews 1964: 45-46)

1. ให้ความสนใจเป็นพิเศษแก่สมาคมกรรมกร องค์การสตรี เยาวชน สหกรณ์ องค์การที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมและการกีฬา การศึกษา ศาสนา และอื่นๆ รวมทั้งนักวิทยาศาสตร์ นักเขียน สื่อมวลชน ผู้ปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรม สมาชิกรัฐสภา และนักการเมืองอื่น ๆ เพื่อที่จะเข้าร่วมต่อสู้เพื่อสันติภาพ ต่อต้านสงคราม
2. แนวของ "ผู้สนับสนุนสันติภาพ" นั้น ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นเอกภาพของชนชั้นกรรมาชีพ
3. ความเป็นเอกภาพของชนชั้นกรรมาชีพจะบรรลุได้ก็ต่อเมื่อ นิสิตพวกฝ่ายขวา คือพวกกรรมกรที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ และผู้นำสังคมนิยมประชาธิปไตยที่มีักจะเป็นปรปักษ์ต่อสันติภาพ
4. โจมตีพันธมิตรทางการเมือง-การทหารค่ายตะวันตกอย่างไม่ลดละ และสัญญาต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย และจะไม่ปล่อยให้มีการโฆษณาชวนเชื่อในสงครามครั้งใหม่ผ่านออกมาจากผู้สนับสนุนสันติภาพที่ซื่อสัตย์เด็ดขาด
5. ใช้การต่อต้าน การเดินขบวน ใบปลิว การรวบรวมชุมนุม การคว่ำบาตร และกิจกรรมอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันนี้ เพื่อเสริมการต่อสู้เพื่อสันติภาพของมวลชน แทนรูปแบบที่แคบ ๆ
6. เชื่อมโยงการต่อสู้เพื่อสันติภาพเข้ากับการต่อสู้เพื่ออิสรภาพของชาติ หมายถึง

การจัดรัฐบาลขึ้นกระฎุมพี ที่เริ่มจะผิงผิงและเป็นสมุนของจักรวรรดินิยมอเมริกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มภารกิจแก่พรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศส อิตาลี อังกฤษ และเยอรมันตะวันตก

7. สำหรับพรรคคอมมิวนิสต์ในรัสเซียและยุโรปตะวันออกนั้น การที่จะเปิดโปงเบื้องหลังจักรวรรดินิยมที่กระหายสงคราม ต้องเสริมสร้างการรวมกลุ่มกันของค่ายคอมมิวนิสต์ก่อน

8. ประการสุดท้าย ต้องเปิดโปงกลุ่มชาตินิยมของตีโต้ [หมายถึงผู้นำประเทศยูโกสลาเวียซึ่งเพิ่งแยกตัวออกจากคอมมิวนิสต์ค่ายรัสเซีย-ผู้เขียน] ที่ทำตัวเสมือนสายลับให้พวกจักรวรรดินิยม

กล่าวโดยสรุปแล้ว มติของโคมิเนฟอร์มนี้ ได้วางหลักเกณฑ์เพื่อ "การรุกโดยสันติภาพ" (peace offensive) แนวใหม่ และวิธีการซึ่งนำโดยค่ายคอมมิวนิสต์ดังนี้

. . . นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์มนุษยชาติที่องค์การแนวหน้าสันติภาพซึ่งนำโดยสหภาพโซเวียตได้จัดขึ้น เป็นปรากฏการณ์อันสำคัญของโลก กำลังใจทั้งหลายทั้งปวงที่ส่งมายังพรรคคอมมิวนิสต์ ได้แสดงให้เห็นว่ามวลชนทั้งหลาย กระทั่งในประเทศทุนนิยม สนับสนุนการต่อสู้เพื่อสันติภาพ ทั้งนี้ ในห้วงเวลาแห่งสงครามต่อต้านพวกฟาสซิสต์นั้น พรรคคอมมิวนิสต์เป็นผู้นำมวลชนที่ต่อต้านการรุกราน และหลังสงครามยุติ พรรคคอมมิวนิสต์และชนชั้นกรรมาชีพก็ยิ่งเป็นผู้นำการต่อสู้ที่กษัตริย์ผลประโยชน์ของประชาชนในการต่อต้านสงครามครั้งใหม่ . . . และร่วมกันเป็นแนวหน้าเพื่อสันติภาพ. . . (Clews 1964: 46)

มติเหล่านี้ ได้กลายเป็นมาตรการในการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อต่อต้านระบบการเมืองที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาศัยสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงให้เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายตน

1.2 สภาสันติภาพสากล และความเคลื่อนไหวของขบวนการสันติภาพ หลังจากได้ริเริ่มการเคลื่อนไหวพรรคเพื่อสันติภาพดังได้กล่าวไว้แล้วนั้น การสถาปนาองค์การสันติภาพในฐานะที่เป็นองค์การบังหน้าทางการเมืองของค่ายคอมมิวนิสต์ ก็ดำเนินไปภายใต้การสนับสนุนขององค์กรแม่คือโคมิเนฟอร์ม ภายหลังการประชุมสมัชชาที่ไปแลนด์แล้ว กิจกรรมหลักของขบวนการสันติภาพก็คือ การจัดการรณรงค์ขึ้นทั่วโลก การรวบรวมรายชื่อบุคคลที่ต้องการสันติภาพนั้น ถือเป็นภารกิจหลัก และอาวุธที่สำคัญของขบวนการสันติภาพในยุคนั้น การรวบรวมรายชื่อบุคคล ก็เพื่อแสดงถึงการสนับสนุนข้อเรียกร้องให้ต่อต้านอาวุธปรมาณู และการลดอาวุธ รวมทั้งต่อต้านการรวมตัวขององค์การนาโต้ และการสร้างเสริมกำลังทหารของเยอรมันตะวันตก รายชื่อบุคคลต่าง ๆ นี้ ขบวนการสันติภาพสากลจะจัดส่งไปยังรัฐบาล รัฐสภาของประเทศต่าง ๆ ตลอดจนองค์การสหประชาชาติ เป็นต้น

เมื่อเริ่มการรวบรวมรายชื่อผู้สนับสนุนสันติภาพได้ระยะหนึ่ง ขบวนการสันติภาพจึงได้

จัดการประชุมขึ้น ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เพื่อแสดงประชามติออกมาและเพื่อส่งสาส์น เรียกร้อง (Stockholm Peace Appeal) ไปยังนานาประเทศ โดยจัดขึ้นระหว่างวันที่ 15-19 มีนาคม 1950 ในการประชุมครั้งนี้ ผู้จัดอ้างว่าสามารถรวบรวมรายชื่อนามผู้สนับสนุนได้ถึง 500 ล้านรายชื่อจาก 79 ประเทศ คือจากสหภาพโซเวียต และประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์ทั้งหมด และ 223 ล้านรายชื่อจากประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่ง 400 ล้านรายชื่อที่ได้มานั้นมาจาก 11 ประเทศที่ "ลงชื่อเหมือนกับการเลือกตั้งแบบใช้รายชื่อตามบัญชีเดี่ยว" ดังนั้นอีก 100 ล้านรายชื่อก็มาจาก 69 ประเทศ ซึ่งรวมทั้ง 31 ล้านชื่อจากฝรั่งเศสและอิตาลี (14 ล้าน และ 17 ล้าน ชื่อตามลำดับ) จากสหรัฐอเมริกาเพียง 2 ล้านชื่อ จากเยอรมันตะวันตก 2 ล้านชื่อ และจาก อังกฤษอีกเพียง 1 ล้านชื่อ เป็นต้น (Claudin 1975: 578) ถึงแม้ว่าผลการรวบรวมรายชื่อนาม จะออกมาดังนี้ ฝ่ายรวบรวมก็ได้ประกาศว่าเป็นการแสดงประชามติของมวลชนผู้ไฝ่สันติ

ในการประชุมที่กรุงสต็อกโฮล์มนี้ ที่ประชุมได้แสดงประชามติและส่งคำวิงวอนเรียกร้อง สันติภาพออกมาดังนี้

...เราเรียกร้องขอให้มีการห้ามโดยปราศจากเงื่อนไขซึ่งการใช้อาวุธปรมาณู เป็นเครื่องมือในการรุกรานและทำลายมวลมนุษย์ และขอให้มีสถาบันเพื่อความคุ้มครองโดยกวดขันเพื่อป้องกันการให้เป็นไปตามนี้

...เราจะถือว่ารัฐบาลของประเทศที่เป็นฝ่ายแรกในการใช้อาวุธปรมาณูต่อประเทศใด ๆ จำต้องรับผิดชอบเป็นอาชญากรรมสงคราม

...เราขอเรียกร้องต่อมวลชนทั้งหญิงและชายซึ่งมีความปรารถนาดีต่อโลกให้ลงนามในคำวิงวอนนี้ (เสรี รัตนพันธุ์ 2493: 13)

จากนั้นก็มีการรณรงค์ขึ้นทั่วโลก เพื่อรวบรวมรายชื่อนามผู้สนับสนุนสาส์นวิงวอนเพื่อสันติภาพนี้ มีการดำเนินงานรณรงค์นี้ในประเทศต่าง ๆ โดย "คณะกรรมการสันติภาพสากลแห่งประเทศไทย..." [ซึ่งส่งอิทธิพลมายังขบวนการสันติภาพในประเทศไทยด้วยเช่นกัน] ระหว่างเดือนมิถุนายน 1950 ในสหภาพโซเวียต ก็มีการจัดตั้งคณะกรรมการสันติภาพแห่งสหภาพโซเวียต เพื่อรวบรวมรายชื่อนามผู้สนับสนุนสันติภาพ และอ้างว่ามีผู้ลงนามถึง 96,000,000 คน (Keesing's Contemporary Archives 1950: 10864) ในประเทศกลุ่มยุโรปตะวันออก ก็มีการจัดตั้งคณะกรรมการในลักษณะเดียวกันนี้ขึ้นมาอีกมากมาย ในประเทศฝรั่งเศสและอิตาลีมีการรวบรวมรายชื่อผู้สนับสนุนได้กว่า 10 ล้านชื่อ ในสหราชอาณาจักร การรณรงค์เรียกร้องสันติภาพซึ่งดำเนินการโดย "คณะกรรมการสันติภาพแห่งอังกฤษ" ประกอบด้วยโดยนักวิทยาศาสตร์ บาทหลวง ศิลปิน ฯลฯ เมื่อถึงเดือนมิถุนายน ก็อ้างว่ามีผู้ร่วมลงนามถึง 750,000 คน การรณรงค์นี้กระทำในรูปแบบต่าง ๆ มากมายทั้งการจัดประชุม จัดสมัชชา พบปะกัน การเรียกร้องวิงวอน มติ ทำให้สามารถรวบรวมรายชื่อนามผู้สนับสนุนได้จำนวนมากมายมหาศาล ต่อมาสมัชชาสันติภาพสากลก็ได้ประกาศคำขวัญออก

มาว่า "สันติภาพจะรอไม่ได้ สันติภาพจะต้องชนะ" (Peace will not wait, peace must be won!) (Claudin 1975: 579-580) ซึ่งหมายถึง การชนะด้วยพลังมวลชนนั่นเอง

จะอย่างไรก็ตาม แม้ว่าค่ายคอมมิวนิสต์และขบวนการสันติภาพโดยสมัชชาสันติภาพสากล จะอ้างว่าได้รับการสนับสนุนจากมวลชนมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ยังคงมีปฏิกิริยาตอบโต้จากรัฐบาล ในประเทศต่าง ๆ ที่คณะกรรมการสันติภาพเข้าไปจัดตั้งและเคลื่อนไหวอยู่ และจากกลุ่มพลังมวลชนอื่น ๆ ในประเทศนั้น ๆ เช่น พรรคกรรมกรของอังกฤษ ประกาศว่าไม่เห็นด้วยกับการรณรงค์ของ "คณะกรรมการสันติภาพของอังกฤษ" และชี้ว่าเป็นการรณรงค์ภายใต้การบงการของโซเวียต จึงประกาศว่าไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ ต่อกันทั้งสิ้น เช่นเดียวกัน ทางฝ่ายศาสนจักรอังกฤษก็ประกาศปฏิเสธความร่วมมือในการรวบรวมลายเซ็น และเรียกร้องไม่ให้ประชาชนคล้อยตาม ส่วนในสหรัฐอเมริกา รัฐมนตรีว่าการมหาดไทยก็ประกาศว่าไม่หลงเชื่อคำโฆษณาชวนเชื่อของสหภาพโซเวียต แล้วย้อนกลับว่าฝ่ายโซเวียตนั่นเองที่เป็นผู้ทำลายสันติภาพโดยการรุกรานเกาหลีใต้ (Keesing's Contemporary Archives 1950: 10864)

ดังนั้น ในขณะที่ขบวนการสันติภาพกำลังเร่งรณรงค์ทั่วโลก การต่อต้านการรณรงค์ของฝ่ายสมัชชาสันติภาพสากลก็ได้กระทำอย่างต่อเนื่อง เมื่อสมัชชาสันติภาพสากลประกาศจะจัดสมัชชาสากลขึ้นอีกครั้งที่เมืองเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ประเทศอังกฤษ ระหว่างวันที่ 13-19 พฤศจิกายน 1950 นายกรัฐมนตรีอังกฤษ ก็ได้ประกาศคัดค้านอย่างรุนแรง พร้อมทั้งไม่ออกหนังสือเดินทางให้เข้ามายังประเทศอังกฤษ การประชุมสมัชชาสันติภาพสากล จึงจัดขึ้นที่เมืองเซนต์ปีเตอส์เบิร์กได้เพียงวันเดียว คือ วันที่ 13 พฤศจิกายน เนื่องจากสมาชิกส่วนมากไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้ ผู้จัดจึงได้ย้ายไปยังนครวอร์ซอว์ เมืองหลวงของโปแลนด์ ในวันที่ 16-22 เดือนเดียวกันนั่นเอง (Keesing's Contemporary Archives 1951: 11220) ในการประชุมสมัชชาสันติภาพสากลครั้งที่ 2 นี้ คณะกรรมการดำเนินงาน ได้มีมติให้เปลี่ยนชื่อสมัชชาสันติภาพสากล เป็น "สภาสันติภาพสากล" (World Peace Council-WPC) (Sworakowski 1973: 488) [ชื่อนี้ยังคงใช้อยู่จนกระทั่งปัจจุบัน-ผู้เขียน] โดยมีผู้แทนจาก 80 ประเทศส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุม 1,756 คน เนื้อหาสาระการประชุมก็เป็นเช่นเดิมคือ โจมตีสหรัฐอเมริกา สนับสนุนโซเวียต และเรียกร้องสันติภาพ เช่นเดียวกับสมัชชาครั้งก่อน ในครั้งนี้มีมติออกมา 10 ข้อ* โดยเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์โลกปัจจุบัน จากการตีความของฝ่ายตน คือเพิ่มโจมตีสหรัฐอเมริกาในกรณีสงครามเกาหลีเข้าไป และได้ตั้งเจตจำนงที่จะสถาปนาสภาสันติภาพสากลให้ทำหน้าที่เทียบเคียงองค์การสหประชาชาติ เนื่องจากเห็นว่าองค์การสหประชาชาติไม่ได้ทำหน้าที่รักษาสันติภาพในกรณีสงครามเกาหลี หากแต่เป็นเครื่องมือของสหรัฐอเมริกา และจากมติข้อนี้ สภาสันติภาพสากลจึงได้สถาปนาขึ้น โดยประกอบไปด้วยสมาชิกจำนวน 208 คน จากประเทศต่าง ๆ ที่ส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมสมัชชาครั้งนี้

พร้อมทั้งได้เรียกร้องให้ประเทศต่าง ๆ ออกกฎหมายเพื่อ "นิทกซ์สันติภาพ" ออกมา ซึ่งได้รับการสนองตอบจากประเทศบัลแกเรีย รัสเซีย โปแลนด์ อัลบาเนีย และเชคโกสโลวาเกีย ภายในเดือนธันวาคมปีเดียวกันนั่นเอง (Keesing's Contemporary Archives 1951: 11221) ส่วนในเรื่องการมอบรางวัลสันติภาพนานาชาติ ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการพิจารณาให้รางวัลแก่งาน 116 ชิ้น ซึ่งได้แก่งานของนักประพันธ์ จิตรกร ผู้ผลิตภาพยนตร์นานาชาติ (สมัชชาสันติภาพสากลและสภาสันติภาพสากล 2498: 17) มีการจัดประชุมทางเศรษฐกิจ การประชุมผู้นำทางวิชาชีพแพทย์ นักเขียนและศิลปินนานาชาติ เป็นต้น*

การเคลื่อนไหวต่อมาของสภาสันติภาพสากลมีขึ้นในการประชุมครั้งแรกของสภาสันติภาพสากลในเดือนกุมภาพันธ์ 1951 ที่นครเบอร์ลินตะวันออก มีการออกสาส์นวิงวอนเรียกร้องให้มีการ

*มติ 10 ข้อ ซึ่งเป็นหลักของมติอื่น ๆ มีดังนี้ (กุหลาบ สายประดิษฐ์ 2494 ข: 42)

1. มติเรียกร้องให้ประเทศมหาอำนาจทั้งห้า ทำกติกาสัญญาสันติภาพขึ้น
2. มติในเรื่ององค์การสหประชาชาติ คือให้องค์การสหประชาชาติพิจารณาข้อเสนอในสาส์นของสมัชชาสันติภาพสากล และให้องค์การสหประชาชาติปฏิบัติตามกฎบัตร
3. มติเกี่ยวกับการจัดตั้งและขยายงานของขบวนการสันติภาพ
 - ก. ให้สันติชนนานาชาติทำการโฆษณาเรียกร้องให้รัฐสภาออกกฎหมายนิทกซ์สันติภาพ และกำจัดการโฆษณาเพื่อการสงครามต่อต้านสื่อที่ยั่วยุให้คนฝึกฝนสงคราม
 - ข. ให้ดำเนินความสัมพันธ์ด้วยดีกับขบวนการสันติภาพโดยสุจริตทั้งมวล
 - ค. ให้เปิดประชุมเศรษฐกิจนานาชาติขึ้นที่สหภาพโซเวียต เพื่อสถาปนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างชาติขึ้นใหม่ และยกมาตรฐานการครองชีพให้สูงขึ้น
 - ง. จัดให้มีการประชุมทางวัฒนธรรมและทางวิชาการโดยคำแนะนำของสภาสันติภาพสากล
4. มติในเรื่องการหาทางออกโดยสันติวิธีในปัญหาเกาหลี
5. มติคัดค้านมติขององค์การสหประชาชาติที่ประณามสาธารณรัฐประชาชนจีนว่าเป็นผู้รุกรานในเกาหลี
6. มติในเรื่องการหาทางออกโดยสันติวิธีในปัญหาเกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่น
7. มติในเรื่องการต่อสู้เพื่อนิทกซ์สันติภาพในบรรดาประเทศเมืองขึ้นและกึ่งเมืองขึ้น
8. มติในเรื่องการหาทางออกโดยสันติวิธีในปัญหาเกี่ยวกับประเทศเยอรมันนี
9. มติในเรื่องจัดทำแมกกาซีน เพื่อเผยแพร่คติสันติภาพให้แก่ไพศาลออกไป
10. มติในเรื่องรางวัลสันติภาพระหว่างชาติ

ประชุมชาติมหาอำนาจทั้ง 5 ประเทศ คือ สหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต อังกฤษ ฝรั่งเศส สาธารณรัฐประชาชนจีน เพื่อให้เจรจาทกลงกันในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งกรณีสงครามเกาหลีด้วย และมีมติอีก 11 ข้อ มติที่มีข้อเพิ่มเติมจากเดิมคือข้อ 11 มติรับรองผู้ได้รับเลือกตั้งให้เข้าร่วมงาน ส่งเสริมสันติภาพในสภาสันติภาพสากล* และในปลายปีเดียวกันนั้นเอง สภาสันติภาพสากลก็อ้างว่า รวบรวมรายชื่อนามผู้สนใจสันติภาพได้ถึง 612,522,504 คน (Sworakowski 1973: 488)

ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน 1951 สภาสันติภาพสากลก็ได้เปิดประชุมครั้งที่ 2 ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ในครั้งนี้ก็มีมติเช่นเดิมคือเสนอคำวิงวอนต่อองค์การสหประชาชาติ และประชาชาติทั้งหลายทั่วโลก พร้อมทั้งมติอีก 8 ข้อ ที่น่าสนใจสำหรับภูมิภาคเอเชียคือ มติข้อที่ 4 เกี่ยวกับเอเชียอาคเนย์และเวียดนาม สภาสันติภาพสากลวิงวอนให้มีการหยุดยิงในเวียดนาม และขอรับรองว่าควรจะมีการเจรจาทกลงกันในเรื่องการระงับข้อพิพาทโดยทั่วไป ส่วนความขัดแย้งอื่น ๆ ที่ดำเนินอยู่ในพม่า นิธิปปินส์และมลายู ฯลฯ ควรตกลงกันเสียตามหลักการและเงื่อนไขที่ได้เสนอมานี้ ในท้ายที่สุด ที่ประชุมได้แสดงความเห็นว่า "สภาสันติภาพสากล มีความตระหนักว่า สงคราม มิใช่สิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้ และระบบสังคมและระบบการเมืองการปกครองที่แตกต่างกันก็ อาจอยู่ร่วมโลกกันได้ (สมัชชาสันติภาพสากลและสภาสันติภาพสากล 2498: 23-24)

การรณรงค์ต่อต้านสหรัฐอเมริกาของสภาสันติภาพสากลในกรณีสงครามเกาหลีได้ดำเนินต่อไปอย่างเข้มข้น เมื่อมีการประชุมคณะกรรมการบริหาร ณ กรุงออสโล ในเดือนมีนาคม 1952 โดยการริเริ่มของผู้แทนประเทศจีน ก็ได้ส่งคณะกรรมการสำรวจเข้าไปในเกาหลีเพื่อพิสูจน์ข้อกล่าวหาที่ว่ากองกำลังสหประชาชาติกำลังทำสงครามเชื้อโรค และกลับมาพร้อมรายงานว่าเป็นจริงตามข้อกล่าวหาใน

ในเดือนกรกฎาคม 1952 สภาสันติภาพสากลก็ได้เปิดการประชุมขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ณ กรุงเบอร์ลิน ได้ออกคำวิงวอนให้มีการประชุมสมัชชาของประชาโลกเพื่อสันติภาพ พร้อมทั้งมติอื่น ๆ

* จากมติข้อนี้ สภาสันติภาพสากล ได้ระบุนามสันติชนชาวไทยไว้ด้วย คือ นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นายสมิคร บุรวาต และนายเพทาย โชตินุชิต จากมติข้อนี้ทำให้ พลตรี ม.ล. ชาบ กฤษร เลขาธิการสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ให้สัมภาษณ์ว่ามีชาวไทย 3 คนเป็นสมาชิกสภาคอมมิวนิสต์สากล อันเป็นมูลเหตุให้กล่าวหาในเรื่องคอมมิวนิสต์ (เกียรติศักดิ์ 2494 ก: 1)

ในเดือนมิถุนายน 1952 ได้มีการประชุมเตรียมงานสำหรับการประชุมสมัชชาสันติภาพ ย่านเอเชียและแปซิฟิก โดยมีผู้แทนประชาชนผู้รักสันติ 47 คน จากประเทศต่าง ๆ รวม 20 ประเทศมาร่วมประชุมงาน คือจากจีน อินเดีย ปากีสถาน สหภาพโซเวียต ญี่ปุ่น เกาหลี แคนาดา อินโดนีเซีย พม่า ลังกา มองโกเลีย ซิลี นิวซีแลนด์ ฟิลิปปินส์ ไทย และมลายู และได้กำหนดประเด็นสำหรับการอภิปรายที่เกี่ยวข้องกับกิจการในย่านเอเชียและแปซิฟิกหลายประการ การประชุมครั้งนี้ ก็ได้มีผู้แทนจากประเทศไทยเข้าร่วมประชุมหลายคน ซึ่งรัฐบาลประกาศจะจับกุมเมื่อกลับมา เกี่ยวกับการประชุมนี้จะศึกษาในรายละเอียดต่อไป

ต่อมาในเดือนธันวาคม 1952 ที่กรุงเวียนนา สภาสันติภาพสากลได้เปิดประชุมสมัชชาประชาโลกเพื่อสันติภาพ (Congress of the People for Peace) ขึ้น มีผู้แทนจาก 85 ประเทศเข้าร่วมประชุมเป็นจำนวน 1,904 คน ในจำนวนนี้มีผู้แทนจากประเทศไทยที่ประชุมที่กรุงปักกิ่งเสร็จแล้ว ก็เดินทางมาประชุมที่โตเกียว จะศึกษาในรายละเอียดต่อไป การประชุมนี้ ทางสภาสันติภาพสากลได้โฆษณาชวนเชื่อว่าเป็นการประชุมอย่างเป็นกลาง สมัชชาที่ไม่ผูกพันกับสภาสันติภาพสากล แต่กระนั้น ถึงแม้ว่าจะได้รับรองให้มีการอภิปรายอย่างอิสระก็ตาม สมัชชานี้ก็เป็นการควบคุมโดยฝ่ายคอมมิวนิสต์อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งนำความผิดหวังมาสู่ผู้เข้าร่วมสมัชชาสันติภาพนี้ แม้กระทั่งผู้แทนจากฝ่ายที่นิยมคอมมิวนิสต์ด้วยกันเองก็ถึงกับกล่าวว่า หากสภาสันติภาพสากลไม่แก้ไขปรับปรุงวิธีการดำเนินงานใหม่แล้ว ย่อมยากที่จะบรรลุเป้าหมายได้ (Sworakowski 1973: 489)

นอกเหนือจากการเคลื่อนไหวโดยสภาสันติภาพสากลแล้ว ขบวนการสันติภาพสากลก็ได้จัดประชุมในลักษณะเดียวกันนี้ขึ้นอีกหลายครั้งในประเทศต่าง ๆ โดยวิธีการเรียกร้องไปยังรัฐบาลและรัฐสภาประเทศนั้น ๆ รวบรวมรายชื่อบุคคลที่ออกมาในวาระต่าง ๆ ประเด็นที่ผู้สนับสนุนขบวนการสันติภาพสากลเน้นและภาคภูมิใจกันมากที่สุดก็คือ สถานภาพความเป็นกลาง เป็นอิสระของขบวนการสันติภาพ ที่มีได้เป็นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หากแต่เกิดจากความร่วมมือของประชาชนทุกอาชีพ ชนชั้น ทุกเพศ วัย จากกรรมกร ชาวนา เจ้าที่ดิน ปัญญาชน สงฆ์ ไม่เลือกลัทธิความเชื่อ ประเพณี ฯลฯ จึงถือกันว่ามีลักษณะเป็น "สากล" เป็น "ประชาธิปไตย" ไม่ใช่เป็นของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้ได้อ้างว่ามีการจัดประชุมในประเทศต่าง ๆ นอกเหนือจากประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์ ผู้ร่วมประชุมก็มีผู้ฝึกฝนลัทธิดังกล่าว วิธีการที่เคลื่อนไหวก็เป็นแบบประชาธิปไตย อาศัยมติมหาชนเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน และที่เน้นความสำคัญที่สุดก็คือ การเรียกร้องสันติภาพเป็นสิ่งที่ประชาชนทั่วโลกต่างก็ต้องการ สถานภาพและเกียรติภูมิของขบวนการสันติภาพ ตลอดจนความเสียสละอย่างแรงกล้าของผู้รักและไฝ่สันติเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่ควรยกย่องและสรรเสริญโดยไม่มีข้อพิงยกเว้นประการใดใด และงานศึกษานี้ก็ยังคงยึดมั่นใน

ทรรศนะเช่นนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ในสภาพบริบททางสังคมการเมือง และทิศทางการเคลื่อนไหว บางประการของขบวนการสันติภาพในยุคนั้น งานศึกษานี้เห็นว่ามีความที่ควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณา เพื่อให้ภาพของขบวนการสันติภาพแจ่มชัดขึ้น โดยภารกิจทางวิชาการเหล่านี้จะปรากฏในส่วนที่ว่า ด้วยขบวนการสันติภาพไทยกับกรณีกบฏสันติภาพ ในส่วนต่อไป

2. การก่อตัวของขบวนการสันติภาพภายในประเทศไทย

ในที่นี้หากจะกล่าวโดยเป็นกลางและเป็นธรรมต่อนามธรรม "สันติภาพ" สำหรับในสังคมไทยแล้ว พุทธศาสนาได้ยึดถือสันติภาพเป็นมรรคผลของการปฏิบัติธรรม และเป็นเสมือนรากฐานที่หล่อเลี้ยงจิตใจพุทธศาสนิกชนมาช้านาน หากจะเข้ามาใกล้กับเหตุการณ์ร่วมสมัยขึ้นอีก ในช่วงที่สงครามมหาเอเซียบูรพากำลังดำเนินไป ปัญหาสงครามและสันติภาพเป็นเรื่องที่วรรณคดีสมาคมให้ความสนใจอย่างมาก ถึงกับจัดให้มีการประกวดแต่งหนังสือในหัวข้อ "วิถีแห่งสันติภาพถาวร"^{*} ซึ่งรางวัลกันมาก่อนแล้ว (เสวต เปี่ยมพงศ์สานต์ 2494: ก) ในช่วงเดียวกันนี้ นายปรีดี พนมยงค์ก็ได้ดำเนินการสร้างภาพยนตร์เรื่อง "พระเจ้าช้างเผือก" ซึ่งแสดงความคิดเกี่ยวกับสงครามและสันติภาพเอาไว้โดยแสดงจุดยืนอยู่ข้างสันติภาพ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2529: 74) นอกจากนี้การ "ประกาศสันติภาพ" ดังได้กล่าวในตอนต้นของบทก่อน ก็แสดงการยอมรับว่าสภาพปราศจากสงครามเป็นภาวะสันติภาพอย่างหนึ่ง มีการจัดงานเฉลิมฉลองกันเอิกเกริก (กจช. มท. 0201.2.1.13/27 เรื่องการเดินขบวนฉลองสันติภาพ และส่งบัตรเชิญในการเดินขบวนฉลอง) ภายหลังจากที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง มีการก่อตั้ง "สมาคมสันติภาพ" ขึ้นโดยขุนประเสริฐศุภมาตรา มีนายสมัคร บุราวาศเป็นกรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิในสมาคมนี้ด้วย (สมัคร บุราวาศ, คำแถลง 14 กุมภาพันธ์ 2498) สมาคมนี้ยังได้ร่วมกับหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษ-ประชามิตร ของ

^{*} เสวต เปี่ยมพงศ์สานต์ แต่งหนังสือเล่มนี้เข้าประกวดชิงรางวัลของวรรณคดีสมาคม โดยมีผู้สนใจร่วม 2-3 ราย แต่ไม่มีการตัดสินเนื่องจากวรรณคดีสมาคมชะงักการดำเนินงานลงในปี พ.ศ. 2487 ในปี 2494 ขณะที่ผู้แต่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง ก็ได้นำหนังสือเล่มนี้ขึ้นมาปรับปรุงอีกครั้ง และส่งเข้าประกวดชิงรางวัลโนเบลประจำปี 2495 ในหนังสือเล่มนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เขียน "คำนิยม" เอาไว้ ความตอนหนึ่งว่า "ข้าพเจ้าขอสนับสนุน เพราะอย่างน้อยก็แสดงให้เห็นว่าคนไทยก็ไฝรักสันติภาพและต้องการให้โลกนี้มีสันติภาพอันถาวร อันเป็นนิสัยประจำชาติไทย" (แปลก พิบูลสงคราม 2494: หน้าพิเศษ)

นายกุหลาบ สายประดิษฐ์จัดประกวดคำขวัญสันติภาพอีกด้วย (ขุนประเสริฐคุณมาตรา, คำให้การพยาน) ปัญหาสงครามและสันติภาพจึงเป็นสิ่งที่อยู่ในความสนใจของประชาชนมาโดยตลอด แต่อย่างไรก็ตาม ความตื่นตัวอย่างท่วมท้นต่อปัญหาสันติภาพของไทย และโลกในช่วงทศวรรษ 2490 นั้น มีมิติ แง่มุมที่แตกต่างออกไปจากทุกกรณี จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและใคร่ศึกษาหาสาเหตุ

ความตื่นตัวในเรื่องสันติภาพในสังคมไทยช่วงต้นทศวรรษ 2490 เกิดขึ้นอีกครั้ง ภายหลังจากที่ขบวนการสันติภาพสากลได้จัดการประชุมขึ้นที่กรุงสต็อกโฮล์ม เดือนมีนาคม 2493 ดังได้กล่าวแล้ว และเริ่มมีบทความกระตุ้นให้ประชาชนชาวไทยตระหนักถึงภัยสงครามและเรียกร้องสันติภาพ บทความ "เพื่อสันติภาพ" ในหนังสือพิมพ์ การเมืองรายสัปดาห์ ฉบับวันที่ 27 พฤษภาคม 2493 นายอัศนี พลจันทรี่ในนาม "สายฟ้า" (ทวีป วรดิลก, สัมภาษณ์) ได้กล่าวถึงปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ที่เผชิญความแห้งแล้งของชีวิต ไม่ว่าจะด้านความเป็นอยู่ ด้านอาชีพการงาน หรือด้านการศึกษา ฯลฯ และได้วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลไทยและสหรัฐอเมริกาอย่างรุนแรงว่ากำลังบ้าคั่ง เตรียมสงครามรุกราน กล่าวถึงการรณรงค์ของขบวนการสันติภาพสากลในต่างประเทศ และท้ายที่สุดได้เรียกร้องให้

. . . ประชาชนชาวโลกลุกขึ้นพร้อมกันเพื่อคัดค้านสงครามและแผนการเตรียมสงคราม อันทารุณโหดร้ายอย่างเด็ดเดี่ยวมั่นคง สามัคคีอย่างแน่นแฟ้น ร่วมใจกันโดยไม่เลือกเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ประเพณี ผิวพรรณ เพศ และวัย ลงมือปฏิบัติอย่างถูกต้องแน่วแน่เท่านั้นที่จะยับยั้งสงครามอันไม่พึงปรารถนาไว้ได้ ฉะนั้น คัดค้านการใช้ระเบิดปรมาณูในสงคราม เอารัฐบาลที่ใช้ระเบิดปรมาณูทำสงครามก่อนเป็นอาชญากรสงคราม คัดค้านอย่างมีผลต่อแผนการเตรียมสงครามอันบ้าคั่งของจักรวรรดินิยมอเมริกัน สันติภาพถาวรลงเจริญ ผู้ต่อสู้เพื่อสันติภาพทั่วโลกจงเจริญ บ้อมปรารถนาของสันติภาพจงเจริญ ดวงอาทิตย์จงแจ่มใส ความมีอุดมจนพินาศ (สายฟ้า 2493 ช: 18)

ถัดจากบทความนี้ การเมืองรายสัปดาห์ ในยุคที่นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์เป็นเจ้าของ และนายเพทาย โชตินุชิตเป็นบรรณาธิการ ได้ตีพิมพ์บทความเรื่อง "วิธีการต่อสู้เพื่อสันติภาพของประชาชนชาวโลก" โดย "ธาตุน้ำดี" ในฉบับถัดไป วิเคราะห์ความเคลื่อนไหวของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคนี้ ซึ่งเป็นผลต่อการคุกคามความสงบสุขของประชาชนในแถบนี้ ดังนั้น จึงได้เรียกร้องให้ประชาชนชาวไทยตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวที่จะร่วมมือกับขบวนการสันติภาพสากล และกระตุ้นเตือนการจัดตั้งในหมู่ประชาชน ให้ดำเนินการขจัดสงครามรุกราน โดยไม่ต้องเกรงกลัวต่อการ "ใส่ร้ายป้ายยาเหม็น" ว่า เป็นการเคลื่อนไหวของฝ่ายคอมมิวนิสต์ (ธาตุน้ำดี 2493: 3)

แต่หลังจากนั้นไม่นาน รัฐบาลไทยกับสหรัฐอเมริกาก็ได้ลงนามในความช่วยเหลือต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักหน่วงรุนแรงจากหนังสือพิมพ์บางฉบับ กรมตำรวจจึงได้

ออกประกาศห้ามการโฆษณาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศ ตั้งแต่วันที่ 21 กรกฎาคม 2493 จนกระทั่งถึงปี 2496 ก็ยังคงบังคับอยู่ (ประกาศกรมตำรวจ เรื่องห้ามการโฆษณาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศ 2493: 1) ทั้งนี้เป็นผลมาจากการปรึกษากับสำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรีให้เคร่งครัดตรวจตราหนังสือพิมพ์ เนื่องจาก "ในเรื่องเกี่ยวแก่มิวนิสต์นั้น นอกจากจะก่อให้เกิดความยุ่งยากอยู่ในประเทศเราแล้ว ยังมีบทบาทเข้ามาก้าวหน้า ในประเทศเราหลายประการ. . . ซึ่งในการนี้หนังสือพิมพ์บางฉบับยังช่วยโฆษณาด้วย หากชินเปลื้องไว้อย่างนี้เรื่อย ๆ ไป ก็จะเป็นภัยแก่ประเทศชาติ" (กจช. สร.0201.92/39 เรื่องเสรีภาพของหนังสือพิมพ์) ดังนั้น บทความเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์สหรัฐอเมริกา และความเคลื่อนไหวของขบวนการสันติภาพสากลจึงหายไปจากหน้าหนังสือพิมพ์ระยะหนึ่ง

ความเคลื่อนไหวก่อนที่จะมาเป็นการรณรงค์ให้มีการลงนามสนับสนุนสันติภาพทางหน้าหนังสือพิมพ์นั้น ไม่มีหลักฐานแน่ชัดนัก ผู้ที่เกี่ยวข้องและอยู่เบื้องหลังการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพรายหนึ่งได้แสดงทรรศนะว่า ความพยายามในการเคลื่อนไหวครั้งนี้ ก็เพื่อแสวงหาแนวทางใหม่ในการต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังจากที่กลุ่มผู้สนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ต้องล้มเหลวจากการก่อการกระทำร่วมมาหลายครั้งหลายหน ประการหนึ่ง (ปั้น แก้วมัตย์, สัมภาษณ์) อีกประการหนึ่ง เนื่องจากขบวนการคอมมิวนิสต์กำลังเริ่มขยายตัว ภายหลังจากที่มีความตื่นตัวทางการเมืองในหมู่ประชาชนมากขึ้น ขบวนการคอมมิวนิสต์จึงเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการผลักดันการเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพ โดยประสานเชื่อมโยงเครือข่ายขบวนการในต่างประเทศ กับภายในประเทศ ผ่านเครือข่ายของกลุ่มพลพรรคสหชีพ* ที่เคยสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ จัดตั้งรัฐบาลหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ปั้น แก้วมัตย์, สัมภาษณ์; ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร, สัมภาษณ์) ประกอบกับเครือข่ายการจัดตั้งของขบวนการคอมมิวนิสต์ที่มีอยู่ค่อนข้างกว้างขวางทั่วประเทศ

ต่อมา ในการเมืองรายสัปดาห์ฉบับวันที่ 26 สิงหาคม 2493 ได้ลง "ข่าวจากสมัชชาสันติภาพสากล" ว่า การเคลื่อนไหวลงนามเรียกร้องสันติภาพตามมติของสมัชชาสันติภาพสากลนั้น

*จากการตรวจสอบผู้เกี่ยวข้องกับขบวนการสันติภาพที่เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สังกัดกลุ่มสหชีพมี นายเจริญ สิบแสง ประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย อดีต ส.ส. จังหวัดปัตตานี นายชิต เวชประสิทธิ์ ผู้สนับสนุนขบวนการสันติภาพและนายจำเลยคดีกบฏ 10 พฤศจิกายน 2495 อดีต ส.ส. จังหวัดภูเก็ต และนายปั้น แก้วมัตย์ ผู้ปฏิบัติงานเคลื่อนไหวอยู่เบื้องหลังขบวนการสันติภาพ อดีต ส.ส. จังหวัดนครพนม

มีผู้ลงนามสนับสนุนเป็นจำนวนถึง 279,470,566 คน จาก 75 ประเทศทั่วโลก จากนั้น ก็แจ้งจำนวนผู้ลงนามเป็นรายประเทศ พร้อมทั้งตีพิมพ์แถลงการณ์จากคณะกรรมการถาวรแห่งสมัชชาสันติภาพสากลที่ว่า

ในบรรดาผู้ลงนาม มีประชาชนจากประเทศทั้งปวง ซึ่งต่างมีความนิยมนับถือศาสนา และฐานะทางสังคมต่าง ๆ กัน เราขอต้อนรับผู้ที่ลงนามทั้งหลายนี้ ตลอดผู้ที่เข้าร่วมในการต่อสู้เพื่อห้ามใช้อาวุธปรมาณู ซึ่งเป็นอาวุธแห่งการรุกราน ทำลายชีวิตมนุษย์ที่ละมก ๆ เราขอเรียกร้องให้ขยายการปฏิบัติการอันมีจุดมุ่งเพื่อการบรรลุความมุ่งหมายนี้ต่อไป การห้ามใช้อาวุธปรมาณู คือระยะสำคัญบนเส้นทางที่จะนำไปสู่ความผ่อนคลายของสถานการณ์บนโลกที่กำลังคับขันอยู่ การห้ามใช้อาวุธปรมาณูย่อมทำให้สันติภาพของโลกคงปลอดภัยไว้ได้จากมหันตภัยที่กำลังคุกคามอยู่ (ข่าวจากสมัชชาสันติภาพสากล 2493: 29)

แต่ในภายหลังจากที่พิมพ์บทความเหล่านี้แล้ว ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์* นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ เจ้าของ และกองบรรณาธิการจึงได้ปิดหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ หลังจากนั้นกลุ่มผู้สนับสนุนสันติภาพกลุ่มหนึ่งก็เข้ามาดำเนินงานและรับช่วงกิจการแทน ซึ่งคาดว่าอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2493 หลังจากนั้น หนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ก็เริ่มแสดงบทบาทในการรณรงค์เรียกร้องให้ประชาชนเข้ามาร่วมสนับสนุนลงนามเรียกร้องสันติภาพ

ในการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพในช่วงแรก ประมาณต้นเดือนพฤศจิกายน 2493 จึงอาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากการผลักดันของกลุ่มขบวนการเหล่านี้ ประกอบกับการลงบทความข่าวสาร

*ผู้ที่อยู่ในวงการนี้คาดว่าเกิดจากความขัดแย้งกันระหว่างนักเขียนกลุ่มเสรีนิยมกับกลุ่มสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ เดิมทีการเมืองรายสัปดาห์ เป็นฐานทางการเมืองของกลุ่มผู้ที่เคยผ่านการศึกษามากจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นนายบุญชู โรจนเสถียร ผู้จัดการ นายจรี อมาตยกุล อดีตบรรณาธิการ นายเพทาย โชตินุชิต บรรณาธิการ นายสุภัทร สุนทรากิรมย์ นายอัคนี พลจันทร์ นายเปลื้อง วรรณศรี นักเขียนประจำ เป็นต้น แต่ในช่วงหลังกลุ่มที่นิยมอุดมการณ์สังคมนิยมเริ่มมีบทบาทมากขึ้น บทความบางชิ้นจึงก่อให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มเก่า (ทวีป วรดิลก, สัมภาษณ์; ปัน แก้วมาตย์, สัมภาษณ์)

ผู้เขียนได้รับความอนุเคราะห์บทความ เอกสารในหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ในยุคแรกจากสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่วนในยุคหลังจาก อาจารย์เกษียร เตชะพีระ จึงขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้อีกครั้งหนึ่ง

กระตุ้นความตื่นตัวสนใจเป็นระยะ ๆ ในการรณรงค์ของหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ มีการตีพิมพ์หน้าพิเศษ เพื่อให้ประชาชนลงนามสนับสนุน หน้าละ 30 ชื่อ แล้วให้รวบรวมส่งคืนแก่หนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ในหน้าพิเศษนี้ มีการโฆษณาชักจูงใจว่า

ท่านสามารถยับยั้งสงครามได้! สงครามสมัยนี้จะต้องอาศัยประชาชนส่วนรวมสนับสนุน ฉะนั้น ถ้าประชาชนส่วนรวมต้องการสันติภาพแล้วก็จะยับยั้งสงครามได้ การลงนามสนับสนุนสันติภาพคือ การแสดงออกซึ่งจิตใจที่ใฝ่สันติ ราชานามแต่ละนามคือกำลังที่จะยับยั้งสงคราม... จงลงนามของท่าน เพราะท่าน คือผู้ที่สามารถยับยั้งสงคราม! . . . เราต้องการสันติภาพ ไม่ต้องการสงคราม! เราเรียกร้องให้มีการควบคุมในระหว่างชาติอย่างเข้มงวดโดยไม่มีเงื่อนไขมิให้ใช้อาวุธปรมาณู! เราจัดถือว่ารัฐบาลที่ใช้อาวุธปรมาณูทำสงครามก่อน เป็นอาชญากรรมสงคราม! (การเมืองรายสัปดาห์ 2494: หน้าพิเศษ)

ผลปรากฏว่ามีประชาชนจากหลายกลุ่มหลายอาชีพร่วมลงนามเป็นจำนวนมาก การเคลื่อนไหวครั้งนี้วิพากษ์กึ่งและมอสโคว์ก็ได้นำไปกระจายเสียงว่าพรรคคอมมิวนิสต์ไทยมีส่วนร่วมอยู่ด้วย ทางกรมโฆษณาการซึ่งรับฟังได้จึงทำหนังสือถึงกรมเลขาธิการนายกรัฐมนตรี และส่งต่อไปถึงกรมตำรวจ ให้แห่งเล็งการเคลื่อนไหวของฝ่ายคอมมิวนิสต์ (ธงชัย ฝั่งกันไทย 2521: 285) จากนั้นจึงมีข่าวการจับกุมคนเหล่านี้บางส่วนในข้อหากระทำการร้ายต่อบ้านเมือง (สุวิมล รุ่งเจริญ 2526: 147 อ้างจาก เดลิเมส์ 9 พฤศจิกายน 2493) จากนั้นกรมโฆษณาการก็เริ่มมาตรการโต้ตอบทางวิทยุกระจายเสียงชี้แจงว่า เรื่องการชักชวนลงนามสันติภาพนี้ทางราชการไม่ได้ดำเนิน และก็ได้ไม่ได้มาจากองค์การสหประชาชาติ แต่เป็นการกระทำของฝ่ายคอมมิวนิสต์ (ธงชัย ฝั่งกันไทย 2521: 285) นอกจากนี้ หนังสือพิมพ์บางฉบับก็ได้เคลื่อนไหวต่อต้าน โดยวิจารณ์ว่าเป็นการกระทำตามแบบอย่างในต่างประเทศ ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของพวกคอมมิวนิสต์ (สยามรัฐ 2493 ก: 2)

ในช่วงแห่งการก่อตัวของขบวนการสันติภาพนี้ ก็เริ่มเกิดมีกระแสการต่อต้านคัดค้านขึ้นมาบ้างแล้ว โดยเฉพาะการตอบโต้ทางหน้าหนังสือพิมพ์ทั้งจากฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายที่คัดค้าน ดังเช่น บทความชิ้นหนึ่งพยายามประสานความขัดแย้งนี้ว่า

. . . เมื่ออ่านประกาศคัดค้านการแสวงหาสันติภาพแล้ว ก็ไม่เข้าใจว่าสันติภาพนั้น เป็นของใคร ใครเป็นผู้สร้างสันติภาพ เป็นผู้แสวงหาความสงบสุขอันมีผลถึงส่วนรวม เช่นเดียวกับชนทุกผู้ปรารถนา ความต้องการอันนี้ย่อมเป็นสิ่งสูงสุดของมนุษยชาติ . . . ก็เมื่อสันติภาพเป็นเช่นนั้น ทำไมเราจะต้องแบ่งแยกกว่านั้นเป็นสันติภาพของใคร สันติภาพจะมาจากใครก็ได้ถ้าหากว่ามันเป็นสันติภาพของคนหมู่มาก . . . (นายศรีทรา 2493: 3)

หนังสือพิมพ์สยามรัฐ ก็ได้ความคิดที่สนับสนุน "สันติภาพของคนหมู่มาก" ซึ่งหมายถึงการรณรงค์ให้ประชาชนทั่วโลกลงนาม ในทันทีว่า

. . . หากประชากรในโลกรวมทั้งสหรัฐอเมริกา เห็นด้วยกับวิธีการเรียกร้องสันติภาพนี้ก็จะทำให้การใช้ระเบิดปรมาณูเป็นเครื่องมือต่อต้านการรุกรานของสหภาพโซเวียต ต้องสั่งเลิกไป ซึ่งนั่นก็หมายความว่าโซเวียตหรือกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ก็ทำการรุกรานประเทศอื่นได้โดยสะดวก ไม่ต้องหวาดกลัวถูกตอบโต้ด้วยระเบิดปรมาณูนั่นเอง. . . (สยามรัฐ 2493 ข: 2)

แต่ถึงแม้ว่าจะเกิดความขัดแย้งคัดค้านขึ้น และทางราชการจะพยายามสกัดกั้นกระแสการเคลื่อนไหวเหล่านี้ หนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ก็ยังคงเคลื่อนไหวต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง ในฉบับเดือนเมษายน 2494 ภายหลังจากการรณรงค์อย่างต่อเนื่องมาถึงสัปดาห์ที่ 9 ก็ได้โฆษณาว่ามีผู้ลงนามสนับสนุนถึง 66,809 คน ในฉบับนี้มีบทความ และข้อเขียนสนับสนุนการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพอีกจำนวนมาก ที่เด่นก็คือ ผลงานของกัปตันสมุท หรือสมัคร บุราวาศนั่นเอง ในบทความเรื่อง "สันติภาพถาวรกำลังจะเกิดขึ้นแล้ว" นายสมัคร บุราวาศ* ผู้เชี่ยวชาญทางด้านอภิปรายของสังคมไทยยุคนั้น ได้วิพากษ์วิจารณ์ศาสนาต่าง ๆ ว่ามิได้มีส่วนช่วยเสริมสร้างสันติภาพให้แก่โลกมนุษย์เลย หากแต่บางศาสนายังเป็นต้นเหตุแห่งสงครามอีกด้วย สำหรับศาสนาพุทธ

สอนให้คนเราสละกิเลสทางโลก เพราะที่แท้แล้วนั่นคือต้นเหตุแห่งความทุกข์ยากทั้งมวล ด้วยการสละกิเลส ผู้ชดริตจะหยุดชดริต เพราะไม่มีความจำเป็นต้องทำตังนั้น ผู้ถูกชดริตที่ "อยากได้" สมบัติทางโลกอย่างผู้ชดริต ก็จะเกิดความพอใจและมีความสุข มนุษยธรรมก็จะเกิดขึ้น ด้วยคำสอนอย่างนี้โลกได้สร้างเชื่อเพื่อสันติภาพถาวรไว้ได้ครั้งหนึ่งแล้ว. . . (กัปตันสมุท 2494: 22)

*สมัคร บุราวาศ (2459-2518) ชาวพระนคร เกิดในตระกูลขุนนาง เป็นผู้ที่สนใจการศึกษามาตั้งแต่เด็ก เคยศึกษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 1 ปี ก่อนที่จะสอบชิงทุนการศึกษาต่อต่างประเทศได้เป็นที่ 1 ของประเทศ เข้าศึกษาที่ Portsmouth Technical College และ Royal School of Mines, Imperial of Science and Technology อีก 3 ปีสำเร็จปริญญาเกียรตินิยมชั้น 1 เป็นผู้วางรากฐานการพัฒนากิจการเหมืองแร่ วิทยาศาสตร์ เป็นราชบัณฑิตในสาขาวิชาอภิปราย สนใจศึกษาค้นคว้าทางพุทธศาสนามาก ในระหว่างศึกษาอยู่ในต่างประเทศได้เขียนหนังสือพุทธปรัชญาอธิบายด้วยวิทยาศาสตร์ ในปี 2480 ทำให้มีชื่อเสียงมากในช่วงทศวรรษ 2490 นอกจากกิจกรรมการเคลื่อนไหวร่วมกับขบวนการสันติภาพ และงานเขียนจำนวนมากในอักษรสาส์น และการเมืองรายสัปดาห์ แล้ว ยังแต่งหนังสือที่สำคัญอีกเล่มคือ ปัญญาวิวัฒน์ (2493) ซึ่งศึกษาวิวัฒนาการของอารยธรรมตะวันตกและตะวันออกอย่างลึกซึ้งที่สุดเล่มหนึ่ง ภายหลังจากที่ได้รับนิรโทษกรรมกรณีกบฏสันติภาพในปี 2500 แล้ว สมัคร บุราวาศ ก็ไม่หวนกลับมาเคลื่อนไหวหรือมีผลงานทางด้านปรัชญาสังคมนิยมอีกเลย ตราบจนกระทั่งถึงแก่กรรม

แต่สมัคร บุราวาศ ก็เห็นว่า "เป็นเพียงอุดมคติ เป็นการอ้อนวอนให้เชื่อ เป็นการสอนให้เข้าใจ ทุกคนรับการอ้อนวอน และเกิดความเข้าใจ แต่ทุกคนมิได้กระทำตาม . . ." (2494: 22) ดังนั้น หนทางที่จะยุติการกดขี่ชู้ดริต และสร้างสันติภาพได้ก็คือ การแสวงสันติภาพโดยตัวผู้ถูกกดขี่ชู้ดริตเท่านั้น ซึ่งก็คือการร่วมมือเข้าชิงอำนาจทางการเมืองจากชนชั้นกดขี่ชู้ดริต มาไว้ในกำมือเสีย (2494: 24) แนวทางการต่อสู้เพื่อสันติภาพ โดยการต่อต้านการกดขี่ชู้ดริต ต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมในทำนองที่สมัคร บุราวาศเสนอนี้ ได้แพร่หลายในกลุ่มผู้สนับสนุนสันติภาพยุคนี้อย่างกว้างขวางรวดเร็ว

ในกลุ่มนักศึกษา ม.ธ.ก. ก็ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพภายในมหาวิทยาลัยเช่นกัน ในวารสารธรรมจักร ของสโมสรนักศึกษา ม.ธ.ก. ก็มีการตีพิมพ์บทความเผยแพร่สนับสนุนความเคลื่อนไหวภายนอกนี้ด้วย ตั้งแต่ฉบับเดือนธันวาคม 2493 ก็เริ่มลงบทความเรื่อง "สันติชนทั่วโลก เรียกร้องให้ขจัดการสงคราม" (เสรี รัตนพันธุ์ 2493: 13-16) สนับสนุนมติของสมัชชาสันติภาพสากล ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ฉบับเดือนมกราคม 2494 สุนทร ประเสริฐจินดา เขียนบทความเรื่อง "นักศึกษามีส่วนสำคัญในการเรียกร้องสันติภาพ" (2494: 9-12) สนับสนุนบทบาทของนักศึกษาและเยาวชนในการเรียกร้องสันติภาพ ฉบับเดือนกุมภาพันธ์ 2494 นำบทความจาก World Student News มาลงในชื่อเรื่องว่า "คำวิงวอนแด่นักศึกษาทั่วโลกในการประชุมสมัชชาแห่งสหบาลศึกษานานาชาติครั้งที่สอง" (2494: 9-10) เพื่อกระตุ้นเตือนให้เห็นบทบาทของนักศึกษาในสังคมอื่นที่มีต่อสันติภาพ

นอกจากนี้ ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสันติภาพยังแผ่ขยายไปยังพระสงฆ์อีกด้วย ทั้งนี้ก็สืบเนื่องมาจากความคิดที่ว่า ผู้ที่จะพูดเรื่องสันติภาพให้ประชาชนทั่วไป เชื่อถือได้นั้นก็คือ พระสงฆ์ (ปั่น แก้วมาตย์, สัมภาษณ์) จึงมีความพยายามในการสร้างสายสัมพันธ์กับสถาบันศาสนา และใช้เป็นสื่อในการเผยแพร่ และสนับสนุนการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพโดยการลงนามในใบปลิวอีกด้วย (พระมหาติลก สุวรรณหรัตน์ คำให้การพยานโจทก์; สัมภาษณ์) ส่วนในกลุ่มขบวนการกรรมกร ก็มีความพยายามในการติดต่อให้เข้าร่วมมือด้วย ซึ่งในที่สุดผู้แทนกรรมกรก็ได้เข้าร่วมในขบวนการสันติภาพด้วย (ประคอง มีประพาฬ, คำให้การพยานโจทก์) นอกนั้นก็คงมีการติดต่อเชื่อมโยงกับกลุ่มผู้นำในส่วนภูมิภาค ตามสายงานการติดต่อของขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย (ปั่น แก้วมาตย์, สัมภาษณ์)

จนกระทั่งในที่สุดขบวนการสันติภาพไทยที่บ่มฝึกตัวจากการสนับสนุนของประชาชนจำนวนมาก ซึ่งตามคำให้การของนายจำรัส คันทนาวัน บรรณาธิการการเมืองรายลับดาห์ ยุคนั้นอ้างว่ามีถึงประมาณ 130,000 คน (จำรัส คันทนาวัน, คำให้การพยานโจทก์) จากความสนับสนุน

ของสื่อมวลชนกลุ่มใหญ่ จากผู้แทนนักศึกษา พระสงฆ์ กรรมกร ต่างจังหวัด และจากการติดต่อ
ตระเตรียมการอย่างลับ ๆ ของขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย (โดยการประสานงานของ
นายส. โชติพันธุ์ หรือสิบโทเริง เมฆไพบูลย์) ก็ได้สถาปนาขึ้นจากการตกลงของผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ
ในวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2494

การสถาปนาคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย เป็นเรื่องที่ยืดเยื้อ "ลับ" ผู้ที่
เข้าร่วมในการประชุมครั้งนี้บางรายอาจจะรู้จักหรือเคยได้ยินชื่อเสียงกันมาก่อน ต่างก็ได้รับเชิญ
ให้เข้าร่วมจากการติดต่อประสานงานจากผู้ปฏิบัติงาน (หรือผู้สนับสนุน) ขบวนการคอมมิวนิสต์ใน
ประเทศไทยตามคำให้การของพระมหาดิลก สุวรรณรัตน์ นาย ส. โชติพันธุ์ เป็นผู้ประสานงาน
รับช่วงจากนายปั้น แก้วมาตย์ ในการติดต่อท่าน และนัดแนะให้ไปลงเรือเพื่อประชุมสันติภาพกัน
(พระมหาดิลก สุวรรณรัตน์, คำให้การพยานโจทก์) ในวันที่ 22 เมษายน 2494 มีผู้เข้าร่วม
ประชุมประมาณ 20-30 คน โดยเป็นผู้แทนจากกลุ่มต่าง ๆ เช่นนายเจริญ สิบแสง เป็นผู้แทนนัก
การเมือง นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นผู้แทนหนังสือพิมพ์ นายทวีป วรดิกล นายประจวบ
อัมพะเศวต เป็นผู้แทนนักศึกษา (ทวีป วรดิกล, สัมภาษณ์; ประจวบ อัมพะเศวต, สัมภาษณ์)
นายอาทร พุทธิสมบุรณ์ เป็นผู้แทนเยาวชน (ทวีป วรดิกล, สัมภาษณ์) นายสุน กิจจำนงค์ เป็น
ผู้แทนกรรมกร เป็นต้น พระมหาดิลก สุวรรณรัตน์* ในฐานะผู้แทนสงฆ์ ซึ่งเป็นเสมือนสัญลักษณ์
ของสันติภาพในสังคมไทยได้กล่าวคำอวยพรแก่ผู้เข้าร่วมประชุม จากนั้นที่ประชุมก็เลือกประธาน
ชั่วคราวคือนายแพทย์เจริญ สิบแสง** จากนั้น ก็มีการปราศรัยกันจนครบทุกกลุ่ม และเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน มีนายแพทย์เจริญ สิบแสง เป็นประธาน พระมหาดิลก สุวรรณรัตน์ เป็น

*พระมหาดิลก สุวรรณรัตน์ (2465-ปัจจุบัน) ฉายา "ธรรมทัตโต" เป็นชาวยโสธร
จังหวัดอุบลราชธานี เกิดในครอบครัวชาวนา บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุ 15 ปี เข้ามาอยู่
สำนักวัดมหาธาตุฯ ปี 2485 อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อปี 2488 เมื่อครั้งยังเป็นสามเณร เรียน
นักธรรมจบ 3 ชั้น เมื่อเป็นพระภิกษุแล้วก็สำเร็จเปรียญ 4 ประโยค ได้รับนิมนต์ไปสอบสวนคดี
กบฏสันติภาพตลอดสิ้นปี 2495 แต่ไม่ถูกจับสึก หรือต้องโทษใด ๆ

**นายแพทย์เจริญ สิบแสง (2445-2512) หรือรองอำมาตย์โท ขุนเจริญวรเวชช อดีต
สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดปัตตานี สามสมัย (2489, 2491, 2500) สองครั้งแรกในสังกัด
กลุ่มสหชีพ ภายหลังพ้นโทษกรณีกบฏสันติภาพแล้วได้รับเลือกตั้งอีกครั้ง แต่เมื่อเกิดการปฏิวัติโดย
จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ถูกคุมขังอีกครั้ง

รองประธาน และนาย ส. โชติพันธุ์เป็นเลขานุการ ที่ประชุมได้มีมติมอบหมายงานให้แก่ผู้เข้าร่วมประชุม 3 ประการคือ 1) ทำความสัมพันธกับนานาชาติที่เกี่ยวข้องกับขบวนการสันติภาพ 2) ขยายการเคลื่อนไหวทางสันติภาพในหมู่ประชาชนให้กว้างขวางขึ้น และ 3) ชี้แจงผลดี ผลร้ายของสันติภาพให้ประชาชนได้ทราบซึ่งและเข้าใจ (พระมหาติลก สุวรรณรัตน์, คำให้การพยานโจทก์)

หลังจากนั้น คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยก็ดำเนินงานตามทิศทาง และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ดังจะได้กล่าวโดยละเอียดในส่วนที่ว่าด้วยคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยกับกรณีกบฏสันติภาพ การดำเนินงานของขบวนการสันติภาพไทยในยุคนี้นี้ยังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มขบวนการอื่น ๆ อีกคือ ขบวนการกู้ชาติ นักศึกษา กรรมกร สื่อมวลชน สงฆ์ ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้ดำเนินงานโดยสอดคล้องกันในเรื่องที่สำคัญคือ สนับสนุนการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพ โจมตีต่อต้านนโยบายรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในเรื่องความมั่นคง-ต่อต้านคอมมิวนิสต์ การต่างประเทศ กรณีการส่งทหารเข้าร่วมสงครามเกาหลี และวิพากษ์วิจารณ์บทบาทสหรัฐอเมริกา ในภูมิภาคเอเชีย การเคลื่อนไหวเหล่านี้ในที่สุดก็ถูกจับรวมกันตั้งแต่วันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 เป็นต้นไป

กบฏสันติภาพ: ไตรทรรศนะ

ในบทนำของงานศึกษาที่ ผู้เขียนได้สำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับกบฏสันติภาพไว้ส่วนหนึ่ง โดยได้ตั้งข้อสังเกตว่าความรู้ที่มีอยู่นั้น เป็นไปอย่างจำกัด และเห็นว่าภาววิทยาของการศึกษาในสังคมไทยน่าจะมีส่วนกำหนดอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้ เนื่องจากการศึกษาเกี่ยวกับกบฏสันติภาพนั้น อยู่บนพื้นฐานบริบททางสังคมการเมือง ตลอดจนวิธีการและแนวทางการศึกษาของสังคมศาสตร์ไทย ในที่นี้ หากจะนำแนวทาง "สังคมวิทยาว่าด้วยความรู้" มาใช้ในการวิเคราะห์พิจารณาความคิด หรือความรู้เกี่ยวกับกบฏสันติภาพอย่างระมัดระวัง ก็น่าจะช่วยให้เข้าใจตำแหน่ง สถานะของความคิด ความรู้ในเรื่องนี้ในสังคมไทยได้พอสมควร ในงานศึกษาส่วนนี้ ในเบื้องต้นจะมุ่งไปที่การทบทวนความรู้เกี่ยวกับกรณีกบฏสันติภาพในงานต่าง ๆ จากนั้น จะพยายามเชื่อมโยงให้เข้ากับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์อันแวดล้อมกรณีนี้ เพื่ออธิบายฐานะตำแหน่งของกบฏสันติภาพในสังคมการเมืองของไทย และเพื่อเป็นการเตือนให้ตระหนักถึงข้อจำกัดของความรู้ที่มีอยู่

1. ว่าด้วยกบฏสันติภาพ และองค์ความรู้เกี่ยวกับกบฏสันติภาพ

ในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 หลังจากที่ได้มีการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพโดยการลงนามสนับสนุนเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งจัดตั้งเป็นคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยในเดือนเมษายน 2494 ก็ได้มีการจับกุมครั้งใหญ่โดยอาศัยกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 มาตรา 102-104-177-181-70 และ พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะอาญา (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2478 มาตรา 4 เป็นหลักสำคัญ การจับกุมครั้งนี้ กรมตำรวจได้ออกแถลงการณ์ว่า

. . . ด้วยปรากฏจากการสอบสวนของกรมตำรวจว่ามีบุคคลคณะหนึ่ง ได้สมคบกันกระทำความผิดกฎหมาย ด้วยการยองให้มีการเกลียดชังกันในระหว่างคนไทย เพื่อก่อให้มีการแตกแยก เกิดการทำลายกันเอง โดยใช้ข้อบ้ายต่าง ๆ เช่น ปลุกปั่นแบ่งชนชั้น เป็นชนชั้นนายทุนบ้าง ชนชั้นกรรมกรบ้าง ชักชวนให้เกิดเกลียดชังชาวต่างประเทศที่เป็นมิตรของประเทศบ้าง อันเป็นการที่อาจจะทำให้เสื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศ ยองให้ทหารที่รัฐบาลส่งออกไปรบในเกาหลี ตามพันธะที่รัฐบาลมีอยู่ต่อองค์การสหประชาชาติให้เสื่อมเสียวินัย เมื่อเกิดการปั่นป่วนในบ้านเมืองได้ระยะเวลาเหมาะสมแล้ว ก็จะใช้กำลังเข้าทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบอื่น ซึ่งมีใช้ระบอบประชาธิปไตย ด้วยการชักจูงชาวต่างประเทศเข้าร่วมทำการยึดครองประเทศไทย . . . (แถลงการณ์กรมตำรวจ 2495: 1, 12)

[๑๑] ในการจับกุมครั้งแรกนี้ ส่วนใหญ่เป็นเป็นผู้ที่มีส่วนร่วม หรือสนับสนุนการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพ เช่น นายแพทย์เจริญ สืบแสง ประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย นายกุหลาบ

สายประดิษฐ์ นักหนังสือพิมพ์ และรองประธานคณะกรรมการสันติภาพฯ นายอารีย์ สิริระ เจ้าของหนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย สยามนิกร สยามสมัย นายสุภา ศิริमानนท์ บรรณาธิการนิตยสารอักษรศาสตร์ นายอุทธรณ์ พลกุล บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ข่าวภาพ นายแสง ตุงคะบริหาร บรรณาธิการหนังสือพิมพ์สยามนิกร นายบุศย์ สิมะเสถียร บรรณาธิการหนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย นายสมุท สรักชกะ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์ นายฉัตร บุญศิริชัย บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ดวงชน นายน้อย รัชเวทย์ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ข่าวรายวัน นายเช้า ชาญรณไฟ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์สัจจา นายอารีย์ อิมสมบัติ บรรณาธิการวารสารธรรมจักรรายปักษ์ นายมารุต บุณาค ประธานกรรมการสโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นางสาวสมบัติ สุวรรณชีพ ประธานกรรมการนักศึกษาหญิง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นางนิมเนล ชลภูมิ ภรรยานายทองเปลว ชลภูมิ นายสิวละล่อง บุณาค ผู้นำนักศึกษา ม.ธ.ก. นายสุวัฒน์ วรรณิก นักประพันธ์ นายฝึก ณ สงขลา ทนายความ นายสุน กิจจำนงค์ เลขาธิการสหอาชีพกรรมกร ผู้นำนักศึกษา ทหารเรือชั้นผู้น้อยจำนวนมาก เจ้าหน้าที่หนังสือพิมพ์จีนฉนวนหมินเป่าทั้งกองบรรณาธิการ พร้อมช่างเรียง ช่างแท่นรวม 40 คนเศษ พร้อมกับบุคคลอื่น ๆ อีกมากที่เจ้าหน้าที่ยังไม่ยอมเปิดเผย* จากนั้นผู้ที่ถูกจับกุมทั้งหมดก็ถูกค้นหลักฐานที่บ้าน และที่ทำงาน ในชั้นแรก กรมตำรวจได้ออกแถลงการณ์จับกุมว่ามีผู้ถูกจับกุมรวมทั้งสิ้น 104 คน (สยามนิกร 2495 ช: 1; เผ่า ศรียานนท์, คำให้การพยานโจทก์) ต่อมาในวันที่ 13 พฤศจิกายน 2495 ก็แถลงว่ามีผู้ถูกจับเพิ่มเติมคือ นายปาล พนมยงค์ บุตรชาย นายปรีดี พนมยงค์ นายนิเวจ ปทุมรส พันโทปรุง ปุณเทริก นาวาอากาศตรีสำรวจ กาญจนสิทธิ์ และร้อยโทชากร ทัดตานนท์ (พิมพ์ไทย 2495 จ: 1; สยามรัฐ 2495 ค: 1) จากนั้น ก็มีจับกุมเพิ่มเติมอีก เช่นท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ภริยานายปรีดี พนมยงค์ นายสุภัทร สุนทรศิริมย์ และพลตรีเนตร เขมะโยธิน เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ก็มีการปิดโรงเรียนสอนภาษาจีนหลายแห่ง มีการตรวจค้นโรงพิมพ์ ร้านหนังสือของชาวจีน พร้อมทั้งจับกุมผู้ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะร้านหนังสือ "ต้าจิ้งอู่หน้า" ดังได้กล่าวไว้ในส่วนต้น ๆ แล้วว่าเจ้าหน้าที่หนังสือลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นเป้าการจับกุมและยึดหนังสือ เอกสารต่าง ๆ ไปเป็นจำนวนมาก (สยามนิกร 2495 ฉ: 1) การจับกุมนี้ดำเนินไปตลอดเวลา จนกระทั่งกลางปี 2496 ก็ยังมีข่าวจับกุมและสึกพระภิกษุ ที่เคยสับสนุนและเผยแพร่สันติภาพอีก (เช้า 2496: 1; พิมพ์ไทย 2496 ฉ: 1)

*โปรดดูในหนังสือพิมพ์รายวันประจำตั้งแต่วันที่ 11 พฤศจิกายน 2495 เป็นต้นไป จะมีข่าวการจับกุมเพิ่มเติมเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งถึงกลางปี 2496 ผู้ที่ถูกจับกุมในระยะหลัง บางส่วนถูกฟ้องตามอำนาจกฎหมายใหม่คือ พระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ.

การจับกุมครั้งนี้ ทางฝ่ายตำรวจได้มีการตระเตรียมการไว้โดยเรียบร้อย มีคำสั่งหมู่แต่งตั้งพนักงานสอบสวนสืบสวนตั้งแต่วันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 โดยมี พล.ต.ท.พระนิเวศนคดี เป็นประธานอำนวยการสอบสวน พล.ต.ต.หลวงสัมฤทธิ์สุขุมวาท และ พล.ต.จ.ขุนพิชัยมนตรี เป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการสอบสวน และพนักงานสอบสวนอีก 12 นาย พนักงานสืบสวนอีก 5 นาย มีการแบ่งออกเป็นกองสืบสวนสอบสวนทั้งสิ้น 14 กอง ที่น่าสนใจคือ กองสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นทหารเรือ กองสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นทหารบก ทหารอากาศ กองสอบสวนผู้ต้องหาในองค์การสันติภาพ กองสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นจีน และนักหนังสือพิมพ์ และกองสอบสวนนักศึกษา ม.ธ.ก. (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 28) ในที่สุด หลังจากใช้นายตำรวจถึงกว่า 70 นาย ก็สามารถรวบรวมพยานหลักฐานได้เสร็จสิ้นภายใน 60 วัน สิ่งฟ้องผู้ต้องหาต่อศาลอาญา 42 คน และเมื่อรวมกับผู้ต้องหาในส่วนภูมิภาคอีก 11 คน กับคดีนายประสิทธิ์ เทียนศิริที่ถูกจับกุมก่อนหน้านี้ไม่กี่วัน คดีกบฏสันติภาพจึงมีผู้ต้องหาทั้งสิ้น 54 คน ซึ่งงานศึกษานี้ จะขอลงรายนามจำเลยคดีนี้ทั้งหมด ทั้งนี้ไม่มีเจตนาจะลบหลู่แต่อย่างใด หากแต่มุ่งประโยชน์ในการศึกษาเป็นสำคัญ รายนามจำเลยทั้งหมดมีดังนี้

คดีหมายเลขดำที่ 168, 202, 514/2496 และคดีหมายเลขแดงที่ 515, 516/2498 มีจำเลยดังนี้ คือ นายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ นาวาอากาศตรีพร่างเพ็ชร บุษยรัตพันธ์ นายสุพจน์ ดำนตระกูล นายสุชาติ ภูมิบริรักษ์ นายบุญมี ลัทธิตระสาทร ร้อยเอกนิมพ์ ยุวะนิยม พันโทสาลี ฐานะวิบูลย์ นายอนันต์ ทัดตานนท์ นายนิเวจ ปทุมรส นายปาน พนมยงค์ นาวาตรีมนัส จารุกา พันจ่าโทมบุญ สุทธิวงศ์ จ่าโทไลว วงษ์หูน จ่าเอกโสทธิ์ เศวตพันธ์ จ่าเอกบุญส่ง ประสมแสง จ่าเอกสงขลา กระจ่างพจน์ จ่าอากาศเอกเมี้ยน เดชาติวงศ์ พันจ่าเอกนาค ปิ่นแก้ว จ่าโท บุญนาน รัตนไพโร จ่าโทยิ่ง รัตนจักรษ์ จ่าโทไพโรจน์ มนไทวงศ์ จ่าโททองอินทร์ ครามนา จ่าโทประสิทธิ์ ใจจุ่น จ่าโทมา ทองแท้ จ่าตรีประดิษฐ์ หุณเสรี นายเจริญ สิบแสง นายสุน

*พนักงานสอบสวนประกอบด้วย พ.ต.อ.จำรัส มัณฑกานนท์ พ.ต.อ.เอียด ประภาวัตร พ.ต.อ.บรรลือ เรื่องตระกูล พ.ต.อ.ประจวบ กิริยบุตร พ.ต.อ.อัศนี ยิงกมล พ.ต.ท.รัตน วัฒนะมหาตม์ พ.ต.ต. เอื้อ เอมะปาน พ.ต.ต. สิริ ภาสพันธ์ พ.ต.ต. นินนาท วิสุทธิกุล พ.ต.ต.ธานี สาทรกิจ พ.ต.ต. เสริม พัฒนกิจ และ พ.ต.ต. ศรีศักดิ์ ธรรมรักษ์ ส่วนพนักงานสืบสวน ประกอบด้วย พ.ต.ท.เจริญฤทธิ์ จำรัสโรมรัน พ.ต.ท.พจน์ เกษะนันท์ พ.ต.ต. วิชิต รัตนภาณุ และ พ.ต.ต. พนม บูรณะสมภพ นายตำรวจสืบสวนเหล่านี้ ส่วนมากได้ชื่อว่าเป็น "อัศวิน" ประจำตัว พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์

กิจจำนงค์ นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นายสมิคร บราวาศ นายอุทธรณ์ พลกุล นายฉัตร
บุญยศิริชัย นายเปลื้อง วรรณศรี นายครอง จันดาวงศ์ นายมงคล ณ นคร นายไสว มาลัย
เวช นายสัมพันธ์ ฝั่งประดิษฐ์ นายอารีย์ อิมสมบัติ นายสิงห์ชัย บังคดาบรา นายซัง หรือเกียง
แช่คู นายอะ หรืออ๊ก แซ่ลิ้ม นายฮางเฮ้า หรือฮังเฮ้า แซ่โง้ว นายชาย เอ็งกุล หรือเอ็งกุล
หรือก๊กไซ แซ่เอ็ง นายประสิทธิ์ เทียนศิริ นายภู ชัยชาญ นายสาร โนนใหญ่ นายวิเศษ
ศักดิ์สิทธิ์คันทร นายบัว จันทกร นายน้อย จันทา นายณรงค์ ชัยชาญ นายบุญ ชัยชาญ นาย
สุบรรณ จันทรแก้ว นายปิ่น เสียงชอบ นายสอน เสนา และนายภู จันทเขต

คดีนี้โจทก์ฟ้องว่ามีคณะบุคคลและจำเลยในคดีนี้ตกลงเข้าเป็นคณะเพื่อจะทำลายรัฐบาล
และจะเปลี่ยนแปลงราชประเพณีการปกครองและเศรษฐกิจของประเทศในปัจจุบัน ให้เป็นประเพณี
การเมืองอีกระบอบหนึ่ง เรียกว่า "ระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่" หรือประชาธิปไตยของประชาชน
และเปลี่ยนแปลงระบอบเศรษฐกิจให้เป็นระบอบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ด้วยวิธีการใช้กำลังบังคับ
และปกปิดวิธีการ คณะบุคคลดังกล่าวแบ่งออกเป็นองค์การ 3 องค์การ มีวัตถุประสงค์จะให้ความ
ร่วมมือสนับสนุนซึ่งกันและกัน คือ ขบวนการกู้ชาติ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และคณะกรรมการ
การสันติภาพแห่งประเทศไทย การพิจารณาคดีนี้เป็นไปอย่างล่าช้า ยืดเยื้อ เนื่องจากฝ่ายโจทก์
มีพยานหลักฐาน และตัวบุคคลเป็นจำนวนมาก ในที่สุด การพิจารณาในศาลอาญาก็สิ้นสุดเมื่อวันที่
15 มีนาคม 2498 โดยการอ่านคำพิพากษา ซึ่งสรุปใจความได้ว่า ศาลพิจารณายกฟ้องและปล่อย
ตัวนายเปลื้อง วรรณศรี นายมงคล ณ นคร นายสัมพันธ์ ฝั่งประดิษฐ์ นายสิงห์ชัย บังคดาบรา
และนายฮางเฮ้า แซ่โง้ว จำคุกนายณรงค์ ชัยชาญ กำหนด 20 ปี นอกนั้นกำหนดคนละ 13 ปี 4
เดือน โจทก์และจำเลยที่ได้รับโทษจึงยื่นขออุทธรณ์ แต่ในระหว่างที่คดีกำลังอยู่ในชั้นศาลอุทธรณ์
รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ออกพระราชบัญญัติโรโทกรรมในโอกาสครบ 25 พุทธศตวรรษ
ออกมาในปี 2500 ดังนั้น จำเลยทุกคนจึงได้รับการปล่อยตัวออกมา ภายในปี 2500

ปรากฏการณ์ในคดีนี้ มีผู้สนใจศึกษาจำนวนหนึ่งตั้งได้แจ่มแจ้งในส่วนที่ว่าด้วยความเป็น
มาและสภาพปัญหาในบทแรก แม้ว่าขอบข่ายความสนใจของผู้เขียนแต่ละท่านจะจำกัดเฉพาะใน
เรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ผลงานเหล่านั้นก็มีคุณค่าในแง่ที่ได้สะท้อนถึงความหลากหลายของกรณีการ
กระทำร่วมครั้งนี้ ซึ่งมาจากการสนใจศึกษาทางประวัติศาสตร์ในเรื่อง การเมืองไทย คอมมิวนิสต์
สื่อมวลชน ชาวจีนในประเทศไทย กรรมกร เป็นต้น แง่มุมการพิจารณาก็มีท่วงทำนองที่แตกต่าง
กันออกไป ทั้งที่วิเคราะห์จากแง่มุมของการเมืองกระแสหลัก ที่เห็นว่าเป็นการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจ
กับกลุ่มอำนาจเดิม และต้องพ่ายแพ้เป็นกบฏไป เป็นเรื่องของฝ่ายคอมมิวนิสต์และกลุ่มก่อการรัฐบ
ที่พยายามล้มล้างระบอบการปกครองเดิม และที่พิจารณาในฐานะที่เป็นความคิด อุดมการณ์ในทาง
การเมืองของกลุ่มผู้ต้องการเรียกร้องคุณค่าต่าง ๆ ในสังคม แต่ต้องเผชิญกับเงื่อนไขจำกัดของ

สภาพการเมืองไทย เป็นต้น

ในการศึกษาองค์ความรู้เหล่านี้ มีข้อสังเกตสองประการ ประการแรก ในวงวิชาการที่สนใจศึกษาการเมืองกระแสหลักทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และทางด้านรัฐศาสตร์ต่างละเลยที่จะศึกษาปรากฏการณ์นี้ โดยมากมักจะกล่าวถึง "ชุด" เหตุการณ์ทางการเมืองกระแสหลักในช่วงต้นทศวรรษที่ 2490 ด้วยการเริ่มต้นจากความผันผวนทางการเมืองในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐประหาร พฤศจิกายน 2490 กบฏเสนารธิการ 2491 กบฏวังหลวง 2492 กบฏแมนฮัตตัน 2494 รัฐประหาร 2494 และข้ามไปสู่การเมืองช่วง 2500 โดยผ่านกรณีกบฏสันติภาพไป ทั้งนี้ อาจเนื่องจากว่า กรณีกบฏสันติภาพไม่มีคุณลักษณะที่อยู่ในขอบข่ายความสนใจของการเมืองกระแสหลัก กล่าวคือ ไม่มีการใช้กำลังความรุนแรง ทรัพยากรทางการเมือง หรือกลไกของรัฐ เพื่อต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองดังปรากฏในกรณีอื่น ๆ แต่ในอีกประการหนึ่ง สำหรับผู้ที่สนใจการเมืองกระแสเปลี่ยนแปลง หรือการต่อสู้เพื่อแสวงหาคูณค่าทางสังคม เช่น สิทธิ เสรีภาพ สันติภาพ ฯลฯ ก็มีได้สืบค้นถึงรากฐานพัฒนาการของกระแสการเคลื่อนไหวนี้ [หากแต่ยังมีการใช้ประโยชน์จากผลงานเหล่านี้อยู่เป็นระยะ ๆ] ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญคือ การสืบค้นรากฐานของการต่อสู้เพื่อคุณค่าเหล่านี้ในสังคมไทย เมื่อถึงที่สุด อาจทำให้ผู้ศึกษาบางรายต้องกระอักกระอ่วนใจ หากพบว่าหลักฐานข้อมูลเกี่ยวกับการต่อสู้แสวงหาที่มีอยู่นั้นล้วนแวดล้อมด้วยตราที่กลุ่มผู้ปกครองประทับว่าเป็นของฝ่ายคอมมิวนิสต์

จากการศึกษาที่ผ่านมากกว่าสองบท งานศึกษานี้เห็นว่า กรณี "กบฏสันติภาพ" นั้น อาจนำมาศึกษาวิเคราะห์ได้จากแง่มุมและทรรศนะต่าง ๆ กัน 3 แนวทาง แนวทางแรก วิเคราะห์จากทรรศนะของฝ่ายรัฐ และกลไกของรัฐ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดใหญ่ใจความที่ก่อให้เกิดการจับกุมครั้งนี้ โดยเห็นว่าการศึกษาวិเคราะห์ทัศนคติ ความเชื่อของรัฐ และกลไกของรัฐไทย ต่อพลังกระแสเปลี่ยนแปลง หรือพลังทางสังคมที่ต่อต้านนโยบายของรัฐซึ่งกำลังก่อตัวขึ้นในยุคนั้น น่าจะช่วยให้เข้าใจกรณีกบฏสันติภาพได้เป็นอย่างดี แนวทางที่ 2 การศึกษาจากทรรศนะ อุดมการณ์ และปฏิบัติการทางการเมืองของฝ่ายคอมมิวนิสต์ซึ่งทางราชการไทยเชื่อว่าเป็นต้นตอในการสมรู้ร่วมคิดวางแผนการกบฏนี้ เพื่อที่จะได้เข้าใจทรรศนะของฝ่ายที่เคลื่อนไหวละจัดตั้งขบวนการทางการเมืองในยุคนั้น และแนวทางที่ 3 คือ การศึกษาพิจารณาจากทรรศนะของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ ซึ่งทั้งกลุ่มผู้ปกครอง และขบวนการคอมมิวนิสต์เห็นว่าเป็น "แนวร่วม" ในการกบฏครั้งนี้ คือ คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ขบวนการกู้ชาติ ขบวนการนักศึกษา ขบวนการกรรมกร เป็นต้น การศึกษานี้วิเคราะห์จากแง่มุมต่าง ๆ ทั้ง 3 ทรรศนะดังกล่าว งานศึกษานี้เชื่อว่าน่าจะช่วยให้เห็นภาพปรากฏการณ์กรณีกบฏสันติภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. รัฐธรรมนูญ

ในลัทธิต้นของบทนี้ ได้นำข้อเขียนวิเคราะห์ของ "ธาตุน้ำดี" มาแสดงให้เห็นถึงการวิเคราะห์พยากรณ์ที่ว่าผู้ปกครองไทยจะต้องพยายามต่อต้านการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพโดยการ "ใส่ร้ายป้ายยาเหม็น" ให้ขบวนการสันติภาพเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย ด้วยการ "ปะยี่ห้อ" ให้เป็นคอมมิวนิสต์ และตรากฎหมายให้พรรคคอมมิวนิสต์เป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย เพื่อการกำราบปราบปรามในขั้นต่อไป ประเด็นที่ต้องการชี้ให้เห็นในที่นี้ก็คือ "ธาตุน้ำดี" มีความเข้าใจในทัศนคติ และความเชื่อทางการเมือง ตลอดจนการใช้ประโยชน์ในเรื่อง "คอมมิวนิสต์" ของกลุ่มผู้ปกครองเป็นอย่างดี ปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ในกรณีกบฏสันติภาพ และการเร่งรัดออกพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495 ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความสามารถในการวิเคราะห์ "ธาตุน้ำดี" ได้อย่างชัดเจน ในประการสำคัญ ปฏิบัติการต่อต้านการเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพ และข้อกล่าวหาทั้งหลายทั้งปวงในกรณีกบฏครั้งนี้ ล้วนเป็นเรื่องที่แสดงออกถึงทัศนคติเชิงลบต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์ และฝ่ายตรงข้ามอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ดังนั้นงานศึกษาส่วนที่วิเคราะห์ว่าด้วยพรรคคณะของรัฐต่อการกบฏสันติภาพนี้ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจบทบาท ทัศนคติของผู้นำทางการเมืองไทยในเรื่องความเคลื่อนไหวเหล่านี้เป็นลำดับแรก

2.1 คอมมิวนิสต์: ฐานความเชื่อทางการเมืองของชนชั้นนำทางอำนาจในการเมืองไทย เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติ การจัดตั้ง การต่อสู้ นโยบายสกัดกั้นการแผ่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในสังคมไทยนั้น เป็นเรื่องที่มีการศึกษากันอย่างกว้างขวาง* ในที่นี้จะไม่ขอกล่าวซ้ำในรายละเอียดอีก หากแต่จะขอถือโอกาสนี้ขยายความเข้าใจในระดับของกรอบความคิดอันเป็นฐานกำกับการเคลื่อนไหว-เปลี่ยนแปลงทางการเมือง โดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นนำทางอำนาจของไทย ในบริบทของสังคมไทย แนวความคิดเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์พอจะมองเห็นอย่างน้อยสองประเด็นที่น่าจะให้ความสนใจและวิเคราะห์กันดู กล่าวคือ ฐานความเชื่อเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ของผู้นำทางการเมืองไทย และการแสวงประโยชน์จาก "คอมมิวนิสต์" ในสังคมไทย

* ปรโตอ่านใน สุชาติ สวัสดิ์ศรี (2517); รัศมี ศรีวรรณงษ์นันท์ (2519); ธงชัย พึ่งกันไทย (2521); สุชาติ เจริญวงศ์ (2519); ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523); วิภารัตน์ ธาราธิรภาพ (2531); Wilson (1959); Lovelace (1970); Flood (1975); Kanok Wongtrangan (1984)

การประเมินผล บทบาทอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ในสังคมไทยกระทำได้อย่าง ด้วยเหตุผลสองประการคือ ประการแรก การดำเนินงานของขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยนั้น เป็นเรื่อง "ลับ" ประการที่สอง ทั้งรัฐบาลไทยและคอมมิวนิสต์ มักจะอวดอ้างหรือประโคมข่าวการเคลื่อนไหวที่เกินจริง (ด้วยเหตุผลของแต่ละฝ่าย ฝ่ายคอมมิวนิสต์นั้นย่อมหวังผลในการโฆษณาชวนเชื่อให้มีผู้เลื่อมใสและบ่อนทำลายความมั่นคงของรัฐได้มากขึ้น ส่วนรัฐบาลไทย ประโคมข่าวขึ้นเพื่อผลในการเรียกร้องความสนับสนุนจากต่างประเทศ และเพื่อทำลายศัตรูทางการเมืองภายในประเทศ) อย่างไรก็ตาม สังคมไทยเริ่มรับรู้การเผยแพร่ของลัทธิคอมมิวนิสต์ครั้งแรก ในสมัยรัชกาลที่ 7 โดยผ่านพรรคคอมมิวนิสต์จีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ขบวนการชาตินิยมเวียดนาม และจากการสนับสนุนขององค์การคอมมิวนิสต์สากล เป้าหมายนั้นอยู่ที่การเมืองภายนอกประเทศมากกว่าที่จะมุ่งล้มล้างรัฐบาลไทย (สุวดี เจริญพงศ์ 2523: 310-313) ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 การดำรงอยู่ของขบวนการคอมมิวนิสต์ เริ่มเป็นประเด็นโต้แย้งทางการเมืองขึ้นมา เมื่อนายปรีดี พนมยงค์เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติต่อรัฐบาล ข้อเสนอในเค้าโครงฯ นี้หลายประการมีผลล้นคลอนอูตมการหลัก และการดำรงอยู่ของสถาบันเก่าในสังคมไทย ดังนั้นนายปรีดี พนมยงค์จึงตกเป็น "เหยื่อ" ที่ถูกประหัตประหารด้วยการกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ อาจกล่าวได้ว่าบทบาทหน้าที่ในการดำรงอยู่ของ "คอมมิวนิสต์" ในสังคมไทยยุคแรก เป็นเสมือนเครื่องมือในการทำลายฝ่ายตรงข้ามที่ล้นคลอนอูตมการสถาบันหลักของสังคม

ดังนั้น งานศึกษาจากทางฝ่ายตะวันตกหลายชิ้น จึงชี้ว่าขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยในช่วงก่อนทศวรรษ 2500 เป็นขบวนการที่ขาดการสนับสนุนจากมวลชนด้วยสาเหตุหลายประการ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ที่ไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของชาติใดมาก่อน ด้านวัฒนธรรมแบบปัจเจกชนนิยมสูง ไม่มีปัญหารุนแรงทางเศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ (Wilson 1959: 58-86; Lovelace 1970: 13-15) ทั้งยังมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การเมืองภายนอกอีก ขบวนการคอมมิวนิสต์จึงไม่ได้คุกคามต่อรัฐบาลไทย ซึ่งมีส่วนใกล้เคียงต่อความเป็นจริงไม่น้อย แต่สถานการณ์ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เปลี่ยนแปลงอย่างมาก ความเคลื่อนไหวของพลังกระแสเปลี่ยนแปลงที่นิยมอูตมการทางการเมืองแบบมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์-เหมาอิลิสต์ได้ขยายเพิ่มขึ้น ด้วยสาเหตุปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวไว้ในบทก่อน ผู้นำทางอำนาจในการเมืองไทยจึงเริ่มดำเนินนโยบายตอบโต้ได้อย่างจริงจังจึงหลายประการ

ภายหลังจากรัฐประหาร พ.ศ. 2490 เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว ได้เคยคิดที่จะประกาศกฎหมายเพื่อใช้ป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ออกมาให้ใหม่อีกครั้ง แต่มีข้อขัดข้องตรงที่ว่ากฎหมายดังกล่าวเพิ่งจะยกเลิกไม่นาน จึงมีคำสั่งให้คณะกรรมการกฤษฎีกาออกกฎหมายฉบับใหม่ กำหนดโทษสำหรับความผิดอันเป็นภัยต่อความสงบสุขของ

ประชาชน (ธงชัย ฟิ่งกันไทย 2521: 405 อ้างจาก สลธ. แผนก บร..5/105 เรื่องพระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ หนังสือฉบับที่ 5380/2491 ลงวันที่ 26 กรกฎาคม 2491) แต่คณะกรรมการกฤษฎีกาเสนอให้ใช้ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมลักษณะอาญา พุทธศักราช 2478 (ฉบับที่ 7) ไปก่อน โดยเห็นว่าบทบัญญัติในกฎหมายนี้จะฟ้องร้องบุคคลที่ทำการส่งเสริมคอมมิวนิสต์ได้* ในระหว่างที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยคอมมิวนิสต์โดยเฉพาะ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็พยายามหามาตรการต่าง ๆ มาสกัดกั้นการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ เช่น พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2493 เพื่อจำกัดจำนวนคนต่างด้าวที่จะเข้าเมือง และการขึ้นค่าธรรมเนียมคนต่างด้าวเพื่อควบคุมคนจีนในประเทศไทยโดยเฉพาะ (ธงชัย ฟิ่งกันไทย 2521: 379) ซึ่งติดตามมาด้วยมาตรการเข้มงวดสำหรับชาวจีนในประเทศไทยอีกมากมาย (สกินเนอร์ 2529: 325-374) การออกหนังสือเวียนให้ข้าราชการช่วยกันระงับภัยจากคอมมิวนิสต์ และให้สำนึกในความสำนึกของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ใส่ใจดูแลความทุกข์สุขของประชาชน และช่วยกันกำจัดการฉ้อราษฎร์บังหลวง (แจ้งความสำนักราชมนตรี เรื่องให้ข้าราชการช่วยระงับภัยคอมมิวนิสต์ 2493: 903-907) ในด้านการโฆษณาชวนเชื่อ กรมโฆษณาการโดย ม.ล.ชาบ กฤษร เลขาธิการนายกรัฐมนตรี และอดีตมนตรีสันนิบาตเสรีพันธ์** ได้อาศัยวิทยุกระจายเสียงโฆษณาต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2493 (ม.ล.ชาบ กฤษร, คำให้การพยานโจทก์) โดยเน้นในเรื่องเสรีภาพและกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ซึ่งให้เห็นความเลวร้ายและความไม่เหมาะสมของลัทธิคอมมิวนิสต์กับสังคมไทย

*ดังนั้น จำเลยในคดีกบฏสันติภาพจึงยังคงได้รับโทษตามความในพระราชบัญญัติฉบับนี้ เนื่องจากพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช 2495 ออกมาภายหลังการจับกุมแล้ว

**สันนิบาตเสรีพันธ์แห่งประเทศไทย เป็นองค์การที่ก่อตั้งขึ้นโดย ม.ล. ชาบ กฤษร หลวงสารานุกรม ประพันธ์ นายสังข์ พัฒนโนทัย นายฉาย วิโรจน์ศิริ ฯลฯ มีวัตถุประสงค์เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์โดยตรง มีสมาชิกจำนวนหนึ่ง ได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลในการกระจายเสียงทางวิทยุ มีการให้สมาชิกขโมยเอกสารที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์เผยแพร่ (ม.ล.ชาบ กฤษร, คำให้การพยานโจทก์) ในหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ มีการออกข่าวว่าสันนิบาตเสรีพันธ์ปลอมแปลงหนังสือมหาชน หนังสือ "ปกแดง" แกล้งการปลอม เพื่อใส่ร้ายคอมมิวนิสต์ (เหตุการณ์ในบ้านเรา 2494: 9)

มาตรการต่อต้านคอมมิวนิสต์อีกประการหนึ่ง คือการอาศัยพระราชบัญญัติการพิมพ์ เพื่อต่อต้านเอกสาร สิ่งพิมพ์ที่เผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ ทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาจีนจำนวนมาก" อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะสามารถสกัดกั้นหนังสือจากต่างประเทศได้ส่วนหนึ่ง แต่ก็ยังคงมีการสั่งเข้ามาอีกจำนวนมาก ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าร้านฮั่วเจียว บุคส์ไตร์ และร้านต้าจงอู่่นฟ้า ได้มีการสั่งหนังสือตำราเหล่านี้เข้ามาอีกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่ก็ไม่สามารถสกัดการเคลื่อนไหวเผยแพร่สิ่งพิมพ์ที่สนับสนุนคอมมิวนิสต์ภายในประเทศให้หมดสิ้นโดยเด็ดขาดได้ ทางเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจึงพยายามหามาตรการจัดการ (กช. สร. 0201.92/39 เรื่อง เสรีภาพของหนังสือพิมพ์)

"คำสั่งห้ามสั่งหรือนำสิ่งพิมพ์เข้ามาในราชอาณาจักรไทย "เนื่องจากโฆษณาข้อความอันอาจขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน" เริ่มมีขึ้นภายหลังจากที่จีนเปลี่ยนแปลงการปกครอง โปรดดูรายชื่อสิ่งพิมพ์ต้องห้ามเหล่านี้ใน

"ประกาศกรมตำรวจ เรื่องห้ามสั่งหรือนำสิ่งพิมพ์เข้ามาในราชอาณาจักรไทย."
ราชกิจจานุเบกษา 67 (27 มิถุนายน 2493): 2721-2722.

"ประกาศกรมตำรวจ เรื่องห้ามสั่งหรือนำสิ่งพิมพ์เข้ามาในราชอาณาจักรไทย."
ราชกิจจานุเบกษา 68 (7 กุมภาพันธ์ 2494): ฉบับพิเศษ หน้า 2.

"ประกาศกรมตำรวจ เรื่องห้ามสั่งหรือนำสิ่งพิมพ์เข้ามาในราชอาณาจักรไทย."
ราชกิจจานุเบกษา 68 (27 กุมภาพันธ์ 2494): 930.

"ประกาศกรมตำรวจ เรื่องห้ามสั่งหรือนำสิ่งพิมพ์เข้ามาในราชอาณาจักรไทย."
ราชกิจจานุเบกษา 68 (3 เมษายน 2494): 1519.

"ประกาศกรมตำรวจ เรื่องห้ามสั่งหรือนำสิ่งพิมพ์เข้ามาในราชอาณาจักรไทย." และ
"ประกาศกรมตำรวจ เรื่องสั่งห้ามขายหรือแจกและให้ยึดสิ่งพิมพ์." ราชกิจจานุเบกษา 69 (9 กุมภาพันธ์ 2495): 463-465.

"ประกาศกรมตำรวจ เรื่องห้ามสั่งหรือนำสิ่งพิมพ์เข้ามาในราชอาณาจักรไทย."
ราชกิจจานุเบกษา 69 (19 กุมภาพันธ์ 2495): 464.

"ประกาศกรมตำรวจ เรื่องห้ามสั่งหรือนำสิ่งพิมพ์เข้ามาในราชอาณาจักรไทย."
ราชกิจจานุเบกษา 69 (2 กรกฎาคม 2495): 5-12)

"ประกาศกรมตำรวจ เรื่องห้ามสั่งหรือนำสิ่งพิมพ์เข้ามาในราชอาณาจักรไทย." และ
"ประกาศกรมตำรวจ เรื่องสั่งห้ามขายหรือแจกและให้ยึดสิ่งพิมพ์." ราชกิจจานุเบกษา 69 (7 ตุลาคม 2495): 3570.

สื่อนิพนธ์ ที่ 9337/2493 กระทรวงมหาดไทย 5 ก.ค. 2493) ซึ่งก็ออกมาในรูปของประกาศห้ามโฆษณาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองระหว่างประเทศ ดังได้กล่าวไว้แล้ว และตั้งคณะกรรมการตรวจข่าว โดยมี พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ เป็นประธาน (สุวิมล รุ่งเจริญ 2526: 145) และในปลายปี 2494 ก็มีการตั้งคณะกรรมการพิจารณาหาทางและดำเนินการปราบปรามหนังสือพิมพ์ที่เป็นฝ่ายคอมมิวนิสต์ขึ้นมาโดยเฉพาะชุดหนึ่ง มีรองนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ อธิบดีกรมตำรวจ เป็นรองประธานกรรมการ และกรรมการอื่น ๆ อีก 5 ตำแหน่ง (ธงชัย ฝั่งกันไทย 2521: 398)

มาตรการเหล่านี้ที่สำคัญที่สุดคือ การออกกฎหมายเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์มาใช้โดยเฉพาะจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พยายามผลักดันอยู่ตลอดเวลา เช่นโดยการให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาว่าลัทธิคอมมิวนิสต์จะผิดกฎหมายรัฐธรรมนูญหรือไม่ หรือสอบถามว่า "พรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยจะตั้งได้หรือไม่ และถ้ามีจะผิดกฎหมายใช่หรือไม่" (ธงชัย ฝั่งกันไทย 2521: 409) ในระยะเดียวกันนี้ สถานการณ์ทางการเมืองไทยเริ่มตึงเครียดขึ้น เมื่อผู้นำไทยตกลงเข้าร่วมในกรณีสงครามเกาหลี และร่วมมือ-รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้หวังว่าจะช่วยสกัดกั้นการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้ แต่ก็ได้ต้องได้รับการคัดค้านจากสื่อมวลชนและขบวนการสันติภาพอย่างหนัก อย่างไรก็ตาม ผู้นำทางอำนาจในขณะนั้นยังไม่อาจจะตอบโต้อะไรได้ถนัดนัก ตราบจนกระทั่งภายหลังการรัฐประหาร 2494 ซึ่งระบอบจุดประสงค์ไว้อย่างแน่วแน่ว่า เพื่อดำเนินการปราบปรามคอมมิวนิสต์เป็นสำคัญ จากนั้นในปี 2495 ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายของไทยก็เริ่มค้นคว้าศึกษาริธีการต่อต้านและปราบปรามคอมมิวนิสต์จากต่างประเทศมาเพื่อประกอบการพิจารณาและเสนอ "ร่างพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นภัยต่อชาติ พ.ศ. 24.. " ซึ่งถือเอากฎหมายในทำนองเดียวกันนี้ของสหรัฐอเมริกา คือ "The Subversive Activities Control Act, 1950" เป็นเกณฑ์ (ธานีทร์ กรีชัย 2517: 239) แต่ร่างฉบับนี้ยังไม่ตรงกับเป้าหมายที่จะให้เน้นการปราบปรามคอมมิวนิสต์โดยตรง ครั้นถึงเดือนตุลาคม 2495 เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศทวีความตึงเครียดมากขึ้น เนื่องจากการเคลื่อนไหวอย่างกระชั้นถี่ของขบวนการสันติภาพและสื่อมวลชน คณะรัฐมนตรีจึงแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาร่างกฎหมายว่าด้วยการกระทำเป็นปฏิปักษ์ต่อประเทศไทยขึ้น คณะกรรมการชุดนี้ได้จัด "ร่างพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นภัยต่อชาติ พ.ศ. 24.." ซึ่งปรับปรุงมาจากเดิมเสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณา แต่ก็ยังไม่ตรงกับความต้องการในการปราบปรามพวกคอมมิวนิสต์อีก ดังนั้นในต้นเดือนพฤศจิกายน 2495 คณะรัฐมนตรีจึงเร่งรัดให้เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกายกร่างใหม่ให้เป็น "พระราชบัญญัติป้องกันการภัยคอมมิวนิสต์" เพื่อให้กำหนดลักษณะความผิดเนื่องจากการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ให้ชัดเจนขึ้น และให้อำนาจแก่ฝ่ายบริหารในการป้องกันและปราบปรามการกระทำทั้งหลายซึ่งมีลักษณะเป็นการกระทำของคอมมิวนิสต์ ในที่สุด ก็สามารถนำพระราชบัญญัตินี้เสนอต่อ

ประธานสภาผู้แทนราษฎรได้เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2495 ในวันรุ่งขึ้นสภาผู้แทนราษฎรจึงได้พิจารณาผ่านร่างพระราชบัญญัตินี้ พร้อมกับออกแถลงการณ์ตักเตือน มีความว่า

ความมุ่งหมายของกฎหมายนี้คือ ต้องการป้องกันมิให้มีการกระทำอันเป็นภัยต่อประเทศชาติและประชาชน ซึ่งเกิดจากการกระทำของพวกคอมมิวนิสต์ และมีได้มีความประสงค์ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลใด ๆ อันเป็นการบั่นทอนเสรีภาพของเขาเหล่านั้น รัฐบาลจะปราบปรามเฉพาะบุคคลที่ปรากฏหลักฐานอันชัดแจ้งว่าได้กระทำผิดต่อกฎหมาย หากปรากฏว่าก่อนวันใช้บังคับพระราชบัญญัตินี้ ได้มีองค์การหรือคณะบุคคลใด ๆ หรือบุคคลใดได้กระทำอันอยู่ในขอบข่ายต้องห้ามตามพระราชบัญญัตินี้แล้ว ให้รับจัดการเล็กน้อย หรือถอนตัวออกเสียจากการร่วมมือในองค์การหรือคณะบุคคลนั้น ๆ เสียโดยพลัน . . . ถ้าผู้ใดหรือองค์การ หรือคณะบุคคลใดยังชัดเจนคือตั้งใจจะปฏิบัติการอันเป็นการขัดต่อพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495 อยู่ต่อไป โดยไม่คำนึงถึงคำตักเตือนดังกล่าวมาแล้วแล้ว เจ้าหน้าที่จะต้องจัดการแก่องค์การ คณะบุคคล หรือบุคคลนั้น ๆ ตามบทกฎหมายต่อไป . . . (ธงชัย ฝังกันไทย 2521: 414 อ้างจากคำแถลงการณ์จากสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 14 พฤศจิกายน 2495)

การออกพระราชบัญญัติฉบับนี้ ในวันที่ 13 พฤศจิกายน 2495 จึงคลาดกับการจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพ เพียงไม่กี่วัน อย่างไรก็ตาม พฤติการณ์ทั้งสองกรณีนี้ ก็ล้วนบรรลุล่วงวัตถุประสงค์หลักของกลุ่มผู้นำในยุคนั้น ที่ต้องการสกัดการแพร่ขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในสังคมไทย ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากฐานความเชื่อที่สำคัญว่าขบวนการคอมมิวนิสต์กำลังคุกคามการดำรงอยู่ของอุดมการณ์และสถาบันหลักในสังคมไทย

ฐานความเชื่อทางการเมืองดังกล่าวนี้ ในประการสำคัญมีพื้นฐานมาจากการเรียนรู้ รับข่าวสารการเปลี่ยนแปลงในประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังจากที่ประเทศจีนเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ตั้งแต่ ปี 2492 หน่วยงานข่าวกรองของรัฐบาลไทยได้เฝ้าติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา* ผู้นำในคณะรัฐประหารจึงเพิ่มมาตรการเข้มงวดต่อชาวจีนในประเทศไทยเป็นลำดับ เพื่อป้องกันการแทรกซึมของฝ่ายที่นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ เมื่อวิฤกษ์ปักกิ่งกระจายเสียงกดดันรัฐบาลไทยให้เปลี่ยนแปลงนโยบายต่อชาวจีนในประเทศไทย และการที่จีนเข้าไปเกี่ยวข้องกับกรณีสงครามเกาหลี ทำให้รัฐบาลยิ่งเพิ่มมาตรการเข้มงวดต่อชาวจีนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะต่อหนังสือพิมพ์จีนในประเทศไทยที่ลงข่าวต่อต้านนโยบายรัฐบาลไทย ในช่วงระยะเดียว

*โปรดดูความเคลื่อนไหว และการรับข่าวสารเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลไทย ในช่วงต้นทศวรรษ 2490 ได้ในธงชัย ฝังกันไทย (2521)

กันนี้ทางฝ่ายรัฐบาลก็ได้รับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของฝ่ายคอมมิวนิสต์ทั้งในและนอกประเทศเป็นระยะ ๆ เช่น การบริจาคเงินเพื่อให้รัฐบาลจีนคอมมิวนิสต์ซื้ออาวุธต่อต้านทหารของกองกำลังสหประชาชาติ การส่งเรือมารับเด็กในประเทศไทยไปอบรมลัทธิคอมมิวนิสต์ การโฆษณากระจายเสียงสนับสนุนการเรียกร้องสันติภาพในประเทศไทยว่าเป็นผลงานของพรรคคอมมิวนิสต์ไทย เป็นต้น (ธงชัย ฝั่งกันไทย 2521: 284-293)

นอกจากนี้ ผู้นำในคณะรัฐประหารยังมีความเชื่ออีกว่า การก่อการโค่นล้มรัฐบาลหลายครั้งที่ผ่านมาเป็น

การดำเนินงานของคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย ทางฝ่ายการเมืองมีนายปรีดี พนมยงค์เป็นหัวหน้า พยายามปฏิวัติและล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามหลายครั้ง เช่น กบฏ 26 กุมภาพันธ์ 2492 นายปรีดี ก็เป็นหัวหน้าอำนวยการ แต่ทางรัฐบาลได้ต่อต้านและจับกุมได้ แผนการกบฏครั้งนี้จึงไม่สำเร็จ และได้เริ่มกบฏอีกเมื่อ 29 มิถุนายน 2494 โดยนาวาตรีมนัส จารุกา จับจี๋จอมพล ป. พิบูลสงครามบนเรือชุดแมนฮัตตัน ทางฝ่ายรัฐบาลก็สืบทราบและปราบปราม ทำให้แผนการของคอมมิวนิสต์ล้มเหลวไปอีก (เผ่า ศรียานนท์, คำให้การพยานโจทก์: สยามรัฐ 2496 ง: 1, 8)

เหตุผลสองประการที่ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ต้องตกเป็นจำเลยนอกศาล สืบเนื่องมาจากการที่นายปรีดี พนมยงค์เคยเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติซึ่งถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นโครงการของฝ่ายคอมมิวนิสต์ และวิกฤติการณ์สวรรคตที่ทำให้ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ดังได้กล่าวไว้แล้ว ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เนื่องมาจากการลี้ภัยไปอยู่ในประเทศจีน [ในขณะนั้นยังไม่เปลี่ยนแปลงการปกครอง] ซึ่งต่อมาเปลี่ยนแปลงเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้ แหล่งข่าวจากต่างประเทศที่รัฐบาลได้รับก็ปล่อยข่าวออกมาเป็นระยะ ๆ ว่านายปรีดี พนมยงค์ จะเป็นผู้นำพวกคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยให้ก่อการกบฏ (ธงชัย ฝั่งกันไทย 2521: 383) กลุ่มผู้สนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ที่อยู่ในประเทศไทย โดยเฉพาะกลุ่มพรรคสหชีพและเสรีไทย ที่ผู้นำคณะรัฐประหารเชื่อว่ามีกำลังซ่อนอยู่ จึงอยู่ในข่ายการควบคุมและติดตามพฤติกรรมเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นนายปรีดี พนมยงค์ และกลุ่มผู้สนับสนุนจึงตกเป็นเป้าในการโจมตีและใส่ร้ายของผู้นำในกลุ่มอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยม และอำนาจนิยมว่า เป็นผู้นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ และพยายามก่อการเคลื่อนไหวล้มล้างรัฐบาลอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นภายหลังจากกรณีกบฏวังหลวงจึงมีการกำจัดผู้นำที่สำคัญ ๆ ไปจำนวนหนึ่ง ส่วนที่เหลือจึงตกอยู่ในสภาพที่ถูกกีดกันทางการเมืองอย่างมาก

ฐานความเชื่อทางการเมืองที่ว่าคอมมิวนิสต์จะคุกคามความมั่นคงทางการเมืองของรัฐในอีกด้านหนึ่ง จึงเป็นกลวิธีทางการเมืองในการทำลายฝ่ายตรงข้ามอื่น ๆ ที่แม้จะไม่มีพฤติกรรมใด ๆ เกี่ยวข้องกับฝ่ายคอมมิวนิสต์มาก่อนเลย ด้วยการออกมาตรการทางกฎหมาย และทางการ

เมืองเพื่อจำกัดบทบาทการเคลื่อนไหวของกลุ่มตรงข้ามดังได้กล่าวมาแล้ว ทั้งยังใช้เป็นข้ออ้างในการจัดระเบียบสัมพันธ์ทางอำนาจในกลุ่มผู้นำอีกด้วย ตัวอย่างชัดเจนที่สุดคือ กรณีรัฐประหารพฤศจิกายน 2494 ที่อาศัยข้ออ้างการคุกคามจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ รื้อฟื้นกติกากองการเมือง-รัฐธรรมนูญเพื่อเพิ่มพูนอำนาจทางการเมืองและทางการทหารให้แก่กลุ่มผู้นำในคณะรัฐประหาร และเร่งผลักดันให้ออกพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495 กรณีเหล่านี้ยังมีผลต่อนโยบายทางเศรษฐกิจแบบชาตินิยมซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม รื้อฟื้นขึ้นมาใช้เพื่อควบคุมชาวจีนในประเทศไทยอีกด้วย โดยเปิดโอกาสให้ผู้สนับสนุนคณะรัฐประหารเข้าไปแสวงประโยชน์ในรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

ในท่ามกลางสถานการณ์ที่ขัดแย้งถึง เครียดทางการเมืองระหว่างประเทศมหาอำนาจทั้งสองค่าย ฐานความเชื่อทางการเมืองที่ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ของผู้นำไทย จึงใช้ประโยชน์จากประเทศมหาอำนาจที่หวาดกลัวการคุกคามผลประโยชน์ของตนในภูมิภาคนี้ และเข้ากันได้ดีกับผลประโยชน์ของผู้นำทางการเมืองและรัฐไทยที่ต้องการพัฒนาเศรษฐกิจและการค้าระบบเสรี ต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกองทัพ และต้องการความสัมพันธ์ทางการเมืองจากภายนอก ดังนั้น ความร่วมมือซึ่งกันและกันบนพื้นฐานของการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ระหว่างรัฐบาลไทยกับสหรัฐอเมริกาจึงเกิดขึ้นและสถาปนาอย่างรวดเร็วในช่วงต้นทศวรรษ 2490 ดังที่ได้ศึกษามาแล้ว นอกจากนี้ พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ฉบับที่เพิ่งออกหลังกบฏสันติภาพ อาจถือได้ว่าดัดแปลงมาจากกฎหมายปราบปรามคอมมิวนิสต์ของสหรัฐอเมริกาอีกด้วย^๕ ความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างกันนี้จึงมีผู้เชื่อว่าสหรัฐอเมริกาอยู่เบื้องหลังการจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพด้วยไม่มากนักน้อย (ทวีป วรดิกล, สัมภาษณ์) ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการให้ข่าวด้วยความวิตกกังวลของนายสแตนตัน เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยว่า คอมมิวนิสต์ไทยกำลังเติบโตขึ้นทุกวัน (เกียรติศักดิ์ 2495 ค: 1) ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ภายหลังการจับกุมของอธิบดีกรมตำรวจว่าต่างประเทศเร่งรัดให้จับกุมฝ่ายคอมมิวนิสต์ในประเทศ (สยามนิกร 2495 ซ: 1) อย่างไรก็ดีตาม ในภายหลังพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ได้แถลงแก่ข่าวว่าเป็นเพียงการเร่งรัดจาก "เพื่อนอังกฤษ อเมริกาที่ร่วมงานด้วยกัน" เท่านั้น-ผู้เขียน๖ การจับกุมครั้งนี้เมื่อพิจารณาจากด้านความสัมพันธ์และร่วมมือต่อต้านคอมมิวนิสต์กับสหรัฐอเมริกาแล้ว จึงเป็นการยืนยันว่ารัฐบาลไทยพร้อมที่จะให้ความร่วมมือต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างเต็มที่

^๕โปรดดูเปรียบเทียบพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495 กับกฎหมาย "The Subversive Activities Control Act, 1950" ของสหรัฐอเมริกา ในธานินทร์ กรีวิเชียร (2517)

การจับกุมกบฏสันติภาพ ตั้งแต่วันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 เป็นต้นไป จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้นำทางการเมืองไทยมีภาพแผนการต่อต้านล้มล้างรัฐบาลของขบวนการคอมมิวนิสต์ อยู่ตลอดเวลา โดยมีสถานการณ์ หรือบริบทการเคลื่อนไหว แรงจูงใจ และการผลักดันจากกลุ่มต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบให้ลงมือจับกุมดำเนินคดี ดังความโดยละเอียดที่จะศึกษาต่อไปนี้

2.2 กบฏสันติภาพในวาระของรัฐบาลไทย* จากจำนวนผู้ต้องหาจำนวนร้อยกว่าคน กรมตำรวจได้ทำการสืบสวน สอบสวนเป็นระยะเวลาถึง 60 วัน ในที่สุดก็ส่งให้อัยการสั่งฟ้องสามสำนวนคดี รวมจำนวนทั้งสิ้น 54 คน ดังรายนามข้างต้น ด้วยข้อหาที่ว่า ในระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2492 ถึงวันที่ 9 พฤศจิกายน 2495 จำเลยทั้งสามสำนวนนี้พร้อมพรรคพวก ได้ตกลงกันเป็นคณะเพื่อจะทำลายรัฐบาล และจะเปลี่ยนแปลงราชประเพณีการปกครองและเศรษฐกิจประเทศไทยให้เป็นประเพณีการเมืองอีกระบอบหนึ่ง คือ "ประชาธิปไตยแผนใหม่" หรืออีกนัยหนึ่ง "ประชาธิปไตยของประชาชน" และเปลี่ยนประเพณีการเศรษฐกิจเป็นแบบสังคมนิยม ด้วยวิธีการใช้กำลังบังคับ ประทุษร้ายต่อรัฐ และปกปิดวิธีการ จำเลยกับพรรคพวกดังกล่าวนี้ ได้แบ่งกันออกเป็นองค์การ และมีวัตถุประสงค์จะให้ความร่วมมือสนับสนุนซึ่งกันและกัน คือ (1) ขบวนการกู้ชาติ (2) พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และ (3) คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย

ตามคำกล่าวหานี้ ฝ่ายรัฐบาลได้เสนอแนวทางการวินิจฉัยไว้ 3 ประเด็น คือ

ประเด็นแรก "ขบวนการกู้ชาติ" "พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย" "คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย" ได้กำหนดแผนการที่จะล้มล้างรัฐบาล เปลี่ยนแปลงประเพณีทางการเมือง และเศรษฐกิจ ด้วยวิธีการใช้กำลัง และปกปิดวิธีการหรือไม่

ประเด็นที่สอง องค์การทั้งสามนี้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกันและให้ความสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างไร

ประเด็นที่สาม จำเลยทั้งสามสำนวนนี้กับพรรคพวกได้ตกลงเข้ากันอยู่ในองค์การทั้งสามนี้หรือไม่ และเมื่อตกลงเข้าอยู่ในองค์การทั้งสามแล้ว จำเลยได้ดำเนินการตามแผนการที่องค์การทั้งสามกำหนดขึ้นเพื่อใช้กำลังล้มล้างรัฐบาลอย่างไร

*เกี่ยวกับเอกสารข้อมูลในส่วนนี้ โปรดดูใน บรรลือ เรืองตระกูล (2502) และกรมอัยการ, คำแถลงโจทก์, คดีหมายเลขดำที่ 158, 168, 202/2496 วันที่ 17 ธันวาคม 2496.

จากนั้นก็ได้นำสืบข้อเท็จจริงที่ละประเด็น ดังนี้

เกี่ยวกับขบวนการกู้ชาติ ทางฝ่ายรัฐบาลเห็นว่า ขบวนการกู้ชาติมีวัตถุประสงค์จะเปลี่ยนแปลงราชประเพณีการปกครองประเทศไทย ให้เป็นระบอบการเมืองอีกระบอบหนึ่ง ซึ่งตั้งชื่อว่า "ประชาธิปไตยแผนใหม่" หรือ "ประชาธิปไตยของประชาชน" เปลี่ยนแปลงระบอบเศรษฐกิจให้เป็นระบอบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม* โดยอาศัยการดำเนินงานต่อสู้โดยกำลังสมาชิก และพวก คือ ชนชั้นกสิกร ชนชั้นคนงาน ชนชั้นนายทุนน้อย ทหารฝ่ายปฏิวัติ ตามมาตรา 4 และ 7 ของธรรมนูญขบวนการกู้ชาติ (สุพจน์ ด้านตระกูล 2529: 9-10) และทำการฝึกและติดอาวุธ ให้แก่สมาชิกของขบวนการทั้งในด้านการเมืองและการทหาร (มาตรา 25) (สุพจน์ ด้านตระกูล 2529: 16) ดำเนินงานยุทธการฆ่าขวัญและสงครามจิตวิทยา (มาตรา 27) และสมาชิกต้องรักษาความลับของขบวนการ

ส่วนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ฝ่ายรัฐบาลเห็นว่าต้องการเปลี่ยนแปลงให้เป็นระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่เช่นกัน ทั้งนี้ตามเอกสารต่าง ๆ ที่ยึดได้คือ หนังสือแถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์ไทย หนังสือขบวนการเอกสารพรรคคอมมิวนิสต์ไทย มติเกี่ยวกับการสรุปรงานในปี 2492 และแนวปฏิบัติในปี 2493 ระเบียบการขององค์การไทยกู้ชาติ และระเบียบการพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้ระบุไว้ว่า "ในระยะปัจจุบันพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ทำการต่อสู้เพื่อสถาปนาระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ขึ้นในประเทศไทย" จึงสรุปว่า ขบวนการคอมมิวนิสต์มีวัตถุประสงค์จะเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยใช้กำลังบังคับ ไม่ใช่โดยชอบด้วยวิถีทางรัฐธรรมนูญ และปกปิดวิธีการเปลี่ยนแปลงหรือดำเนินการใต้ดิน ได้แบ่งออกเป็นองค์การมีชื่อหลายองค์การ มีจุดหมายปลายทางเพื่อที่จะสถาปนาระบอบคอมมิวนิสต์ขึ้นในประเทศไทย ยึดถือลัทธิมาร์กซ์-เลนิน เป็นเข็มทิศนำทางของการปฏิวัติในประเทศไทย

ในส่วนของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยนั้น ทางรัฐบาลเห็นว่ารัฐต่างประเทศและคอมมิวนิสต์ภายนอกประเทศไทยเป็นผู้ชักนำให้เกิดขึ้นและเป็นผู้นำทาง โดยมีการติดต่อระหว่าง

* เกี่ยวกับประชาธิปไตยแผนใหม่ และเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมในระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ ทางรัฐบาลยึดถือรายละเอียดตามที่นิตยสารอักษรสาส์น ได้เคยเสนอไว้แล้ว โดยเฉพาะจากผลงานของศาสตราจารย์ เส้น จื้อ หยวน ที่ ส.ว.พ. แปลเป็นตอน ๆ เรื่อง "เศรษฐกิจในระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่" (กรมอัยการ, คำแถลงโจทก์)

องค์การสันติภาพในประเทศไทยกับประเทศฝ่ายคอมมิวนิสต์ ตามหลักฐานที่รัฐบาลยึดได้จากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย พบว่ามีการเร่งเร้าให้สมาชิกทำการเคลื่อนไหวและขยายการต่อสู้เพื่อสันติภาพ เพราะฉะนั้น ทางฝ่ายรัฐบาลจึงเห็นว่าการรณรงค์สันติภาพจึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของคอมมิวนิสต์ในอันที่จะทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองและระบอบเศรษฐกิจในระยะเวลาข้างหน้าต่อไป ด้วยวิธียุยงส่งเสริมประชาชนโดยอาศัยเหตุความปรารถนาสันติภาพของประชาชนนั้นมาให้เกิดการดูหมิ่นรัฐบาลและราชการแผ่นดินไทย ยุยงให้ประชาชนเกิดความกระด้างกระเดื่องก่อความไม่สงบขึ้น เพื่อยังผลให้เกิดความหวาดกลัวเกลียดชังรัฐบาล ประเพณีการเมืองและการเศรษฐกิจของประเทศไทย เพื่อให้มีความพอใจในองค์การสันติภาพของพวกจำเลย เป็นการชักนำกำลังของประชาชนให้กำเริบขึ้น เพื่อเปลี่ยนแปลงประเพณีการเมืองและการเศรษฐกิจให้เป็นระบอบอื่นโดยใช้กำลัง ตามวัตถุประสงค์ของฝ่ายคอมมิวนิสต์

ในประเด็นการเชื่อมโยงกันขององค์การทั้ง 3 นั้น ฝ่ายรัฐบาลเห็นว่า "คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย" ร่วมมือกับ "พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย" โดยนายบัน แก้วมาตย์ ซึ่งเป็นสมาชิกคนสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้วิ่งเต้นชักนำพรรคพวกจัดตั้งองค์การสันติภาพแห่งประเทศไทยขึ้นอย่างลับ ๆ และปกปิดวิธีการ เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2494 โดยมีนายแพทย์เจริญ สิบแสง เป็นประธาน และได้ตกลงดำเนินนโยบาย 3 ประการคือ คือ ประการแรก ทำความสัมพันธ์กับนานาชาติที่เกี่ยวข้องกับองค์การนี้ ประการที่ 2 ขยายการเคลื่อนไหวสันติภาพให้กว้างขวางออกไปในหมู่ประชาชน และประการสุดท้าย ให้ชี้แจงผลดีของสันติภาพและผลร้ายของสงครามให้ประชาชนทราบและเข้าใจ การดำเนินงานเหล่านี้จึงเป็นไปตามแนวทางซึ่งคอมมิวนิสต์ได้กำหนดให้ตามเอกสารมติเกี่ยวกับการสรุปผลงานในปี 2492 และแนวปฏิบัติในปี 2493

นอกจากนี้ทางรัฐบาลได้นำสืบต่อไปว่า นายบัน แก้วมาตย์ ได้ดำเนินการจัดตั้งองค์การไทยกู้ชาติขึ้นในหมู่คนหลายประเภท ตลอดจนในหมู่สงฆ์ ซึ่งเรียกชื่อย่อว่า "ท.ก.ช. สงฆ์" โดยเห็นว่าองค์การเหล่านี้ เป็นองค์การจัดตั้งของประชาชน ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยทั้งสิ้น การที่เรียกชื่อต่างกันก็เพราะองค์การเหล่านี้เป็น "แนวร่วม" ของประชาชนเช่นเดียวกับองค์การสันติภาพแห่งประเทศไทย โดยพระมหาตม สวรรค์รัตน์ รองประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยเข้าเป็นที่ปรึกษาร่วมมือและสนับสนุนองค์การ "ท.ก.ช. สงฆ์" ด้วย

ความเคลื่อนไหวในส่วนภูมิภาคนั้น ทางรัฐบาลสืบทราบว่า นายเจริญ วันงาม กับพวก ซึ่งเป็นพวกคณะพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ดำเนินการเกลี้ยกล่อมนายภู ชัยชาญ จำเลย กับพวก จัดตั้งหน่วยพรรคคอมมิวนิสต์ขึ้นที่ตำบลคูซอด อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อจะทำลาย

รัฐบาลและเปลี่ยนแปลงราชประเพณีการปกครองและเศรษฐกิจของประเทศไทย ตามวัตถุประสงค์ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ดังได้กล่าวข้างต้นแล้ว ฝ่ายรัฐบาลจึงเห็นว่า ชาวตำบลคูซอดได้ร่วมมือกับองค์การสันติภาพแห่งประเทศไทย โดยติดต่อรับแผนการพรรคสันติภาพมาจากคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยไปดำเนินการ เป็นการขยายการพรรคสันติภาพให้กว้างขวางขึ้นในหมู่ประชาชน

เกี่ยวกับการร่วมมือกันระหว่างขบวนการกู้ชาติกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยนั้น ทางฝ่ายรัฐบาลนำสืบข้อเท็จจริงว่า ภายหลังจากที่เกิดกบฏแมนฮัตตันแล้ว นายบัน กัวมาตย์ ได้ติดต่อกับนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ นาวาอากาศตรีพ่วงเพ็ชร บุษยรัตน์ กับพรรคพวกซึ่งกำลังร่วมกันจัดตั้งขบวนการกู้ชาติขึ้น ได้มีการตกลงกันระหว่างขบวนการกู้ชาติกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยร่วมกันที่จะทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองและเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยใช้ระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ มีการเสนอโครงร่างประชาธิปไตยแผนใหม่ร่วมกันพิจารณาแก้ไข แล้วนิมนต์แจกจ่ายกับพรรคพวกเพื่อเป็นแนวทางดำเนินการร่วมกัน

ส่วนการร่วมมือระหว่างขบวนการกู้ชาติและคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยนั้น ทางฝ่ายรัฐบาลได้พิจารณาจากเอกสารที่เรียกว่า "หนังสือของคณะกรรมการแห่งชาติถึงประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย" ที่ว่า ขบวนการกู้ชาติมีมติร่วมมือสนับสนุนการดำเนินขององค์การสันติภาพแห่งประเทศไทย และขอส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมด้วย ซึ่งนายสมุทสรุภักชยะ พยานโจทก์ เป็นผู้นำหนังสือฉบับนี้ไปติดต่อกับนายเจริญ สืบแสง ประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย โดยบอกว่าขบวนการกู้ชาติขอส่งนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์เป็นผู้แทนเข้าร่วมประชุมเฉพาะการประชุมลับ ซึ่งต่อมา นายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ได้ไปติดต่อกับนายเจริญ สืบแสง อีกครั้งหนึ่ง ตกลงดำเนินการร่วมกัน (สมุทสรุภักชยะ, คำให้การพยานโจทก์)

จากข้อเท็จจริงตามคำให้การพยานบุคคลและเอกสารเหล่านี้ ทางฝ่ายรัฐบาลจึงเชื่อว่า องค์การทั้ง ๓ นี้มีเคลื่อนไหวเป็น "แนวร่วม" มีวัตถุประสงค์ร่วมกันและให้ความสนับสนุนร่วมมือซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ก็ยิ่งเชื่อว่า ต่างมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในข้อที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นประชาธิปไตยแผนใหม่ โดยมีฝ่ายคอมมิวนิสต์เร่งเร้าให้กระทำการนี้ ด้วยการประสานงานดำเนินการจัดตั้งแนวร่วม และองค์การประชาชนอื่น ๆ เพื่อต่อสู้ให้บรรลุเป้าหมาย โดยแยกย้ายกันดำเนินการตามหน้าที่ของแต่ละองค์การ ดังนี้

2.2.1 ขบวนการกู้ชาติกับกบฏสันติภาพในทรศนะของรัฐบาลไทย หลังจากที่ได้แสดงให้เห็นว่าขบวนการกู้ชาติเข้าร่วมในแผนการของฝ่ายคอมมิวนิสต์แล้ว ทางฝ่ายรัฐบาลก็

ได้พิจารณาการดำเนินงาน และการติดต่อประสานงานกันระหว่างผู้ร่วมองค์การของขบวนการกู้ชาติ
ว่าเป็นไปตามแผนการที่เชื่อว่าตกลงกันไว้แล้ว ดังนี้

ในขั้นต้นนั้นนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์และนาวาอากาศตรีพร่างเฟ็ชช บุญรัตน์ ระบุว่า
ตกลงร่วมกันจัดตั้งขบวนการกู้ชาติขึ้น โดยมีนายสุพจน์ ด้านตระกูล นายสุชาติ ภูมิบริรักษ์ นาย
บุญมี ลัทธิประสาทร ร้อยเอกนิมพ์ ยูนนิม พันโทสาสิทธิ์ ธนะวิบูลย์ นายอนันต์ กัตตานนท์ นาย
พิณีจ ปทุมรส พลทหารपाल พนมยงค์และนาวาตรีมโนล จารุกา ติดต่อกันในขบวนการกู้ชาติ
ด้วย การติดต่อนั้นเริ่มโดยนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ นัดหมายให้พรรคพวกมีนายสุพจน์ ด้านตระกูล
นายสุชาติ ภูมิบริรักษ์ นายบุญมี ลัทธิประสาทร พลทหารपाल พนมยงค์ นายสมิคร บุราวาศ
นายฉัตร บุญศิริชัย จำเลยและพรรคพวกซึ่งศึกษาและนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ไปแลกเปลี่ยนความคิด
เห็นกันในงานเลี้ยงซึ่งนายเปลื้อง วรรณศรี เป็นผู้จัดขึ้น ในงานนี้มีการอธิบายถึงลัทธิคอมมิวนิสต์
ว่าในอนาคตระบอบคอมมิวนิสต์จะครองโลก รัฐบาลไทยเป็นสมุนรับใช้ของจักรวรรดินิยมอเมริกัน
ภาวะของประเทศไทยควรให้จีนแดงเข้ามาเผยแพร่ การลงนามสันติภาพต้องปฏิบัติตามอุดมคติ
ขององค์การสันติภาพ (สมุทรร สรักชกะ, คำให้การพยานโจทก์)

หลังจากแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันครั้งนี้แล้ว นายสุพจน์ ด้านตระกูล ก็ได้ไปติดต่อกับ
นาวาอากาศตรีพร่างเฟ็ชช บุญรัตน์ ซึ่งกำลังคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทยอยู่ และ
นาวาอากาศตรีพร่างเฟ็ชช ๔ ได้ชักชวนนายสุพจน์ ด้านตระกูลเข้าร่วมด้วย นายสุพจน์ ๔ จึงไป
ติดต่อกับนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ ซึ่งกำลังรวบรวมพรรคพวกอยู่ ในราวเดือนกุมภาพันธ์ 2495
นายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ และนาวาอากาศตรีพร่างเฟ็ชช บุญรัตน์ ได้พบกันที่บ้านนาวาอากาศ
ตรีพร่างเฟ็ชช ๔ หลายครั้ง และได้ตกลงร่วมกันทำการกบฏเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองและ
เศรษฐกิจประเทศไทยร่วมกัน จนกระทั่งนายสุภัทร ๔ ได้พานาวาอากาศตรีพร่างเฟ็ชช ๔ ไปพบ
กับนายปั้น แก้วมาตย์ จึงได้มีการตกลงร่วมกันที่จะทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง
และเศรษฐกิจของประเทศไทยโดยใช้ระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ หรือระบอบประชาธิปไตยของ
ประชาชนดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว

ในการดำเนินการของขบวนการกู้ชาตินั้น นาวาอากาศตรีพร่างเฟ็ชช ๔ ได้กำหนดให้
มีการโฆษณาโจมตีรัฐบาลเพื่อให้ประชาชนเกลียดชังรัฐบาล และเพื่อหาพรรคพวกเข้าร่วมก่อการ
ด้วย ต่อมานายสุภัทร ๔ และนายสุพจน์ ด้านตระกูล ได้ร่วมกันร่างและจัดพิมพ์ใบปลิวโฆษณาขู่
ส่งเสริมให้เกิดความหวาดหวั่นต่อรัฐบาลและราชการแผ่นดินเพื่อจะให้เกิดความปั่นป่วนไม่พอใจในฐานะ
ที่เป็นอยู่ และให้เกิดความกระด้างกระเดื่องในหมู่ประชาชนถึงกับจะก่อให้เกิดความไม่สงบขึ้นตาม
แผนการหลายครั้ง โดยส่งและทิ้งใบปลิวไปในที่ต่าง ๆ ใช้ชื่อใบปลิวว่า "แถลงการณ์ของขบวนการ

กษัตริย์" (กรมอัยการ, คำแถลงโจทก์; สุนจน์ ด้านตระกูล 2522: 25-30)

ในราวเมษายน 2495 ได้มีการพบปะกันระหว่างนายสุภัทร สุนธกริรมย์ นายสุชาติ ภูมิบริรักษ์ นายบุญมี ลัทธิประสาทร นายฉัตร บุญศิริชัย นายพินิจ ปทุมรส จำเลย และนาย บัน แก้วมาตย์ ที่บ้านนายพินิจ ๔ เพื่อปรึกษากันเรื่องกำลังนำในการปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์ ต่อมานายสุภัทร ๔ นายบุญมี ๔ นายสุนจน์ ๔ และนายบัน แก้วมาตย์ได้ร่วมประชุมอธิบายแผน การที่จะกบฏเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองและเศรษฐกิจประเทศไทย โดยใช้ระบอบสังคมนิยม หรือประชาธิปไตยแผนใหม่ หลังจากนั้นก็ได้มีการพบปะกันระหว่างพวกขบวนการกษัตริย์คือนายสุภัทร สุนธกริรมย์ นาวาอากาศตรีพร่างเฟื้อง ๔ นายสุนจน์ ๔ นายอนันต์ ๔ พันโทสาลี ๔ ร้อย เอกพิมพ์ ๔ และพลทหารปาล นมยงค์ และพรรคพวกอีกหลายครั้ง ในสถานที่ต่าง ๆ

ในการดำเนินการนี้ ทางฝ่ายรัฐบาลเชื่อว่าขบวนการกษัตริย์พยายามแสวงหาผู้นำ โดย การติดต่อกับพลตรีเนตร เขมะโยธิน ให้เป็นหัวหน้าฝ่ายทหารบก ติดต่อกับพลเรือตรีทหาร ข้าราชการ ให้เป็นหัวหน้าฝ่ายทหารเรือ และให้นายสุภัทร สุนธกริรมย์ เดินทางไปนอกประเทศ เพื่อ ติดต่อกับนายปรีดี พนมยงค์ นายสงวน ตุลารักษ์ และพรรคพวกซึ่งอยู่นอกประเทศเพื่อขอหนังสือ ติดต่อกับหน่วยต่าง ๆ ที่คิดกบฏเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองและเศรษฐกิจประเทศไทยซึ่งอยู่ ภายในประเทศไทยให้รวมกันและเพื่อให้ได้อาวุธและกำลังคนภายนอกประเทศไทยเพื่อใช้ในการ นี้ อันเป็นการกบฏภายนอกราชอาณาจักร (กรมอัยการ, อุทธรณ์)

ส่วนการแสวงกำลังสนับสนุนอื่น ๆ นั้น ฝ่ายรัฐบาลเชื่อมโยงการติดต่อของนายสุนจน์ ๔ และพรรคพวกกับฝ่ายทหารเรือซึ่งผู้น้อยประจำการบางหน่วย คือ พันจ่าโทบุญญ์ สุทธิวงศ์ จ่าโท ไสว วงษ์หุ่น จ่าเอกโสทธิ์ เศวตพันธ์ จ่าเอกบุญส่ง ประสมแสงซึ่งต่างมีความไม่พอใจรัฐบาล อันเนื่องมาจากเหตุการณ์กบฏแมนฮัตตัน 2494 และนโยบายควบคุมกองทัพเรือ ว่าพยายามเกลี้ย กล่อมชักชวนให้เข้าร่วมเป็นพวกด้วย ต่อมา ทหารเรือเหล่านี้ก็ได้ขยายการดำเนินงานไปกว้าง ขวางขึ้น มีผู้เข้าร่วมเพิ่มเติมคือ จ่าเอกสงขลา กระจ่างพจน์ จ่าอากาศเอกเมี้ยน เดชาติวงศ์ พันจ่าเอกนาค ปิ่นแก้ว จ่าโทบุญญาน รัตนไพโร จ่าโทยิ่ง รัตนจักร์ จ่าโทไพโรจน์ มนไทยวงศ์ จ่าโททองอินทร์ ครามนา จ่าโทประสิทธิ์ ใจอุ่น จ่าโทมา ทองแท้ จ่าตรีประดิษฐ์ หุนธนเสวี จากนั้นได้มีการติดต่อซึ่งกันและกัน มีการประชุมกำหนดแผนการจัดวางกำลังเป็นสาย ๆ กำหนด หัวหน้าแต่ละสาย และให้รอฟังคำสั่งจากผู้นำขบวนการกษัตริย์

ในการดำเนินงานของขบวนการกษัตริย์นี้ ทางฝ่ายรัฐบาลเชื่อว่ามีกำหนดบั้งคับ หรือธรรมนูญของขบวนการเพื่อเป็นแนวนโยบายที่จะดำเนินการต่อไป ธรรมนูญขบวนการกษัตริย์นี้

นายสุภัทร สุคนธาภิรมย์เป็นผู้ร่างขึ้น โดยกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของขบวนการกู้ชาติว่า 1) เพื่อปลดปล่อยประชาชนชาวไทยให้เป็นอิสระรอดพ้นจากแอกของจักรวรรดินิยม และระบอบฟาสซิสต์ 2) ให้ได้มาซึ่งระบอบประชาธิปไตยของประชาชนที่แท้จริง 3) ให้ได้มาซึ่งระบอบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม เพื่อความสมบูรณ์พูนสุขร่วมกันของประชาชน และ 4) ขบวนการกู้ชาติ ยินดีร่วมมือกับพรรคการเมืองและองค์การอื่นใดที่มีวัตถุประสงค์ในทำนองเดียวกัน ไม่ว่าในฐานะเป็นแนวร่วมยุทธศาสตร์หรือแนวร่วมยุทธวิธี

ดังนั้น เมื่อฝ่ายรัฐบาลประมวลข้อเท็จจริงจากพยานเอกสารและบุคคลเหล่านี้ จึงสรุปว่านายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ได้ก่อตั้งขบวนการกู้ชาติขึ้น และนาวาอากาศตรีร่างเผ็ชร์ บุญรัตน์นั้นได้เข้าร่วมดำเนินการด้วย โดยมีวัตถุประสงค์และแผนการเพื่อจะทำการปฏิวัติล้มล้างรัฐบาลและเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทย โดยยึดหลักการประชาธิปไตยรวมศูนย์เป็นหลักดำเนินการ และจัดระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม ขบวนการกู้ชาติได้ดำเนินการโฆษณาด้วยวาจา และลายลักษณ์อักษร เอกสารตีพิมพ์ตามวัตถุประสงค์และแผนการ เพื่อให้ประชาชนเกิดความคหุหมื่นและกระตือรือร้นต่อรัฐบาล ในอันที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรัฐบาล และให้ประชาชนเลือกใส่ในระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่

2.2.2 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับกบฏสันติภาพในทศวรรษของรัฐบาลไทย คดีนี้ทางฝ่ายรัฐบาลสืบได้ความว่า พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ก่อตั้งบริษัทท่าจรงอุ้นฟ้า และจดทะเบียนเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ฉนวนหมินเป้า โฆษณาเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ และมีสาขาตามต่างจังหวัด โดยถือสำนักพิมพ์ฉนวนหมินเป้าเป็นศูนย์กลางของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งดำเนินการตามแผนของคอมมิวนิสต์ ในด้านโฆษณาของส่งเสริมประชาชนให้กระตือรือร้นต่อรัฐบาลไทย ซึ่งเจ้าหน้าที่ได้จับกุมบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ฉนวนหมินเป้า และพิจารณาเนรเทศไปแล้ว จนกระทั่งต่อมานายซัง แซ่คู ได้มาเป็นผู้จัดการ และนายฮะ แซ่ลิ้ม มาเป็นบรรณาธิการดำเนินงานโดยตลอดจนถูกจับในคดีนี้ ส่วนร้านหนังสือท่าจรงอุ้นฟ้านั้น ตั้งขึ้นเพื่อทำการขายหนังสือเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ให้แก่สมาชิกและผู้ถือหุ้นในราคาถูก ผู้ถือหุ้นส่วนมากมักจะเป็นกรรมกรโรงสี โรงเลื่อย ขนส่ง และท่าเรือ เป็นต้น รวมประมาณ 3,000 คน ส่วนในด้านเศรษฐกิจ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้จัดตั้งองค์การในรูปบริษัทการค้า มีบริษัทอันดาร์ ประชาชีพ และฟ้าแดนไทย มีนายฮางเฮ้า แซ่โจ้ว เป็นเจ้าหน้าที่อยู่ในบริษัทอันดาร์

นอกจากการดำเนินงานโฆษณาในหนังสือพิมพ์ฉนวนหมินเป้า ในความอำนวยการของนายซัง แซ่คู และนายฮะ แซ่ลิ้มจำเลยแล้ว จำเลยทั้งสองยังมีหน้าที่เป็นผู้จัดการส่งเยาเวชนจีนจากประเทศไทยไปศึกษาอบรมในสำนักคอมมิวนิสต์ที่ประเทศจีนเพื่อกลับมาเป็นกำลังที่จะทำการต่อสู้เพื่อสถาปนา

ระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ขึ้นในประเทศไทย และเพื่อเป็นกำลังสนับสนุนร่วมมือกับองค์การปฏิวัติอื่น ๆ ซึ่งมีวัตถุประสงค์สอดคล้องตรงกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เป็นผู้รับผิดชอบติดต่อกับพวกคอมมิวนิสต์ภายนอกประเทศซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทย นอกจากนี้ยังได้มีหน้าที่ติดต่อกับพวกคอมมิวนิสต์ซึ่งปฏิบัติการอยู่ตามชายแดนติดต่อกับประเทศไทย ส่วนนายอองเฮ่า แซ่โจ้ว นอกจากจะมีหน้าที่ดำเนินงานในบริษัทอันทาร์แล้ว ยังมีหน้าที่ชี้แจงฝึกฝนเยาวชนจีนในประเทศไทยให้เป็นกำลังสำหรับการต่อสู้ และเข้าเป็นพวกของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยตามวัตถุประสงค์ของพรรคนี้ ส่วนนายชาย เองกุลได้มีการติดต่อกับนายซิง และนายฮะ ที่สำนักพิมพ์ฉวนหมินเป้าถึงการเรียไรเงินของฝ่ายคอมมิวนิสต์ทางภาคใต้ว่าผิดเคือง เพราะยางราคาตกต่ำ ตำรวจไทยทำการปราบปรามอย่างหนัก นอกจากนี้ยังได้ติดต่อกับนาวาอากาศตรีฟรังเฟ็ช ๙ และนายสพจน์ ๙ รับที่จะพาพวกในขบวนการกู้ชาติเดินทางออกไปนอกประเทศเพื่อประโยชน์ในการติดต่อกำลังคนและอาวุธจากภายนอก

ส่วนนายประสิทธิ์ เทียนศิริ รัฐบาลเห็นว่า เป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้ติดต่อกับนายถ้ำกิม แซ่ล้อสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ซึ่งปฏิบัติการอยู่ที่บริเวณสวนยาง อำเภอละเดา ชายแดนประเทศไทยที่ติดกับมลายู และได้เดินทางเข้ามาจังหวัดพระนคร รับเอาหนังสือระเบียบการพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยรวม 60 เล่ม ใบปลิวคำชี้แจงเกี่ยวกับปัญหาการฉลองวันคล้ายวันเกิดพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยรวม 40 แผ่น มีข้อความที่ทำให้เกิดความดูหมิ่นเกลียดชังรัฐบาลและราชการแผ่นดินประเทศไทยและยุยงให้เกิดความกระด้างกระเดื่องในหมู่ประชาชน นอกจากนี้ยังมีหนังสือภาษาจีนอีก 7 เล่มซึ่งมีข้อความเกี่ยวกับการฝึกอบรมของพรรคคอมมิวนิสต์ เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชนอันเป็นการเตรียมแผนการเพื่อเปลี่ยนแปลงในประเทศไทยตามวัตถุประสงค์ของฝ่ายคอมมิวนิสต์

ในส่วนที่เกี่ยวกับราษฎร ชาวตำบลคูซอด จังหวัดศรีสะเกษ ทางฝ่ายรัฐบาลเชื่อว่าเป็นหน่วยหนึ่งของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งนายภู ชัยชาญ และนายสาร โนนใหญ่ได้ก่อตั้งขึ้นโดยการเกลี้ยกล่อมชักชวนของ นายเจริญ วันงามกับพวก ซึ่งเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จากนั้น นายภู ชัยชาญ นายสาร โนนใหญ่ จึงได้ร่วมกับพรรคพวกทำการโฆษณาแก่ประชาชนในท้องที่จังหวัดศรีสะเกษ โดยการกล่าวตำหนิติเตียนรัฐบาล และระบอบการปกครองของประเทศไทยว่า รัฐบาลปกครองไม่ดี ไม่เอาใจใส่ดูแลราษฎร ปล่อยให้ราษฎรได้รับการกดขี่ข่มเหง ไม่ได้ปกครองตามระบอบประชาธิปไตยโดยแท้จริง แต่ปกครองแบบเผด็จการ ประเทศไทยกำลังตกเป็นเมืองขึ้นของสหรัฐอเมริกา และช่วยกันเกลี้ยกล่อมให้ประชาชนมีความเลื่อมใสในวิธีการของลัทธิคอมมิวนิสต์และการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ โดยการแจกจ่ายหนังสือพิมพ์ซึ่งโฆษณาทำนองเดียวกันนี้ให้อ่าน จึงสามารถชักชวนนายวิเศษ คักดีสิทธิ์คันคร นายบัว

จันทกร นายน้อย จันทา นายณรงค์ ชัยชาญ นายบุ ชัยชาญ นายสุบรรณ จันทรแก้ว นายปิ่น เลียงชอบ นายสอน เสนา และนายภู จันทเขตต์ ให้เข้าร่วมเป็นพวก มีการจัดตั้งและแบ่งแยก หน้าที่กันดำเนินงาน

ในการดำเนินงานตามแผนการดังกล่าวนี้ ทางฝ่ายรัฐบาลได้เชื่อมโยงเข้ากับการติดต่อนายครอง จันดาวงศ์ และการสนับสนุนคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย โดยการให้ประชาชนลงชื่อเรียกร้องสันติภาพ จัดตั้งหน่วยกรรมการสันติภาพประจำหมู่บ้าน ชักจูงให้ประชาชนลงชื่อคัดค้านภาษีที่ดิน โดยอ้างว่ารัฐบาลกดขี่ทำลายสันติภาพ ทำการสำรวจคนยากจนเพื่อรับสิ่งของและเงินจากนายกุลหลาบ สายประดิษฐ์ไปแจกจ่ายตามบัญชี ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนเกลียดชังรัฐบาลไทย และนิยมคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย

เมื่อฝ่ายรัฐบาลประมวลหลักฐาน พยานบุคคล และเอกสารเข้าด้วยกันแล้วจึงเห็นว่า พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้จัดตั้งขึ้นมานานแล้ว ได้มีระเบียบข้อบังคับวางไว้ดำเนินการ โดยแน่นอนตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์จะล้มล้างรัฐบาล เปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทย โดยจะสถาปนาระบอบการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ โดยยึดหลักประชาธิปไตยแบบรวมศูนย์เป็นหลักดำเนินการ จุดหมายปลายทางคือสถาปนาระบอบคอมมิวนิสต์ขึ้นในประเทศไทย พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ทำการโฆษณาด้วยวาจา ลายลักษณ์อักษรและเอกสาร ตีพิมพ์ตามวัตถุประสงค์และแผนการ เพื่อให้ประชาชนเกิดความคูหิมันรัฐบาล และเพื่อให้กระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาล ในอันที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในคณะรัฐบาล และให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสในระบอบการปกครองประชาธิปไตยแผนใหม่ ทั้งนี้ได้ดำเนินการต่าง ๆ ตามแผนการ และมีวัตถุประสงค์ร่วมกับองค์การอื่น ๆ ตลอดมา

2.2.3 คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยกับกบฏสันติภาพในทรรศนะของรัฐบาลไทย ทางฝ่ายรัฐบาลเชื่อว่าการณ์รงค์เรียกร้องสันติภาพเป็นการดำเนินงานของฝ่ายคอมมิวนิสต์เพื่อชักนำให้ประชาชนกำเริบขึ้นด้วยเหตุให้เกิดความหวาดกลัว และเกลียดชังรัฐบาลและประเพณีการเมืองและเศรษฐกิจของตน โดยมีนายเจริญ สิบแสง นายสุน กิจจำนงค์ ร่วมกับพรรคพวกก่อตั้งองค์การสันติภาพแห่งประเทศไทยขึ้น และได้ตกลงดำเนินการตามนโยบายสามประการ อันเป็นแนวทางซึ่งฝ่ายคอมมิวนิสต์กำหนดให้ คือ

ในการดำเนินนโยบายประการที่ 1 คือทำความสัมพันธ์กับนานาชาติที่เกี่ยวข้องกับองค์การนี้ เมื่อได้ก่อตั้งคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยขึ้น โดยนายเจริญ สิบแสงเป็นประธาน นายเจริญ สิบแสงได้ทำการติดต่อกับองค์การสันติภาพสากลซึ่งตั้งสำนักงานอยู่ที่กรุงปารีส ประเทศ

เซคโกลโลวาเกีย ต่อจากนั้นสำนักงานองค์การสันติภาพสากลได้ส่งแถลงการณ์ หรือวารสารมาให้องค์การสันติภาพแห่งประเทศไทย นายเจริญ สิบแสง ได้จัดให้แปลแถลงการณ์หรือวารสารนั้น ออกเป็นภาษาไทย โฆษณาเผยแพร่ในหมู่ประชาชน เช่น เรียกร้องให้มีการประชุมสมัชชาสันติภาพ และแถลงการณ์ของที่ประชุมเตรียมงานเพื่อการประชุมสันติภาพของเอเชียและย่านแปซิฟิก นอกจากนี้ องค์การสันติภาพสากลยังได้ส่งเอกสารต่าง ๆ มาให้นายเจริญ สิบแสง เพื่อให้ดำเนินการขององค์การสันติภาพในประเทศไทยอีกเป็นอันมาก

ส่วนการดำเนินงานตามนโยบาย 2 ประการหลัง คือขยายการเคลื่อนไหวสันติภาพให้กว้างขวางออกไปในหมู่ประชาชน โดยชี้แจงผลดีของสันติภาพและผลร้ายของสงครามให้ประชาชนทราบและเข้าใจใน ทางพิจารณาปรากฏว่า นายเจริญ สิบแสง ได้ชักนำนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นายสมิคร บุราราค นายอุทธรณ์ พลกุล นายฉัตร บุญศิริชัย นายมงคล ณ นคร นายเปลื้อง วรณศิริ นายครอง จันดาวงศ์ และนายไสว มาลยวช ให้เข้าร่วมเป็นเจ้าหน้าที่ และเป็นพวกในองค์การสันติภาพนี้ เพื่อดำเนินการตามแผนการ และวัตถุประสงค์ของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ด้วยวิธีการยุยงส่งเสริมประชาชนโดยอาศัยเหตุความปรารถนาสันติภาพของประชาชน โดยแปลบทความดังกล่าวข้างต้นพรรณาย้ำ และเร่งเร้าประชาชนให้เกิดอารมณ์ว่าทำให้เห็นว่ารัฐบาลไทยดำเนินนโยบายส่งเสริมสงครามและช่วยการรุกรานของสหรัฐอเมริกา ทำให้ประชาชนประสบความยากลำบาก ถูกส่งไปตายในสมรภูมิเกาหลี รัฐบาลได้กระทำการอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสันติภาพ สันติภาพมิใช่ได้มาด้วยการรอคอย หากต้องลุกขึ้นชิงเอามาด้วยความสามัคคีของประชาชนผู้รักสันติ ในการนี้ มีการเคลื่อนไหวสนับสนุนหลายประการซึ่งทางรัฐบาลพิจารณาเห็นว่าเกี่ยวข้องกันคือ

การจัดการเปิดประชุมคณะกรรมการเตรียมงานเพื่อสมัชชาแห่งสันติภาพย่านเอเชียและแปซิฟิก ณ กรุงปักกิ่ง ของประเทศฝ่ายคอมมิวนิสต์ ในการประชุมนี้ได้มีการอภิปรายปัญหาต่าง ๆ เช่นวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลว่ากระทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อสันติภาพ ประชาชนทั่วเขตอีสานได้รับความอดอยาก แต่รัฐบาลไม่ได้ช่วยเหลือ รัฐบาลได้กระทำการปิดล้อมการค้า และแข่งขันประเทศในกลุ่มคอมมิวนิสต์ทำให้ราคายาง และดีบุกตกต่ำทำความเดือดร้อนไปทั่ว จากนั้น ก็ได้ตั้งองค์การสงเคราะห์ขององค์การสันติภาพแห่งประเทศไทย ประกอบด้วย นายเจริญ สิบแสง นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นายสุน์ กิจจำนงค์ กับพวก ตกลงให้นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ กับพวกออกไปแจกเงิน ข้าวสาร เสื้อผ้า และยารักษาโรคให้แก่ประชาชน ในจังหวัดศรีสะเกษ สุรินทร์ และขอนแก่น โดยเฉพาะการแจกสิ่งของและเงินที่จังหวัดศรีสะเกษนั้น ก็โดยการสมคบกับราษฎรชาวตำบลคูซอด ตั้งได้กล่าวแล้วว่ารัฐบาลเห็นว่าเป็นหน่วยหนึ่งของคอมมิวนิสต์ ร่วมกันดำเนินการดังกล่าว

ส่วนที่เกี่ยวกับพฤติการณ์ของนายครอง จันดาวงศ์นั้น รัฐบาลเห็นว่าได้ทำการโฆษณาแผนการขององค์การสันติภาพที่จังหวัดสกลนครอีกด้วย ส่วนนายฉัตร บุญศิริชัย และนายเปลื้อง วรณศิริ ได้เคลื่อนไหวรณรงค์สันติภาพที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี โฆษณาโดยวาจาและลายลักษณ์อักษรให้เห็นว่ารัฐบาลเพิ่มภาษีที่ดิน ทำความเดือดร้อนไปทั่ว ส่วนนายสัมผัส ฝั่งประดิษฐ์ นายอารีย์ อิ่มสมบัติ และนายสิงห์ชัย บึงคานรา ทางฝ่ายรัฐบาลเห็นว่าได้เข้าร่วมกับคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์และแผนการขององค์การนี้ ด้วยการชักจูงนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้นิยมสันติภาพของฝ่ายคอมมิวนิสต์ มีการดำเนินการโฆษณาเพื่อให้เป็นไปตามแผนการดังกล่าวในหนังสือพิมพ์ธรรมจักรรายปักษ์ และหนังสือประวัติศาสตร์ 11 ตุลาคม คือบทความเรื่อง "เยาวชนทั่วประเทศจงต่อสู้เพื่อชัยชนะ" โดยนายอารีย์ อิ่มสมบัติ และบทความ "จดหมายถึงนักศึกษา" โดยนายอุทธรณ์ พลกุล มีข้อความยุยงส่งเสริมให้เกิดความปั่นป่วนกระด้างกระเดื่องในหมู่ประชาชน กับเจตนาให้ปรากฏแก่คนทั้งหลายเกิดความดูหมิ่นต่อพระมหากษัตริย์ อันเป็นแผนการและวัตถุประสงค์ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยร่วมกันดังกล่าวแล้ว นอกจากนี้ยังได้แนะนำการหยุดงานของกรรมกรบริษัทต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนการคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยอีกด้วย

ดังนั้นเมื่อทางฝ่ายรัฐบาลประมวลหลักฐานพยานบุคคล และเอกสารแล้ว จึงได้สรุปว่าคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยได้จัดตั้งขึ้น ตามที่พรรคคอมมิวนิสต์ในต่างประเทศสั่งให้ดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของคอมมิวนิสต์สากล และคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ ด้วยการโฆษณาทางวาจา ลายลักษณ์อักษรและเอกสารตีพิมพ์ เพื่อให้ประชาชนเกิดความดูหมิ่นเกลียดชังรัฐบาล หมดความเลื่อมใสในการปกครอง เพื่อจะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในคณะรัฐบาล และระบอบการปกครองของประเทศไทยตามแผนการของคอมมิวนิสต์

พรรคคณะของรัฐบาลไทยต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย จึงเป็นในลักษณะที่เชื่อว่าขบวนการทั้ง 3 นี้ ได้ดำเนินการเคลื่อนไหวร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ แผนการที่ตกลงร่วมกันในอันที่จะเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองและเศรษฐกิจ ให้เป็นระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ ทั้งในทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเป้าหมายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเป็นหลัก โดยมีวิธีการ แผนการดำเนินงานสอดคล้องกลมกลืนกัน การพิจารณาภายใต้พรรคคณะ และฐานความเชื่อทางการเมืองเช่นนี้ งานศึกษานี้เห็นว่ามีข้อสังเกตคือ ปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการสืบสวนสอบสวน ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินงานของคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยเป็นเรื่อง "ปิดลับ" ฝ่ายรัฐบาลจึงแทบจะมีความรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยจำกัดมาก การจับกุมในครั้งนี้จึงสะท้อนถึงปัญหาเช่นนี้ออกมาอย่างเด่นชัด ฝ่ายรัฐบาลไม่สามารถจำแนกได้อย่าง

ชัดเจนว่าบุคคลใดที่เป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ หรือเป็นเพียงผู้สนับสนุน แสดงความเห็นใจฝ่ายคอมมิวนิสต์ หรือเป็น "แนวร่วม" ของคอมมิวนิสต์ หรือเป็นเพียงผู้สนับสนุนในบางเรื่อง ดังนั้นทุกคนที่เกี่ยวข้องกับความเคลื่อนไหวซึ่งรัฐบาลมีฐานความเชื่อทางการเมืองว่าเป็นการดำเนินการของฝ่ายคอมมิวนิสต์ทั้งภายในประเทศและขบวนการคอมมิวนิสต์สากล จึงถูกจับกุมรวมกันหมดถึงเกือบสองร้อยคน ข้อสิ่งที่น่าสังเกตก็คือในจำนวนนี้ไม่มีบุคคลชั้นหัวหน้าของฝ่ายคอมมิวนิสต์ หรือบุคคลที่รัฐบาลพยายามชี้ให้เห็นว่า เป็นผู้ดำเนินการ ประสานงานกับกลุ่มต่าง ๆ ถูกจับกุมเลยแม้แต่คนเดียว จึงเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจได้ว่าฝ่ายรัฐบาลโดยกรมตำรวจ มีหลักเกณฑ์อย่างไรในการจำแนกผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมมือกับขบวนการคอมมิวนิสต์ ออกจากผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง เมื่อเป็นดังนี้ จึงชวนให้เข้าใจได้ว่าฝ่ายรัฐบาลอาจรวมเอาศัตรูทางการเมืองอื่น ๆ เข้าไปด้วย โดยอาศัยตราประทับ "คอมมิวนิสต์" เพื่อการขจัดผู้ที่เคยเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลหรือต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยส่วนตัว

ในอีกประเด็นหนึ่ง การกวาดล้างกลุ่มซึ่งรัฐบาลไทยประทับตราให้เป็นการกระทำร่วมของฝ่ายคอมมิวนิสต์นั้น ไม่ว่าจะโดยเจตนา หรือมีแรงจูงใจผลักดันจากภายนอกประเทศหรือไม่ก็ตาม ได้สนองตอบต่อเป้าหมายร่วมกับรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในอันที่จะสกัดกั้นการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียอีกด้วย ซึ่งทำให้ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลของทั้งสองประเทศนี้แน่นขึ้น โดยการประสานประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายอย่างกลมกลืนกัน นอกจากนี้ภายใต้ฐานความเชื่อดังกล่าว และเจตนาในการกวาดล้างศัตรูทางการเมืองอื่น ๆ ทำให้ฝ่ายรัฐบาลเพิกเฉยต่อประเด็นการเคลื่อนไหวอื่น ๆ ของกลุ่มเหล่านี้ ไม่ว่าประเด็นการเคลื่อนไหวเหล่านั้นจะเกี่ยวข้องกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ กระทบต่อนโยบายของรัฐหรือไม่เพียงใด ก็จะถูกกวาดรวมกันภายใต้สำนวนที่กล่าวพ้องว่า "ยุบสงเสริมประชาชนให้เกิดความกระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาล. . . เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และแผนการของฝ่ายคอมมิวนิสต์" ซึ่งสะท้อนถึงทัศนคติเชิงลบของรัฐและกลไกของรัฐ ต่อการเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังทางสังคมที่สามารถจัดตั้งรวมกันและกดดัน เรียกร้องข้อเสนอต่าง ๆ ต่อรัฐบาล ผลงาน ข้อเขียนเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เรียกกันว่า "กบฏ" โดยมากจึงมีสะท้อนถึงทัศนคติเชิงลบต่อการกระทำเหล่านี้และเบี่ยงเบนเป้าหมาย วัตถุประสงค์อื่นใดของพลังทางสังคมไปเป็นเพียงการแก่งแย่งอำนาจทางการเมือง

ต่อปัญหาในข้อสังเกตนี้ งานศึกษาจึงเห็นว่าควรพิจารณาพรรคคณะจากพลังทางสังคมซึ่งอยู่ในฐานะ และเป็นเป้าหมายที่ถูกฝ่ายรัฐและกลไกของรัฐกระทำ (หรือกระทำต่อรัฐ ?) มาโดยตลอด คือขบวนการคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้เชื่อว่าคงจะมีส่วนช่วยให้เห็นพฤติการณ์ทางการเมืองในอีกแง่มุมหนึ่งของกรณีกบฏสันติภาพ

3. คอมมิวนิสต์พรรคณะ^๓

ในส่วนที่ผ่านมา งานศึกษานี้ได้เสนอไว้ตอนหนึ่งว่ารัฐบาลไทยพิจารณาการกระทำของขบวนการทั้งสามว่าเป็นการเคลื่อนไหวในลักษณะ "แนวร่วม" เพื่อต่อต้าน ล้มล้างรัฐบาล ภายใต้ความหมายของ "แนวร่วม" นี้เอง ที่รัฐบาลใช้เป็นข้อกล่าวหาและจับกุมกลุ่มองค์กร และพลังทางสังคมฝ่ายเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น ในบริบทของสังคมไทย การเคลื่อนไหวในลักษณะ "แนวร่วม" ทางฝ่ายคอมมิวนิสต์อ้างว่านำมาใช้ครั้งแรกในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น แต่มาเห็นชัดเจนเมื่อมีการณรงค์เรียกร้องสันติภาพ ดังปรากฏในกรณีกบฏสันติภาพนี้ ซึ่งยังไม่มีการศึกษาเน้นเด่นชัดนัก ทั้งจากฝ่ายรัฐบาล และฝ่ายคอมมิวนิสต์เอง "แนวร่วม" มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นภายหลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเริ่มใช้กำลังต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาล และรับรู้กันอย่างกว้างขวางเมื่อขบวนการนิสิต นักศึกษา และประชาชนได้เข้าร่วมในขบวนการคอมมิวนิสต์ ภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 โดยมีองค์กรประสานงานที่สำคัญคือ "คณะกรรมการประสานงานกำลังรักชาติ รักประชาธิปไตย" หรือ กปชป. ยุทธวิธี "แนวร่วม" จึงอาจกล่าวได้ว่ามีความสำคัญต่อขบวนการคอมมิวนิสต์เป็นอย่างมาก ดังที่เหมา เจ๋อตุง เคยประเมินสถานการณ์ของแนวร่วมปฏิวัติว่าเป็นหนึ่งในแก้ววิเศษสามดวงที่ใช้ฉีดศัตรู งานศึกษาเกี่ยวกับพรรคณะของคอมมิวนิสต์ในกรณีกบฏสันติภาพนี้ ผู้เขียนจึงเห็นว่าน่าจะศึกษาพิจารณาแนวความคิดเกี่ยวกับยุทธวิธีแนวร่วมของฝ่ายคอมมิวนิสต์ เป็นเบื้องต้น

3.1 ว่าด้วยปัญหาแนวร่วม ในหนังสือ ไทยกึ่งเมืองขึ้น อรรถุญ พรหมชมพู ได้พยายามวิเคราะห์สถานการณ์ปฏิวัติในทางสากลและภายในสังคมไทย ซึ่งได้ข้อสรุปว่าไทยตกอยู่ในฐานะ "กึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา" จากนั้นก็วิเคราะห์ลักษณะทางชนชั้น ด้วยการจำแนกมิตร-ศัตรูของการปฏิวัติ และชี้ทางออกให้แก่การต่อสู้ของประชาชน ว่า

"...การต่อสู้คัดค้านจักรวรรดินิยมและศักดินาที่เหลือเดน หรือการต่อสู้เพื่อความเป็นเอกราชและประชาธิปไตย สันติภาพ อยู่ดีกินดี ของประชาชนไทยขณะนี้นั้น ชนชั้นที่จะเป็น

งานศึกษาในส่วนนี้ ผู้ศึกษาเพียงต้องการเสนอเป็นข้อสังเกตบางประการในฐานะผู้สนใจศึกษาการกระทำร่วมในบริบทของสังคมไทย ทั้งนี้เนื่องจากเงื่อนไขจำกัดของตัวผู้ศึกษาหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นข้อจำกัดในด้านเอกสารข้อมูล และความรู้ของผู้ศึกษาเอง ซึ่งกล่าวได้ว่าไม่อยู่ในฐานะผู้ "รู้" เกี่ยวกับเรื่องราวของลัทธิอุดมการณ์สังคมนิยม-มาร์กซิสต์ เหมาอิลัม ฯลฯ หรือพัฒนาการของขบวนการคอมมิวนิสต์ในสังคมไทย

กำลังของการต่อสู้หรือการปฏิวัติก็คือ ชนชั้นกรรมกร ชนชั้นชาวนา ชนชั้นนายทุนน้อยและนายทุนแห่งชาติ ฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ชนชั้นเหล่านี้จะต้องสถาปนาแนวร่วมของตนขึ้น ซึ่งเรียกว่า แนวร่วมประชาชาติ-ประชาธิปไตย โดยมีชนชั้นกรรมกรเป็นกำลังนำ พันธมิตรระหว่างกรรมกร-ชาวนาเป็นพื้นฐาน (อรัญญ์ พรหมขมภู 2522: 285-286)

การวิเคราะห์ในลักษณะนี้อาจถือเป็นแนวทางกระแสหลักของขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย ซึ่งดำเนินรอยตามแบบอย่างอุดมการปฏิวัติของเหมา เจ๋อตุง ที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยนำมาใช้ในการปฏิวัติ ซึ่งในงานศึกษาส่วนนี้ จะขอถือเป็นแนวทางวิเคราะห์ยุทธวิธีการต่อสู้ของขบวนการคอมมิวนิสต์ในสังคมไทยช่วงต้นทศวรรษ 2490

ในการวิเคราะห์สถานการณ์ปฏิวัติ พื้นฐานสำคัญอยู่ที่ "ทฤษฎีความขัดแย้ง" ของเหมา เจ๋อตุง ว่า ซึ่งมีสาระสำคัญว่าความขัดแย้งมีอยู่ในกระบวนการทั้งปวงของสรรพสิ่ง มูลเหตุแห่งการพัฒนาของสรรพสิ่งเกิดขึ้นจากความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ภายใน ส่วนความสัมพันธ์และการส่งผลสะท้อนซึ่งกันระหว่างสิ่งหนึ่งกับสิ่งอื่น ๆ นั้นเป็นเหตุรองลงมา ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะทั่วไปของความขัดแย้ง สิ่งที่ขัดแย้งกันแต่ละด้านของมันต่างมีลักษณะพิเศษเฉพาะของมันเอง การที่สิ่งที่ขัดแย้งกันสามารถอยู่ร่วมกันในองค์เอกภาพอันเดียวกันได้ก็ด้วยเงื่อนไขที่แน่นอนหนึ่ง ๆ ร่วมกันผูกพันเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งอาจแปรเปลี่ยนไปสู่ด้านตรงข้ามได้ ความขัดแย้งและการต่อสู้จึงเป็นไปอย่างไม่ขาดสาย การกำหนดยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีการต่อสู้จึงต้องค้นคว้าลักษณะเฉพาะและลักษณะสัมพันธ์ของความขัดแย้ง แยกแยะความแตกต่างระหว่างความขัดแย้งหลักและความขัดแย้งที่มีใช้เป็นหลัก ตลอดจน ความแตกต่างระหว่างรูปแบบการต่อสู้ที่ต่างกันนานาชนิดของความขัดแย้งนั้น (เหมา เจ๋อตุง 2517: 613-696)

ลักษณะทั่วไปในความขัดแย้งทางสังคม คือการต่อสู้ทางชนชั้น หลังการผลิตกับความสัมพันธ์ทางการผลิต เหล่านี้มีความขัดแย้งเฉพาะอยู่เป็นอีกมาก เช่นความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมกร ความขัดแย้งระหว่างชาวนาและชนชั้นนายทุนในเมืองกับชนชั้นนายทุน ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ปกครองปฏิกริยากับกลุ่มต่าง ๆ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ที่ถูกกดขี่ขูดรีดกับจักรพรรดินิยม ความขัดแย้งระหว่างมวลประชาชนกับระบอบศักดินา เป็นต้น ความขัดแย้งเหล่านี้ต่างก็มีลักษณะเฉพาะของมัน ทั้งสองด้านของความขัดแย้งแต่ละอันก็มีลักษณะพิเศษเฉพาะของความขัดแย้งในองค์รวมของมันแต่ละอัน เป็นความขัดแย้งที่มีคุณภาพต่างกัน ซึ่งจะแก้ได้ก็ด้วยวิธีการที่มีคุณภาพต่างกันเท่านั้น เช่น ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นกรรมกรกับชนชั้นนายทุน แก่ด้วยวิธีการปฏิวัติสังคมนิยม ความขัดแย้งระหว่างมวลประชาชนกับระบอบศักดินา แก่ด้วยวิธีการปฏิวัติประชาธิปไตย ความขัดแย้งระหว่างเมืองขึ้นกับจักรพรรดินิยม แก่ด้วยการทำสงครามปฏิวัติประชาชาติ เป็นต้น

ในกระบวนการพัฒนาของสรรพสิ่งที่สลับซับซ้อน มีความขัดแย้งจำนวนมากดำรงอยู่ ในจำนวนนี้ย่อมจะมีอันหนึ่งที่เป็นความขัดแย้งหลัก เนื่องจากการดำรงอยู่และพัฒนาของมันกำหนดหรือส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่และการพัฒนาของความขัดแย้งอื่น ๆ ในแต่ละด้านของความขัดแย้งก็เช่นกัน ย่อมมีด้านหนึ่งด้านใดที่เป็นหลัก อีกด้านหนึ่งเป็นรอง ด้านหลักก็คือด้านที่มีบทบาทภายในความขัดแย้งนั่นเอง ลักษณะของสรรพสิ่งที่กำหนดโดยด้านหลักของความขัดแย้งซึ่งมีฐานะครอบงำเป็นสิ่งสำคัญ สภาพเหล่านี้มิได้อยู่คงที่ หากแต่มีการขัดแย้งแปรเปลี่ยนไปสู่กันและกัน ซึ่งจะทำให้สรรพสิ่งที่แปรเปลี่ยนไปด้วย

ความขัดแย้งนี้ กระแสพลังฝ่ายเปลี่ยนแปลงของไทยก็มีความเห็นตรงกัน และชี้ต่อไปว่า เนื้อแท้ของความขัดแย้งนี้ก็คือ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้น หรือการดำรงอยู่ของการกดขี่ขูดรีด ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้กดขี่ขูดรีด กับผู้ถูกกดขี่ขูดรีด โดยมีจักรพรรดินิยมภายนอก และชนชั้นศักดินาในประเทศเป็นตัวแทนของฝ่ายกดขี่ขูดรีด ในขณะที่ประชาชนชาวไทยส่วนมากเป็นผู้ถูกกดขี่ขูดรีด ซึ่งเป็นสภาพที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างฝ่ายผู้รุกรานก่อสร้างสงคราม กับฝ่ายที่รักสันติ (เสนาะ ธรรมเสถียร 2493: 24-29; กัปตันสมุทร 2494: 9, 22-24; สุกา ศิริमानนท์ 2495 ก: 7-15; สุนจันต์ ด้านตระกูล 2522; อรุณย์ พรหมขมภู 2522)

ในสภาพความขัดแย้งนี้ มีการชี้ทางออกโดยการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สันติภาพ เอกราช และประชาธิปไตย โดยการปฏิวัติต่อสู้โค่นอิทธิพลของจักรพรรดินิยม และกวาดล้างศักดินา ในการต่อสู้นี้ จำเป็นต้องวิเคราะห์ชนชั้นก่อนว่าชนชั้นอะไรเป็นมิตร และเป็นศัตรูของการปฏิวัติ ชนชั้นที่เป็นศัตรูของการปฏิวัติก็คือ ชนชั้นนายทุนใหญ่ และชนชั้นเจ้าที่ดินใหญ่ ซึ่งมีผลประโยชน์ผูกพันใกล้ชิดกับจักรพรรดินิยม และร่วมมือกันกดขี่ขูดรีด ครอบงำอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ทำให้ประชาชนชาวไทยต้องตกอยู่ในสภาพอดอยากแค้น ขาดอิสรภาพ เสรีภาพ เอกราชและประชาธิปไตย โดยมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษซึ่งเป็นเครื่องมือของพวกศักดินากำกับอยู่อีกชั้นหนึ่ง ดังนั้นชนชั้นที่เป็นกำลังในการต่อสู้ปฏิวัติก็คือนายทุนชั้นกลาง หรือนายทุนแห่งชาติ ชนชั้นนายทุนน้อย โดยมีชนชั้นกรรมกรและชาวนา เป็นกำลังนำการปฏิวัติ โดยมีพรรคการเมืองของชนชั้นกรรมกรมาเป็นผู้นำการปฏิวัติ และร่วมกันสถาปนาแนวร่วมของชนชั้นต่าง ๆ ขึ้นมาต่อสู้กับศักดินาและจักรพรรดินิยมศัตรูของประชาชน

ยุทธวิธีในการต่อสู้ก็คือการทำแนวร่วม หรือยุทธวิธีแนวร่วมมวลชน ในระยะเริ่มต้นของการต่อสู้ปฏิวัติจีน ยุทธวิธีแนวร่วมของเหมา เจ๋อตง และพลพรรคคอมมิวนิสต์จีน ก็คือ ยุทธวิธีช่วงชิงพันธมิตร หรือพูดให้ชัดเจนก็คือ การช่วงชิงพรรคก๊กมินตั๋ง ตลอดจนกำลังฝ่ายที่เป็นกลางมาเป็นพันธมิตร อย่างไรก็ตาม หากจะพิจารณาพัฒนาการของยุทธวิธีแนวร่วมที่ใช้กันโดยทั่วไปทราบ

จนกระทั่งปัจจุบันแล้ว อาจแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบคือ รูปแบบแรก เป็นยุทธวิธีช่วงชิงพันธมิตร รูปแบบที่ 2 ใช้ยุทธวิธีอาศัยพันธมิตรมาอำพราง และรูปแบบที่ 3 เป็นยุทธวิธีที่มาในรูปโฉมของพันธมิตรโดยตรง

ยุทธวิธีช่วงชิงพันธมิตร เป็นยุทธวิธีที่กำเนิดอยู่บนแผ่นดินใหญ่ตามแนวความคิดของเหมา เจ๋อตุง คือจะต้องช่วงชิงพรรคการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์กับพรรคคอมมิวนิสต์ให้เป็นพันธมิตร อาศัยฐานะของการเป็นพันธมิตรกันนั้นมาขยายกำลังของตนเอง แนวร่วมแบบดั้งเดิมนี้ อาจจำแนกได้เป็นสองรูปแบบคือ รูปแบบแรก เป็นแนวร่วมระหว่างพรรคการเมืองกับพรรคการเมือง ซึ่งตกลงนโยบายร่วมกันอย่างเปิดเผย มีรูปแบบแน่นอน รูปแบบที่สอง เป็นแนวร่วมระหว่างพรรคการเมืองคือพรรคคอมมิวนิสต์ กับบุคคล เป็นแนวร่วมในลักษณะที่ไม่มีรูปแบบชัดเจนแน่นอน มักจะไม่เปิดเผย แต่ทว่ามีลักษณะค่อนข้างกว้างขวางและกระจัดกระจาย พรรคจะนำแนวร่วมได้หรือไม่อยู่ที่สามารถตกลงกันในเรื่องนโยบายแนวร่วมได้หรือไม่

ยุทธวิธีที่สอง เป็นยุทธวิธีที่มีพื้นฐานกำเนิดขึ้นในสังคมที่ "คอมมิวนิสต์" ถูกกดขี่ปราบปรามอย่างหนัก เช่นในอินโดจีน ขบวนการคอมมิวนิสต์ถูกฝรั่งเศสปราบปรามอย่างหนัก ทำให้ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้ ดังนั้น จำเป็นต้องปรับยุทธวิธีแนวร่วมให้สอดคล้องกับสภาพ โดยใช้รูปแบบการจัดตั้งตามแบบขบวนการมวลชนทั่ว ๆ ไป ผู้ปฏิบัติการของพรรคก็มาในรูปแบบมวลชนธรรมดา พูดถึงนโยบายทั่วไป เช่นประชาธิปไตย-ประชาธิปไตย และอำพรางเป้าหมาย อย่างไรก็ตาม ในยุทธวิธีแบบนี้ พรรคคอมมิวนิสต์ยังคงเป็นแกนหลักในการเคลื่อนไหว หากแต่ส่วนหนึ่งเข้าไปแฝงเร้นอยู่ในภายใต้รูปแบบของขบวนการทางการเมืองของมวลชน โดยวิธีนี้ทำให้สามารถดึงแนวร่วมในระดับต่าง ๆ ให้เข้าร่วมได้ค่อนข้างสูง

ส่วนยุทธวิธีที่ 3 เป็นยุทธวิธีที่กำเนิดในหมู่ประเทศละตินอเมริกา นั่นก็คือมาในรูปของ "ขบวนการทางการเมืองของมวลชน" แทบทั้งหมด ทั้งในด้านองค์การจัดตั้ง และผู้ปฏิบัติงานของขบวนการ

เมื่อพิจารณาจากความสัมพันธ์ทางการจัดตั้งระหว่างขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยและจีนแล้ว จะเห็นว่ายุทธวิธีการต่อสู้ การวิเคราะห์สถานการณ์ปฏิวัติ การวิเคราะห์ชนชั้น และนโยบายแนวร่วมของขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย มีส่วนที่รับมาจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนไม่น้อย ในทางทฤษฎี พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเห็นว่ากำลังพื้นฐานของแนวร่วมในสังคมไทยอยู่ที่การเป็นพันธมิตรระหว่างชนชั้นผู้ใช้แรงงานด้วยกัน ซึ่งก็คือระหว่างชนชั้นกรรมาชีพ ชาวนาและชนชั้นนายทุนน้อย โดยเฉพาะพันธมิตรกรรมกรชาวนาจะเป็นรากฐานของแนวร่วม พร้อมกันนั้นก็

จะสร้างพันธมิตรชนิดที่สองคือ พันธมิตรระหว่างชนชั้นกรรมาชีพกับชนชั้นนายทุนชาติ และผู้รักชาติ รักประชาธิปไตยอื่น ๆ เพื่อการปฏิวัติประชาชาติ-ประชาธิปไตยในขั้นต้นเป็นหลัก แนวร่วมในลักษณะนี้จะพัฒนาต่อไปถึงขั้นปฏิวัติสังคมนิยมได้หรือไม่ อยู่ที่ท่าทีและนโยบายแนวร่วมว่าจะตกลงกันได้หรือไม่เพียงใด อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว พลังนำของขบวนการคอมมิวนิสต์ในสังคมไทยก็คือชนชั้นนายทุนน้อยหรือปัญญาชนในเมือง ไม่ใช่ชนชั้นกรรมาชีพ-ชาวนาแต่อย่างใด แม้ว่าในจะมีการวางยุทธศาสตร์มุ่งสู่ชนบทตั้งแต่ในช่วงต้นทศวรรษ 2490 แล้วก็ตาม แต่ความตื่นตัวสนใจการเมืองนั้นอยู่ในแวดวงของในเมืองเป็นสำคัญ บทบาทของชนชั้นนายทุนน้อยและปัญญาชนจึงมีอยู่อย่างมาก

จากการวิเคราะห์ขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยในช่วงนั้น เห็นว่าเนื่องจากสภาพสังคมไทยยังเป็นกึ่งเมืองขึ้น-กึ่งศักดินา (เช่นเดียวกับสังคมจีน) การเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ยังทำไม่ได้ ต้องผ่านขั้นตอนของระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ก่อน ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาผลประโยชน์ของแนวร่วมคือจากชนชั้นนายทุนน้อย และนายทุนแห่งชาติเอาไว้ก่อน (ปั่น แก้วมาตย์, สัมภาษณ์) ปัญหาแนวร่วมที่สำคัญก็คือ ในขณะนั้นชนชั้นต่าง ๆ ยังไม่มีการจัดตั้งรวมตัวกันต่อสู้พิทักษ์ผลประโยชน์ของกลุ่มตน พรรคการเมืองต่าง ๆ ถูกสลายทำลายลงแทบหมดสิ้น โดยเฉพาะพรรคสหชีพซึ่งเป็นความหวังของขบวนการเปลี่ยนแปลง ยุทธวิธีการต่อสู้ของขบวนการคอมมิวนิสต์ จึงเน้นไปที่การจัดตั้งแนวร่วม และกลุ่มประชาชนต่าง ๆ เพื่อให้ต่อสู้บรรลุความต้องการของตน และประสมประสานกลุ่มต่าง ๆ ที่มีวัตถุประสงค์ตรงกัน (กรมอัยการ, คำแถลงโจทก์)

การจัดตั้งแนวร่วมในช่วงนี้จึงน่าจะเป็นการดำเนินงานมวลชน โดยการอำพรางรูปแบบการเคลื่อนไหวและเป้าหมายอุดมการณ์ของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ผสมผสานกับการจัดตั้งแนวร่วมในระดับล่าง โดยการให้การศึกษานโยบายความคิดทางการเมือง ให้การเรียนรู้ทางการเมือง ชักจูงมวลชนคือชนชั้นกรรมาชีพ ชาวนานายทุนน้อย ปัญญาชน ชนชั้นนายทุนชาติ ให้คล้อยตามแนวทางการต่อสู้แบบประชาธิปไตย โดยการเรียกร้องให้มีการปฏิวัติทางความคิดใหม่เพื่อรับใช้ประชาชน เชื่อมโยงกับสถานการณ์กดขี่ทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่ได้พยายามชี้นำโดยให้การศึกษาระบอบกันไป เพื่อให้บรรลุเป้าหมายคือ ระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ เปิดโอกาสให้มวลชนเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมือง ภายใต้การชี้นำจัดตั้งของพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นหัวหอกของการต่อสู้เคลื่อนไหว แนวร่วมมวลชนจึงเป็นแนวทางสันติที่ใช้กับประชาชน เมื่อระดมมวลชนเข้าสู่แนวทางต่อสู้ของขบวนการคอมมิวนิสต์ในระยะต่อไป

ดังนั้น ในระดับหนึ่งแล้ว การดำเนินงานแนวร่วมมวลชนนี้จึงมีลักษณะผสมผสานระหว่างการชี้นำจัดตั้งและการเร้าระดมมวลชนให้ตื่นตัว กับปรากฏการณ์ของการกระทำร่วม โดยมวลชนที่มีจุดประสงค์บางอย่างร่วมกัน ได้รับผลสะท้อนจากสถานการณ์เปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม

และเศรษฐกิจ หรือได้รับความคับข้องใจบางประการ รวมกลุ่มแสดงออกทางการเมืองอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกัน ยุทธวิธีแนวร่วม จึงพยายามอาศัยประโยชน์จากสภาพความตื่นตัวตามธรรมชาติ เหล่านี้ประกอบกับการจัดตั้งผู้นำแนวทางการต่อสู้ให้แก่มวลชนเหล่านี้ประกอบกัน แนวร่วมเหล่านี้จะมีระยะเวลาคงทนเพียงใด ขึ้นอยู่กับความสามารถในทางการจัดตั้ง ผู้นำแนวทางการต่อสู้ให้สอดคล้องประสานกับผลประโยชน์อย่างแท้จริงของมวลชนเหล่านี้เป็นสำคัญ

3.2 บทบาทของขบวนการคอมมิวนิสต์กับกบฏสันติภาพ การเคลื่อนไหวสันติภาพในทศวรรษ 2490 เป็นการเคลื่อนไหวโดยการชี้นำจัดตั้งและสนับสนุนของค่ายคอมมิวนิสต์ในลักษณะขององค์การบังหน้าทางการเมืองระหว่างประเทศ ดังได้กล่าวไว้ในส่วนต้นแล้ว การเคลื่อนไหวนี้มีการกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการอย่างชัดเจน ที่สำคัญคือเคลื่อนไหวโดยวิธีการประชาธิปไตยให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการลงนามสนับสนุน หรือตีมหาชนนั่นเอง ช้อนแร่วัตถุประสงค์ของฝ่ายคอมมิวนิสต์ หรือแนวทางสังคมนิยมไม่ให้แนวร่วมในขบวนการสันติภาพรับรู้ ในการนี้องค์การข่าวสารคอมมิวนิสต์ได้ให้ความสนับสนุนโดยการตีพิมพ์นิตยสารเผยแพร่ที่สำคัญคือ For Lasting Peace, For a People's Democracy! ตลอดจนเอกสารเผยแพร่การประชุม จัดให้มีการประชุมในหมู่ผู้รักสันติภาพ และให้ความสนับสนุนทางการเมืองอื่น ๆ (Spaulding 1984: 52-54)

ประเด็นการเคลื่อนไหวที่สำคัญคือการต่อต้านสหรัฐอเมริกา หรือจักรวรรดินิยมว่าเป็นผู้ก่อสงครามรุกราน ต่อต้านการใช้อาวุธปรมาณู ต่อต้านการรวมตัวของพันธมิตรสหรัฐอเมริกาในองค์การนาโต้ต่อต้านการเพิ่มกำลังทหารในเยอรมันตะวันตก และต่อต้านสงครามเกาหลี เป็นต้น ซึ่งเป็นพื้นฐานการวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายที่กดขี่กับฝ่ายซึ่งถูกกดขี่ ระหว่างค่ายสังคมนิยม กับทุนนิยม ระหว่างค่ายประชาธิปไตยกับจักรวรรดินิยม การรณรงค์เรียกร้องสันติภาพจึงสอดคล้องกับกระแสการวิเคราะห์ดังกล่าวอย่างดี

ในสภาพสังคมไทย การวิเคราะห์ความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าว ก็มีการวางพื้นฐานมาก่อนแล้ว โดยเฉพาะในหนังสือพิมพ์ และสิ่งตีพิมพ์ของฝ่ายคอมมิวนิสต์เช่นใน หนังสือพิมพ์ มหาชนไทย กิ่งเมืองขึ้น ดังนั้น เมื่อเริ่มการเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพในทางสากลที่นำโดยขบวนการสันติภาพสากล ขบวนการคอมมิวนิสต์ทั่วโลกก็เริ่มการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพอย่างกว้างขวาง ซึ่งรวมถึงการสนับสนุนอย่างแข็งขันของพรรคคอมมิวนิสต์จีนด้วย (Claudin 1975: 577-581) การริเริ่มรณรงค์เรียกร้องสันติภาพในประเทศไทยของฝ่ายคอมมิวนิสต์ จะเป็นไปในลักษณะใดไม่แน่ชัดนัก แต่ในช่วงระยะหลังการรณรงค์ที่มาจากกรุงสต็อกโฮล์ม เริ่มมีบทความลงในหนังสือพิมพ์ การเมืองรายสัปดาห์ และนิตยสาร อักษรสาส์น โดยผู้เขียนซึ่งเป็นที่ทราบกันในภายหลังว่าเข้าร่วม

กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย คือนายอัศนี พลจันทร* โดยบทความเรื่อง "เพื่อสันติภาพ" (สายฟ้า 2493 ก: 5, 17-19; 2493 ข: 3, 18) และเสนาะ ธรรมเสถียร** ในบทความเรื่อง "กำลังประชาชนของค่ายสันติภาพจะยับยั้งสงครามจักรวรรดินิยมไว้ได้" (2493: 24-29) บทความทั้งสองนี้ ได้เรียกร้องให้ประชาชนลุกขึ้นรวมตัวกันต่อสู้กับสงครามรุกราน ที่ชนชั้นปกครองของไทยกำลังจะร่วมมือกับจักรวรรดินิยมอเมริกันก่อตั้ง โดยยกตัวอย่างความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในสมัยขบวนการสันติภาพ ณ กรุงสต็อกโฮล์ม มาเร่งเร้าให้ประชาชนชาวไทยเกิดความตื่นตัวสนใจในปัญหาสงครามและสันติภาพ

ในช่วงเดียวกันนี้ ก็เกิดวิกฤติกรณีสงครามในคาบสมุทรเกาหลีขึ้น ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนก็ได้เข้าร่วมสนับสนุนฝ่ายเกาหลีเหนือสู้รบกับฝ่ายเกาหลีใต้และกองกำลังขององค์การสหประชาชาติภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกา รัฐบาลไทยซึ่งกำลังมีความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับสหรัฐอเมริกาก็ได้เข้าร่วมในสงครามครั้งนี้ด้วย สื่อมวลชนกลุ่มหนึ่งได้ต่อต้านการเข้าร่วมสงครามครั้งนี้อย่างหนักหน่วง ฝ่ายขบวนการคอมมิวนิสต์และกลุ่มต่อต้านรัฐบาลกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งเรียนรู้จากประสบการณ์ความพ่ายแพ้ในการใช้กำลังยึดอำนาจรัฐ และกำลังแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ จึงเริ่มเคลื่อนไหว สนับสนุนปฏิริยาต่อต้านรัฐบาลในครั้งนั้นที่ (ปั่น แก้วมาตย์, สัมภาษณ์) ในการนี้ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจึงได้เร่งเร้ากำหนดแนวทางทำการเคลื่อนไหว และขยายการ

* อัศนี พลจันทร (2461-2531?) เกิดในตระกูลขุนนาง [ซึ่งเป็นต้นตระกูลเดียวกันกับตระกูล "พลกุล" และ "วงศ์โรจน์"-ผู้เขียน] ศึกษาต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบ สำเร็จชั้นอุดมศึกษาที่ ม.ธ.ก. รับราชการเป็นอัยการอยู่หลายจังหวัด ในปี 2495 เป็นอัยการที่ปัตตานี ในระหว่างที่รับราชการ มีผลงานข้อเขียน บทกวีที่เด่นและมีชื่อเสียงมากมาย ภายใต้นามปากกา "อินทรายุทธ" "นายผี" "กุสิด อินทุศักดิ์" "สายฟ้า" ฯลฯ หลังจากที่รัฐบาลไทยการปราบปรามในกรณีกบฏสันติภาพก็เจียบหายไป และเข้าร่วมในขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยตลอดมา

** เสนาะ ธรรมเสถียร หรือเสนาะ พาณิชเจริญ ในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นนักหนังสือพิมพ์ของสำนักพิมพ์สวนกุหลาบ มีผลงานแปล The Communist Manifesto ออกมาเป็นภาษาไทยในปี 2490 ซึ่งเป็นเหตุชักนำให้เสนาะฯ ได้เข้าร่วมในขบวนการคอมมิวนิสต์ มีบทความลงตีพิมพ์ในนิตยสารอักษรสาส์น และการเมืองรายสัปดาห์เป็นระยะ ๆ ภายหลังเมื่อเกิดขัดแย้งกับระดับนำในขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย จึงถูกขับออกจากพรรค และรับการเนรเทศให้อยู่ในประเทศจีนตลอดชีวิต (พ. เมืองขมภู 2529: 43-44)

ต่อสู้เพื่อสันติภาพในหมู่ประชาชน (กรมอัยการ, คำแถลงโจทก์) ผู้ปฏิบัติงานของ นคท. จึงได้เริ่มการเคลื่อนไหวในหมู่พระสงฆ์ ซึ่งในบริบทของสังคมไทยมีความชอบธรรมในการนำเสนอปัญหาสันติภาพ ทั้งนี้โดยอาศัยพื้นฐานความสัมพันธ์ที่มีมาตั้งแต่อยู่ในส่วนภูมิภาคเป็นจุดเริ่มต้น พฤติการณ์เชิงประจักษ์ที่ศึกษาได้คือ การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างนายปิ่น แก้วมาตย์* กับพระมหาติลก สุวรรณรัตน์ วัดมหาธาตุฯ พระมหาประสิทธิ์ เจริญรัตน์ วัดเทพศิรินทร์ฯ พระมหาสม สุขสอาด วัดมกุฏกษัตริย์ ซึ่งล้วนเป็นผู้ที่มีถิ่นฐานดั้งเดิมมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนกระทั่งพระมหาติลก สุวรรณรัตน์ยอมรับเป็นรองประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ซึ่งจะเป็นพื้นฐานการขยายตัวของขบวนการสันติภาพ และการเคลื่อนไหวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

การรณรงค์เรียกร้องสันติภาพที่เริ่มอย่างจริงจัง โดยหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ในเดือนพฤศจิกายน 2493 ได้แพร่ออกไปอย่างกว้างขวางรวดเร็วด้วยการพิมพ์ใบปลิวสอดแทรกเข้าไปเพื่อให้ประชาชนลงนาม มีการแจกใบปลิวชนิดนี้ออกไปทั่วประเทศ โดยประสานกันระหว่างงานประเภท "ลับ" และ "เปิดเผย" ของขบวนการคอมมิวนิสต์ ในทางเปิดเผยนั้นหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ได้รับการสนับสนุนจากผู้ที่มีชื่อเสียงในวงการเมือง การประพันธ์ในขณะนั้นส่งบทความเข้ามาร่วมด้วยอย่างมากมาย โดยเป็นไปในแนวทางเดียวกัน คือการชี้ให้เห็นวิถีทางที่นำไปสู่สันติภาพถาวรโดยการทำลายต้นเหตุแห่งทุกข์ ต้นเหตุแห่งสงคราม คือการกดขี่ขูดรีด และสังคมที่มีชนชั้นลงไป (กัปตันสมุทร 2494: 9, 23-24; เพื่อความก้าวหน้า 2494) จนกระทั่งสามารถอ้างได้ว่าในครั้งแรกนี้มีส่วนร่วมลงนามถึง 130,000 คน ในระหว่างที่การรณรงค์สันติภาพกำลังได้รับความสนใจจากประชาชน ก็เริ่มมีการติดต่อ-จัดตั้ง "แนวร่วม" ต่าง ๆ ให้เข้าสนับสนุนทั้งที่มาจากฝ่ายสื่อมวลชน นักศึกษา พระสงฆ์ กรรมกร และนักการเมือง ฯลฯ (ปิ่น แก้วมาตย์,

*นายปิ่น แก้วมาตย์ (2459-ปัจจุบัน) ชาวนครพนม ศึกษาชั้นต้นที่จังหวัดอุดรราชธานี เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครูที่โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ ในระหว่างนี้ได้สมัครเข้าศึกษาที่ ม.ธ.ก. ในปี 2477 แต่ไม่จบ เนื่องจากเริ่มเคลื่อนไหวสนใจการเมือง ประกอบกับเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น จึงเข้าร่วมขบวนการเสรีไทย ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครพนม ในปี 2489 สังกัดพรรคสหชีพ เป็นเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ สมัยนายเดือน บุนนาค หลังจากพลพรรคสหชีพถูกปราบลง จึงลงเคลื่อนไหวใต้ดิน ร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์ เป็นผู้จัดตั้งองค์การสงฆ์ไทยกู้ชาติ ภายหลังกรณีกบฏสันติภาพ เข้ารับการศึกษาในสถาบันมาร์กซ์-เลนิน ประเทศจีน จากนั้นเป็นผู้นำขบวนการปฏิวัติในเขตจังหวัดยโสธร จนกระทั่งยอมรับนโยบาย 66/2523 ของรัฐบาลไทยในปี 2526

สัมภาษณ์: ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร, สัมภาษณ์) ในที่สุดทุกฝ่ายก็เข้าร่วมในการประชุมสถาปนาคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยได้ในวันที่ 22 เมษายน 2494

ในช่วงที่การเคลื่อนไหวรุนแรงเรียกร้องสันติภาพภายในประเทศกำลังดำเนินไปนี้เอง ก็มีการเคลื่อนไหวสนับสนุนจากฝ่ายที่อยู่นอกประเทศ ในการประชุมสมัชชาสันติภาพสากล ที่นครเบอร์ลินตะวันออก ในเดือนกุมภาพันธ์ 2494 ทางพรรคคอมมิวนิสต์ไทยก็ได้ส่งผู้แทน 2 คน เข้าร่วมประชุมด้วยคือ นายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร หัวหน้าคณะ และนายสงวน ตุลารักษ์* ในการประชุมครั้งนี้ได้ร่วมอภิปรายปัญหาสงครามและสันติภาพ และสภาพของประเทศไทยด้วย หลังจากนั้นสภาสันติภาพสากลก็ได้ประกาศรับรองผู้แทนในสภาสันติภาพสากลฝ่ายไทยว่ามี นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นายสมิคร บुरาวาด และนายเพทาย โชตินุชิต ผ่านทางวิทยุมอสโคว์และหนังสือพิมพ์ปราปดา เมื่อ ม.ล.ชาบ กฤษกร จึงออกกระจายเสียงว่าเป็นผู้แทนในสภาคอมมิวนิสต์สากล ในวันที่ 26 มีนาคม 2494 (เกียรติศักดิ์ 2494 ก: 1) ซึ่งทำให้นายเพทาย โชตินุชิต ทำการฟ้องหลวงสารานุกรมประพันธ์ อธิบดีกรมโฆษณาการ และม.ล.ชาบ กฤษกร เลขาธิการนายกรัฐมนตรี ในข้อหาหมิ่นประมาท แต่ในที่สุดโจทก์ได้ถอนฟ้อง (ม.ล.ชาบ กฤษกร, คำให้การพยาน)

ในระหว่างนี้ วิทยุจากปักกิ่งและมอสโคว์ก็ได้โฆษณาทางวิทยุกระจายเสียงสนับสนุนว่า พรรคคอมมิวนิสต์ไทยมีส่วนร่วมในการรณรงค์เพื่อสันติภาพด้วย ขณะเดียวกันสหพันธ์สากลนักศึกษา (The International Union of Student) ซึ่งเป็นองค์การบ่งหน้าทางการเมืองระหว่างประเทศของค่ายคอมมิวนิสต์องค์การหนึ่ง (Chaveng Chavengthamarat 1966: 15-18; Sworakowski 1973: 221-225) ก็เปิดการประชุมคณะกรรมการบริหารของสหพันธ์ฯ ที่จัดขึ้น ณ กรุงปักกิ่ง ในระหว่างวันที่ 22-30 เมษายน 2494 โดยมีผู้แทนขององค์การนักศึกษาจาก 47 ประเทศเข้าร่วมประชุม โดยมีผู้สังเกตการณ์ที่เป็นคนไทย คือนางสาวลำเจียก ทรัพย์สุนทร เข้าร่วมประชุมด้วยทั้งนี้เนื่องจากไทยยังไม่มีองค์การนักศึกษาเข้าเป็นสมาชิกของสหพันธ์ ในการ

*สงวน ตุลารักษ์ (2452-ปัจจุบัน) ชาวแปดริ้ว อดีตผู้ก่อการเปลี่ยนแปลง 2475 ฝ่ายพลเรือน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และรัฐมนตรีหลายสมัย เป็นผู้ใกล้ชิดนายปรีดี พนมยงค์ คู่กับนายชิม วีระไวทยะ เป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงนานกิงสมัยรัฐบาลก๊กมินตั๋ง ถูกปลดออกจากตำแหน่งเมื่อเกิดการรัฐประหาร 2490 แต่ไม่ยอมกลับมา ในการประชุมสันติภาพ ยอมรับว่าไปในฐานะของสันติชนคนไทย ไม่ใช่ในฐานะ "ผู้แทนนายปรีดี พนมยงค์" หรือผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์ (สงวน ตุลารักษ์, สัมภาษณ์)

ประชุมครั้งนี้ ผู้แทนนักศึกษาทั้งหลาย รวมทั้งจากประเทศไทยด้วย ก็ได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมรณรงค์นิยมนอเมริกาและประเทศต่าง ๆ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อคอมมิวนิสต์ และประกาศสนับสนุนนโยบายสันติภาพของกลุ่มประเทศสังคมนิยม (ธงชัย ฝั่งกันไทย 2521: 303-304) ซึ่งแสดงถึงบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศของขบวนการคอมมิวนิสต์ของไทย ที่มีการเชื่อมโยงเคลื่อนไหวอยู่ภายนอก โดยมีฐานการเคลื่อนไหวที่ประเทศจีน (ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร, สัมภาษณ์)

ในระดับของการจัดตั้งของฝ่ายคอมมิวนิสต์แล้ว ขบวนการสันติภาพซึ่งได้คลี่คลายขยายตัวเป็นคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ถือเป็นองค์การประเภทเปิดเผย เป็นแนวร่วมที่ประสบผลสำเร็จ สามารถดึงบุคคลที่มีชื่อเสียงเข้ามาร่วมได้อย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นนายแพทย์เจริญ สืบแสง อดีต ส.ส.ปัตตานี นายกุลลาบ สายประดิษฐ์ นายฝึก ณ สงขลา นายอุทธรณ์ พลกุล นายสมิคร บราวาศ ฯลฯ เมื่อจัดตั้งคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยเรียบร้อยแล้ว บุคคลซึ่งเปิดเผยตัวเหล่านี้ก็เป็นพลังเคลื่อนไหวทางการเมืองให้แก่ขบวนการสันติภาพ โดยมีการสนับสนุนอย่างแข็งขันของนาย ส. ไซติพันธ์ เลขาธิการคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นที่ทราบอย่างแน่ชัดในภายหลังว่าเป็นผู้ปฏิบัติงานคนเล่าคัญของ พคท. มีการจัดชุมนุมสันติภาพครั้งแรกขึ้นที่เชิงสะพานพุทธยอดฟ้า 4 ฝั่งธนบุรี ในวันที่ 3 พฤษภาคม 2494 และอีกหลาย ๆ แห่ง การรณรงค์ที่สำคัญที่สุดของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยก็คือการรณรงค์ให้มหาอำนาจทั้งห้าทำกติกาสัญญาสันติภาพกัน

การรณรงค์นี้เริ่มขึ้นตั้งแต่วันที่ 2 มิถุนายน 2494 มีหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ เป็นสื่อกลางประสานงานของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ในฉบับซึ่งเริ่มการรณรงค์มีข้อเขียนสนับสนุนจากบุคคลในวงการต่าง ๆ ที่สนับสนุนคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยเช่น นายเจริญ สืบแสง ประธานคณะกรรมการสันติภาพ 4 นายกุลลาบ สายประดิษฐ์ รองประธาน 4 ธรรมทตตภิกขุ รองประธาน 4 นาย ส. ไซติพันธ์ เลขาธิการ 4 นายอิศรา อมันตกุล นายอัคนี พลจันทร์ ในนามกุลิส อินทศักดิ์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหนังสือพิมพ์อื่น ๆ ให้ความสนับสนุนอีกเช่น หนังสือพิมพ์ปวงชน หนังสือพิมพ์ข่าวภาพ หนังสือพิมพ์สยามนิกร เป็นต้น โดยใช้ใบปลิวในลักษณะเช่นเดียวกับการรณรงค์คราวที่แล้ว ใบปลิวเหล่านี้ มีการตีพิมพ์เป็นจำนวนมาก โดยพิมพ์แยกต่างหากจากหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ (บุญธรรม สุนทรวาทิ, คำให้การพยานโจทก์) ทั้งนี้เพื่อการแจกจ่ายออกไปทั่วประเทศ ซึ่งตามหลักฐานที่ฝ่ายตำรวจสืบสวนพบมีไปถึงจังหวัดศรีสะเกษ หรือ "หน่วยคอมมิวนิสต์ ตำบลคูซอด" และส่วนที่นายครอง จันดาวงศ์นำไปใช้เคลื่อนไหว (กรมอัยการ, คำแถลงโจทก์) จากการรณรงค์ยาวนานกว้างขวางต่อเนื่องกันนี้ ในที่สุดคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยก็ได้อ้างว่ามีผู้ลงนามสนับสนุนสาส์นเรียกร้องให้มหาอำนาจทั้งห้าทำกติกาสัญญาสันติภาพถึงกว่า 150,000 คน [ความโดยละเอียดจะศึกษาในส่วนที่ว่าด้วยคณะกรรมการ

สันติภาพแห่งประเทศไทย

การเคลื่อนไหวสันติภาพในส่วนที่พรรคคอมมิวนิสต์ไทยดำเนินการนี้ ภายนอกประเทศ ก็มีการส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมในวาระต่าง ๆ ในการประชุมสมัชชาแห่งสหภาพนักเรียนนานาชาติ^{*} ณ กรุงวอชิงตัน ระหว่างวันที่ 31 สิงหาคม ถึง 8 กันยายน 2494 นางสาวนิตย พงษ์ดาบเพ็ชร (ซึ่งเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ไทย) ในฐานะผู้แทนเยาวชนไทยในนามสหภาพนักศึกษาไทย ก็ได้เข้าร่วมประชุมด้วย โดยก่อนหน้านี้ได้แถลงโจมตีนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับสหรัฐอเมริกาอย่างรุนแรง ในเรื่อง "เราต้องการสันติภาพ เราต้องการหนังสือ" ลงในหนังสือพิมพ์รายวัน คอมมิวนิสต์สกายาปราพดา ของสหภาพโซเวียต ความตอนหนึ่งว่า

ในประเทศอันล้ำหลังและกิ่งอาณานิคมของเรามีพลเมืองอยู่ 17 ล้านคน พลเมืองของเรา ตื่นรนอยู่ภายใต้แอกของนักล่าประโยชน์ต่างประเทศมาเป็นเวลากว่าร้อยปีแล้ว ในกาลก่อน และในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง คนไทยถูกนักจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นกดขี่เอาไรต์เอาเปรียบ ภายหลังสงครามโลก นักจักรวรรดินิยมอเมริกันเข้ามาแทนที่ชาวญี่ปุ่น การทหาร การ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการศึกษา ตกอยู่ในกำมือของชาวอเมริกัน คนเหล่านี้เข้ามาครอบ โยกเอาทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไทย ผลิตผลเกษตรกรรม กิจการรถไฟ สายการบิน และท่าเรือไปจากมือคนไทย. . . บรรดากระทรวง ทบวง กรม ของประเทศไทย ก็มีที่ ปรึกษาชาวอเมริกันเข้าไปบงการตามอำเภอใจ ผลร้ายเนื่องจากอิทธิพลอเมริกันนั้น เป็น ที่ประจักษ์แจ้ง พลเมืองของเราตกอยู่ใต้ความกดขี่เยี่ยงอาณานิคม (ธงชัย นิ่งกันไทย 2521: 304-305)

และได้โจมตีนโยบายรัฐบาลไทยว่าไม่เอาใจใส่ในการศึกษาของชาติ มุ่งแต่ส่งเสริมกำลังกองทัพ จากนั้นก็ประกาศสนับสนุนการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพ และกล่าวประณามรัฐบาลที่ขัดขวางการต่อสู้ เพื่อสันติภาพของประชาชนและนักศึกษาในประเทศไทย ซึ่งเมื่อเข้าประชุมสหภาพนักศึกษาระหว่างชาติ นางสาวนิตย พงษ์ดาบเพ็ชร ก็ได้กล่าวโจมตีรัฐบาลในปัญหาเกี่ยวกับสภาพการศึกษา ของไทยในลักษณะเดียวกันอีก (ธงชัย นิ่งกันไทย 2521: 305-306) นอกจากนี้ นางสาวนิตย พงษ์ดาบเพ็ชร ยังได้เขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์นโยบายการศึกษา นโยบายเด็ก ของรัฐบาลไทย

^{*} ก่อนที่จะมีการประชุมครั้งนี้ ในวารสาร ธรรมจักร ก็ได้้นำ "คำวิงวอนแด่นักศึกษาทั่วโลก ในการประชุมสมัชชาแห่งสหภาพนักเรียนนานาชาติครั้งที่สอง" มาลงเผยแพร่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทของนักศึกษาในการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพ (คำวิงวอนแด่นักศึกษาทั่วโลก ในการประชุมสมัชชาแห่งสหภาพนักเรียนนานาชาติครั้งที่สอง 2494: 9-10)

โดยนำบทความในนิตยสารทางใหม่ เรื่อง "แม่จ๋า หนูกลัว" ของอิศรา อมันตกุล ลงประกอบด้วย (ธงชัย ฝั่งกันไทย 2521: 307-308)

ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสันติภาพระลอกสุดท้ายของขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยก็คือการประชุมสมัชชาสันติภาพย่านเอเชียและแปซิฟิก ณ กรุงปักกิ่ง ก่อนที่จะมีการประชุม ก็มีกรเตรียมการประชุมขึ้นที่กรุงปักกิ่ง ระหว่างวันที่ 3-6 มิถุนายน 2495 มีผู้แทนจาก 20 ประเทศเข้าร่วมประชุมจำนวน 47 คน ในจำนวนนี้มีคณะผู้แทนไทยร่วมด้วยสองคน คือ นายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร และนายสงวน ตุลารักษ์ (ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร, สัมภาษณ์; สงวน ตุลารักษ์, สัมภาษณ์) การประชุมครั้งนี้ ภายหลังจากรัฐบาลไทยก็สืบทราบเช่นกัน (ธงชัย ฝั่งกันไทย 2521: 309-310) ในการประชุมครั้งนี้ นายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร หัวหน้าคณะผู้แทนไทยได้แถลงว่าประชาชนชาวไทยมีเจตจำนงแน่วแน่ที่จะธำรงไว้ซึ่งสันติภาพในเอเชียและแปซิฟิก

จากนั้น ในวันที่ 25 สิงหาคม 2495 ขบวนการสันติภาพแห่งประเทศไทยก็ได้จัดให้มีการประชุมขึ้นที่โรงแรมสุริยานนท์ พระนคร ในการนี้มีผู้แทนจากกลุ่มต่าง ๆ เข้าร่วมประชุมเป็นจำนวนมากมาย เช่นผู้แทนจากจังหวัดพระนคร ธนบุรี นครนายก นครศรีธรรมราช สงขลา ตรัง ชุมพร พินนูล็อก ลำปาง สกลนคร นครพนม และคณะสงฆ์ นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ พ่อค้า ขบวนการกรรมกร ฯลฯ ทั้งสิ้นประมาณ 70 คน (สยามนิกร 2495 ง: 1, 4) เพื่อวิพากษ์วิจารณ์นโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล โดยผู้แทนแต่ละกลุ่มต่างก็ขึ้นมาอภิปรายถึงฐานะของกลุ่มตนภายใต้การบริหารงานของรัฐบาล ในที่สุดก็แต่งตั้งคณะกรรมการเตรียมงานเพื่อสมัชชาสันติภาพแห่งย่านเอเชียและแปซิฟิก จำนวนทั้งสิ้น 25 คน จากนั้นคณะกรรมการนี้ส่วนหนึ่งก็ได้ประชุมตกลงกัน แต่ไม่อาจตกลงเรื่องผู้ที่จะไปประชุมที่กรุงปักกิ่งได้ และมีการปรึกษางานเรื่องการสงเคราะห์ประชาชนทางภาคอีสานซึ่งประสบภัยธรรมชาติ และแบ่งแยกหน้าที่กันดำเนินงานช่วยเหลือ

ในการประชุมสมัชชาสันติภาพย่านเอเชียและแปซิฟิกที่นครปักกิ่งนั้น ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเข้าร่วมประชุมโดยตัวแทนของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ทั้งนี้ในฐานะที่คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยเป็นองค์การโดยเปิดเผย แต่การเข้าร่วมประชุม ณ ประเทศคอมมิวนิสต์นั้น รัฐบาลไทยไม่อนุญาตให้เดินทางออกนอกประเทศ การประชุมตกลงกันจึงไม่อาจยุติปัญหานี้ได้ ทางขบวนการสันติภาพของไทยโดยความสนับสนุนจากขบวนการคอมมิวนิสต์ (ปิ่นแก้วมาตย์, สัมภาษณ์; สุรีย์ ทองวานิช, สัมภาษณ์) จึงจัดส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุม 9 คน คือ

- 1) นายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร หัวหน้าคณะ เข้าร่วมประชุมในฐานะนักประพันธ์
- 2) นายสงวน ตุลารักษ์ รองหัวหน้าคณะ ในฐานะอดีตรัฐมนตรี-เอกอัครราชทูตไทย

ประจำประเทศจีน

- 3) นางสาวจรรยาพร กัลยาณมิตร ในฐานะผู้แทนสตรีไทย
- 4) นายบัน แก้วมาตย์ ในฐานะอดีตรัฐมนตรีสภาผู้แทนราษฎร
- 5) นายสุริย์ ทองวานิช ในฐานะกรรมการสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย และบรรณาธิการหนังสือพิมพ์เสียงไทย
- 6) นายระวี พรชัย ในฐานะผู้แทนสื่อมวลชน จากหนังสือพิมพ์ปวงชนรายสัปดาห์
- 7) นายอาทร พุทธิสมบูรณ์ ในฐานะผู้แทนเยาวชนไทย
- 8) นางสาวนิตย์ พงษ์ดาบเผ็ชร์ ผู้ประสานงาน ในฐานะผู้แทนนักศึกษาไทย
- 9) นางสาวลำเจียก ทรัพย์สุนทร ในฐานะผู้แทนนักศึกษาไทย*

ในการนี้มีผู้ที่อยู่ในประเทศจีนอยู่แล้ว 4 คน คือนายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร นายสงวน ตูลารักษ์ นางสาวนิตย์ พงษ์ดาบเผ็ชร์ และนางสาวลำเจียก ทรัพย์สุนทร ดังนั้นผู้ที่เข้าร่วมประชุมอีก 5 คน จึงได้รับความสนับสนุนจากขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย ในการจัดหาเส้นทางหลบหนีออกนอกประเทศ และอำนวยความสะดวกในการเดินทางไปปักกิ่ง ซึ่งกลุ่มที่เดินทางออกไปนี้ แยกกันเป็น 2 ชุด คือชุดของนายบัน แก้วมาตย์ กับนายระวี พรชัย (บัน แก้วมาตย์, สัมภาษณ์) และชุดนายสุริย์ ทองวานิช นายอาทร พุทธิสมบูรณ์ และนางสาวจรรยาพร กัลยาณมิตร (สุริย์ ทองวานิช, สัมภาษณ์) เมื่อสมทบกันที่ปักกิ่งแล้วก็ได้เข้าร่วมประชุมกับผู้แทนประเทศอื่น

การประชุมนี้เริ่มขึ้นตั้งแต่วันที่ 3-13 ตุลาคม 2495 ในการประชุมนี้มีหนังสือแถลงการณ์ที่ประชุมออกมาเป็นระยะ ๆ ภายหลังรวมเป็นเล่มชื่อ BULLETIN of The Peace Conference of the Asian and Pacific Region [ตีพิมพ์เป็นภาษาต่าง ๆ หลายภาษา] สารของการประชุมครอบคลุมปัญหาต่าง ๆ ในภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก คือปัญหาสันติภาพในญี่ปุ่น ปัญหาเกาหลี ปัญหาการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ปัญหาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ปัญหาการต่อสู้เพื่อเอกราช ปัญหาสิทธิสตรีและสวัสดิการเด็ก ปัญหาการทำติกาสัญญาสันติภาพระหว่างมหาอำนาจทั้ง 5 ปัญหาขบวนการสันติภาพในตะวันออกกลางและตะวันออกไกล และปัญหาอื่น ๆ ในวันสุดท้ายเป็นแถลงการณ์และมติต่าง ๆ ของที่ประชุม ในการประชุมนี้ตัวแทนของผู้ร่วมประชุมฝ่ายไทย นายสุริย์ ทองวานิช

*รายนามและสถานภาพของผู้ร่วมประชุมฝ่ายไทย ได้มาจาก Bulletin of The Peace Conference of the Asian and Pacific Regions ซึ่งเป็นหนังสือแถลงการณ์ตีพิมพ์โดยฝ่ายเลขาธิการสมัชชาฯ ด้วยความอนุเคราะห์ของคุณสุริย์ ทองวานิช

ได้ปราศยต่อที่ประชุม มีข้อความที่ฝ่ายรัฐบาลไทยสืบทราบมีดังนี้

. . . หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองได้ยุติลง และองค์การสหประชาชาติได้จัดตั้งขึ้นแล้ว นั้น มวลมนุษยโลกได้ฝากความหวังไว้แก่องค์การนี้อย่างมากว่าจะสามารถนิทกษความปลอดภัย และสันติภาพของโลกได้ และจะเป็นองค์การที่จะประสานความสัมพันธ์ระหว่างนานาชาติให้ สนิทแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น แต่พฤติกรรมต่าง ๆ ที่องค์การสหประชาชาติได้ปฏิบัติมา ได้ทำลายความ หวังของประชาชนชาวโลกอย่างย่อยยับ สันติภาพของโลกและความปลอดภัยได้ถกคความอย่าง หนัก . . . กรณีพิพาทต่าง ๆ เช่น กรณียิวกับอาหรับ กรณีอินเดีย กรณีแคชเมียร์ เหล่านี้ องค์การสหประชาชาติไม่สามารถจัดการให้เป็นที่สงบเรียบร้อยได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณี เกาหลี องค์การสหประชาชาติไม่แต่จะไม่สามารถระงับด้วยความเป็นธรรมได้ สงครามเกาหลี ยิ่งดำเนินอยู่ในนามองค์การสหประชาชาติอีกด้วย บ้านเรือนและประชาชนเกาหลีถูกทำลาย ถูกทารุณกรรมเป็นประจำทุกวัน ยิ่งกว่านั้น สงครามเชื้อโรคกำลังดำเนินอยู่ในเกาหลีและ แมนจูเรียของจีนโดยไม่คำนึงถึงกฎหมายระหว่างประเทศและมนุษยธรรม อันทำให้ฐานะ ขององค์การสหประชาชาติยิ่งตกต่ำลงทุกที นอกจากนี้ ปัญหาการพินนูกำลังรบของญี่ปุ่น ปัญหา การพินนูกำลังรบของเยอรมัน ปัญหาลดาอาร ปัญหาเวียดนาม และมลายู เป็นต้น องค์การ สหประชาชาติได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ไม่ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้แก่ชาวโลกได้ โดยที่สันติภาพ เป็นยอดปรารถนาของชาวโลก และองค์การสหประชาชาติไม่สามารถช่วยเขาได้ ทำให้ ชาวโลกมีความสำนึกว่า การกอบกู้นิทกษสันติภาพของโลกกับชีวิตอันมีเสริภาพนั้นเป็นภาระ หน้าที่ของตนเอง สันติภาพมิได้หยิบยื่นมาด้วยการรอคอย หากต้องไปช่วงชิงเอามา นี้คือ บ่อเกิดสมัชชาสันติภาพของโลก . . . (ธงชัย ฝิ่งกันไทย 2521: 313)

นอกจากนี้ นายสุริย์ ทองวาณิชก็ได้วิพากษ์วิจารณ์โจมตีนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลไทย และ บทบาทของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทยว่า เข้ามามากซึ่งชุดรีดทำให้เศรษฐกิจของไทยปั่นป่วน ใน ขณะที่ประชาชนชาวไทยต้องการการศึกษา โรงเรียน การสาธารณสุข รัฐบาลไทยกับสหรัฐอเมริกา กับกำลังร่วมมือกันดำเนินนโยบายสงคราม ประกาศถึงวิธีการต่อสู้ของประชาชนชาวไทยว่าเป็น ไปอย่างสันติ เพื่อสันติภาพ แม้ว่าจะต้องผ่านอุปสรรคนานัปการ แต่จะต้องได้รับชัยชนะในที่สุด (Bulletin of The Peace Conference of the Asian and Pacific Region 1952: 109) วันสุดท้ายของการประชุม ได้มีมติร่วมกันเกี่ยวกับการนำสันติภาพมาสู่โลกและย่านเอเชีย แปซิฟิก ดังนี้ ((Bulletin of The Peace Conference of the Asian and Pacific Region 1952: 148-156; ธงชัย ฝิ่งกันไทย 2521: 314)

1. การขบปัญหาเกี่ยวกับการทำสัญญาสันติภาพกับญี่ปุ่น และการป้องกันมิให้แสนยานุภาพ ญี่ปุ่นคุกคามสันติภาพในทวีปเอเชียอีก
2. การยุติสงครามเกาหลีด้วยหลักยุติธรรมและเหตุผล ซึ่งได้แก่การตกลงหยุดยิง และ การยอมแลกเปลี่ยนเชลยศึกแก่กันโดยปราศจากเงื่อนไขใด ๆ
3. การยุติการรบในเวียดนาม เขมร และมลายู รวมทั้งระงับไม่ให้ต่างประเทศเข้า แทรกแซงในกิจการภายในของประเทศเหล่านี้

4. การตกลงทำสัญญาสันติภาพระหว่าง 5 มหาอำนาจ และการห้ามใช้อาวุธปรมาณู
อาวุธเชื้อโรค และอาวุธวิทยาศาสตร์
5. การป้องกันคุ้มครองเอกราช อธิปไตยของประเทศชาติทั้งมวล และการเลิกสงคราม
ปิดอ่าว การจำกัดสินค้า และการผูกขาดตัดตอน
6. ห้ามการโฆษณาชวนเชื่อให้เกิดความเกลียดชังระหว่างผิวและชาติพันธุ์ และระงับการ
ลงโทษปราบปรามการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพ

ที่ประชุมนี้ยังเน้นในปัญหาสงครามเกาหลีเป็นกรณีพิเศษอีกด้วย จากนั้นก็ร่างแถลงการณ์เพื่อส่งให้
องค์การสหประชาชาติพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ซึ่งได้มีมติร่วมกัน

ในระหว่างที่มีการประชุมกันอยู่นั้น หนังสือพิมพ์ภายในประเทศก็ประโคมข่าวการประชุม
นี้ด้วย โดยรายงานข่าวเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่การที่สันติชนไทยเดินทางไปถึงประเทศจีน และเข้า
ร่วมประชุม (สยามนิกร 2495 ฉ: 1; ฉ: 1, 2; ช: 1; นิพนธ์ไทย 2495 ค: 1) หนังสือพิมพ์
บางฉบับก็ลงข่าวว่า ทางราชการไม่รับรู้ความเคลื่อนไหวในการประชุมที่ประเทศค่ายคอมมิวนิสต์
(นิพนธ์ไทย 2495 ง: 1; สยามรัฐ 2495 ค: 1)

หลังจากเสร็จสิ้นการประชุมที่กรุงปักกิ่งแล้ว คณะผู้แทนสันติชนไทย โดยมีนายสงวน
ตุลาภิรักษ์ เป็นหัวหน้า และคณะชุดซึ่งประชุมที่กรุงปักกิ่ง ก็ได้เดินทางไปประชุมสภาสันติภาพสากล
ซึ่งจะเปิดประชุมในเดือนธันวาคม 2495 ณ นครเวียนนา (สงวน ตุลาภิรักษ์, สัมภาษณ์; สุรีย์
ทองวานิช, สัมภาษณ์) ในระหว่างนี้ ก็เกิดการจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพขึ้น ดังนั้นคณะผู้แทน
ชุดนี้จึงเดินทางกลับมาประเทศไทยไม่ได้ และได้พำนักที่เมืองที่ประเทศจีน พร้อมทั้งบางส่วนก็ได้
เข้าศึกษาเพิ่มเติม ณ สถาบันลัทธิมาร์กซ์-เลนิน (ปิ่น แก้วมาตย์, สัมภาษณ์) จนกระทั่งในปี
2501 ผู้แทนชุดนี้บางส่วนก็ได้เดินทางกลับมาประเทศไทย และถูกรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
จับกุมในที่สุด (ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร, สัมภาษณ์; สุรีย์ ทองวานิช; สัมภาษณ์)

การผลักดัน-เตรียมการให้ขบวนการสันติภาพไทยได้เข้าร่วมประชุมสันติภาพในกรุง
ปักกิ่งก็ดี การจัดขบวนเคลื่อนไหวณรงค์เรียกร้องสันติภาพอย่างกว้างขวางทั่วประเทศก็ดี ล้วน
แต่ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์ต้องระดมกำลังคนซึ่งกำลังเคลื่อนไหวอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะใน
ชนบทเข้าสนับสนุนความเคลื่อนไหวครั้งนี้ ทั้งนี้ลำพังคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ซึ่ง
โดยมากประกอบด้วยนักหนังสือพิมพ์ นักประพันธ์ หรือชนชั้นปัญญาชน ชนชั้นนายทุนน้อย ก็คงไม่
สามารถจัดตั้งขบวนการซึ่งมีขอบข่ายการปฏิบัติการกว้างขวาง ระดมปัญหาต่าง ๆ ของมวลชนเข้า
สู่ที่ประชุมต่าง ๆ ได้มากมายเช่นนี้ ยิ่งเมื่อมีการประโคมข่าวต่อต้านรัฐบาลประกอบการเคลื่อนไหว

ไหวนี้ อาจกล่าวได้ว่าทำให้ขบวนการจัดตั้งกลาสสิกให้สนับสนุนอย่างเต็มที่ จนกระทั่ง "ลิมตัว" เปิดเผยกำลังที่มีอยู่ให้ฝ่ายรัฐบาลแห่งเล็งสนใจ และถูกจับกุมไปในที่สุด (พ. เมืองชมพู 2529: 34)

ข้อสังเกตเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของขบวนการสันติภาพ และ "แนวร่วม" ของฝ่ายขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยในช่วงนี้อีกกรณีหนึ่งก็คือ พฤติการณ์เคลื่อนไหวในนามของคณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนอีสาน ในช่วงเดือนตุลาคม 2495 ซึ่งเกิดขึ้นจากการพบปะแลกเปลี่ยนเมื่อครั้งเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการเตรียมงานเพื่อสมัชชาสันติภาพแห่งย่านเอเชียและแปซิฟิก และได้เล็งเห็นปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนทางภาคอีสานที่ประสบภัยธรรมชาติติดต่อกัน มีการบริจาคสิ่งของส่งมาช่วยผู้ประสบภัยเหล่านั้นทางหนังสือพิมพ์บ้างแล้ว ดังนั้นที่ประชุมจึงได้ตั้งให้นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นประธานคณะกรรมการสงเคราะห์ ในการเคลื่อนไหวครั้งนี้ได้รับความร่วมมือสนับสนุนจากคณะผู้แทนหนังสือพิมพ์รายวันอย่างมาก โดยการโฆษณาบริจาคเสื้อผ้าเงิน และสิ่งของที่จะไปบรรเทาทุกข์ ในการนี้ปัญหาสำคัญก็คือ การสำรวจความต้องการในแต่ละท้องที่ และหลักเกณฑ์ในการนำไปแจกเพื่อให้ถึงมือผู้รับจริง ๆ ดังนั้นจึงตกลงให้คณะสงฆ์เป็นผู้สำรวจและร่วมไปแจกด้วยเพื่อความบริสุทธิ์ เมื่อถึงวันเนาไปมอบให้แก่ผู้ประสบภัย จึงเป็นงานโดยเปิดเผย มีผู้สังเกตการณ์จากฝ่ายราชการเข้าร่วมด้วย มีผู้แทนสื่อมวลชน พระสงฆ์ นักศึกษา เข้าร่วมด้วย หากแต่การสำรวจนั้น ผู้ที่กำหนดพื้นที่และตัวบุคคลที่จะไปสำรวจคือ นายส. โชติพันธุ์ ซึ่งดำเนินการในฐานะเลขาธิการคณะกรรมการ (ชิต เวชประสิทธิ์ และลีวละล่อง บุนนาค, คำแถลงนายจำเลย; บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 106) ซึ่งได้กำหนดตัวผู้สำรวจส่วนหนึ่งเป็นพระสงฆ์ [ผ่านสายสัมพันธ์ของพระสงฆ์บางรูปที่ขบวนการคอมมิวนิสต์เคยให้การการศึกษา (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 106-113)] และบางรายซึ่งไม่รู้จักมาก่อน (จรัส นิมพ์ดี, คำให้การพยานโจทก์) ผู้ที่เกี่ยวข้องในขบวนการจัดตั้งของฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ให้ข้อสังเกตว่าอาจเป็นการเตรียมการของฝ่ายที่รับผิดชอบในพื้นที่นั้นก็ได้ (บัน แก้วมาตย์, สัมภาษณ์)

อีกกรณีหนึ่ง ซึ่งเป็นความพยายามในการจัดตั้งองค์การ "แนวร่วม" ของฝ่ายคอมมิวนิสต์ไทยตามแนวทางที่กำหนดไว้คือการขยายแนวร่วม และการช่วยเหลือประชาชนให้จัดตั้ง เพื่อแก้ปัญหาของตนเองได้ (กรมอัยการ, คำแถลงโจทก์) และจากความมุ่งหมายที่จะสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาในหมู่ประชาชนโดยอาศัยพระสงฆ์-ตัวแทนสถาบันความเชื่อของประชาชนเป็นสื่อ (บัน แก้วมาตย์, สัมภาษณ์) นายบัน แก้วมาตย์จึงได้เริ่มการเคลื่อนไหวติดต่อกับสื่อมวลชน จนกระทั่งให้การศึกษ การเรียนรู้ทางการเมืองแก่พระสงฆ์โดยอาศัยพื้นฐานความสัมพันธ์จากคนในท้องถิ่นเดียวกัน เป็นสำคัญ ในการนี้มีการแนะนำ และให้เอกสาร หนังสือที่ขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยจัดพิมพ์ขึ้น เพื่อเป็นแบบเรียน เช่น หนังสือชีวทัศน์ ไทยกิ่งเมืองขึ้น ภัยของชาติไทย ทางออกของไทย เป็นต้น

ซึ่งเป็นการให้การเรียนรู้ ทั้งในทางทฤษฎีและการปฏิบัติ โดยอาศัยตัวอย่างจากสถานภาพทางการเมืองในขณะนั้นเป็นสำคัญเพื่อให้เข้าใจในทฤษฎีและวิธีปฏิบัติของคอมมิวนิสต์ (สม สุขสอาด, คำให้การพยานโจทก์) จนกระทั่งภายหลังจากให้การศึกษาแก่คณะสงฆ์ที่สนใจได้ระยะหนึ่ง นายปั้น แก้วมาตย์จึงได้เริ่มจัดตั้งเป็น "องค์การสงฆ์ไทยกัษชาติ" ขึ้น เป็นสาขาหนึ่งขององค์การไทยกัษชาติ โดยมีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือเอกราช ประชาธิปไตย สันติภาพ และอยู่ดีกินดี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ชับไล่อิทธิพลรุกรานของจักรวรรดินิยมอเมริกาให้ศูนย์สิ้นจากแผ่นดินไทย สถาปนาไทยใหม่ ให้เป็นประเทศเอกราชสมบูรณ์
2. โค่นอำนาจการปกครองของกลุ่มเผด็จการฟาสซิสต์ซึ่งทรยศต่อประเทศชาติ โดยทอดตัวเป็นสมุนของจักรวรรดินิยมอเมริกา สถาปนาประชาธิปไตยของประชาชนขึ้นในประเทศไทย
3. ปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจของประเทศไทย คัดครองสิทธิอันชอบธรรมของชนทุกชั้น เพื่อการกินดีอยู่ดีของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ
4. คัดค้านและต่อต้านการก่อสงครามรุกรานของจักรวรรดินิยมอเมริกา โดยร่วมมือประชาชนทั่วโลก โดยเฉพาะประชาชนชาวเอเชีย เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพของโลกให้ถาวร (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 153)

ทั้งนี้ ตามระเบียบขององค์การไทยกัษชาติ ได้กำหนดหน้าที่ขององค์การไทยกัษชาติว่า

1. ขยายการจัดตั้งองค์การให้กว้างขวางไปทั่วประเทศ
2. เชื่อมความสัมพันธ์กับองค์การต่าง ๆ ที่คัดค้านจักรวรรดินิยมอเมริกา และกลุ่มเผด็จการฟาสซิสต์* วิจารณ์ตัดสินหรือไกล่เกลี่ยความขัดแย้งระหว่างสมาชิกภายในองค์การ

*ปั้น แก้วมาตย์ วิเคราะห์กลุ่มทางการเมืองในขณะนั้นว่ามีอยู่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มฟาสซิสต์ ซึ่งมีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นหัวหน้า กลุ่มเจ้า หรือกลุ่มกษัตริย์นิยม และกลุ่มสหชีพ ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้า (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 153; ปั้น แก้วมาตย์, สัมภาษณ์) ปั้น แก้วมาตย์ จัดกลุ่มตนเองให้อยู่ในกลุ่มสหชีพ ซึ่งตนเคยเป็นสมาชิกและได้รับเลือกเป็น ส.ส. ในปี 2489

3. กำหนดแนวทางปฏิบัติขององค์การในระยะหนึ่ง ๆ
4. ทำการนำ หรือช่วยเหลือประชาชน ทำการต่อสู้กับจักรวรรดินิยมอเมริกาและเผด็จการฟาสซิสต์
5. ทำการเปิดโปงความชั่วช้าหลอกลวงของจักรวรรดินิยมอเมริกา และกลุ่มเผด็จการฟาสซิสต์ ให้การศึกษาทางด้านการเมืองแก่สมาชิกขององค์การ
6. ทำการติดต่อกับองค์การประชาชนนอกประเทศ ที่ทำการต่อสู้เพื่อเอกราช อิสระภาพของชาติ และคัดค้านการรุกรานของจักรวรรดินิยมอเมริกา โดยเฉพาะเพื่อนบ้านใกล้เคียงกับประเทศไทย (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 153-154)

ในช่วงนี้มีความพยายามในการเผยแพร่และดำเนินการจัดตั้งองค์การ ท.ก.ช. ในหมู่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ โดยใช้ชื่อตามเขต ้วย เช่นสตรีไทยกู้ชาติ เขาวชนไทยกู้ชาติ กรรมกรไทยกู้ชาติ และสงฆ์ไทยกู้ชาติ เป็นต้น วิธีการดำเนินการเป็นในลักษณะ "ใต้ดิน" เมื่อพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของ ท.ก.ช. แล้ว จะเห็นว่า เป็นองค์การแนวร่วมที่มุ่งระดมกำลังมวลชนที่ต้องการคุณค่าต่าง ๆ ดังกล่าวให้เข้าร่วม ข้อเสนอดังกล่าวเป็นในลักษณะที่ผู้ต้องการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอาจจะรับได้ง่ายกว่าสิ่งที่ขบวนการคอมมิวนิสต์เสนอ ในอีกด้านหนึ่ง ขบวนการคอมมิวนิสต์มีความจำเป็นที่จะต้องจัดตั้งแนวร่วมในระดับต่าง ๆ เนื่องจากขบวนการคอมมิวนิสต์ในสังคมไทย เป็นสิ่งที่ต้องห้าม และถูกกดดันปราบปรามจากฝ่ายรัฐบาลไทยอยู่ตลอดเวลา ในแง่นี้ ท.ก.ช. ก็ จะเข้ามาเสริมให้แก่ผู้ต้องการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ที่เคยนิยมพรรคสหชีพที่สนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ และนำเสนอนโยบายสังคมนิยม ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (ปิ่น แก้วมาตย์, สัมภาษณ์)

หากจะประเมินฐานะบทบาทของขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย กับความเคลื่อนไหวในกรณีกบฏสันติภาพแล้ว งานศึกษานี้เห็นว่ามีแนวทางที่อาจจะใช้พิจารณาได้อย่างน้อยสองมิติ ในมิติแรก เป้าหมายของการรณรงค์เรียกร้อง "สันติภาพถาวร" จากนโยบายองค์การข่าวสารคอมมิวนิสต์ และที่ขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยกำหนดขึ้นมา "สันติภาพ" เป็นคุณค่าทางสังคมนิยมเมืองสองระดับ คือ ในระดับแรก เพื่อการขยายแนวร่วมมวลชน ระดมพลังสันติชนเข้าสู่กระแสการปฏิวัติ-เปลี่ยนแปลงระบอบสังคม ในระดับที่สอง เป็นผลลัพท์ที่เกิดจากการต่อสู้โค่นทำลายระบบการกดขี่ขูดรีดสังคมนั้นลงไป ในมิติเช่นนี้ "สันติภาพถาวร" จึงเป็นได้ทั้งเป้าหมายเชิงอุดมคติของขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ คือเป็นภาวะที่ปราศจากชนชั้น ปราศจากการกดขี่ขูดรีด แต่ในข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์แล้ว ในอีกแง่หนึ่งก็เป็นเครื่องมือหรือข้ออ้างในการระดมมวลชนเข้าสู่แนวการจัดตั้งของขบวนการคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกัน และในแง่นี้เองที่ขบวนการคอมมิวนิสต์ได้ยึดมั่นถือมั่นเป็นสรณะว่าทุกคนต้องการบรรลุ และไม่มีคุณค่า หรือช่องทางอื่นใด นอกเหนือจากที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์

ได้กำหนดขึ้นมา ดังนั้น จึงน่าจะนำมาพิจารณาว่าบรรดา "แนวร่วม" ของขบวนการคอมมิวนิสต์ มีพรรคและอย่างไรต่อเป้าหมายและวิธีการเพื่อ "สันติภาพถาวร" เช่นนี้

มิติที่สอง พรรคและ และวิธปฏิบัติของฝ่ายคอมมิวนิสต์ การเคลื่อนไหวแรงค์เรียกร้อง สันติภาพดังเป้าหมายที่ได้กล่าวไว้แล้ว ย่อมสอดคล้องกับแนวทางต่อสู้แบบสันติ หรือแนวทางมวลชน ของขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย ในสถานการณ์เช่นนี้ นายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร ผู้เคยเสนอการ ต่อสู้แนวทางสันติ แนวทางประชาธิปไตย ให้แก่ขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย (ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร, สัมภาษณ์; ชิต เวชประสิทธิ์ และสิวละล่อง บุณาค, คำแถลงทนายจำเลย อ้างจาก ชีวิตคน) จึงได้ให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ [แม้ว่าในขณะที่จะเริ่มเกิดความขัดแย้งเรื่องแนวทางการต่อสู้ กับขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย จนกระทั่งถูกกดดันให้ไปอยู่ในประเทศจีนแล้วก็ตาม] นอกจากนี้ยัง เป็นไปตามที่สตาลินได้วางแนวทาง "การรุกด้วยสันติภาพ" เอาไว้ว่าฝ่ายคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นผู้ใ้ การเคลื่อนไหวจะต้องปกปิดเป้าหมาย-วัตถุประสงค์ของคอมมิวนิสต์เอาไว้ เสนอแต่ประเด็นเรื่อง สันติภาพ และวิธีการแบบประชาธิปไตยเท่านั้น การเคลื่อนไหวในประเด็น "สันติภาพ" จึงทำได้ อย่างเปิดเผย และสะดวกกว่าการเสนอแนวทางคอมมิวนิสต์โดยตรง ในแง่นี้ ความสำเร็จของ การจัดตั้ง "แนวร่วม" สันติภาพ จึงอยู่ที่ว่าขบวนการคอมมิวนิสต์จะสามารถเก็บงำวัตถุประสงค์ สังคมนิยม-คอมมิวนิสต์เอาไว้ได้หรือไม่เพียงใด ทั้งนี้ก็เพื่อให้มวลชน บุคคลที่มีชื่อเสียงในสังคม เข้าร่วมสนับสนุนอย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องหวาดระแวงแคลงใจว่าจะตกเป็นเครื่องมือของขบวนการ คอมมิวนิสต์หรือไม่ นอกจากนี้ รูปแบบการเคลื่อนไหวด้วยวิธีง่าย ๆ เพียงการลงนามเท่านั้น จึง เป็นรูปแบบวิธีการที่ลือให้เข้าใจได้อย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ตาม งานศึกษานี้ไม่อาจประเมินได้ว่าขบวนการคอมมิวนิสต์บรรลุจุดมุ่งหมาย การขยายแนวร่วมมวลชนโดยอาศัยวิธีการเรียกร้องสันติภาพในยุคนี้ หรือไม่เพียงใด แต่สิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ก็คือ มีส่วนส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความสนใจ ตื่นตัวในปัญหาสงคราม และ สันติภาพ เสรีภาพ ความเสมอภาคในสังคมอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ทั้งในหมู่ปัญญาชนในเมือง และชาวชนบทในส่วนภูมิภาค กระแสความตื่นตัวและการเคลื่อนไหวเหล่านี้ ในพรรคของฝ่าย รัฐ ตลอดจนขบวนการคอมมิวนิสต์ อาจเป็นเพียง "แนวร่วม" ของพรรคคอมมิวนิสต์ไทย แต่งาน ศึกษานี้ก็กลับเห็นว่าควรพิจารณาในแง่มุมมองอื่น ๆ ประกอบกัน ทั้งนี้หากยอมรับพรรคดังกล่าว ของทั้งสองฝ่ายโดยคุณแล้วย่อมจะทำให้บดบังคุณค่าและการสร้างสรรค์ของพลังการเมืองกระแส ฝ่ายเปลี่ยนแปลงไปอย่างน่าเสียดาย

กรณีจะเป็นเช่นใดก็ตาม แม้ว่างานศึกษาส่วนที่ผ่านมานี้ จะแสดงให้เห็นว่ากระแสความ ตื่นตัวนี้ส่วนหนึ่งจะเกิดขึ้นจากความสามารถ ประสบการณ์ในการนำเสนอ และชี้แนะประเด็นปัญหา

ของขบวนการคอมมิวนิสต์ แต่ในบทก่อน ผู้เขียนพยายามแสดงให้เห็นว่าการก่อตัวของกระแสพลังฝ่ายเปลี่ยนแปลง มีสาเหตุมาจากปัจจัยและสภาพการณ์ทางสังคม-การเมืองหลายประการ ดังนั้นในส่วนต่อไป งานศึกษานี้จะพยายามศึกษาเหตุการณ์ทางการเมืองซึ่งสะท้อนถึงคุณค่าและการสร้างสรรค์ของพลังสังคมนิยมฝ่ายเปลี่ยนแปลงจากแง่มุม และฐานะทางสังคมของผู้กระทำกรณนั้น ๆ กล่าวคือ ในฐานะของสันติชน (คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย) สื่อมวลชน-นักหนังสือพิมพ์ กลุ่มต่อต้านรัฐบาล (ขบวนการกู้ชาติ) นักศึกษา และกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ คือพระสงฆ์ กรรมกร-ผู้นำในส่วนภูมิภาค ชาวจีน ซึ่งล้วนแต่เป็นกลุ่มซึ่งตกเป็นเป้าหมายการจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพของฝ่ายรัฐบาลชุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม

4. "แนวร่วม" ทรยศ

จากที่ได้ศึกษามาถึง 2 ทรยศ ที่มีต่อความเคลื่อนไหวทางการเมืองจนกระทั่งเกิดเป็นกรณีกบฏสันติภาพ ทรยศแรกมาจากรัฐ และกลไกของรัฐ พิจารณากรณีกบฏสันติภาพโดยมีพื้นฐานความเชื่อทางการเมืองว่าเป็นการเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์ ซึ่งพยายามล้มล้างอำนาจรัฐโดยใช้กำลังความรุนแรงทางการเมือง ทรยศที่สองมาจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งเห็นว่าการเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่จะนำไปสู่การจัดตั้งแนวร่วมมวลชนเพื่อเป็นกำลังของฝ่ายตนในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระดับต่อไป ทั้งสองฝ่ายนี้ต่างเห็นว่า กลุ่มพลังทางการเมืองในสังคมนั้น ไม่ว่าจะเกิดขึ้นโดยวัตถุประสงค์ใด เป็นเสมือน "แนวร่วม" ในทางการเมืองของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ฝ่ายรัฐและกลไกของรัฐซึ่งอยู่ในฐานะที่จะดำเนินนโยบายหรือสานต่อนโยบายต่าง ๆ ของรัฐ จึงยอมเห็นว่า "แนวร่วม" เหล่านี้เป็นภัยคุกคามความมั่นคงของชาติ มุ่งประทุษร้ายต่อรัฐ หรือต่อฐานอำนาจ สิทธิประโยชน์ทางการเมืองของกลุ่มคณะตน จึงต้องกำจัดและควบคุมอย่างเข้มงวด ในขณะที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์เห็นว่า "แนวร่วม" เหล่านี้จะเป็นเครื่องมือดำเนินการทางการเมือง ที่สามารถแทรกซึมเข้าสู่การต่าง ๆ อย่างแนบเนียน และเมื่อมีโอกาสก็จะปลุกกระดม จัดตั้งให้เป็นกำลังของฝ่ายตนต่อไป "แนวร่วม" ในทรยศเหล่านี้จึงไม่อยู่ในฐานะที่มีคุณค่า ไม่มีเจตนาารมณ์สร้างสรรค์อิสระใด ๆ หากเป็นเพียงเครื่องมือดำเนินงานทางการเมืองของแต่ละฝ่ายเท่านั้น

ดังนั้น การกิจทางวิชาการที่งานศึกษาในส่วนต่อไปนี้มุ่งวิเคราะห์พิจารณา ก็คือ บทบาทฐานะทางสังคมของพลังทางการเมืองที่ถูกเรียกว่าเป็น "แนวร่วม" เหล่านี้ ในแง่นี้จะพยายามศึกษาถึงสาเหตุปัจจัย สภาพแวดล้อมการก่อตัว ปฏิบัติการ และความคิดของกลุ่มพลังเหล่านั้น โดยจะนำขึ้นมาวิเคราะห์ที่ละกลุ่มดังนี้

4.1 ขบวนการสันติภาพ ในตอนต้นของบทนี้ได้กล่าวถึงการก่อตัวของขบวนการสันติภาพในประเทศไทย จนกระทั่งได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยไว้บ้างแล้ว งานศึกษาในส่วนต่อไปจะศึกษาถึงภารกิจของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ตลอดจนจนปฏิบัติการทางการเมืองและความเคลื่อนไหวภายในประเทศที่เกี่ยวข้องกับการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพ และความขัดแย้งเกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องสันติภาพในประเทศไทย (เฉพาะในช่วงต้นทศวรรษ 2490)

4.1.1 ปฏิบัติการของขบวนการสันติภาพ ภายหลังจากที่ได้สถาปนาคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยขึ้นในวันที่ 22 เมษายน 2494 แล้ว นายแพทย์เจริญ สิบแสง ในฐานะประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ก็ได้ให้สัมภาษณ์แก่นางสีนิมน์ พร้อมทั้งนำแถลงการณ์ และสาส์น ซึ่งคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยลงมติไว้มาแถลงแก่ประชาชนชาวไทย ในวันที่ 28 เมษายน 2494 ดังต่อไปนี้

ปัจจุบันนี้ ภัยสงครามยังคงทวียิ่งขึ้นทุกขณะ แต่กระนั้นสงครามก็มิใช่เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะความปรารถนาอันแท้จริงของประชาชนส่วนใหญ่ นั่นคือสันติภาพ

สันติภาพมิใช่จะได้อมาด้วยการรอคอย มีแต่ประชาชนทุกคนสามารถแบกรับภารกิจแห่งการนิทกษสันติภาพขึ้น พร้อมกับนิทกษภารกิจนี้จนถึงที่สุด สันติภาพจึงจะสถิตอยู่ได้อย่างมั่นคง

ด้วยเหตุฉะนี้ เรา—ผู้แทนจากกรรมกร ชาวนา เยาวยชน นักการเมือง ศาสตราจารย์ พระเถระ และนักพรต มีความเห็นร่วมกันเป็นเอกฉันท์ ในการจัดตั้งคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยขึ้น

การจัดตั้งคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ได้ดำเนินอยู่บนพื้นฐานแห่งการลงนามของสันติชนแสนสามหมื่นกว่าคน และพื้นฐานแห่งความคิดที่จะปฏิบัติการกิจแห่งการนิทกษสันติภาพ พร้อมกับจะนิทกษภารกิจนี้จนถึงที่สุด

เราเห็นว่า สงครามทำให้ประชาชนต้องทุกข์ยากลำบากและยากจนข้นแค้น ต้องสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน สงครามและการเตรียมสงครามย่อมนำมาซึ่งการกดขี่ทางการเมือง การขูดรีดทางเศรษฐกิจ การบีบรัดทางความคิดอย่างหนักแก่ประชาชนและแก่ชนชาติต่าง ๆ ภายในประเทศ ตลอดจนความเสื่อมทางศีลธรรม วัฒนธรรม และมนุษยธรรม ฉะนั้น การคัดค้านสงครามและการคัดค้านภัยนิบัติต่าง ๆ ที่เกิดจากการเตรียมสงครามนั้น จึงเป็นภาระหน้าที่อันศักดิ์สิทธิ์ของเรา

เราถือว่าสันติภาพเป็นยอดปรารถนาของประชาชนทั้งปวง โดยไม่จำกัดด้วยเพศ วัย อาชีพ ชนชั้น เชื้อชาติ ศาสนา พรรคการเมือง และลัทธินิยม ฉะนั้นการผลักดันประชาชนทั้งมวลให้สามัคคีร่วมใจกันภายใต้ความปรารถนาอันเดียวกัน จึงเป็นภาระหน้าที่อันเร่งด่วนของเรา . . . (แถลงการณ์และสาส์นของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย 2494: 12)

ในแถลงการณ์นี้ ยังได้สนับสนุนการลงนามเรียกร้องให้ประเทศมหาอำนาจทั้งห้าทำกติกาสัญญาสันติภาพกัน และเรียกร้องให้ประชาชนสนับสนุนการดำเนินงานของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย

ใน "สาส์นแด่สมาชิกรัฐสภา" คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยได้เรียกร้องให้สมาชิกสภาผู้แทนในรัฐสภาร่วมกันนิทกษสันติภาพ โดยคัดค้านการส่งเสริมสงคราม และเรียกร้องให้ ". . . บังคับให้รัฐบาลถอนตัวออกจากสงครามที่กำลังดำเนินอยู่ในเกาหลีและในมลายู ยับยั้งการเตรียมแทรกแซงอินโดจีน และผลักดันให้ประเทศมหาอำนาจทั้งห้าทำกติกาสัญญาสันติภาพ" (แถลงการณ์และสาส์นของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย 2494: 21) ส่วนสาส์นแด่นายกรัฐมนตรี คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยได้แสดงทรรศนะต่อปัญหาความมั่นคง กับปัญหาสันติภาพไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

การที่รัฐบาลกำลังดำเนินงานส่งเสริมเสถียรภาพของราษฎรเป็นนโยบายที่น่าสนใจ แต่เราเห็นว่าเสถียรภาพของราษฎรจะคงอยู่ได้ก็ด้วยสันติภาพ สันติภาพคือพื้นฐานของเสถียรภาพ แห่งชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรและของประเทศชาติ

เสถียรภาพของราษฎรไม่อาจเกิดขึ้นได้ในยามที่ประเทศชาติอยู่ในสภาพสงครามหรือเตรียมสงคราม เสถียรภาพของประเทศชาติก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ในยามที่โลกอยู่ในสภาพที่ปราศจากหลักประกันของสันติภาพและความปลอดภัย . . .

เพื่อสันติภาพ และเพื่อเสถียรภาพที่แท้จริงของประชาชนอันจะเกิดขึ้นได้ก็โดยต้องมีสันติภาพเป็นพื้นฐาน เราขอร้องให้ท่านระงับการเข้าร่วมทำสงครามเกาหลี และในมลายู จงยับยั้งการตระเตรียมแทรกแซงอินโดจีน จงขีดขวางการที่ต่างชาติจะใช้ประเทศไทยเป็นฐานทัพ จงลดค่าใช้จ่ายทางการทหารอันมหา จงลงโทษการโฆษณาส่งเสริมสงคราม และจงรีบปรับแก้ภาวะความเป็นอยู่อันแร้นแค้นของประชาชนให้ดีขึ้นโดยด่วน . . . (แถลงการณ์และสาส์นของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย 2494: 22 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

ปัญหาเสถียรภาพหรือความมั่นคงแห่งชาตินี้ คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยไม่ได้คัดค้าน หากแต่เห็นว่าควรอยู่บนพื้นฐานของสันติภาพ หรือภาวะการกินดีอยู่ดีของประชาชนเป็นหลักและถือเป็นการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลที่สำคัญประการหนึ่ง

หลังจากออกแถลงการณ์และสาส์นแก่ประชาชน สมาชิกสภา และนายกรัฐมนตรีแล้ว คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยก็จัดให้มีการชุมนุมสันติภาพขึ้นครั้งแรกที่เชิงสะพานพุทธ ๔ ฝั่งธนบุรี ในวันที่ 3 พฤษภาคม 2494 โดยมีนายเพทาย โชติชูชีพ ส.ส. ธนบุรี บรรณาธิการคนก่อนของหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ซึ่งเริ่มต้นผลักดันให้มีการรณรงค์สันติภาพขึ้น เป็นผู้จัดการชุมนุมและปราศรัย โดยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งฝ่ายค้านและฝ่ายสนับสนุนรัฐบาลมาร่วมปราศรัยเป็นจำนวนมาก เช่น นายทองดี อิศราธิวิน ส.ส. เชียงใหม่ นายใหญ่ ศรีราชา ส.ส. นครสวรรค์ นายพอง สิทธิธรรม ส.ส. อุบลราชธานี นายล้วน เวชชาลีกันนท์ ส.ส. นครปฐม ผลัดกันขึ้นมาปราศรัย ที่สำคัญที่สุดคือ นายเจริญ สิบแสง ส.ส. ปัตตานี ประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ขึ้นมาปราศรัยชี้ให้เห็นภัยของสงคราม วิพากษ์โจมตีนโยบายความมั่นคงและการต่างประเทศของรัฐบาลกรณีเข้าร่วมสงครามเกาหลี และผูกพันกับสหรัฐอเมริกา ทำให้

ประชาชนต้องตกอยู่ในภาวะสงคราม จากนั้นได้เรียกร้องให้ประชาชนสนับสนุนการเรียกร้องให้ประเทศมหาอำนาจทั้งห้า ทำกติกาสัญญาสันติภาพกันเสีย (การประชุมสมัชชาสันติภาพครั้งแรกในประเทศไทย 2494: หน้าหลังปก)

ในการปราศรัยครั้งนี้ ส.ส.ฝ่ายรัฐบาลได้พยายามขึ้นมากล่าวโต้แย้ง เช่น นายทองดี อิศราธิวิน และนายล้วน เวทชวลิกานนท์ แต่ผู้ฟังก็ไม่สนใจ ครั้นนายสุริย์ ทองวานิช ขึ้นมากล่าวปราศรัย ก็มีผู้นิยมอย่างมาก เนื่องจาก นายสุริย์ ทองวานิช* บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เสียงไทย มีบทบาทสำคัญในการต่อต้านรัฐบาลตลอดมา นายสุริย์ ทองวานิช ได้ขึ้นปราศรัยว่าอย่างดูเด็ดดังที่การเมืองรายสัปดาห์ ถ่ายทอดบรรยากาศขณะนั้นออกมาเป็นตัวอักษรว่า

"ขณะนี้ประชาชนต้องการสันติภาพ ไม่ต้องการสงคราม!" (ปรบมือร้องว่าจริง) "การต่อสู้เพื่อสันติภาพเป็นการถูกต้อง" (ปรบมือ), "ถ้าการสู้เพื่อสันติภาพต้องถูกหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ก็ไม่กลัวที่จะเป็นคอมมิวนิสต์!" (ปรบมือและเสียงโห่ร้องสนับสนุนก็ก้องเป็นเวลานาน) "บางคนในรัฐบาลนี้ สมัยญี่ปุ่นขึ้นเรียกญี่ปุ่นว่าพันธมิตร แล้วถอดคอกันทำสงครามรุกรานพร้อมทั้งด่าอังกฤษอเมริกาอย่างสาหัสเสียเทเสี่ย แต่สมัยนี้ กลับเรียกศัตรูเก่าว่าพันธมิตร แล้วเตรียมทำสงครามกับด่าคอมมิวนิสต์อย่างสาหัสเสียเทเสี่ย ทั้งนี้เพราะอะไร?" (เสียงตะโกนแข็งแ้าวว่า "เพราะเขาต้องการก่อสงครามรุกรานอีก"), "เมื่อประชาชนต้องการสันติภาพแล้วชนชั้นปกครองกลับต้องการสงครามเช่นนี้ เป็นเหตุผลการใช้ไหม?" (เสียงตะโกนว่า "ใช่" พร้อมกัน), "เพราะฉะนั้นพวกเราจะต้องสามัคคีกันให้แน่นแฟ้น, ต่อสู้ป้องกันสันติภาพและขัดขวางสงครามจนกว่าจะถึงที่สุด!" (เสียงไชโย และปรบมืออื้ออึงเป็นเวลานาน, กับเสียงตะโกนว่า "สันติภาพจงเจริญ! นักค้าสงครามจงพินาศ!") (การประชุมสมัชชาสันติภาพครั้งแรกในประเทศไทย 2494: 27 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

ในการชุมนุมสันติภาพของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ทางราชการ โดย

*สุริย์ ทองวานิช (- ปัจจุบัน) บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เสียงไทย มีบทบาทสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์เมื่อครั้งที่ต้องเผชิญวิกฤติในกรณีสวรรคตอย่างมาก จนถึงกับมีผู้กล่าวว่า เป็นลูกศิษย์กันกุญชของนายปรีดี พนมยงค์ เคยเข้าร่วมขบวนการเสรีไทย เมื่อเกิดกบฏวังหลวงถูกฝ่ายรัฐบาลประกาศจับกุมในข้อหาเข้าร่วมก่อการด้วย แต่หนีการจับกุมไปได้ เข้าร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวสันติภาพอย่างแข็งขัน ต่อมาได้ลอบเดินทางไปประชุมที่กรุงปักกิ่งด้วย หลังจากเกิดกรณีกบฏสันติภาพ ต้องหลบหนีฝังอยู่ที่ประเทศจีน ในระหว่างที่อยู่ในประเทศจีนเองก็เกิดขัดแย้งกับนายปรีดี พนมยงค์หลายประการ กลับมาประเทศไทยในปี 2501 และเป็นผู้หนึ่งที่ถูกรัฐบาลชุดจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จับกุม

กรมตำรวจเริ่มให้เจ้าหน้าที่ตำรวจสันติบาลเฝ้าติดตามพฤติการณ์บ้างแล้ว (นิวตริ บุตรรัตน์, คำให้การพยานโจทก์) จากนั้นก็มีการชุมนุมสันติภาพในย่านชุมชนขึ้นอีกหลายแห่ง (สุริย์ ทองวานิช, สัมภาษณ์) โดยมีเนื้อหาการอภิปรายในทำนองเดียวกับครั้งแรก แต่เมื่อเริ่มมีการรณรงค์ให้ลงนามสนับสนุนสันติภาพครั้งที่ 2 คือการเรียกร้องให้มหาอำนาจทั้งห้า ทำติกาสัญญาสันติภาพ ก็นำไปปลิวไปแจกจ่ายให้ประชาชนลงนามด้วย (สุริย์ ทองวานิช, สัมภาษณ์)

หนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์เริ่มการรณรงค์เรียกร้องให้ประชาชนลงนามสนับสนุนให้มหาอำนาจทั้งห้าทำติกาสัญญาสันติภาพกัน อย่างจริงจังตั้งแต่วันที่ 2 มิถุนายน 2494 เป็นต้นไป โดยได้รับการสนับสนุนจากหนังสือพิมพ์อีกหลายฉบับเช่น หนังสือพิมพ์ปวงชน ซึ่งมีนายฉัตร บุณยศิริชัย เป็นบรรณาธิการ หนังสือพิมพ์ข่าวภาพ ซึ่งมีนายอุทธรณ์ ผลกุลเป็นบรรณาธิการ เป็นต้น (สุวัฒน์ วรดิลก, สัมภาษณ์) หนังสือพิมพ์เหล่านี้จะเป็นผู้รวบรวมใบปลิวที่มีผู้ลงนามแล้วส่งให้หนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ อีกทอดหนึ่ง สาส์นเรียกร้องให้ลงนามสนับสนุนให้มหาอำนาจทั้งห้าทำติกาสัญญาสันติภาพกันนั้นมีข้อความชักชวนว่า

เพื่อให้เป็นไปตามมติของที่ประชุมใหญ่คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย อันเป็นตัวแกนเจตจำนงของประชาชนชาวไทยและประชาชนทั่วโลก คณะกรรมการดำเนินงานสันติภาพแห่งประเทศไทยขอประกาศเชิญชวนให้บรรดาชายหญิงที่มีเจตจำนงอันดีงามทั้งหลาย ตลอดจนองค์การจัดตั้งทั้งปวงที่หวังในสันติภาพ ได้ลงนามสนับสนุนมติของสมัชชาสันติภาพสากล เกี่ยวกับให้มหาอำนาจทั้งห้าทำติกาสัญญาสันติภาพกันตั้งแต่วันที่ 2 มิถุนายน ศกนี้เป็นต้นไป . . . เราถือว่า การจัดตั้งขึ้นซึ่งการเคลื่อนไหวของประชาชนในอันลงนามให้มหาอำนาจทั้งห้า ทำติกาสัญญาสันติภาพ เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่สันติภาพ และความปลอดภัยแห่งชาติ ตลอดจนเพื่อพิทักษ์ครอบครัว, บ้านเกิดเมืองนอน และปิตุภูมิของเราให้พ้นจากภัยพิบัติของสงครามนั้น เป็นภาระหน้าที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่ขอด้วยทำนองคลองธรรม ขอด้วยกฎหมาย, ขอด้วยหลักการประชาธิปไตย และสอดคล้องกับความเรียกร้องต้องการของประชาชนชาติและประชาชนอย่างแท้จริง การเคลื่อนไหวอย่างคึกคักของประชาชนทั่วโลก ทั้งตะวันออกและตะวันตก ทั้งประเทศของประชาชนและประเทศของนายทุน อีกทั้งเมืองขึ้นกึ่งเมืองขึ้นที่กำลังแสดงประชามติอย่างมโหฬารลงนามสนับสนุนคำเรียกร้องนี้กว่า 200 ล้านคน. . . คือประจักษ์พยานที่ยืนยันลัจฉธรรมดังกล่าว (สาส์นเรียกร้องลงนามสนับสนุนให้มหาอำนาจทั้งห้าทำติกาสัญญาสันติภาพกัน 2494: หน้าพิเศษ ก-หน้าพิเศษ ข)

ในการเมืองรายสัปดาห์ฉบับเดียวกันนี้ มีบทความเรียกร้องสนับสนุนสันติภาพอีกหลายบทความ เช่น "สันติภาพไม่มีพระเจ้า" โดยเปลื้อง วรณศรี (2494: หน้าพิเศษ ค) ได้ปลุกเร้าให้สามัคคีกันยืนหยัดคัดค้านสงคราม โดยกำลังของประชาชน ไม่คุกเข่าอ่อนน้อมพระเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งก็เช่นเดียวกับข้อเขียนชิ้นเล็ก ๆ ของอิศรา อมันตกุล "ขบวนการสันติชนจะต้องชนะ" ที่เรียกร้องให้ประชาชนทุกชาติทุกฝ่าย "จัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านความโลภ และความเมาคาวเลือดของพวกนายทุนค้าสงคราม" (2494: หน้าพิเศษ ค) ส. โชตินันท์ ในข้อเขียน "ความหมายของ

การลงนามสนับสนุนให้ 5 มหาอำนาจทำกติกาสัญญาสันติภาพกัน และภารกิจของเรา" ได้เน้นย้ำให้ประชาชนตระหนักในภารกิจ และความสำคัญของการเรียกร้องให้มหาอำนาจทั้ง 5 ลงนามในกติกาสัญญา (2494: หน้าพิเศษ ง) บทความเรื่อง "สันติภาพถาวร" นายแพทย์เจริญ สิบแสง ประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยได้กล่าวถึงความสำคัญของการเรียกร้องสันติภาพว่าเป็นกำลังอันมีมาในการต่อสู้เพื่อสันติภาพ คัดค้านสงคราม (2494: 5)

กุหลาบ สายประดิษฐ์ ในบทความพิเศษ "ทางไปสู่โลกที่คลุมไไว้ด้วยท้องฟ้าแห่งสันติ" ได้กล่าวถึงสถานการณ์ในสหรัฐอเมริกาว่า เต็มไปกับการข่มขู่คุกคามให้ประชาชนหวาดกลัว เพื่อให้ประชาชนสละอำนาจรัฐ เพื่อเตรียมการเข้าสู่สงคราม แต่กุหลาบ สายประดิษฐ์ ก็ได้ชี้ทางออกสู่สันติภาพโดยการร่วมมือกันเรียกร้องของสามัญชนทั่วโลก (2494 ก: 6, 22, 27) ส่วนพระมหาดิลก สุวรวรรัตน์ ในนาม ธรรมทตตภิกขุ ในบทความ "ความเห็นที่ถูกต้องและตรงกันเป็นพลังที่ก่อให้เกิดสันติภาพ" ได้อ้างหลักการของพระพุทธศาสนา-ทิวฐิสลามัญญา ทิวว่า "ความเห็นที่ถูกต้องตรงกัน หากอยู่ในหมู่สมาคมใด จะทำให้หมู่สมาคมนั้น มีพลังอันเกรียงไกรสามารถที่จะนำไปสู่สันติสุขได้" มาสนับสนุนความชอบธรรมในการเรียกร้องสันติภาพ (2494: 7) และท้ายที่สุด นายอัศนี พลจันทร ในนาม "กุลิต อินทุศักดิ์" ได้เรียกร้องให้นักเขียนลงนามเรียกร้องให้ทำสัญญาสันติภาพ (2494: 9, 20)

ในหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ฉบับนี้เช่นกัน บรรณาธิการ-นายจำรัส ศัพททาวิน ได้ลงโฆษณาขอความสนับสนุนจากสันติชน ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ของทางราชการมาคุกคามเสรีภาพของสื่อมวลชนโดยการยึดเก็บการเมืองรายสัปดาห์ จากโรงพิมพ์ไปถึง 197 ฉบับ ซึ่งหลังจากนั้นยังคงมีการคุกคามเสรีภาพในการเคลื่อนไหวของหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์อีกเป็นระยะ ๆ (จำรัส ศัพททาวิน, คำให้การพยานโจทก์) นอกจากนี้ก็มีการเก็บใบปลิวที่นักศึกษา ม.ธ.ก.ตั้งโต๊ะให้ลงนามสนับสนุนสันติภาพอีกด้วย (สุวิทย์ เฝดิมชิต, สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการข่มขู่คุกคามของทางราชการ การณรงค์เรียกร้องสันติภาพก็ดำเนินต่อไป มีผู้ทยอยกันมาสนับสนุนตลอดเวลา ในช่วงสัปดาห์ต่อมา หนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ก็ได้อ้างว่ามีผู้มีชื่อเสียงจำนวนมากมาลงนามสนับสนุนเช่นนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นักประพันธ์และนักหนังสือพิมพ์อาวุโส อรัญญ์ พรหมชมภู นักสังคมวิทยาผู้เขียนไทยกึ่งเมืองขึ้น ฉัตร บุญยศิริชัย อดีตบรรณาธิการหนังสือพิมพ์เสียงไทย กุลิต อินทุศักดิ์ นักเขียนผู้มีชื่อเสียง อิศรา อมันตกุล ผู้ช่วยบรรณาธิการหนังสือพิมพ์สยามนิกร รัตนะ เขาวะประภาส ผู้ช่วยบรรณาธิการ ข่าวภาพ สยามนิกร อุทธรณ์ พลกุล เจ้าของหนังสือพิมพ์เสรีภาพวันจันทร์ สมบูรณ์ วิริยะศิริ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ อารีย์ อิ่มสมบัติ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ธรรมจักรรายปักษ์ ประหยัด ศ. นาคะนาท นิมนวล ชลภูมิ ภริยา ดร.ทองเปลว ชลภูมิ สุภัทร สุคนธาภิรมย์ เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต ปาล นมเมยงค์ แห่ง

ม.ธ.ก. สนิท เอกชัย นักประพันธ์และนักหนังสือพิมพ์ (ใครบ้างที่ลงนามเรียกร้องให้มหาอำนาจ
ทิ้งห้าทำกติกาสัญญาสันติภาพ 2494: 5, 23, 24) ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ภริยาท่านรัฐบุรุษ
อ่าวโส ประจวบ อัมพะเศวต ประธานนักศึกษา ม.ธ.ก. ทวีปวร กวี เปลื้อง วรรณศรี นัก
ศึกษาผู้ยื่นหยัดต่อสู่เพื่อสิทธิแห่ง ม.ธ.ก. ถวัลย์ ศิลปกิจ อาจารย์แห่ง ม.ธ.ก. ลาก เงินดี
ส.ส.สมุทรสาคร จุเลียด [ภริยานายกhusลาบ สายประดิษฐ์] นักประพันธ์หญิงอ่าวโส เป็นต้น

ในการลงนามครั้งนี้ นอกจากความเคลื่อนไหวทางหน้าหนังสือพิมพ์แล้ว ในส่วนของการ
ติดต่อสัมพันธ์ทั้งโดยส่วนตัว และโดยขบวนการจัดตั้งก็สนับสนุนอย่างเต็มที่ สำหรับในหมู่พระสงฆ์
และศาสนิกชน พระมหาติลล สุวรรณรัตน์ ก็รับไปแจกจ่ายให้ลงนามในหมู่พระสงฆ์ ประชาชนที่รู้จัก
ทั้งในพระนครและต่างจังหวัด รวบรวมอยู่หลายเดือนจึงได้ประมาณหลายพันรายนาม จากนั้นมอบ
ให้แก่ นาย ส. โชติพันธุ์ ในส่วนของนักศึกษา ม.ธ.ก. ก็มีการเคลื่อนไหวในหมู่นักศึกษาลับสนุน
ด้วยเช่นกัน รวมทั้งการลงนามในส่วนภูมิภาค ในที่สุด นายเจริญ สิบแสง ประธานคณะกรรมการ
สันติภาพแห่งประเทศไทย ก็ได้เปิดแถลงผลงานให้แก่สื่อมวลชนในเดือนตุลาคม 2494 พร้อมทั้ง
แจ้งยอดจำนวนผู้ลงนามสนับสนุนให้มหาอำนาจทิ้งห้าทำกติกาสัญญาสันติภาพกันว่ามีผู้ลงนามถึงกว่า
150,000 คน (จรัส คันทนาวิณ, คำให้การพยานโจทก์: พระมหาติลล สุวรรณรัตน์, สัมภาษณ์)

หลังจากนั้น ความเคลื่อนไหวของขบวนการสันติภาพในนามคณะกรรมการสันติภาพแห่ง
ประเทศไทยก็ยุติลงไประยะหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากเกิดการรัฐประหาร พฤศจิกายน 2494 ซึ่งทำ
ให้คณะรัฐประหารมีอำนาจเด็ดขาดมากยิ่งขึ้น มีการควบคุมความเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่าง
เข้มงวด ในประการสำคัญ หนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ก็ได้ยุติการเคลื่อนไหวลง ภายหลังจาก
ที่ทรงรณรงค์ให้มหาอำนาจทิ้งห้าลงนามกติกาสัญญาสันติภาพเสร็จสิ้นแล้ว (จรัส คันทนาวิณ, คำ
ให้การพยานโจทก์) จนกระทั่งเมื่อคณะกรรมการเตรียมงานสมัชชาสันติภาพย่านเอเชียและแปซิฟิก
ซึ่งประชุมกัน ณ กรุงปักกิ่ง ได้ส่งคำเชิญมายังคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ซึ่งคณะ
กรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยก็ตอบรับคำเชิญนี้ไป (ชิต เวชประสิทธิ์ และสิวละล่อง บุนนาค,
คำแถลงทนายจำเลย) กำหนดการประชุมนี้จะเริ่มในเดือนตุลาคม 2494 ณ กรุงปักกิ่ง ดังนั้น
ขบวนการสันติภาพไทยจึงเริ่มต้นตัวเคลื่อนไหวขึ้นอีกครั้ง นายแพทย์เจริญ สิบแสงได้เปิดแถลงต่อ
ที่ประชุมหนังสือพิมพ์ในวันที่ 26 มิถุนายน 2495 ว่าจะมีการประชุมสันติชนครั้งใหญ่ในเดือนสิงหาคม
และได้เชิญประชาชนมาแสดงความคิดเห็นในการเชิดชูสันติภาพ พร้อมทั้งได้แจกหัวข้อในการแสดง
ความคิดเห็นให้แก่หนังสือพิมพ์ ทั้งนี้เพื่อคณะกรรมการฯ จะได้กลับกรอกรวบรวมความคิดเห็นเสนอ
ต่อรัฐบาล องค์การสหประชาชาติ และสมัชชาสันติภาพย่านเอเชียและแปซิฟิก นอกจากนี้แล้วนาย
แพทย์เจริญ สิบแสงยังได้มีจดหมายไปยังบุคคลที่มีความสนใจในกิจการสาธารณะ องค์การ สมาคม
ต่าง ๆ ให้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นเรื่องสันติภาพ ทั้งนี้เพื่อเป็นไปตามคำวิงวอนที่ว่า

ผู้แทนที่มาในการประชุมส่วนมากควรมาจากชาติต่าง ๆ ในย่านเอเชียและแปซิฟิก โดยให้เป็นตัวแทนวงการที่กว้างที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และไม่จำกัดเชื้อชาติ ฐานะทางสังคม คือ ไม่จำกัดชั้นบุคคล ไม่จำกัดศรัทธาทางศาสนาและพรรคทางการเมืองที่แตกต่างกัน ประชาชนทุกหมู่เหล่าที่นิยมสันติภาพและคัดค้านสงครามควรได้รับการเชิญทั้งนั้น มีนักวิทยาศาสตร์ นักศึกษา นักเขียน ผู้ทรงปัญญา ศาสตราจารย์ ศิลปิน นักหนังสือพิมพ์ ผู้นำองค์กรกรรมกร ผู้นำขบวนการชาวไร่ชาวนา เยาวชน นักศึกษาผู้นำสตรี ผู้ดำเนินงานขบวนการสันติภาพและประชาชนผู้รักสันติภาพอื่น ๆ (สมัชชาสันติภาพสากลและสภาสันติภาพสากล 2498: 27)

หัวข้อที่กำหนดและแจกจ่ายให้เตรียมประชุมสมัชชาสันติภาพมีดังนี้

1. ให้มีการประกันความเป็นเอกราช เสรีภาพ และสันติภาพของเอเชียและแปซิฟิก ห้ามการโฆษณาเกี่ยวกับสงคราม และความเกลียดชังระหว่างเชื้อชาติต่าง ๆ ยกเลิกการกีดกันที่กีดขวางต่อการโฆษณาสันติภาพ ห้ามใช้อาวุธปรมาณู-เชื้อโรคและเคมี คัดค้านการทิ้งระเบิดและสังหาร ผู้ที่มีใช้ทำการสู้รบ และพลเมืองผู้อยู่ในความสงบ สร้างความแข็งแกร่งต่อการเคารพกฎหมายระหว่างประเทศ
2. ให้ขยายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม อันชอบธรรม ซึ่งมีประโยชน์ต่อกันอย่างเสมอภาค คัดค้านการล้อมปิดและแข่งขัน ปรับปรุงแก้ไขชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ส่งเสริมความปลอดภัยของเด็กและสตรี
3. คัดค้านกัญญากลายเป็นลัทธิรัฐทหารขึ้นใหม่ คัดค้านการใช้กัญญาเป็นฐานทัพรุกราน เพื่อขจัดซึ่งการคุกคามอย่างหนักต่อสันติภาพของเอเชียและแปซิฟิก
4. จัดการปัญหาเกาหลีโดยวิธีสันติภาพบนพื้นฐานของความเสมอภาคและเป็นธรรม กับทั้งจัดการปัญหาเกี่ยวกับสันติภาพทั้งหมดของเอเชียและย่านแปซิฟิก (รวมทั้งเวียดนาม กัมพูชา ลาวและมลายู เป็นต้น) โดยชอบด้วยทำนองคลองธรรม (สมัชชาสันติภาพสากลและสภาสันติภาพสากล 2498: 28)

ในวันที่ 25 สิงหาคม 2494 คณะกรรมการสันติภาพสากลแห่งประเทศไทยจึงได้เปิดประชุมผู้แทนสันติชน เพื่อสนับสนุนการประชุมสมัชชาเพื่อสันติภาพแห่งย่านเอเชียและแปซิฟิกขึ้น ณ โรงแรมสุริยานนท์ ในการนี้มีผู้แทนจากกลุ่มต่าง ๆ เข้าร่วมประชุมกันอย่างกว้างขวางมากมาย เช่นนายครอง จันดาวงศ์ ผู้แทนชาวนา นายสุน์ กิจจำนงค์ ผู้แทนกรรมกรทั่วไป นายประคอง มินประพาน นายจรัส ไบชาติิน นายทองย้อย ปาลกะวงศ์ ผู้แทนกรรมกรบอมเบย์ นายอาทร

พุทธิสมนุรูป ผู้แทนนักศึกษาและเยาวชน นายอุทธรณ์ พลกุล นายสุริย์ ทองวานิช ผู้แทนหนังสือพิมพ์ นายแคล้ว นรปติ ผู้แทนชาวอีสาน นายปลอบ เศวตดูล ผู้แทนจากจังหวัดตรัง นายไสว มาลัยเวช ผู้แทนชาวสวนยาง นางสาวถวัลย์ วรดิลก นักเขียนสตรี นายสุวัฒน์ วรดิลก ผู้แทนนักเขียน นางอัมภา ทองวานิช ผู้แทนสตรี นายเพทาย โชตินุชิต ผู้แทนนักการเมือง และผู้นำในคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ๔๗ จำนวนทั้งสิ้นประมาณ 70 คน

การประชุมครั้งนี้เริ่มโดยนายแพทย์เจริญ สิบแสง ประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย กล่าวเปิดการประชุม นายสุริย์ ทองวานิชอ่านสาส์นอวยพรซึ่งมีมาจากต่างประเทศ จากนั้นก็เริ่มการปราศรัย โดยพระมหาสวน วัดเทพศิรินทรัฯ เป็นผู้กล่าวปราศรัยนำว่าสันติภาพไม่ขัดพระพุทธานุศาสน์ พุทธศาสนาสันสนุนสันติภาพ ดังนั้นในฐานะสาวกของพระพุทธานุศาสน์จึงจำเป็นต้องสนับสนุนสันติภาพ ประชาชนเดือดร้อน พระสงฆ์ก็เดือดร้อนด้วย (พระมหาสวน, คำให้การพยานโจทก์) หลังจากนั้นผู้แทนกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ก็ขึ้นมากล่าวถึงสภาพปัญหาของกลุ่มตน เช่น นางอัมภา ทองวานิช กล่าวปราศรัยถึงฐานะของสตรีที่ไม่เท่าเทียมบุรุษ พร้อมทั้งวิงวอนให้องค์การสันติภาพขอรับรองรัฐบาลให้ยกฐานะของสตรีขึ้น (ชิต เวชประสิทธิ์ และลีวละล่อง บุนนาค, คำแถลงทนายจำเลย) นายสุน กิจจำนงค์ กล่าวถึงปัญหาความเดือดร้อนของกรรมกรโดยทั่วไปว่า ต้องทนต่อสู้กับค่าครองชีพสูง จึงได้ปรากฏการสไตรคของกรรมกร โรงงานต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะการสงครามทำให้ค่าครองชีพสูงขึ้น (ชิต เวชประสิทธิ์ และลีวละล่อง บุนนาค, คำแถลงทนายจำเลย) นายประคอง มินประพาฬก็กล่าวถึงปัญหาความเดือดร้อนของกรรมกรบริษัทบอมเบย์ และเหตุการณ์การประท้วงบริษัท (ประคอง มินประพาฬ, คำให้การพยานโจทก์) นายอาทร พุทธิสมบุรณ์ ผู้แทนนักศึกษาและเยาวชนกล่าวถึงความยากแค้นของนักศึกษาที่ไม่ได้รับความเอาใจใส่ ดังเช่นที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองถูกทหารเข้ามาเบียดบังเอาสถานที่ไปใช้ นายแคล้ว นรปติ ได้กล่าวถึงปัญหาภาวะความคับแค้นของประชาชนชาวอีสาน นายครอง จันดาวงศ์ กล่าวถึงปัญหาความเดือดร้อนของชาวนาเนื่องจากฝนแล้ง ราคาข้าวอยู่ในมือของคนกลาง สถานที่เล่าเรียนของเด็กไม่เพียงพอ เป็นต้น (ชิต เวชประสิทธิ์ และลีวละล่อง บุนนาค, คำแถลงทนายจำเลย) ในตอนท้ายผู้อภิปรายต่างแสดงความเห็นสนับสนุนการประชุมสมัชชาสันติภาพที่ปักกิ่ง

เมื่อผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ กล่าวคำปราศรัยเสร็จแล้ว ก็มีการเลือกตั้งคณะกรรมการเตรียมงานเพื่อสมัชชาแห่งสันติภาพย่านเอเชียและแปซิฟิก รวม 25 คน คือ นายแพทย์เจริญ สิบแสง เป็นประธานคณะกรรมการฯ รองประธานประกอบด้วย พระมหาติลล สุวรรณรัตน์ นางนันทวัล ชลภูมิ นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ และนายสมัคร บุรวาต กรรมการอื่น ๆ มีนายสุน กิจจำนงค์ นายประคอง มินประพาฬ นายครอง จันดาวงศ์ นาย ส. โชตินันท์ พระมหาเลิศ นายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร นายฝึก ณ สงขลา นายปั้น แก้วมาตย์ นายเพทาย โชตินุชิต นายฉัตร บุญยศิริชัย

นายแคล้ว นรปติ นายอุทธรณ์ พลกุล นายสุวัฒน์ วรติลลิก นางอัมภา ทองวานิช นายทองย้อย
 ปาลกะวงศ์ นายอาหาร พุทธิสมบุรณ์ นายปลอบ เศวตดล นายไสว มาลยเวช และนายสมศักดิ์
 (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 105)

หลังจากนั้น ผู้เข้าร่วมประชุมก็ได้พบปะกันอีกที่บ้านนางนิมเนล ชลภูมิ เพื่อจัดเลี้ยงส่ง
 ผู้ที่มาประชุมกัน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปัญหาเดือดร้อนของประชาชน ต่อมาคณะกรรมการ
 ที่เพิ่งรับการแต่งตั้งขึ้นมาบางส่วนได้ประชุมกันที่บ้านนายสมัคร บุราวาศ และพยายามตกลงกันใน
 เรื่องผู้แทนที่จะเข้าประชุม แต่ไม่สามารถตกลงได้ เนื่องจากเมื่อเสนอ นายแพทย์ เจริญ สืบแสง
 และนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ และนายสมัคร บุราวาศ แต่ผู้ได้รับเสนอชื่อถอนตัว ปัญหาสำคัญคือ
 วิธีการเดินทางไปประชุม เนื่องจากรัฐบาลไทยไม่ได้รับรองรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีน และมี
 นโยบายต่อต้านมาโดยตลอดจึงเชื่อว่า จะไม่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปประชุมโดยเปิดเผย (สุรีย์
 ทองวานิช, สัมภาษณ์) ในภายหลังก็ปรากฏว่ามีผู้เข้าร่วมประชุม 9 คน ความโดยละเอียดดังที่
 ได้กล่าวไว้ในส่วนก่อนแล้ว

นอกนั้นก็พูดถึงปัญหาความเดือดร้อนทุกข์ยากของประชาชนและการสงเคราะห์ผู้ประสบ
 ภัยธรรมชาติ (ฝนแล้ง และน้ำท่วม) ซึ่งหนังสือพิมพ์กำลังเสนอข่าวกันอย่างคึกโครมอยู่ในขณะนั้น
 ในที่สุดที่ประชุมนี้ก็ได้ออกให้มีคณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนภาคอีสานขึ้น และดำเนินงาน
 ร่วมกับสมาคมหนังสือพิมพ์ ซึ่งกำลังเคลื่อนไหวช่วยเหลืออยู่เช่นกัน ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ใน
 เบื้องต้นก็ปรากฏว่าทางรัฐบาลไม่พอใจอยู่ก่อนแล้ว และพยายามชี้แจงว่า ทางรัฐบาลก็ได้ให้การ
 ช่วยเหลืออยู่แล้วเช่นกัน (โชติ มณีน้อย, คำให้การพยานโจทก์) อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการ
 สงเคราะห์ที่ตั้งขึ้นโดยมีนายกุหลาบ สายประดิษฐ์เป็นประธานนี้ ก็ได้ดำเนินการสงเคราะห์ประชาชน
 โดยรับบริจาคเงิน สิ่งของและเสื้อผ้าที่มีผู้บริจาคผ่านทางหนังสือพิมพ์ 6 แห่งคือ หนังสือพิมพ์บางขุน
สยามนิกร พิมพ์ไทย เดลิเมล์ ข่าวภาพ และเสียงไทย รวบรวมได้เป็นเงินถึงประมาณ 60,000
 บาท เสื้อผ้าหลายพันชิ้น รวม 21 กระสอบ (พฤติการณ์ของคณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชน
 อีสาน 2498: 9) จากนั้นก็ได้แถลงผ่านหนังสือพิมพ์ว่าจะนำไปพิจารณาแจกจ่ายให้แก่ประชาชน

หลังจากที่ได้รวบรวมสิ่งของ เงิน และเสื้อผ้าเรียบร้อยแล้ว ก็มีการสำรวจสถานที่ซึ่ง
 จะนำของบริจาคไปแจกจ่าย โดยความร่วมมือจากนาย ส. โชตินันท์ เลขานุการคณะกรรมการ
 เตรียมงานประชุมฯ พระมหาติลลิก สุวรรณรัตน์ พระภิกษุซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียง
 เหนือ และนายแคล้ว นรปติ ผู้แทนราษฎรจังหวัดขอนแก่น ในปลายเดือนตุลาคม คณะกรรมการ
 สงเคราะห์ชุดนี้จึงเดินทางออกจากกรุงเทพฯ ไปทำการสงเคราะห์ในสามจังหวัด คือที่ศรีสะเกษ
 สุรินทร์ และขอนแก่น โดยมีนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นำขบวน พร้อมด้วยผู้แทนหนังสือพิมพ์ นัก

ศึกษา และพระสงฆ์ ซึ่งอยู่ในความรับรู้และร่วมมือจากทางราชการตลอดเวลา (พฤติกการณ์ของ คณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนอิสลาม 2498: 15-25) อย่างไรก็ตามเมื่อคณะของนายกุหลาบ สายประดิษฐ์กลับมาจากการสงเคราะห์นี้ ก็ถูกจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพ

พฤติกการณ์เคลื่อนไหวของขบวนการสันติภาพไทยในยุคนี้ เมื่อเข้ามาพิจารณาเหตุผลแล้ว ในที่นี้มีข้อสังเกตบางประการ ประการแรก การเกิดขึ้นของขบวนการสันติภาพไทยนั้น ก็เช่นเดียวกับในทุกสังคม แม้กระทั่งขบวนการสันติภาพยุคปัจจุบันที่เกิดขึ้นในทวีปยุโรป เป็นขบวนการซึ่งเกิดขึ้นจากความขัดแย้งพื้นฐานระหว่างขบวนการกับสถาบันอำนาจรัฐ-สังคม และตัวแทนกลไกอำนาจรัฐในขณะนั้น ขบวนการสันติภาพเชื่อมั่นว่านโยบายของรัฐที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ไม่ว่าจะป็นนโยบายต่างประเทศ หรือนโยบายความมั่นคง ไม่สามารถที่จะสนองตอบต่อปัญหาความขัดแย้งวิกฤติทางการเมืองและสังคมได้ ซึ่งในบทความได้แสดงให้เห็นแล้วว่า สถาบันทางการเมืองกระแสหลักของไทยพิจารณาอำนาจในลักษณะที่เป็นไปเพื่อความมั่นคงหรือเสถียรของรัฐเป็นสำคัญ และใช้อำนาจนั้นด้วยกลไกปราบปรามของรัฐ นโยบายต่าง ๆ เพื่อพิทักษ์ สิทธิอดุมการนั้น ๆ ในขณะที่กระแสการเมืองฝ่ายเปลี่ยนแปลง พิจารณาในขอบข่ายที่ลึกซึ้งกว่า และเห็นว่าสันติภาพ ความเสมอภาค และภาวะกินดีอยู่ดีต่างหากที่เป็นพื้นฐานแห่งเสถียรภาพของรัฐ ขบวนการสันติภาพจึงไม่อาจยอมรับนโยบายความมั่นคงและการต่างประเทศในลักษณะที่แข็งกร้าวต่อประชาชนและต่อสังคมในภูมิภาคเดียวกันได้ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นผ่านขบวนการสันติภาพ จึงเป็นเสมือนช่องทางเดียวที่พลังกระแสเปลี่ยนแปลงเห็นว่าจะยับยั้งนโยบายดังกล่าวได้ แม้ว่าจะมีการเรียกร้องผ่านสถาบันรัฐสภา หรือรัฐบาลในบางครั้ง แต่พลังสำคัญอยู่ที่การกระทำร่วมโดยการจัดตั้งขบวนการมวลชนเป็นสำคัญ

ในอีกประการหนึ่ง ขบวนการสันติภาพซึ่งมีพลังพื้นฐานอยู่ที่มวลชนตั้งแต่ระดับล่างสุดของสังคมจนกระทั่งถึงระดับสูงและปัญญาชนร่วมสมัย อาจกล่าวได้พิจารณาได้ว่าเป็นปฏิกิริยาต่อความกลัวภัยสงครามครั้งใหม่ ซึ่งดูเหมือนว่ากำลังก่อตัวขึ้นในคาบสมุทรเกาหลี ประกอบกับข่าวสารที่ว่า จะมีการใช้อาวุธปรมาณูโดยฝ่ายสหรัฐอเมริกาเพื่อระงับสงครามยึดเชื้อในสมรภูมิตั้งที่ในหนังสือพิมพ์รายวันเสนอเป็นระยะ ๆ อย่างไรก็ตาม ข้ออธิบายเช่นนี้ยังไม่ลึกซึ้งเพียงพอที่จะเข้าใจมวลชน "ผู้เฉื่อยชา" ในสังคมไทยได้ การลงนามอย่างกว้างขวางของประชาชนในขณะนั้น ในส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากพื้นฐานความกลัวสงคราม หากแต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่การจัดตั้งสถาบันเพื่อระดมมวลชนผู้เฉื่อยชาให้เข้าสู่กระบวนการกระทำร่วมนี้ มีการระดมสติปัญญาจากปัญญาชนในยุคนั้น ไม่ว่าจะเป็นนายสมิทร บราวาศ ราชบัณฑิตสาขาอภิปรัชญา นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นักประพันธ์อาวุโส นายอัศนี พลจันทร นักเขียนฝ่ายก้าวหน้า นายอิศรา อมันตกุล และนายอุทธรณ์ พลกุล นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ผู้คัดค้านเมื่อมวลชน ฯลฯ และกลวิธีต่าง ๆ ซึ่งสามารถสื่อสารถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวางรวดเร็ว ในแง่นี้ ขบวนการคอมมิวนิสต์อาจมีส่วนสนับสนุนอยู่มาก

บุคคล สถาบันที่เข้าร่วมอาจเป็นในลักษณะ "แนวร่วม" ของฝ่ายคอมมิวนิสต์ แต่เมื่อประกอบรวมกันแล้ว ยิ่งส่งเสริมให้เป็นขบวนการมวลชนที่มีการจัดตั้งและภารกิจเพื่อสันติภาพ และได้รับความสนับสนุนอย่างกว้างขวางในเวลาอันสั้น อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังคมไทย

ในประการต่อมา เกี่ยวกับความพยายามในการสร้างสรรค์ "สันติภาพ" ในสังคมไทย [ซึ่งจะวิเคราะห์โดยละเอียดในส่วนถัดไป] ขบวนการสันติภาพไทยรับอิทธิพลของขบวนการสันติภาพสากลไม่น้อย ทั้งในแง่การจัดตั้ง วิธีการเคลื่อนไหว และประเด็นที่นำเสนอ ขบวนการสันติภาพไทยอาจกล่าวได้ว่าถูกผนวกอยู่ในขบวนการ "สากล" ในขณะนั้น มีการส่งเอกสารต่าง ๆ ที่ฝ่าย "สากล" ผลิตขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นเอกสารการประชุม แลกเปลี่ยน ข้อเสนอดังกล่าว หนังสือและเอกสารที่ขบวนการสันติภาพไทยได้รับมาและถ่ายทอดต่อประชาชน เช่น Bring all those who desire Peace into the campaign for a PAX Why I join the World Council of Peace โดย อีสซาเบล Resolution of the World Peace Council Second World Peace Congress : Warsaw Resolution of the World Council of Peace หนังสือและเอกสารเหล่านี้ ทางขบวนการสันติภาพไทยได้ถ่ายทอดผ่านหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ ธรรมจักร และโดยการรณรงค์สองครั้งคือการรณรงค์ตามมติของสมัชชาสันติภาพ กรุงสต็อกโฮล์ม ในช่วงตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2493 และการรณรงค์ให้มหาอำนาจทั้งห้าทำกติกาสัญญาสันติภาพกัน ในช่วงตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2494 พร้อมทั้งรายงานยอดผู้สนับสนุนไปยังสมัชชาสันติภาพสากลและสภาสันติภาพสากล (ทวีป วรดิลก, สัมภาษณ์; สุริย์ ทองวานิช, สัมภาษณ์) ในการเคลื่อนไหวของขบวนการสันติภาพไทย แม้จะมีความพยายามในการใช้สัญลักษณ์ "สันติภาพ" คือสถาบันสงฆ์ผ่านพระมหาติลล สุวรรณรัตน์ โดยการนิมนต์ให้ทำรับเป็นรองประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย นิมนต์ให้ศีลให้พรก่อนที่จะมีการประชุมแต่ละครั้ง และร่วมในคณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนชาวอีสาน (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 104, 105-106; พระมหาติลล สุวรรณรัตน์, สัมภาษณ์) แต่ก็ไม่ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับ "สันติภาพ" ในทางพุทธศาสนาออกมาอย่างลึกซึ้งเป็นแต่เพียงในลักษณะนามธรรมทั่ว ๆ ไป ว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าสั่งสอนไว้ เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องการ และพุทธศาสนาสันับสนุน เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในส่วนนี้จะให้เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับการนำเสนอ "สันติภาพ" ในขบวนการสันติภาพไทยว่ามีสองระดับคือ ในระดับ คือในระดับของวิธีการเคลื่อนไหว สันติภาพจะได้มาด้วยการลงนามสนับสนุนจากมวลชนทุกชนชั้น เพศ วัย อาชีพ ฯลฯ ซึ่งเป็นระดับที่คณะกรรมการส่วนหนึ่งยอมรับได้ ในอีกระดับหนึ่ง เป็นการนำเสนอในแง่อุดมการณ์ว่าจะต้องทำลายล้างการกดขี่ขูดรีด ทำลายชนชั้น เป็นต้น ซึ่งนำเสนอจากอีกขบวนการสันติภาพอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดและวิธีการในการบรรลุซึ่ง "สันติภาพถาวร" ในสังคมไทย

ดังนั้น ผู้นำขบวนการสันติภาพที่ถูกจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพจึงยืนยันว่าความเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพของกลุ่มคณะตนนั้น เป็นการกระทำที่ถูกต้องตามกฎหมาย และรัฐธรรมนูญ และเปิดเผยทุกประการ การเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ เรียกร้องให้ประชาชนลงนามด้วยความสำนึกในความปรารถนาซึ่งสันติภาพอย่างแท้จริง มิใช่ด้วยการบีบบังคับ ไม่ได้ยุยงส่งเสริมให้ประชาชนกระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาล หรือมีแผนการโค่นล้มรัฐบาลตามข้อกล่าวหาของรัฐบาลแต่อย่างใด ในอีกด้านหนึ่งก็สะท้อนว่าไม่ได้เป็น "แนวร่วม" ของคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกัน คณะกรรมการสันติภาพฯ เชื่อว่าตนมีอิสระและดำเนินงานด้วยกำลังความสามารถ และความสนับสนุนอย่างแท้จริงของประชาชน

4.1.2 ความขัดแย้งเกี่ยวกับแนวความคิด "สันติภาพ" ในสังคมไทย

ช่วงต้นทศวรรษ 2490 ในส่วนที่ว่าด้วยการก่อตัวของขบวนการสันติภาพ ได้เกริ่นนำให้เห็นถึงความขัดแย้งเกี่ยวกับแนวความคิดเรื่อง "สันติภาพ" ตั้งแต่เมื่อเริ่มมีการเคลื่อนไหวณรงค์เรียกร้องสันติภาพขึ้นในสังคมไทย ในงานศึกษาลงนามจะพยายามศึกษาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยจะเน้นเฉพาะก่อนที่จะถูกจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพเป็นสำคัญ

โดยทั่ว ๆ ไปแล้วกรอบความคิดเรื่อง "สันติภาพ" มีความหมายสองประการ กล่าวคือ ประการแรก "สันติภาพเชิงลบ" (negative peace) หมายถึงภาวะที่ปราศจากสงคราม ไม่มีการใช้กำลังความรุนแรงที่จัดตั้งขึ้น (กองทัพ) ตัดสินข้อพิพาทขัดแย้งกัน ทั้งในระดับประเทศ ระดับสังคมมนุษย์ ในระหว่างเชื้อชาติ ชาติพันธุ์วรรณา อีกประการหนึ่ง "สันติภาพเชิงบวก" (positive peace) หมายถึงภาวะซึ่งมีแต่ความสมานฉันท์ ปรารถนา และความสามัคคีกลมเกลียวในสังคมมนุษย์ ในระหว่างประเทศ ระหว่างเชื้อชาติ มีความกินดีอยู่ดี เสรีภาพ เป็นต้น (Galtung 1968: 487) ในความหมายเช่นนี้ มิใช่หมายความว่าสังคมจะปราศจากความขัดแย้งกัน หากแต่ความขัดแย้งนั้นจะต้องได้รับการแก้ไขด้วยสันติวิธี

ในสังคมไทย ช่วงต้นทศวรรษ 2490 อาจจำแนกความขัดแย้งระหว่างกรอบความคิดเกี่ยวกับสันติภาพออกเป็น 2 กระแส 4 แนวทาง คือ กรอบความคิดกระแสหลัก ซึ่งเป็นกระแสที่สถาบันทางสังคม-การเมือง-ศาสนาสันับสนุนมาโดยตลอด แยกออกเป็น 2 แนวทางคือ แนวทางเชิงปทัสสถาน โดยอาศัยองค์การระหว่างประเทศ หรือองค์การสหประชาชาติเป็นเครื่องสนับสนุนปกป้องสันติภาพ กับแนวทางเชิงอุดมคติ โดยพุทธศาสนาเป็นเครื่องกลมเกลียวทางความคิดจิตใจกับกรอบความคิดกระแสโต้แย้ง ซึ่งมีสองแนวทาง เชื่อมโยงเกี่ยวพันกัน คือแนวทางมวลชน หรือการใช้พลังเรียกร้องต้องการสันติภาพของมวลชนโดยการลงนามสนับสนุนเรียกร้องสันติภาพ กับแนวทางเชิงอุดมคติ คือการใช้อุดมคติทางการเมืองแบบสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์เป็นเครื่องแสวง

สันติภาพ ความคิดสองกระแสนี้ได้แย้งกันเป็นระยะ ๆ ในช่วงสั้น ๆ ซึ่งงานศึกษานี้เน้นเฉพาะในระหว่างปี 2493-2495

กรอบความคิดกระแสหลักเกี่ยวกับสันติภาพ ซึ่งเป็นกรอบความคิดที่สถาบันทางการเมือง สังคม ศาสนา ยอมรับกันนี้ มีพื้นฐานมาตั้งแต่ช้านานแล้ว โดยเฉพาะรากฐานที่พุทธศาสนาวางไว้ในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองยุค ก็ได้มีการสถาปนาองค์การสหประชาชาติ ขึ้นมาโดยความร่วมมือของมหาอำนาจทั้งห้า คือสหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต จีน ฝรั่งเศส และอังกฤษ องค์การทางการเมืองระหว่างประเทศในลักษณะนี้เป็นสิ่งที่ผู้สนใจปัญหาสงครามและสันติภาพเรียกร้องต้องการมาตลอด องค์การสหประชาชาติจึงเป็นความหวังในการพิทักษ์ ปกป้องสันติภาพโลก อาจนับได้ว่าเป็นสันติภาพในทางโลก โดยมีสันติภาพในทางธรรม จากหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา เกื้อหนุนอีกชั้นหนึ่ง ทั้งสองแนวทางนี้สนับสนุนกันและกันอย่างดี จากข้อมูลที่มีอยู่อาจพิจารณาได้ดังนี้

"สันติภาพ" ตามแนวทางเชิงปทัสสถาน ยอมรับกรอบความล้มพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่เป็นอยู่ โดยเห็นว่าสาเหตุของสงครามนั้นเกิดจากการเสียดระเบียนของสังคมโลก เช่น เกิดจากความทะเยอทะยานส่วนบุคคล ความต้องการแสงหรือขยายอำนาจ ความเกลียดชังระหว่างเชื้อชาติ หรือศาสนา ฯลฯ (เสวต เปี่ยมพงศ์สานต์ 2494: 9-33) เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการจัดระเบียบสังคมโลกใหม่ โดยมีองค์กรที่เป็นกลางควบคุมดูแล ตัดสินกรณีพิพาท เหล่านี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการก่อตั้งองค์การสันติภาพชาติ และองค์การสหประชาชาติ ซึ่งรัฐบาลไทยยอมรับรองในกฎบัตรดังกล่าวและสนับสนุนอย่างจริงจัง

เมื่อเกิดกรณีสงครามในคาบสมุทรเกาหลีขึ้น จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ตัดสินใจเข้าร่วมกับองค์การสหประชาชาติในทันทีที่ได้รับการร้องขอ โดยอ้างบทบัญญัติรัฐธรรมนูญมาตราที่ 57 ต่อสภาผู้แทนราษฎรว่า "รัฐพึงร่วมมือกับนานาประเทศในการรักษาความยุติธรรมระหว่างประเทศ และผดุงสันติสุขของโลก" (รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 13/2493 (วิสามัญครั้งที่ 2 22 กรกฎาคม 2493: 686-687) เมื่อเห็นว่าองค์การสหประชาชาติซึ่งมีหน้าที่พิทักษ์สันติภาพโลกเข้าร่วม และไทยเป็นสมาชิกอยู่จึงสมควรให้ความสนับสนุน หลังจากนั้นก็ได้ตัดสินใจส่งทหารเข้าร่วมรบด้วย ในคราวที่ส่งทหารอากาศไทยไปสู่สมรภูมิเกาหลี จอมพล ป. พิบูลสงครามได้กล่าวคำปราศรัย ซึ่งสะท้อนถึงทรรศนะต่อปัญหาสงครามและมีความว่า สงครามเกาหลีเกิดขึ้นจากการรุกรานของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ประเทศไทยเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติจึงต้องให้ความร่วมมือส่งทหารไปร่วมรบ เพื่อสันติภาพของโลกเพื่อนำความสันติสุขมาสู่ปวงมนุษย์ และเพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของไทยด้วยเช่นกัน (เลือดไทย 2494: 6-17) ซึ่งเป็นการพิจารณาสงคราม

เขียนในอีกด้านหนึ่งว่าเกิดขึ้นจากการรุกรานของฝ่ายคอมมิวนิสต์ หน้าที่ขององค์การสันติภาพและประเทศภาคีสมาชิก คือการต่อต้านการคุกคามซึ่งกันและกัน ดังนั้นไทยจึงต้องเข้าร่วมสงครามด้วย

การสถาปนาองค์การสหประชาชาติ และการให้ความสนับสนุนร่วมมือกัน จึงเป็นการเสริมสร้างสันติภาพถาวรในทางโลก ดังที่นายเสวต เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวทิ้งท้ายไว้ในตอนจบของหนังสือวิถีแห่งสันติภาพถาวร ว่า "ยอดความสุขของพระอริยเจ้าคือนิพพาน ซึ่งเป็นยอดแห่งความสงบในทางธรรม ยอดความสุขของประชาโลกปวงชนคือ สันติภาพถาวร ซึ่งเป็นยอดแห่งความสงบในทางโลก ก็แหละสุขอันใดเล่าที่จะยิ่งใหญ่ไปกว่าความสงบ" (เสวต เปี่ยมพงศ์สานต์ 2494: 512)

ปัญหา "สันติภาพถาวร" สองแนวทาง คือทางโลกและทางธรรมนี้ สุธิโว ภิกขุ แห่งวัดกันเฒ่าตุยาราม ได้แสดงปาฐกถาธรรมไว้ ในหัวข้อเรื่อง "สหประชาชาติกับพุทธศาสนิกชน" ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องในวันสหประชาชาติ 24 ตุลาคม 2493 โดยพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ร่วมจัดงานนี้ขึ้น สุธิโว ภิกขุ ได้แสดงปริศนาธรรมไว้แก่ผู้ฟังปาฐกถาอย่างน่าสนใจยิ่ง 3 ประเด็นคือ

1. สหประชาชาติ ซึ่งมีวัตถุประสงค์และหลักการเพื่อสันติภาพของโลกนั้น จะควรร่วมทางไปกับกับพุทธศาสนิกชน หรือไม่?
2. เมื่อพยายามสร้างไว้ซึ่งสันติภาพ แต่ก็ยังไม่สำเร็จนั้น เป็นการสมควรหรือไม่ที่จะพยายามต่อไปอีกจนกว่าจะประสบความสำเร็จ
3. เป็นการจำเป็นหรือไม่ที่จะต้องรอให้คนทั่วโลกเขามีสันติภาพกันให้หมดเสียก่อน แล้วเราจึงจะมีสันติภาพเป็นคนสุดท้าย ซึ่งเราอาจจะตายกันไปหมดก่อนโดยไม่ได้ลิ้มรสสันติภาพเลยในชีวิต (สุधिโว ภิกขุ 2494: 20-21)

คำตอบสำหรับปริศนาธรรมนี้ก็คงมีอยู่ในปาฐกถาครั้งนั้นแล้วนั่นเอง กล่าวคือพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่สอนถึงการแสวงหาสันติภาพ โดยการจัดการกับตัวเองให้ "รักความสงบและมีความสงบก่อน และในการรักษาไว้ซึ่งสันติภาพนั้น เป็นหน้าที่หรือความรับผิดชอบโดยตรงของมนุษย์. . . สันติภาพจึงมิได้อยู่เพียงแต่ความต้องการปรารภณา แต่ขึ้นอยู่กับกระทำที่ถูกต้องเป็นประมาณ" (สุधिโว ภิกขุ 2494: 12 เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน) และโดยที่สันติภาพเป็นเรื่องของความสงบในจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ หน้าที่ของมนุษย์ก็คือการกำหนดจิตใจให้สงบ หรือดังที่ในยุคปัจจุบันเรียกว่าปฏิบัติตามหลัก "อตัมมยตา" (พุทธทาสภิกขุ 2531) ส่วนองค์การสหประชาชาติก็ต้องการสันติภาพเช่นเดียวกัน แม้ว่าจะยังไม่ได้สันติภาพถาวรแต่ก็ดีกว่าปล่อยให้ไปตามบุญตามกรรมโดยไม่ได้

แก้ไขอะไรเลย และควรที่จะพยายามกันต่อ ๆ ไป

ทั้งแนวทางที่ปฏิบัติตามกฎบัตรสหประชาชาติ และแนวทางที่เน้นความสงบแห่งจิตใจของพุทธศาสนานี้ ได้รับการตอบโต้จากกระแสเปลี่ยนแปลงมาก ในส่วนที่ตอบโต้ วิชาทฤษฎีวิจารณ์การดำเนินงานขององค์การสหประชาชาตินั้น งานศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าในการอภิปรายหรือประชุมต่าง ๆ มีการหยิบยกบทบาทขององค์การสหประชาชาติมาโจมตีเสมอว่าไม่ช่วยธำรงรักษาสันติภาพ หากเป็นแต่เพียงเครื่องมือทางการเมืองและการก่อสงครามของสหรัฐอเมริกาเท่านั้น

ส่วนสันติภาพแบบพุทธศาสนาที่เน้นความสงบในในนิตยสารอักษรสาส์น ฉบับสุดท้ายได้สะท้อนถึงปัญหาขัดแย้งทางความคิดไว้อย่างเด่นชัด ในคอลัมน์ "รอบระเบียบอักษรสาส์น" กล่าวถึงการสนทนากับอัครทูตผู้สนใจปัญหาสันติภาพซึ่งมีทรรศนะข้างฝ่าย "สำนักคิดจิตนิยม" ผู้เสนอทรรศนะว่าสันติภาพฝังเกิดขึ้นโดยความสงบแห่งจิต ฝังเป็นสันติภาพอันปราศจากการต่อสู้ (หมายถึงการต่อสู้เรียกร้องของขบวนการสันติภาพ-ผู้เขียน) เพราะถ้ามีการต่อสู้ด้วย ภาวะที่เรียกว่าสันติภาพย่อมไม่มี ทั้งนี้ได้อ้างพุทธภาษิตข้อที่ว่า "สุขอื่นนอกจากความสงบไม่มี" ดังนั้นจึงได้รับการวิพากษ์อย่างรุนแรงว่า

. . .พูดอย่างไม่เกรงใจ คุณเป็นกฏมพี ทรรศนะของคุณจึงเป็นอย่างนั้นเอง ความแวดล้อมทางชนชั้นของคุณนั้นแหละที่ทำให้คุณคิดและเข้าใจผิดหลงใหลไปว่า มนุษย์เราจะมีสันติภาพถาวรได้โดยทำจิตใจให้สงบ ทั้ง ๆ ที่หว่าดอันชั่วร้ายของความไม่มีสันติยังมีอยู่ . . . หว่าดอันนี้ก็คือ มรรควิธีแห่งการรวบรวมความมั่งคั่งใส่ตนตามแบบของนายทุนนั่นเอง กองทุนของเอกชนคือสิ่งที่ส่งผลให้เกิดมรรควิธีอันนี้ และมรรควิธีอันนี้ เป็นปัจจัยของการขูดรีดและการกดขี่ทุกอย่างทุกประการที่มีอยู่ในโลก (Yeomen PAKPAO 2495: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

จากนั้น กลุ่มนักคิดฝ่ายเปลี่ยนแปลงก็พยายามชี้แจงแนวทางการแสวงสันติในทรรศนะของ "สำนักคิดจิตนิยม" อีกหลายประการ

การต่อสู้เรียกร้องสันติภาพในทรรศนะของฝ่ายโต้แย้งกระแสหลักนี้ อาจจำแนกได้เป็น 2 ระดับ หรือ 2 แนวทางซึ่งมีความสอดคล้องกัน คือ

แนวทางแรก เป็นแนวทางการต่อสู้โดยการเรียกร้องรณรงค์ให้ประชาชนลุกขึ้นแสวงหาสันติภาพด้วยพลังมวลชน โดยการเรียกร้องกดดันไปยังรัฐบาล รัฐสภา และองค์การอื่น ๆ ให้ระงับสงคราม และการเตรียมสงคราม หันมาส่งเสริมสันติภาพ การศึกษา การสาธารณสุขของมวลชน โดยการลงนามเรียกร้องให้มหาอำนาจทำกติกาสัญญาสันติภาพ ฯลฯ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว แนวทางนี้เชื่อมั่นว่า การต่อสู้แบบสันติเพื่อเปิดโปง เพื่อสะกิดยั้งยั้ง และเพื่อทำลายค่ายสงครามนี้ จะ

ทำให้ "นักค้าสงครามและสมุนระย่อหัวใจ ชะงักแผนการสงครามไว้เสียได้ และกตมิให้เงยหัวขึ้น ทำสงครามได้เลยในที่สุด" (ธาตุน้ำดี 2493 ข: 18)

แนวทางที่ 2 เป็นการต่อสู้ในทางความคิดและปฏิบัติการที่ยังลงรากเหง้าของสงคราม โดยการชี้ให้เห็นว่า ภาวะสงครามทุกวันนี้เกิดขึ้นเนื่องจากรากเหง้า และมูลเหตุขั้นพื้นฐานของ สงครามยังคงดำรงอยู่ คือวิธีการผลิตและกตขี้อูจริตของระบอบทุนนิยม และจักรพรรดินิยมนั่นเอง (สุภา ศิริमानนท์ 2495: 9; กัปตันสมุทร 2494: 23-24) สันติภาพถาวรจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ ทำลายการกตขี้อูจริตให้หมดสิ้นไปนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากกระแสและแนวทางเหล่านี้แล้ว ยังมีความพยายามเสนอ แนวทางอื่น ๆ อีก โดยมากเป็นปฏิกิริยาตอบโต้กระแสโต้แย้ง เช่น ม.ล. ชาบ กฤษร เสนอว่า สงครามจะเกิดขึ้นได้ไม่ได้เลยถ้าไม่ทำลายคอมมิวนิสต์ให้สิ้นไป (เกียรติศักดิ์ 2494 ข: 1) หรือ การโจมตีลัทธิคอมมิวนิสต์ว่าเป็นผู้คุกคามก่อวสันติภาพของโลก เพราะฉะนั้นประชาชนในระบอบ เสรีประชาธิปไตย "จะต้องต่อต้านคอมมิวนิสต์ เพื่อส่งเสริมสันติภาพของโลก" โดยเสนอให้ใช้ลัทธิ ชาตินิยมต่อต้านคอมมิวนิสต์ (คนสภา 2495: 95-389) อีกกระแสหนึ่ง เกิดขึ้นในช่วงปลายปี 2495 ก่อนที่จะมีการจับกุมกบฏสันติภาพเล็กน้อย สด กูรมะโรหิตในนาม "บาร์ บารา" ได้วิจารณ์ การเรียกร้องสันติภาพ "ด้วยวิธีโฆษณาชวนเชื่อ" ทั้งจากค่ายคอมมิวนิสต์และค่ายนายทุนว่าไม่ช่วย ให้เกิดสันติภาพขึ้นมา ตรงกันข้ามสงครามเย็นกลับทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นอีก (2498: 333-334) สด กูรมะโรหิต จึงเสนอให้ใช้ "แนวราษฎร" ซึ่งมีลักษณะสากล เป็นกลุ่มสันติชนทั่วโลกที่มีความ เป็นกลาง เพื่อต่อต้านการทำสงคราม

จากแนวความคิดโต้แย้งเกี่ยวกับ "สันติภาพถาวร" เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ขบวนการสันติภาพไทย มิได้เกิดขึ้นในสภาพสุญญากาศทางสังคมการเมือง หากแต่ยังแวดล้อมด้วย ปฏิกิริยาตอบโต้ทางความคิด ความเชื่อหลายแนวทาง อีกทั้งยังถูกกดดันจากสถานการณ์เมืองซึ่งกลุ่ม อำนาจนิยมกำลังมุ่งปราบปรามฝ่ายตรงข้ามอยู่ ขบวนการสันติภาพไทยซึ่งโดยพื้นฐานแล้วต่อต้าน นโยบายความมั่นคงของรัฐ จึงต้องถูกปราบปรามลงพร้อมกับกลุ่มตรงข้ามรัฐบาลกลุ่มอื่น ๆ ขบวนการสันติภาพไทยได้เกิดขึ้นในสภาวะที่ไม่มี "สันติภาพถาวร" และต้องยุติลงด้วยการใช้กำลัง อำนาจมาบังคับ โดยมีอจรรลุสันติภาพทั้งในเชิงลบหรือเชิงบวก ใด ๆ ทั้งสิ้น

4.2 ขบวนการกู้ชาติ หลังจากที่ถูกกลุ่มต่อต้านรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนายทหารเสนารธิการในกรณีกบฏเสนารธิการ กลุ่มนายปรีดี พนมยงค์และผู้สนับสนุน ในกรณีกบฏวังหลวง และกลุ่มทหารเรือ ในกรณีกบฏแมนฮัตตัน พยายามก่อการกระทำร่วมโดยใช้กำลังความรุนแรง โดยไม่มีพื้นฐานมวลชนเข้าร่วมด้วยต้องล้มเหลวลงครั้งแล้วครั้งเล่า กลุ่มผู้ต่อต้านรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งบางคนก็เคยเข้าร่วมก่อการเหล่านั้นด้วย ได้เฝ้าสังเกตปรากฏการณ์นี้ และเก็บเกี่ยวประสบการณ์ ข้อผิดพลาดในการกระทำร่วมเหล่านั้น เพื่อที่จะก่อการกระทำร่วมโค่นรัฐบาลชุดดังกล่าวขึ้นอีกครั้งหนึ่ง "ขบวนการกู้ชาติ" เป็นกลุ่มหนึ่งซึ่งกำลังดำเนินการต่อต้านรัฐบาลขณะนั้น

การก่อตัวขึ้นของขบวนการกู้ชาติในปลายปี 2494 เริ่มขึ้นจากความสนใจทางการเมืองของกลุ่มนักหนังสือพิมพ์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งโดยวิชาชินแล้วทำให้ต้องสนใจติดตามสถานการณ์ทางการเมืองและวิพากษ์วิจารณ์กันโดยปกติ นายสุนจน์ ด้านตระกูล ผู้สื่อข่าวการเมืองหนังสือพิมพ์สยามใหม่ กับนายสมุท สรักชกะ* ผู้สื่อข่าวการเมืองหนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์ เริ่มพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองกัน ในที่สุดก็ออกใบปลิววิพากษ์วิจารณ์โจมตีรัฐบาลในนามของ "พลพรรคเสรีชนแห่งประเทศไทย" โดยวิจารณ์การฉ้อราษฎร์บังหลวงในแวดวงราชการ นโยบายต่างประเทศต่อสหรัฐอเมริกา พร้อมทั้งเรียกร้องให้ทุกฝ่ายเข้าร่วมขบวนการต่อต้านรัฐบาล (สุนจน์ ด้านตระกูล 2522: 1: 169-170) จากนั้นไม่นานก็ออกใบปลิวอีกเพื่อโจมตีสภาพสังคม วัฒนธรรม และการเมืองไทยโดยทั่วไป (สุนจน์ ด้านตระกูล 2522: 1: 176-181) แต่การเคลื่อนไหวเหล่านี้ยังเป็นเพียงปฏิบัติการไม่พอใจต่อรัฐบาลเท่านั้น ไม่มีการจัดตั้งองค์การใด ๆ

*สมุท สรักชกะ (2461-) ชาวพระนคร ศึกษาจบชั้นมัธยมปลายโรงเรียนอำนวยการศิลป์ จากนั้นประกอบอาชีพการค้าในต่างจังหวัดที่นครราชสีมา และราชบุรี ในปี 2482 กลับมากรุงเทพฯ เป็นครู จากนั้นได้เปลี่ยนอาชีพอีกหลายครั้ง ประกอบวิชาชีพหนังสือพิมพ์ครั้งแรกที่หนังสือพิมพ์ฤกษ์อรุณ ลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรปี 2489 ที่จังหวัดชัยภูมิ แต่ไม่ได้ กลับมาเป็นนักข่าวที่หนังสือพิมพ์หลักไชย เสียงไทย ประชากร ประจำที่หนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์ ตั้งแต่ปี 2493 ในระหว่างนี้ก็เป็นผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์จีนคงทอปอ และบรรณาธิการหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ข่าวสภา มีบ้านให้เช่า ซึ่งทำให้เป็นแหล่งรวมตัวกันของกลุ่มผู้เคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลอีกแห่งหนึ่ง เมื่อถูกจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพ สมุท สรักชกะ เป็นพยานสำคัญให้ฝ่ายโจทก์กล่าวหาฟ้องร้องกลุ่มขบวนการกู้ชาติ (สมุท สรักชกะ, คำให้การพยานโจทก์)

การก่อตั้งขบวนการกู้ชาติเริ่มขึ้นเมื่อ นายสุพจน์ ด้านตระกูล กับนายสมุท สุกษกะ พยายามชักนำผู้ที่มีความสนใจปัญหาทางการเมืองอื่น ๆ ให้มาดำเนินการจัดตั้งขบวนการต่อต้านรัฐบาลขึ้น โดยนายสุพจน์ ด้านตระกูล รับผิดชอบกับนายสุภัทร สุนธกริรมย์* นายสมุท ๔ ติดต่อกับนาวาอากาศตรีพร่างเผ็ชร์ บุญรัตพันธ์** จากนั้นก็เริ่มติดต่อสัมพันธ์ขยายเครือข่ายระหว่างกลุ่มผู้ต่อต้านรัฐบาลให้กว้างขวางออกไป โดยอาศัยพื้นฐานความสัมพันธ์ส่วนตัวประกอบกับความคิด

*สุภัทร สุนธกริรมย์ (2460-ปัจจุบัน) ชาวพัทลุง ศึกษาชั้นมัธยมที่โรงเรียนประจำจังหวัด เข้าศึกษาต่อในกรุงเทพฯ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีและปริญญาโททางเศรษฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เข้าร่วมในขบวนการเสรีไทย ซึ่งเป็นโอกาสที่ทำให้ใกล้ชิดกับนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งมาอำนวยการขบวนการเสรีไทยใน ม.ธ.ก. และครอบครัวนายปรีดี พนมยงค์เป็นส่วนตัว รับราชการที่กองคลัง กระทรวงการต่างประเทศ เมื่อเกิดการรัฐประหาร 2490 จึงถูกกวาดล้างกำจัดให้ออกจากราชการ จากนั้นเข้าทำงานเป็นอาจารย์สอนภาษาไทย และพนักงานแปลในสถานทูตสหภาพโซเวียต สุภัทร สุนธกริรมย์ อ้างว่าได้ร่วมแปลรัฐธรรมนูญสหภาพโซเวียตร่วมกับนายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ โดยใช้ต้นฉบับภาษาอังกฤษ ตรวจสอบกับต้นฉบับภาษาจีนซึ่งนายประสิทธิ์ฯ ใช้แปล มีส่วนร่วมสนับสนุนฝ่ายก่อการกรณีสืบ "กบฏเสนาธิการ" "กบฏวังหลวง" และ "กบฏแมนฮัตตัน" มีผลงานปรากฏในนิตยสารอักษรสาส์น วารสารธรรมจักร และการเมืองรายสัปดาห์ เมื่อถูกจับกุมกรณีกบฏสันติภาพ เริ่มต้นศึกษาภาษาจีนจาก นายประสิทธิ์ เทียนศิริ และนายอาจเข้า แซ่โจ้ว ผู้ต้องขังคดีเดียวกัน ศึกษาเศรษฐศาสตร์สังคม ปรัชญา และพุทธศาสนา (โดยท่านเจ้าคุณพระนิมลธรรม) จนกระทั่งสามารถเขียนผลงานสำคัญ พุทธปรัชญาประยุกต์ (2528) ออกมาในปี 2516

**พร่างเผ็ชร์ บุญรัตพันธ์ (2462-) สำเร็จการศึกษาวិชาทหารในประเทศ เคยร่วมงานขบวนการเสรีไทย เมื่อสมุท สุกษกะเขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์กองทัพอากาศเกี่ยวกับการทิ้งระเบิดเรือครีหรือยูธยาในกรณีกบฏแมนฮัตตัน นาวาอากาศตรีพร่างเผ็ชร์ บุญรัตพันธ์ซึ่งเป็นผู้ทิ้งระเบิดในครั้งนั้น จึงได้เขียนบทความตอบโต้ อธิบายสาเหตุความจำเป็น ในเวลาต่อมาทั้งสองจึงพบปะเพื่อปรับความเข้าใจ แลกเปลี่ยนทรรศนะทางการเมืองกัน (สุพจน์ ด้านตระกูล, สัมภาษณ์) จากนั้น พร่างเผ็ชร์ฯ จึงมีบทความภายใต้นามปากกา "Intelligent", "พลโลก" "ส.ส.ร." ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์ เป็นระยะ ๆ มีลักษณะเป็นนักวางแผนการต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา เมื่อเข้าร่วมขบวนการกู้ชาติ จึงมีแผนการเพื่อโค่นรัฐบาลอยู่เสมอ

ทางการเมืองเป็นสิ่งสำคัญ เช่นกลุ่มนักหนังสือพิมพ์ ก็มีนายสุชาติ ภูมิบริรักษ์* นักหนังสือพิมพ์ประจำหนังสือพิมพ์เกียรติดังเกี่ว นายบุญมี ลัทธิประศาสน์ กลุ่มทหารบกมีพันโทสาลี ธนะวิบูลย์ ซึ่งกำหนดจะให้เป็นผู้ฝ่ายทหารบก (สุภัทร สุคนธาภิรมย์, สัมภาษณ์) ร้อยเอกพิมพ์ ยุวนิม กลุ่มทหารเรือก็มีพลเรือตรีทหาร ข่าหิรัญ ซึ่งกำหนดจะให้เป็นผู้นำฝ่ายทหารเรือ (สุภัทร สุคนธาภิรมย์, สัมภาษณ์) และนายทหารเรือขึ้นผู้น้อยอีกจำนวนหนึ่ง ในระหว่างการติดต่อก็มีการพบปะกับบุคคลในวงการต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุให้ถูกจับกุมด้วย คือนายอนันต์ ทัดตานนท์* นายพิเชิ ปฐมรส เจ้าของร้านอาหารครแดง และนายपाल พนมยงค์ บุตรชายนายปรีดี พนมยงค์ เป็นต้น

ในการติดต่อก็มีการนัดพบปะกันหลายครั้ง เช่นที่บ้านของนายเปลื้อง วรรณศรี ซึ่งมีผู้เข้าร่วมสังสรรค์กันเนื่องในวันสิ้นปี พ.ศ. 2494 ประมาณ 20 คน เช่นนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ นายสมิคร บราวาศ นายपाल พนมยงค์ นายบุญมี ลัทธิประศาสน์ นายสุชาติ ภูมิบริรักษ์ นายสมุท สุรักชกะ นายสุพจน์ ด้านตระกูล เป็นต้น หรือครั้งที่บ้านของนาวาอากาศตรีพร่างเพชร บุญรัตน์พันธ์ ซึ่งมีนายสุภัทร ๔ นายสุพจน์ ๔ นายสมุท ๔ เข้าร่วม ที่บ้านของนายพิเชิ ปฐมรส มีนายบัน แก้วมาตย์ นายฉัตร บุญศิริชัย นายสุพจน์ ด้านตระกูล นายสมุท สุรักชกะ เป็นต้น การพบปะกันของบรรดาผู้ที่มีความสนใจทางการเมืองเหล่านี้ จึงมีการสนทนาแลกเปลี่ยนทรรศนะทางการเมืองกันหลายประการ เช่นการวิพากษ์วิจารณ์โจมตีรัฐบาล และนโยบายต่าง ๆ ทั้งทางการทหาร การต่างประเทศ เศรษฐกิจ โดยมีการหยั่งทัศนคติทางการเมืองซึ่งกันและกันเพื่อที่จะชักชวนให้ร่วมมือกันในอนาคตประกอบกันไปด้วย

*สุชาติ ภูมิบริรักษ์ (2470-ปัจจุบัน) เป็นผู้สนใจในลัทธิคอมมิวนิสต์ตามคำกล่าวหาของฝ่ายรัฐบาล เป็นผู้ให้การศึกษาทางการเมืองแก่ผู้อื่น เพื่อชักชวนให้เป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 76) เคยพักอาศัยที่บ้านนายสมุท สุรักชกะ ร่วมกับนายสุภัทร ๔ นายบุญมี ๔ ภายหลังจากพ้นโทษคดีกบฏสันติภาพแล้ว เดินทางไปประเทศจีน ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาภาษาไทยให้แก่ิตยสารซึ่งมีการตีพิมพ์เป็นภาษาต่าง ๆ 20 ภาษา คือ จีน ิตยสารภาพ

*อนันต์ ทัดตานนท์ (2469-) เป็นผู้สนิทสนมกับพลตรีเนตร เขมะโยธิน ซึ่งต้องหาคดีกบฏเสนาธิการมาก่อน ตระกูล "ทัดตานนท์" ตกเป็นเป้าการคุกคามของคณะรัฐประหาร 2490 มาโดยตลอด นับตั้งแต่กบฏเสนาธิการ มีการจับกุมพันเอกกิตติ ทัดตานนท์ พันเอกไสว ทัดตานนท์ ครั้งกบฏสันติภาพก็จับกุมนายอนันต์ ทัดตานนท์ และร้อยโทชากร ทัดตานนท์

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวในช่วงนี้เกิดขึ้นได้ทั้ง ๆ ที่การก่อการกระทำร่วมเพื่อการต่อต้านโค่นรัฐบาลนั้นเป็นเรื่องที่อันตรายถึงแก่ชีวิต ก็คือความสัมพันธ์ส่วนตัว หรือจากการเคยติดต่อสัมพันธ์ทางการเมืองกันมาก่อน เช่นระหว่างนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์กับนายบัน แก้วมาตย์เมื่อครั้งนายปรีดี พนมยงค์ยังมีอำนาจทางการเมือง ระหว่างนายสุภัทร ๔ กับตระกูลพนมยงค์ และตระกูลปทุมรส (เจลิยา-นิโจ ปทุมรส) ตระกูลทัตตานนท์ กับพล.ร.ต.ทหาร ข้าราชการ และกลุ่มทหารเรือกบฏแมนฮัตตัน-นาวาตรีมนัส จารุภา กับนายเปลื้อง ววรรณศรี ซึ่งเคยนำนักอาศัยอยู่ด้วยกัน จากความสัมพันธ์ทางวิชาชีพนั่งล้อมนั่งตั้งได้กล่าวไว้แล้ว ซึ่งรวมถึงการติดต่อในวงการนักเขียนด้วยกัน เช่นนายสุภัทร ๔ กับนายสมิคร บุราवाद นักเขียนอักษรสาส์นเช่นเดียวกัน จากพื้นเพถิ่นกำเนิดเดียวกัน เช่นระหว่างนายสุพจน์ ด้านตระกูล กับนายสุภัทร ๔ นายไสว มาลยเวช ซึ่งเป็นคนใต้เช่นเดียวกัน เป็นต้น

จากที่ได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์มาโดยสังเขปนี้ จะเห็นว่าสุภัทร สุคนธาภิรมย์* เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ทางการเมือง สายสัมพันธ์ที่กว้างขวางกว่าบุคคลอื่น ๆ ในขบวนการกู้ชาติ ทั้งยังมีความรู้ถึงระดับมหาดบัณฑิตทางเศรษฐศาสตร์ และมีชื่อเสียงในวงการความคิด "ก้าวหน้า" อยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะจากข้อเขียนที่ลงพิมพ์ในนิตยสารอักษรสาส์นซึ่งเป็นแหล่งนักคิดก้าวหน้าในสมัยนั้น ในต้นปี 2495 กลุ่มบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เริ่มติดต่อเตรียมการเพื่อต่อต้านและโค่นรัฐบาลขึ้น โดยในขั้นต้นตั้งใจจะติดต่อมอบหมายให้ พลเรือตรีทหาร ข้าราชการ ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างหลบหนีคดีกบฏหลายคดี เป็นผู้นำฝ่ายทหารเรือ พันโทสาส์ ธานีบูลย์ เป็นผู้นำฝ่ายทหารบก นาวาอากาศตรีพร่างเพ็ชร บุณยรัตพันธ์ เป็นผู้นำฝ่ายทหารอากาศ และนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ รับเป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนไปก่อน (สุภัทร สุคนธาภิรมย์, สัมภาษณ์; สุพจน์ ด้านตระกูล, สัมภาษณ์) และมอบให้นายสมุทร สุรักขะเป็นผู้รับผิดชอบทางด้านโฆษณา (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 78; สุพจน์ ด้านตระกูล 2522: 1: 102)

การก่อตั้งขบวนการนี้ได้กำหนดชื่อว่า "ขบวนการกู้ชาติ" ตามการเสนอของนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ ซึ่งเป็นนามสากลของขบวนการต่อสู้เพื่อการปลดแอกในภูมิภาคนี้ และเพื่อเรียกความ

*ในคดี "กบฏสันติภาพ" นี้ ทางกรมตำรวจ อัยการและศาลอาญา เรียกว่าคดี "นายสุภัทร กับพวก" ทั้งนี้เนื่องจากนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ เป็นจำเลยที่ 1 ซึ่งประกอบด้วยจำเลยอื่นอีก 42 คน และคดีนายประสิทธิ์ เทียนศิริ และคดีชาวบ้านจากจังหวัดศรีสะเกษอีก 11 คน รวมฟ้องเป็นคดีเดียวกัน

สนใจจากทหารเรือ (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2522: 2: 25) เนื่องจากคราวกฎแมนฮัตตัน ผู้ก่อการครั้งนั้นขนานนามกลุ่มตนว่า "คณะกู้ชาติ" (สุภัทร สุคนธาภิรมย์, สัมภาษณ์) จากนั้น ก็เริ่มออกใบปลิววิพากษ์วิจารณ์นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลเป็นหลัก โดยนายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ เป็นผู้กำหนดแนวการเขียนและกำกับความคิดต่าง ๆ ใบปลิวฉบับนี้ได้วิพากษ์วิจารณ์นโยบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับสหรัฐอเมริกาว่า สหรัฐอเมริกาเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของประเทศไทย ทำให้ไทยเป็นเสมือนเมืองขึ้นของสหรัฐอเมริกา และกระทบกระเทือนฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนไทย (สุพจน์ ด้านตระกูล 2522: 2: 26-29) ความตอนหนึ่งว่า

ในด้านนโยบายต่างประเทศ รัฐบาลนี้ได้ดำเนินนโยบายอย่างผิดพลาดที่สุด คือทำตัวเป็นสมนรับใช้จักรวรรดินิยมอเมริกา และทำตัวเป็นศัตรูต่อประเทศเพื่อนบ้าน ปัจจุบันนี้ขบวนการกู้ชาติญวน เขมร ลาว มลายู ต่างตื่นรนเพื่อความหลุดพ้นจากการเป็นทาสของจักรวรรดินิยม แต่รัฐบาลก็กลับนำตัวเข้าไปอยู่ใต้เบื้องบาทของจักรวรรดินิยม ยอมเป็นสมนรับใช้ . . . และซ้ำยังได้ส่งลูกหลานไทยไปตายในสมรภูมิเกาหลีโดยไม่ฟังคำคัดค้านของประชาชนผู้ไม่สนดี . . . นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลนี้จะนำความหายนะมาสู่ประเทศไทย และนำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชนชาวไทยอย่างแน่นอน ทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ . . . (สุพจน์ ด้านตระกูล 2529: 28-29)

จากนั้นก็ได้ออกจ่ายออกไปโดยผ่านทางหนังสือพิมพ์บ้าง ส่งถึงตัวบุคคลบ้าง ซึ่งทำให้นาวาอากาศตรีฟรังเชิซ ๙ และนายสุภัทร ๙ มีความเชื่อมั่นและตั้งใจร่วมกันเคลื่อนไหวขบวนการกู้ชาติมากยิ่งขึ้น (สุพจน์ ด้านตระกูล 2522: 2: 31-32)

ต่อมาขบวนการกู้ชาติก็ได้ออกใบปลิวอีก 3 ฉบับ เพื่อกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันไปคือ แกลงการณที่ออกเนื่องในโอกาสวันที่ระลึกของกรรมกรสากล 1 พฤษภาคม 2495 โดยชี้ให้เห็นถึงความมอยุติธรรมที่กรรมกรได้รับว่าเกิดจากการเอาไรต์เอาเปรียบของนายทุน เรียกร้องให้ต่อสู้กับการกดขี่ขูดรีดของชนชั้นนายทุน ต่อสู้กับรัฐบาลเผด็จการ และต่อสู้กับจักรวรรดินิยม เป็นต้น มีความตอนหนึ่งว่า

. . . การปฏิวัติเพื่อระบอบประชาธิปไตยสังคมนิยมนั้นย่อมเป็นภารกิจของชนชั้นกรรมาชีพในการเป็นผู้เ้าในการปฏิวัติพร้อมด้วยพี่น้องชาวนา นายทนน้อย บัญชาชน และทหารฝ่ายปฏิวัติเป็นกองทัพหนน . . . ภารกิจอันยิ่งใหญ่ของท่านในปัจจุบันนี้มีอยู่ 2 ประการ คือ ท่านต้องลุกขึ้นต่อสู้คัดค้านรัฐบาลเผด็จการหนึ่ง และท่านต้องลุกขึ้นต่อต้านจักรวรรดินิยมต่างประเทศหนึ่ง ภารกิจสองประการนี้สำเร็จลงเมื่อใด เมื่อนั้นพี่น้องกรรมกรผู้ใช้แรงงานทั้งหลายก็จะปลอดภัยจากการถูกกดขี่ขูดรีด และเมื่อนั้น ความสมบูรณ์พูนสุขก็จะมีแก่พี่น้องทั้งหลาย (สุพจน์ ด้านตระกูล 2529: 37)

ใบปลิวต่อมาออกเนื่องในโอกาสวันชาติ 24 มิถุนายน 2495 ชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยไม่มีเอกราช

สมบูรณ์ มีความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ ล้าหลังทางการศึกษา ทำยที่สุดได้เรียกร้องให้ประชาชนเข้าร่วมสนับสนุนขบวนการกู้ชาติต่อสู้สถาปนารัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน ใบปลิวที่สำคัญอีกชุดหนึ่ง คือแถลงการณ์ที่จัดขึ้นสำหรับลอบขบวนการเรือ ซึ่งถูกจำกัดบทบาททางการเมือง การทหาร ตั้งแต่หลังกรณีกบฏแมนฮัตตัน โดยตอกย้ำความเจ็บปวดของทหารเรือว่าถูกกองทัพกรุกยึดครองพื้นที่ซึ่งเคยเป็นเขตอิทธิพลทหารเรือมาก่อน (สุพจน์ ด้านตระกูล 2522: 2: 32-35)

ในสภาพการเมืองไทยยุคนั้น คณะรัฐประหาร พฤศจิกายน 2494 เริ่มมีอิทธิพลอำนาจเด็ดขาดมากยิ่งขึ้น กลุ่มผู้นำในขบวนการกู้ชาติจึงเห็นว่าหนทางที่จะต่อสู้โดยสันติ ตามวิถีทางของระบอบรัฐธรรมนูญไม่อาจประสบความสำเร็จได้ เพราะว่า "รัฐบาลในขณะนั้น ปฏิบัติการอันเป็นปฏิปักษ์กับประชาธิปไตย หันหลังให้กับเจตจำนงของประชาชน และพยายามใช้อำนาจบาทใหญ่บังคับขู่เช็กให้ประชาชนหันเข้าหาเจตจำนงของรัฐบาล" (สุพจน์ ด้านตระกูล 2529: 94) ดังนั้นจึงได้กำหนดแนวทางการต่อสู้เป็นสองระยะ คือ ระยะต้นกับระยะปฏิวัติ ระยะต้นแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือระยะเตรียมการกับระยะปฏิบัติ ระยะเตรียมการมี 5 โครงการ คือ 1. โครงการจัดกองทัพประชาชน 2. โครงการโฆษณา 3. โครงการข่าวและการป้องกันข่าว 4. โครงการหาทุน และ 5. โครงการทางการเมือง ส่วนระยะปฏิบัติมี 2 โครงการคือ แผนการทหาร และสงครามกลางเมือง สำหรับระยะปฏิวัติแบ่งเป็น 5 โครงการ คือ 1. การปฏิวัติระบอบการปกครอง 2. การปฏิวัติระบอบเศรษฐกิจ 3. การปฏิวัติสังคม 4. การปฏิวัติระบอบการทหาร และ 5. การปฏิวัติวัฒนธรรมและศาสนา (สุพจน์ ด้านตระกูล 2529: 95-96) ดังนั้น ช่วงก่อนที่จะถูกจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพ ขบวนการกู้ชาติจึงกำลังอยู่ในแผนยุทธศาสตร์ระยะเตรียมการเท่านั้น (สุภัทร สุคนธาภิรมย์, สัมภาษณ์) ยังไม่อยู่ในขั้นที่พร้อมจะต่อสู้ด้วยกำลังกับฝ่ายรัฐบาล

ในการเตรียมการ โดยเฉพาะเพื่อรองรับการจัดตั้งและขยายตัวของขบวนการ สุภัทร สุคนธาภิรมย์จึงได้ร่าง "ธรรมนูญขบวนการกู้ชาติ" ขึ้นมาโดยเจตนาจะให้บังคับใช้กับสมาชิกของขบวนการ หากแต่ยังไม่ทันนำมาใช้ปฏิบัติอย่างจริงจัง ก็ต้องถูกฝ่ายรัฐบาลคุกคามการเคลื่อนไหว จนกระทั่งถูกจับกุมในที่สุด ตามบทบัญญัติในธรรมนูญขบวนการกู้ชาติ แถลงว่ามีวัตถุประสงค์สำคัญสองประการคือ (มาตรา 4) ประการแรก ปลดปล่อยประชาชนให้เป็นอิสระรอดพ้นจากแอกของ

*โปรดดูรายละเอียดในสุพจน์ ด้านตระกูล, ขบถ 10 พ.ย. 2495 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สันติธรรม, 2529), หน้า 8-19.

จักรวรรดินิยมและระบอบฟาสซิสต์ ประการที่สอง ให้ได้มาซึ่งระบอบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม เพื่อความสมบูรณ์แห่งสุขร่วมกันของประชาชนชาวไทย (มาตรา 5) โดยขบวนการกู้ชาติยินดีที่จะให้ความร่วมมือกับพรรคการเมืองและองค์การอื่นใดที่มีวัตถุประสงค์ทำนองเดียวกันนี้ไม่ว่าในฐานะเป็นแนวร่วมยุทธศาสตร์หรือแนวร่วมยุทธวิธี นอกจากนี้ยังได้กำหนดบทบัญญัติเกี่ยวกับการดำเนินงานและสมาชิกของขบวนการอีกมากมาย

เกี่ยวกับการให้ความรู้ทางการเมืองแก่สมาชิกขบวนการฯ และเพื่อการเผยแพร่เรียกร้องความสนใจนั้น นายสุภัทร สุคนธาภิรมย์ ได้ร่วมกับนายปั้น แก้วมาตย์ซึ่งกำลังเคลื่อนไหวกองการเมืองให้แก่ขบวนการคอมมิวนิสต์และขบวนการไทยกู้ชาติ เขียน "ประชาธิปไตยแผนใหม่" ขึ้นมา เพื่อที่จะชี้ให้สมาชิกของขบวนการเห็นภาพสังคมอุดมคติที่ขบวนการกู้ชาติต้องการบรรลุถึง โดยโครงสร้างของระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่นี้ มีลักษณะการเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในสาธารณรัฐประชาชนจีน และประเทศในยุโรปตะวันออก คือเป็น "ประชาธิปไตยที่เผด็จอำนาจจากประชาชนไปสู่คณะกรรมการปกครองสูงสุด" (สุนทร ด่านตระกูล 2522: 2: 37) โดยให้ประชาชนเลือกตั้งตัวแทนของตนเองขึ้นไปใช้อำนาจบริหารเป็นชั้น ๆ จนถึงขั้นสูงสุดอันเป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจบริหารคือจากสภาหมู่บ้าน สภาตำบล สภาอำเภอ สภาจังหวัด รัฐสภา คณะกรรมการประชาชน (คณะรัฐมนตรี) และประธานคณะกรรมการประชาชน (นายกรัฐมนตรี) อันเป็นศูนย์กลาง ภายหลังการปฏิวัติอำนาจทางการเมืองแล้ว ก็จะนำเอาระบอบเศรษฐกิจแบบประชาธิปไตยแผนใหม่" มาใช้วิธีการจัดการระบอบเศรษฐกิจแบบนี้ ขบวนการกู้ชาติได้อ้างถึงงานที่ ส.ว.พ. แปลลงในนิตยสารอักษรสาส์น ว่าเป็นแนวทางการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง (สุนทร ด่านตระกูล 2529: 172)

แนวทางที่ขบวนการกู้ชาติกำลังนำเสนอ นั้น ขบวนการกู้ชาติอ้างว่าแยกเป็นสองมิติ คือ มิติทางการเมือง และมิติทางสังคม-เศรษฐกิจ ในมิติทางการเมืองนั้น ขบวนการกู้ชาติเสนอว่าควรจะวางตัวเป็นกลางในทางการเมืองระหว่างประเทศ คือไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างมหาอำนาจในสงครามเย็น ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไม่ว่าจะเป็นสหรัฐอเมริกาหรือสหภาพโซเวียต ดังที่กำลังเกิดกระแสการต่อสู้อยู่ในยุคนั้น ซึ่งเรียกว่าเป็นการในทางการเมือง ส่วนในมิติทางสังคมและเศรษฐกิจนั้น ขบวนการกู้ชาติยืนยันในหลักการที่ว่าสังคมแบ่งออกเป็นสองชนชั้นคือ ชนชั้นที่กดขี่ขูดรีด กับชนชั้นที่ถูกกดขี่ขูดรีด และจะไม่มีความเป็นกลางใด ๆ ในระหว่างความขัดแย้งทางชนชั้นนี้ จะต้องเลือกเอาอย่างหนึ่งอย่างใดเท่านั้น จุดนี้เองที่ขบวนการกู้ชาติอ้างว่าตนมีทรรศนะแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ที่กำลังต่อต้านฝ่ายรัฐบาลในขณะนั้น โดยเห็นว่ากลุ่มอื่น ๆ ไม่แยกแยะระหว่างมิติทั้งสองนี้ โดยเห็นว่าแม้ฝ่ายสหรัฐอเมริกาจะอยู่ข้างฝ่ายกดขี่ขูดรีดทางสังคมเศรษฐกิจ ฝ่ายสหภาพโซเวียตอยู่ข้างผู้ถูกกดขี่ขูดรีดในทางสังคมเศรษฐกิจ แต่ในทางการเมืองแล้ว ไม่ได้หมายความว่าทั้งสองฝ่ายจะต้องเป็นตัวแทนของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง ดังนั้นความเป็น

กลางในทางการเมืองจึงเกิดมีขึ้นได้ แต่ในทางเศรษฐกิจจะมีไม่ได้ (สุพนธ์ ด้านตระกูล 2522: 2: 50-60; 2529: 55-79; สัมภาษณ์: สุกัทร สุคนธาภิรมย์, สัมภาษณ์)

เกี่ยวกับการดำเนินงานในขั้นต่อไปของขบวนการกู้ชาติ มีที่สมควรนำขึ้นมาพิจารณาอีก บางประการ คือ การเคลื่อนไหวในกองทัพเรือ โดยเฉพาะในหมู่ทหารเรือชั้นผู้น้อย แม้ว่าจะไม่สามารถทราบจำนวนผู้เข้าร่วมขบวนการกู้ชาติได้แน่นอน [สุพนธ์ ด้านตระกูล ได้อ้างว่ามี "เป็นจำนวนร้อย" (2522: 2: 35)] แต่จำนวนผู้สนับสนุนหรือเห็นอกเห็นใจก็น่าจะไม่น้อยนัก ทั้งนี้ โดยพิจารณาจากนโยบายการควบคุมกองทัพเรืออย่างเข้มงวดซึ่งกร้าวภายหลังกรณีกบฏแมนฮัตตัน คือการยุบกรมนาวิกโยธินทั้งที่กรุงเทพฯ และที่ลัดทียบ ให้เหลือกำลังเพียงเล็กน้อย การย้ายกองบัญชาการทหารเรือมาอยู่ที่ป้อมพระจุลฑา ย้ายกองเรือรบ และเรือรบทุกลำไปอยู่ลัดทียบ ยุบเลิกกองสารวัตรทหารเรือทั้งหมด เป็นต้น (นิยม สุรทรงแพ่ง 2529: 145-146) เหล่านี้ย่อมทำให้ทหารเรือกลุ่มหนึ่งไม่พอใจต่อการปฏิบัติของรัฐบาลอย่างแน่นอน เมื่อเกิดปฏิกิริยาต่อต้านรัฐบาล และมีโอกาสที่จะเข้าร่วมสนับสนุนได้จึงมีผู้เข้าร่วมด้วยจำนวนหนึ่ง (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 85) เฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อขบวนการกู้ชาติสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับอดีตผู้เฝ้าระดับสูงของกองทัพเรือซึ่งยังมีผู้นิยมอยู่มากอย่างเช่นพลเรือตรีทหาร ข้าหิรัญได้ แม้ว่าข้อเท็จจริงจะไม่กระจ่างชัดว่าพลเรือตรีทหาร ข้าหิรัญได้ให้ความสนับสนุนแก่ขบวนการกู้ชาติในระดับไหนเพียงใด แต่ชื่อเสียงเกียรติคุณของพลเรือตรีทหาร ข้าหิรัญมีส่วนช่วยเหลือการขยายตัวของขบวนการกู้ชาติในหมู่ทหารเรือชั้นผู้น้อยได้มากพอควร (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 97) แต่อย่างไรก็ตาม พลเรือตรีทหาร ข้าหิรัญ ได้ถูกทางฝ่ายรัฐบาลจับกุมไว้ในเดือนกรกฎาคม 2495 (พิมพ์ไทย 2495 ค: 1) ซึ่งมีผลทำให้วิถีทางการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติต้องชะงักลง

ประการต่อมา เกี่ยวกับบทบาทของนายปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการต่อต้านรัฐบาลชุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังกบฏวังหลวง ภายหลังกบฏวังหลวงสักระยะหนึ่ง นายปรีดี พนมยงค์ ได้เดินทางไปพำนักยังประเทศจีน ข่าวคราวความเคลื่อนไหวของนายปรีดี พนมยงค์จากการสืบทราบของฝ่ายรัฐบาลไทย ไม่แน่ชัด บ่อยครั้งก็เป็นเรื่องที่แม้ฝ่ายกลไกรัฐเองยังไม่เชื่อถืออีกด้วย (ธงชัย พึ่งกันไทย 2521: 383) เมื่อเกิดกบฏแมนฮัตตันขึ้น นายปรีดี พนมยงค์ยังถูกกล่าวหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับอีกด้วย (เผ่า ศรียานนท์, คำให้การพยานโจทก์) ในกรณีกบฏสันติภาพ นายปรีดี พนมยงค์ และผู้ใกล้ชิดต้องตกเป็นผู้ต้องสงสัยว่าเกี่ยวข้องกับความพยายามในการโค่นรัฐบาลของขบวนการกู้ชาติอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะจากคำให้การของพยานฝ่ายโจทก์รายหนึ่งซึ่งมีความใกล้ชิดกับการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติมาก่อน ได้กล่าวหาว่านายสุกัทร สุคนธาภิรมย์กำลังจะเดินทางออกไปนอกประเทศเพื่อขอความช่วยเหลือจากภายนอก ติดต่อเอาคำสั่งจากนายปรีดี พนมยงค์ หรือขอกล่าวหาที่ว่า เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว จะเชิญ

นายสงวน ตุลารักษ์ มาจัดการบ้านเมือง (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 83, 88, 90-91, 98, 100) ทั้งนี้ "ข้าฯ คาดหมายเอาเองโดยมิเหตุผลว่าคุณสุภัทรฯ อาจติดต่อได้ เพราะคุณสุภัทรเป็นคนสนิทมาก" (สมุท สุรักชกะ, คำให้การพยานโจทก์) ดังนั้น ในแง่หนึ่ง ความสัมพันธ์ส่วนตัว อาจจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการเคลื่อนไหวทางการเมือง หรือขอความสนับสนุนในแง่การเมืองเพื่อการเคลื่อนไหวภายในประเทศ แต่ในอีกแง่หนึ่งแล้ว อาจเป็นเหตุให้มีผู้เข้าใจผิดปะติดปะต่อเอาเองได้เช่นกัน ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อขบวนการเคลื่อนไหวและตัวผู้ถูกกล่าวหา โดยเฉพาะถ้าหากความเข้าใจนั้นเกิดขึ้นโดยมีเจตนาทางการเมืองอยู่เบื้องหลัง

ความเคลื่อนไหวอีกประเด็นหนึ่งของขบวนการกู้ชาติ คือการสนับสนุนขบวนการสันติภาพ ทั้งนี้ ขบวนการกู้ชาติมีความสนใจในการเคลื่อนไหวของขบวนการสันติภาพไทยและคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยมาก่อนแล้ว เมื่อได้ข่าวว่าทางขบวนการสันติภาพไทยจะจัดให้มีการชุมนุมเพื่อเตรียมประชุมสมัชชาสันติภาพแห่งย่านเอเชียและแปซิฟิก นาวาอากาศตรีพรำงเผ็ชร์ ๙ และนายสุภัทรจึงพบปะปรึกษากัน เรื่องจะส่งบันทึกไปยังคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยในนามขบวนการกู้ชาติ โดยมีหลักใหญ่ 5 ประการ คือ 1. ให้ระงับสงครามเกาหลี 2. ไม่ต้องการให้จักรพรรดินิยมแทรกแซงกิจการภายในของประเทศไทย 3. คัดค้านการแข่งขัน 4. ขอให้ช่วยเหลือประชาชนทางภาคต่าง ๆ ที่อดอยาก และ 5. คัดค้านการกดขี่บังคับไม่ให้โฆษณาโดยเสรี (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 87; สุนจน์ ด้านตระกูล 2522: 2: 118; สัมภาษณ์: สุภัทร สุนธธาภิรมย์, สัมภาษณ์) และมอบให้นายสมุท สุรักชกะ เป็นผู้ไปติดต่อกับนายเจริญ สิบแสง ต่อมานายสุภัทร สุนธธาภิรมย์ก็ได้ไปติดต่อกับนายเจริญ สิบแสงเพื่อขอเข้าร่วมประชุมลับด้วย แต่ทางคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยได้ปฏิเสธ และได้แถลงแก่หนังสือพิมพ์ว่าคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ ต่อกัน (พิมพ์ไทย 2495 ก: 1) มีวัตถุประสงค์ไม่ตรงกัน ทั้งยังออกแถลงการณ์ในลักษณะประนามการกระทำของขบวนการกู้ชาติอีกด้วย (สมัคร บุราวาศ, อุทธรณ์) ดังนั้น ขบวนการกู้ชาติจึงไม่ได้เข้าร่วมหรือส่งคนเข้าร่วมในการชุมนุมครั้งนั้น

เมื่อพลเรือตรีทหาร ข้าราชการ ถูกจับกุมในเดือนกรกฎาคม 2495 แล้ว การเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติก็ต้องประสบกับการแทรกซึมของผู้ที่อาสาเป็นสายลับให้แก่ฝ่ายรัฐบาลอยู่ตลอดเวลา ความหวาดกลัวการคุกคามของฝ่ายรัฐบาลทำให้การเคลื่อนไหวเป็นไปได้ไม่เต็มที่นัก ในช่วงเดือนตุลาคม 2495 ผู้นำขบวนการกู้ชาติต้องหลบและเปลี่ยนสถานที่พำนักอยู่เสมอเพื่อจะหลีกเลี่ยงการติดตามของฝ่ายรัฐบาล (สุนจน์ ด้านตระกูล 2522: 2: 70-121) และนอกจากนี้ นาวาอากาศตรีพรำงเผ็ชร์ บุญรัตพันธุ์ กำลังสำคัญของขบวนการกู้ชาติต้องถูกส่งไปฝึกอบรมการบินเพิ่มเติมที่ประเทศอังกฤษอีกด้วย แต่ในที่สุด ผู้นำและผู้สนับสนุนขบวนการกู้ชาติก็ถูกจับกุมได้

ภายหลังจากที่มีการจับกุมกลุ่มอื่น ๆ ในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 แล้ว นับเป็นกลุ่มที่ถูกส่งฟ้องมากที่สุดถึง 25 คน จากจำเลยทั้งสิ้น 54 คน

บทบาทของขบวนการกู้ชาติในกรณีกบฏสันติภาพจึงอาจกล่าวได้ว่ามีอยู่อย่างมากมายทั้งในการเคลื่อนไหวทางด้านอุดมการณ์ทางการเมืองเพื่อสั่นคลอนเสถียรภาพของรัฐบาล โดยการออกไปปลิวหรือแกล้งการณ์โจมตีวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลเป็นระยะ ๆ ซึ่งแม้ว่าจำนวนใบปลิวจะมีได้มากมายนัก คือประมาณชุดละ 1,500 ใบเท่านั้น (สมุทร สุรักขะ, คำให้การพยานโจทก์) แต่ก็มุ่งส่งตรงไปที่กลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะทีเดียว มีความพยายามเตรียมการจัดตั้งทางการเมืองและทางการเมืองการทหาร โดยออกธรรมนูญของขบวนการกู้ชาติเพื่อจะบังคับใช้ พยายามประสานพลังแนวร่วมต่อต้านรัฐบาลกับกลุ่มอื่น ให้การศึกษาทางการเมืองตามอุดมการณ์ที่ตั้งไว้ คือระบอบประชาธิปไตยแบบใหม่ และเตรียมการจัดตั้งทางด้านกำลังความรุนแรงโดยการติดต่อกับกลุ่มผู้ถืออาวุธของชาติ โดยเฉพาะทางฝ่ายทหารเรือซึ่งมีความไม่พอใจรัฐบาลมาก่อน ในแง่นี้ ขบวนการกู้ชาติจึงต่างไปจากกลุ่มที่กำลังเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลในขณะนั้น ซึ่งยังไม่มีเตรียมการใช้ความรุนแรงทางการเมือง แม้กระทั่งทางฝ่ายขบวนการคอมมิวนิสต์เองก็ไม่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ว่าได้ลงมือเพื่อใช้ความรุนแรงทางการเมืองการทหารหรือไม่เพียงใด หากพิจารณาจากแง่มุมของการกระทำร่วม ขบวนการกู้ชาติมีความพยายามที่เหนือกว่ากลุ่มก่อการกระทำร่วมในช่วงทศวรรษนี้ โดยมีการจัดตั้งและกำหนดระเบียบขบวนการ การเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมือง การเลือกเฟ้นแสวงผู้นำเพื่อเป็นที่ยอมรับของสมาชิก การจัดตั้งขึ้นนี้เกิดขึ้นโดยไม่รอคอยให้เกิดปฏิกิริยามวลชนแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่พยายามวิเคราะห์สภาพสังคมและจิตวิทยามวลชน และช่วงชิงโอกาสจัดตั้งขบวนการขึ้นมา ซึ่งอาจเกิดจากการวิเคราะห์ปัญหาการกระทำร่วมในอดีตก็เป็นได้ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็เป็นการสะท้อนว่าขบวนการกู้ชาติไม่อยู่ในฐานะที่จะใช้หรือแสวงกำลังความรุนแรงทางการเมืองจากกลไกอำนาจรัฐโดยตรง จึงจำเป็นต้องอาศัยจัดตั้งและเร้าระดมพลังต่อต้านรัฐบาลกลุ่มอื่น ๆ ขึ้นมาทดแทน ในกรณีเช่นนี้ ขบวนการกู้ชาติจึงต้องมีธรรมนูญของขบวนการเพื่อความคุ้มครองสมาชิกให้อยู่ในกฎวินัยของขบวนการ และในแง่นี้จึงเป็นเรื่องยากที่จะรักษาความลับของขบวนการไว้ได้ ยิ่งเมื่อขบวนการต้องการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ก็ยิ่งเสี่ยงต่อการเปิดเผยตัวให้ทางฝ่ายรัฐบาลสืบพบได้ง่ายยิ่งขึ้น และเป็นสาเหตุหนึ่งของความล้มเหลวในทางยุทธวิธีของขบวนการกู้ชาติ

4.3 กลุ่มสื่อมวลชน-นักหนังสือพิมพ์ การเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านรัฐบาลชุดจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ในช่วงต้นทศวรรษ 2490 นี้ มีกลุ่มสื่อมวลชน-นักหนังสือพิมพ์เข้าร่วมด้วยในหลาย ๆ กิจกรรม ตั้งแต่การณรงค์เรียกร้องสันติภาพ การส่งเคราะห์ประชาชนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การต่อต้านนโยบายการต่างประเทศและความมั่นคงของรัฐ เป็นต้น ทั้งนี้

สืบเนื่องจากการเคลื่อนไหวเหล่านั้นต้องการสื่อสารถึงมวลชนจำนวนมาก ช่องทางในการสื่อสารอื่น ๆ มีข้อจำกัดและไม่อาจกระทำได้โดยปราศจากการแทรกแซงคุกคามของฝ่ายรัฐบาลอำนาจนิยม แม้กระทั่งการเคลื่อนไหวผ่านสื่อมวลชน หนังสือพิมพ์เองก็ตามต้องประสบกับมาตรการควบคุมเข้มงวดของฝ่ายรัฐบาลในระดับต่าง ๆ กัน ปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง การตอบโต้ระหว่างฝ่ายรัฐบาลและกลุ่มสื่อมวลชน นักหนังสือพิมพ์ในช่วงนี้จึงเกิดขึ้นตลอดระยะเวลา และตึงเครียดในช่วงวิกฤติทางการเมือง

ความเคลื่อนไหวและผลงานทางด้านการเมืองของสื่อมวลชน นักหนังสือพิมพ์ไทยในช่วงต้นทศวรรษ 2490 ที่นอกเหนือจากการข่าวสาร สารบันเทิงโดยปกติแล้ว อาจศึกษาจำแนกออกได้เป็น 4 ประเด็นสำคัญ คือ

1. การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล และนโยบายของรัฐบาล ซึ่งเป็นไปตามบทบาทของนักหนังสือพิมพ์ในระบอบประชาธิปไตย โดยการตรวจสอบว่าการบริหารของรัฐบาลเป็นไปตามความประสงค์ของประชาชนหรือไม่ ระบอบการปกครองเป็นไปตามหลักการของประชาธิปไตยหรือไม่ การวิพากษ์โจมตีรัฐบาลโดยมากจะเป็นปฏิกริยาต่อสถานการณ์ในแต่ละช่วง เช่น การรัฐประหาร 2490 และ 2494 เมื่อเกิดกรณีกบฏต่าง ๆ การดำเนินนโยบายต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ การดำเนินนโยบายต่างประเทศผูกพันรับความช่วยเหลือสหรัฐอเมริกา การส่งทหารไปร่วมสงครามเกาหลี กรณีเหล่านี้สื่อมวลชน นักหนังสือพิมพ์ได้วิพากษ์วิจารณ์ คัดค้านอย่างรุนแรงว่าไม่เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตย ลิดรอนสิทธิ เสรีภาพของประชาชน ทำให้ไทยไม่มีเอกราช เป็นต้น ฝ่ายรัฐบาลจึงได้ใช้มาตรการการควบคุม ตรวจสอบข่าวหนังสือพิมพ์ ประกาศภาวะฉุกเฉินและกฎอัยการศึก ใช้มาตรการห้ามการโฆษณาเรื่องเกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศเป็นระยะเวลายาวต่อเนื่องกันหลายปี เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่มีผลกระทบในการลิดรอน สิทธิ เสรีภาพของประชาชน และสื่อมวลชน ซึ่งทำให้มีปฏิกริยาโต้ตอบ และผ่อนคลายเป็นระยะ ๆ ตลอดช่วงต้นทศวรรษนี้

2. การเสนอความคิด และคำนิยมทางการเมือง ท่ามกลางสภาวะขัดแย้งตึงเครียดและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศและภายในประเทศ ความไม่พอใจในระบอบการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม สื่อมวลชนและนักหนังสือพิมพ์บางกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้ว ก็ได้เสนอทรรศนะ คำนิยมต่อชีวิต และสังคม ในลักษณะที่ให้ความรับผิดชอบสร้างสรรค์สังคมไทย หลักการสังคมนิยมว่าด้วยความเสมอภาคและยุติธรรมในสังคม พร้อมทั้งพันธะสัญญาและวิธีการสู่สังคมอุดมคติ โดยมีพื้นฐานอยู่ที่ความรู้ ความเข้าใจในลัทธิอุดมการณ์สังคมนิยม-มาร์กซิสต์ ดังที่มีการเสนอกันอย่างกว้างขวางในขณะนั้น ซึ่งล้วนล้วนคลอนอูมการหลักของสังคมนิยมการเมืองไทย

3. การเคลื่อนไหวทางการเมือง นอกเหนือจากการวิพากษ์วิจารณ์ เสนอทางออก และพรรคคณะค่านิยมใหม่แล้ว สื่อมวลชน นักหนังสือพิมพ์ในยุคนี้ยังเป็นผู้ดำเนินการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อเรียกร้อง ต่อสู้พิทักษ์คุณค่าทางสังคมการเมือง เพื่อต่อต้านรัฐบาลและนโยบายของรัฐบาล และกระทั่งเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองตามอุดมคติของตนเองอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการรวมตัวกันระหว่างกลุ่มสื่อมวลชนและบุคคลภายนอกในคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย คณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนชาวอิสาน ขบวนการกู้ชาติ และคณะกรรมการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

4. การเรียกร้องให้รัฐบาลคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ จากบทบาทการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของสื่อมวลชนและนักหนังสือพิมพ์ ทำให้ฝ่ายรัฐบาลได้ใช้มาตรการต่าง ๆ เพื่อควบคุมการดำเนินงานของสื่อมวลชนเหล่านั้น ดังได้กล่าวถึงบ้างแล้ว ในส่วนนี้จะศึกษาการตอบโต้ระหว่างรัฐบาลและสื่อมวลชนในรายละเอียดบางประการ ทั้งนี้เพื่อที่จะให้เห็นแง่มุมและบทบาทของสื่อมวลชนในกรณีกบฏสันติภาพในอีกมิติหนึ่ง ซึ่งสะท้อนถึงเจตนาารมณ์และความคิดอ่านโดยอิสระของวิชาชีพหนังสือพิมพ์

ก่อนอื่นจะขอทบทวนมาตรการและนโยบายการควบคุมสื่อมวลชนของรัฐบาลในช่วงนี้อีกครั้ง มาตรการทางกฎหมายที่รัฐบาลใช้นั้น อาศัยอำนาจตามความในพระราชบัญญัติการพิมพ์ 2484 และประมวลกฎหมายอาญา เป็นต้น ส่วนมาตรการทางการเมืองก็โดยการจับกุมสื่อมวลชนที่เป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายรัฐบาล การคุกคามกดดันการปฏิบัติงานโดยอิทธิพลนอกเหนือกฎหมาย เป็นต้น การควบคุมสื่อมวลชนเหล่านี้ เข้มงวดเป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะในกรณีวิกฤติการณ์ทางการเมืองเท่านั้น เมื่อผ่านพ้นไป ก็จะผ่อนคลายเป็นครั้ง มีการตรวจข่าวหนังสือพิมพ์ จับกุมบรรณาธิการ การตัดข่าวและปิดหนังสือพิมพ์ การตักเตือน การห้ามโฆษณาข่าวสารการเมืองระหว่างประเทศอยู่ตลอดเวลา (สุวิมล รุ่งเจริญ 2526: 139-151) กรณีที่สำคัญและมีผลต่อความเคลื่อนไหว และสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์มากที่สุด ได้แก่มาตรการที่ออกมาภายหลังการปราบปรามกบฏแมนฮัตตัน ฝ่ายรัฐบาลได้ประกาศใช้กฎอัยการศึกในท้องที่จังหวัดพระนครและธนบุรี ตั้งแต่วันที่ 30 มิถุนายน 2494 จนกระทั่งถึงวันที่ 6 กันยายน 2494 ซึ่งนับได้ว่าเป็นการประกาศใช้ครั้งแรกในทศวรรษนี้ ในระหว่างนี้มีการควบคุมหนังสือพิมพ์โดยการตรวจข่าวอย่างเข้มงวด ซึ่งเป็นผลให้บางฉบับต้องถูกสั่งปิด บางฉบับต้องปล่อยหน้าว่างขาวเพราะไม่ได้รับอนุญาตให้ลงข่าว บางฉบับก็งดข้อเขียนทางการเมืองหันมาลงข่าวทั่วไปแทน (สุวิมล รุ่งเจริญ 2526: 148-149) มาตรการเหล่านี้ยังได้รับการตอกย้ำสืบต่อมาโดยการตั้งคณะกรรมการควบคุมและตรวจข่าว โฆษณาทางหนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ ภายหลังการรัฐประหาร พฤศจิกายน 2494 ในขณะที่มาตรการห้ามโฆษณาวิจารณ์การเมืองระหว่างประเทศก็ยังมีผลบังคับใช้อยู่ มาตรการควบคุมของรัฐบาลเหล่านี้ทำให้นักหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ต้อง

ลูกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องสิทธิ เสรีภาพของวิชาชีพหนังสือพิมพ์ ซึ่งจะเริ่มขึ้นตั้งแต่ต้นปี 2495

การต่อสู้เรียกร้องสิทธิ เสรีภาพของวิชาชีพหนังสือพิมพ์นี้ ในขั้นต้นเริ่มขึ้นในนามของ สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นในปี 2484 มี พระยาปริชานสุรณัฏ์ อดีตบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษรายวัน Siam Chronicle เป็น นายกสมาคมคนแรก คณะกรรมการสมาคมฯ มีทั้งสิ้น 15 คน ได้รับเลือกเข้ามาวาระละ 1 ปี ในปี 2495 สมาชิกมีประมาณ 300 คน นายกสมาคมในขณะนั้นคือ หม่อมเจ้าประสมสุข สุขสวัสดิ์ โดยมีนายอุทธรณ์ พลกุล* เป็นอุปนายก ปกติสมาคมฯ จะจัดให้มีการประชุมใหญ่ประจำปี ปีละครั้ง ซึ่งเป็นการประชุมทางวิชาการ สมาคมอาจจะเรียกประชุมเป็นกรณีพิเศษได้หากสมาชิกตั้งแต่ 35 คนเข้าชื่อกันเพื่อเสนอให้เปิดประชุม (ม.จ.ประสมสุข สุขสวัสดิ์, คำให้การพยานโจทก์) ในวันที่ 4 มิถุนายน 2495 คณะกรรมการสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ได้เปิดการประชุมเพื่อ พิจารณาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ที่ประชุมซึ่งมีนายอุทธรณ์ พลกุลเป็นประธานได้ ลงมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่ง ชื่อ "คณะกรรมการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพหนังสือพิมพ์" มี หม่อมเจ้าประสมสุข สุขสวัสดิ์ เป็นประธานคณะกรรมการ นายอุทธรณ์ พลกุล เป็นเลขานุการ กรรมการประกอบด้วยกรรมการของสมาคมทุกคนโดยตำแหน่ง บรรณาธิการหนังสือพิมพ์รายวันทุก ฉบับโดยตำแหน่ง และบุคคลภายนอกบางท่าน เช่นพระยาศราภักย์นิพนธ์ นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นายมาลัย ชูพินิจ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (ถอนตัวโดยมิได้มาประชุม) นายเพทาย โชติชูชีพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล (ไม่ได้เข้าประชุม) เป็นต้น (ม.จ.ประสมสุข สุขสวัสดิ์, คำให้การพยานโจทก์)

*อุทธรณ์ พลกุล (2462-2519) ชาวพระนคร ศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ต่อมา เข้าศึกษาที่โรงเรียนเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จนกระทั่งสำเร็จ ปริญญาตรี ในระหว่างนั้นก็เริ่มทำงานหนังสือพิมพ์ เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์*อิทธิธรรม* และเข้าร่วมงานหนังสือพิมพ์อื่น ๆ อีก เช่น*ประชาธิปไตย* *ข่าวภาพ* มีบทบาทอย่างมากในการเคลื่อนไหว เรียกร้องสิทธิ เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ในปี 2495 ในฐานะอุปนายกสมาคมฯ เข้าร่วมเคลื่อนไหว ในขบวนการสันติภาพภายในด้วยกัน ต้องโทษตามคำพิพากษาในกรณีกบฏสันติภาพ ภายหลังเมื่อ ได้รับนิรโทษกรรมในปี 2500 ก็ออกมาทำหนังสือพิมพ์และเคลื่อนไหวทางการเมืองอีก จนกระทั่ง ถูกจับกุมอีกครั้งในปี 2501 เมื่อพ้นโทษก็เข้าทำงานในฐานะที่ปรึกษาหนังสือพิมพ์*ไทยรัฐ* รับหน้าที่ เขียนบทบรรณาธิการและบทความในนามปากกา "จาแซง" จนกระทั่งถึงแก่กรรม

ต่อมาในการประชุมใหญ่วิสามัญเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2495 ที่ประชุมได้ลงมติรับรอง คณะกรรมการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ที่เพิ่งแต่งตั้งขึ้น เรียกร้องให้รัฐบาลเลิกตรวจข่าวหนังสือพิมพ์ และขอให้รัฐบาลให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ โดยขอฟังความคิดเห็นของสมาชิกและรวบรวมหลักฐานข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการลิดรอนสิทธิเสรีภาพที่ได้รับจากรัฐบาล (สยามนิกร 2495 ก: 1) จากนั้น สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยจึงได้เปิดการประชุมขึ้นอีกครั้งเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2495 เพื่อพิจารณาร่างบันทึกที่คณะกรรมการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของหนังสือพิมพ์จัดทำขึ้นเพื่อเสนอต่อรัฐบาล องคมนตรี และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ร่างบันทึกฯ ฉบับนี้มีประเด็นสำคัญดังนี้

1. ขอให้รัฐบาลยกเลิกพระราชบัญญัติการพิมพ์พุทธศักราช 2484 เนื่องจากมีบทบัญญัติที่ขัดต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ และขัดต่อปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ ดังปรากฏจากการกระทำของรัฐบาล ได้แก่

- ก. บทบัญญัติให้เจ้าพนักงานการพิมพ์มีอำนาจเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์เป็นกรณีพิเศษ นอกเหนือจากกรณีที่อยู่ในระหว่างภาวะฉุกเฉินและสงคราม คือมาตรา 36 ซึ่งให้อำนาจเจ้าพนักงานการพิมพ์เป็นผู้วินิจฉัยบทความใด ๆ ว่าขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน
- ข. ให้อำนาจเจ้าพนักงานการพิมพ์สั่งห้ามการนำเข้าสิ่งพิมพ์ใด ๆ เข้ามาในประเทศไทย โดยไม่จำเป็นต้องแสดงเหตุผลแต่อย่างใด อันเป็นการลิดรอนสิทธิในการศึกษาหาความรู้อย่างเสรีของประชาชน
- ค. ให้อำนาจเจ้าพนักงานการพิมพ์ระงับการขายหรือแจกจ่ายสิ่งพิมพ์ และอำนาจในการยึดสิ่งพิมพ์และแม่พิมพ์ หากเห็นว่าขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน
- ง. ให้อำนาจเจ้าพนักงานการพิมพ์ปิดโรงพิมพ์ได้

2. ขอให้ยกเลิกการใช้ระบบตรวจข่าว (เซ็นเซอร์).

3. การตรวจและตัดข่าวของเจ้าพนักงานการพิมพ์เป็นการกระทำตามอำเภอใจโดยไม่คำนึงความกระทบกระเทือนเสียหายที่จะเกิดแก่หนังสือพิมพ์และประชาชน อันเป็นการกระทำเกินขอบเขตอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย

คณะกรรมการฯ เห็นว่ารัฐบาลสามารถควบคุมการใช้สิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนได้โดยอาศัยบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญาและประมวลกฎหมายแพ่ง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยบทบัญญัติในกฎหมายอื่นเป็นพิเศษ นอก

จากนี้ บันทึกฉบับนี้ยังได้รวบรวมเอาหลักฐานการตรวจตัดข่าวของเจ้าพนักงานการพิมพ์ ซึ่งแสดงถึงการใช้อำนาจหน้าที่เกินขอบเขตของกฎหมาย โดยปราศจากหลักเกณฑ์ไว้อีกด้วย

จากนั้น ที่ประชุมมีมติตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่งเพื่อยืนยันบันทึกดังกล่าว และเพื่อเจรจากับรัฐบาล มีหม่อมเจ้าประสมสุข สุขสวัสดิ์ พระยาศรภักย์นิพนธ์ นายกุลลาบ สายประดิษฐ์ นายมาลัย ชูพินิจ และนายเพทาย โชตินุชิต แต่ทางรัฐบาลก็ไม่ได้ตอบว่าอย่างไร (ม.จ.ประสมสุข สุขสวัสดิ์, คำให้การพยานโจทก์) ดังนั้น เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2495 คณะกรรมการบริหารสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยจึงเปิดการประชุมขึ้นอีกเพื่อพิจารณาการดำเนินการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ต่อไป โดยมีข้อเสนอดังนี้

1. ดำเนินการทางศาล ถ้าหนังสือพิมพ์ถูกเซ็นเซอร์โดยมีขอบที่จะฟ้องร้องต่อศาล
2. ดำเนินการทางรัฐบาล ทำหนังสือเร่งรัดให้รัฐบาลตอบ
3. ดำเนินการทางด้านสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแก้ไขยกเลิกพระราชบัญญัติการพิมพ์ 2484
4. ดำเนินการด้านประชาชน โดยให้หนังสือพิมพ์ทุกฉบับชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจกับขอให้ประชาชนลงนามสนับสนุน (สยามนิกร 2495 ข: 1, 2; ม.จ.ประสมสุข สุขสวัสดิ์, คำให้การพยานโจทก์)

ในระหว่างนี้ นายชาญยุทธ ไชยคำมิ่ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ยื่นกระทู้ถามรัฐบาลเกี่ยวกับการเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์โดยการอ้างภาวะฉุกเฉิน 3 ข้อ คือ

1. รัฐบาลจำเป็นเพียงใดที่ต้องเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์
2. รัฐบาลจะยอมยกเลิกการเซ็นเซอร์ตามคำร้องเรียนของสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยหรือไม่
3. ในต่างประเทศมีการเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์หรือไม่ (สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร 2498: 326)

พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ในฐานะรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งรับผิดชอบเรื่องนี้ได้แถลงตอบกระทู้ดังกล่าวว่า การเซ็นเซอร์นั้นเจ้าพนักงานทำไปตามอำนาจหน้าที่และเป็นโทษสถานเบาอยู่แล้ว ไม่ได้ทำให้หนังสือพิมพ์เสียหาย รัฐบาลมีนโยบายเซ็นเซอร์เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทหาร ความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ และเพื่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน ไม่สามารถยกเลิกการเซ็นเซอร์ได้ และต่างประเทศก็มีการเซ็นเซอร์เช่นกัน

จากนั้น ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับหนังสือพิมพ์ก็ขยายวงกว้างขึ้น หนังสือพิมพ์หลายฉบับได้ลงบทความวิพากษ์วิจารณ์ท่าทีของฝ่ายรัฐบาลในเรื่องนี้ (สยามนิกร 2495 ค: 3) มีการประชุมคณะกรรมการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์อีกครั้งในวันที่ 5 กันยายน 2495 เพื่อร่วมใจกันดำเนินการต่อสู้ตามแนวทางที่ 4 ข้อย่างจริงจัง สำหรับทางการดำเนินการทางด้านประชาชนนั้นได้มอบให้นายอุทธรณ์ พลกุล รวบรวมรายชื่อบุคคลที่สนับสนุนสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยจากหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อยื่นบันทึกต่อสภาผู้แทนราษฎร (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 117) ฝ่ายรัฐบาลก็พยายามควบคุมหนังสือพิมพ์โดยให้แก้ไขข่าวให้ตรงกับที่ทางราชการกำหนด (สุวิมล รุ่งเจริญ 2526: 160-161) ส่วนความพยายามในวิถีทางรัฐสภานั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่มหนึ่งพยายามเสนอร่างกฎหมายให้ยกเลิกพระราชบัญญัติการพิมพ์พุทธศักราช 2484 แต่ทว่าร่างกฎหมายนี้ก็ต้องตกไปตามความคาดหมายในที่สุด

ในที่สุด สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยก็ได้เรียกประชุมใหญ่เป็นกรณีพิเศษ ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2495 เพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหากรณีที่รัฐบาลยังไม่ยุติการเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ (ม.จ. ประสพสุข สุขสวัสดิ์, คำให้การพยานโจทก์) ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายสำหรับการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ในช่วงนี้ มีผู้เข้าร่วมประชุมเป็นจำนวนมาก ทั้งพระภิกษุ นักศึกษา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ผู้แทนหนังสือพิมพ์รายวัน กรรมกร และประชาชนโดยทั่วไป หลังจากที่มีหม่อมเจ้าประสพสุข สุขสวัสดิ์ที่ทรงกล่าวเปิดการประชุมแล้ว นายอุทธรณ์ พลกุลก็ได้ชี้แจงผลการดำเนินงานของสมาคมฯ และคณะกรรมการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ที่ผ่านมา และให้กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นมากล่าวปราศรัย เช่นนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ นายฉัตร บุญยศิริชัย จากนั้นผู้เข้าร่วมประชุมก็ได้ขึ้นมาอภิปรายโดยอิสระ เช่นนายแพทย์เจริญ สิบแสง ประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย พระภิกษุจรัส พิมพ์ดี นายอารีย์ อิ่มสมบัติ เป็นต้น

หลังจากการประชุมใหญ่ครั้งนี้แล้ว คณะกรรมการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ยังไม่ทันได้เคลื่อนไหวอะไรต่อไป ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากกรรมการบางส่วนมีภารกิจด้านอื่น ๆ อีก เช่นในการสงเคราะห์ประชาชนชาวอีสาน ซึ่งต้องมีการระดมกำลังกันรับของบริจาค ตระเตรียมการเดินทาง โดยเฉพาะนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งเป็นประธานคณะกรรมการสงเคราะห์ฯ ต้องเดินทางไปต่างจังหวัดตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม 2495 เพื่อสำรวจพื้นที่ และนำเสื้อผ้าเงินไปแจกจ่ายให้แก่ประชาชนดั่งได้กล่าวไว้แล้ว เมื่อเกิดการจับกุมนักหนังสือพิมพ์ครั้งใหญ่ตั้งแต่วันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 การเคลื่อนไหวของสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย และคณะกรรมการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ก็ต้องยุติลง

จากการศึกษาการต่อสู้เรียกร้องสิทธิ เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ในช่วงต้นทศวรรษนี้ จะ

สังเกตได้ว่า เป็นการเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพให้แก่วิชาชีพหนังสือพิมพ์โดยทั่วไป มิใช่เพื่อเสรีภาพหรือสิทธิประโยชน์ส่วนตัวของนักหนังสือพิมพ์โดยเฉพาะ การเคลื่อนไหวครั้งนี้ บรรดาเจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์จึงไม่ได้เข้ามาสนับสนุนอย่างจริงจังด้วย ในขณะที่นักหนังสือพิมพ์บางรายก็ไม่ได้เข้ามาร่วมต่อสู้เรียกร้องสิทธิ เสรีภาพโดยการต่อสู้เคลื่อนไหวในลักษณะเช่นนี้ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวเหล่านี้ ไม่เพียงแต่ไม่สามารถคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพให้แก่วิชาชีพหนังสือพิมพ์ได้ นักหนังสือพิมพ์ที่เคลื่อนไหวส่วนมาก กลับต้องถูกคุกคามด้วยมาตรการทางการเมืองด้วยการจับกุมคุมขังหรือสอบสวนในกรณีกบฏสันติภาพอีกด้วย มาตรการควบคุมวิชาชีพหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่น ๆ จึงเป็นมาตรการจำเป็นและสำคัญต่อการควบคุมความเคลื่อนไหวทางการเมืองของพลังทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ ส่วนสิทธิ เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ มีความสำคัญและจำเป็นต่อการให้การศึกษา และข่าวสารต่าง ๆ แก่ประชาชน ซึ่งถือเป็นการกิจทางวิชาชีพของสื่อมวลชน เมื่อพิจารณาในแง่แล้ว คุณค่าเกี่ยวกับสิทธิ เสรีภาพของวิชาชีพหนังสือพิมพ์ (หรือของประชาชนนั่นเอง) จึงเป็นเสมือนเครื่องกำกับการต่อสู้ระหว่างพลังสองกระแสทางการเมือง คือพลังฝ่ายอนุรักษ์นิยม กับพลังฝ่ายเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองไทย โดยกลไกของรัฐเป็นผู้ควบคุมและกำหนดขอบเขตการใช้สิทธิ เสรีภาพให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความสั่นสะเทือนทางการเมืองต่อสถานการณ์ทางอำนาจในสังคม ความพยายามในการแสวงหาเรียกร้อง หรือคุ้มครองคุณค่าเหล่านี้ ของนักหนังสือพิมพ์ในยุคนี้จึงเท่ากับเป็นการท้าทายอำนาจ "อันชอบธรรม" ของกลุ่มอำนาจทางการเมืองกระแสหลักในสังคมไทย ซึ่งเป็นผู้กำหนดคุณค่าต่าง ๆ ให้แก่สังคม ว่าควรไม่ควรอย่างไร และจะให้ได้ในระดับใด และด้วยวิธีหรือเงื่อนไขอย่างไร ข้อพิเคราะห์เช่นนี้ คงจะเป็นคำตอบให้แก่การแสวงคุณค่าทางสังคมในลักษณะอื่น ๆ ได้เช่นกัน ไม่มียกเว้นแม้กระทั่งในเรื่องของ "สันติภาพ" ซึ่งงานศึกษานี้พยายามนำขึ้นมาศึกษาโดยเฉพาะ

4.4 ขบวนการนักศึกษา ในบทที่ผ่านมา งานศึกษานี้ได้กล่าวถึงกลุ่มนักศึกษา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ม.ธ.ก.)^{*} ในกระแสพลังการเมืองฝ่ายเปลี่ยนแปลง

^{*}มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง สถาปนาขึ้นในปี 2477 ในปี 2495 ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พุทธศักราช 2495 อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่งานศึกษานี้ครอบคลุมถึงคือก่อนสิ้นปี 2495 นักศึกษามหาวิทยาลัยแห่งนี้ยังสมัครใจเรียกชื่อมหาวิทยาลัยของตนว่า "ม.ธ.ก." และโดยมากยังคงเรียกเช่นนั้นจนกระทั่ง "ม.ธ.ก." เริ่มเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียน การสอนอย่างจริงจังในต้นทศวรรษ 2500 ในงานศึกษาในส่วนต่อไปจึงขอเรียกโดยย่อตามนี้ ข้อมูลในงานส่วนนี้ได้มาจากโครงการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ โดยสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โดยสังเขป เฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่เกี่ยวกับความตื่นตัวของนักศึกษา จากการเผยแพร่แนวความคิดเกี่ยวกับเป้าหมายของชีวิตและการศึกษาว่า มุ่งศึกษาเพื่อรับใช้ประชาชน รับใช้สังคม ซึ่งเป็นการประกาศอุดมคติในการศึกษาแบบใหม่ที่สั่นคลอนอุดมคติในการศึกษาแบบเก่าได้ไม่น้อย งานศึกษาในส่วนนี้ จะได้ขยายความเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและการก่อตัวของขบวนการนักศึกษา ม.ธ.ก. และบทบาทของขบวนการนักศึกษาในการรณรงค์เรียกร้องสันติภาพ

4.4.1 สภาพแวดล้อมและการก่อตัวของขบวนการนักศึกษา ม.ธ.ก. โดยที่ ม.ธ.ก. ได้รับการสถาปนาและควบคุมดูแลโดยนายปรีดี พนมยงค์และคณะมาตั้งแต่ต้น อีกทั้งยังเป็นแหล่งบัญชาการขบวนการเสรีไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกด้วย ดังนั้นเมื่อเกิดการรัฐประหาร 2490 ขึ้น สถานะของ ม.ธ.ก. ก็เริ่มจะสั่นคลอน โดยเฉพาะในหมู่ผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัย* อย่างไรก็ตาม สถานภาพของผู้บริหารมหาวิทยาลัยต้องได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงเมื่อเกิดการกบฏวังหลวงขึ้น เนื่องจากนายปรีดี พนมยงค์ได้อาศัย ม.ธ.ก. เป็นแหล่งระดมกำลังพลในชั้นต้น นายวิจิตร ลลิตานนท์ เลขาธิการม.ธ.ก. และนายอุไทย พิณฑุโยธิน อาจารย์ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับพัวพันในกรณีนี้ถูกจับกุมตัวและลาออกจากตำแหน่งต่าง ๆ ในกลางปีนั้นเอง ต่อมา นายเดือน บุนนาค ก็ลาออกจากตำแหน่งผู้รักษาการแทนผู้ประศาสน์การ ในเดือนสิงหาคม 2493 และพ้นจากทุกตำแหน่งในเดือนมีนาคม 2494 (ม.ธ.ก. 2494) ผู้บริหารชุดเดิมก็ค่อย ๆ หลุดจากตำแหน่งต่าง ๆ หลวงวิจิตรวาทการ เข้าดำรงตำแหน่งรักษาการผู้ประศาสน์การแทนนายเดือน บุนนาค ต่อจากหลวงวิจิตรวาทการ พลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ ผู้นำในคณะรัฐประหาร 2490 ก็เข้ามาดำรงตำแหน่งแทน เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2495 จอมพลแปลก พิบูลสงครามก็เข้าดำรงตำแหน่งอธิการบดีคนแรก นายดิเรก ชัยนาม คณบดีคณะรัฐศาสตร์และพระยานิติศาสตร์ไพศาล คณบดีคณะนิติศาสตร์ ก็พ้นตำแหน่งในที่สุด นายฉัตร ศรียานนท์ น้องชายของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เข้าดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย เป็นต้น

*โครงสร้างการบริหารของม.ธ.ก. ก่อนการเปลี่ยนแปลงในปี 2495 มีคณะกรรมการมหาวิทยาลัยเป็นองค์กรสูงสุด ประกอบด้วยกรรมการ 2 ประเภท คือกรรมการโดยตำแหน่ง ได้แก่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นนายกคณะกรรมการฯ ผู้ประศาสน์การ เป็นอุปนายกคณบดี และเลขาธิการ ส่วนกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ มาจากการแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งตั้งแต่อธิบดีขึ้นไป มีจำนวนไม่เกินกว่ากรรมการโดยตำแหน่ง อำนาจในการถอดถอนผู้ประศาสน์การฯ นั้น ขึ้นอยู่กับสภาผู้แทนราษฎร รัฐบาลไม่มีอำนาจถอดถอน ส่วนอำนาจในการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งต่าง ๆ ยกเว้นผู้ประศาสน์การ ฯ นั้นจะต้องมาจากการเสนอแนะและยินยอมของกรรมการอื่น ๆ

สภาพการณ์ทางการเมืองทำให้ผู้บริหาร ม.ธ.ก. ต้องพยายามประคับประคอง ม.ธ.ก. ให้รอดพ้นวิกฤติการณ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ประการสำคัญคือ ต้องพยายามเปลี่ยนแปลงสภาพของมหาวิทยาลัยซึ่งถูกมองว่าเป็น "การเมือง" เช่นความพยายามที่จะเปลี่ยนชื่อมหาวิทยาลัยเป็นชื่ออื่น ๆ ที่ไม่มีคำว่า "การเมือง" อยู่ด้วยเช่น "มหาวิทยาลัยกรุงเทพ" บ้าง "มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และรัฐศาสตร์" บ้าง ในที่สุดก็ลงเอยที่ชื่อในปัจจุบันคือ "มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์" การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งคือ การเปลี่ยนระบบการศึกษาจากหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิต เป็นการจัดการศึกษาระบบคณะ ความคิดในการแยกการศึกษาออกเป็นคณะต่าง ๆ นี้ สอดคล้องกับความต้องการทั้งของฝ่ายรัฐบาลที่ต้องการควบคุมและจัดตั้งองค์กรของมหาวิทยาลัยเพื่อให้ควบคุมได้โดยง่ายและทั่วถึง ส่วนผู้บริหารมหาวิทยาลัยซึ่งหวาดกลัวการคุกคามต่าง ๆ ก็ไม่ต้องการให้ฝ่ายรัฐบาลพ่วงสิ่งอีกต่อไป จึงยินดียอมรับข้อเสนอดังกล่าว จากทางฝ่ายรัฐบาล ดังนั้นภายในเวลาไม่นานนัก ตั้งแต่ ปี 2492 เป็นต้นไป ม.ธ.ก. จึงถูกแบ่งแยกการศึกษาออกเป็น 4 คณะคือ คณะนิติศาสตร์ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี คณะรัฐศาสตร์ และคณะเศรษฐศาสตร์ ส่วนหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิตก็จะค่อย ๆ ยุบเลิกไปทีละปี นอกจากนี้ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยยังถูกกดดันคุกคามให้ต้องขายหุ้นของมหาวิทยาลัยในธนาคารแห่งเอเชียให้แก่องค์การทหารผ่านศึกไปทั้งหมด เนื่องจากถูกพ่วงสิ่งว่าเป็นฐานะทางการเงินให้แก่ฝ่ายตรงข้ามรัฐบาล

ส่วนสภาพทั่วไปของนักศึกษาในช่วงทศวรรษ 2490 ม.ธ.ก. ยังคงเป็นมหาวิทยาลัยเปิด (แม้ว่าจะมีการแยกคณะแล้ว) มีการบรรยายในช่วงเช้า ไม่มีข้อบังคับเกี่ยวกับระยะเวลาในการเข้าฟังคำบรรยาย และกำหนดเวลาของการศึกษา ในช่วงทศวรรษนี้ นักเรียนจากโรงเรียนเตรียม ม.ธ.ก. รุ่นหลัง ๆ เริ่มเข้ามามีกิจกรรมในมหาวิทยาลัยมากขึ้น โดยศึกษาสำเร็จปริญญาตรีแล้ว เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโทก็มีจำนวนไม่น้อย และเป็นกลุ่มที่มีบทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญ มีความสามัคคีกันเป็นอย่างมากเนื่องจากการใช้เวลาเรียนเต็มเวลาร่วมกัน 2 ปี เช่นนายสีวละล่อง บุณาค นายมารุต บุณาค นายประจวบ อัมพะเศวต นายทวีป วรดิลก นายพรชัย แสงซัจจ์ เป็นต้น นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือมหาวิทยาลัยจะไม่รับนักศึกษาจากต่างจังหวัดผ่านศึกษาธิการจังหวัดอีกต่อไป นักศึกษาจะต้องเข้ามาติดต่อกับมหาวิทยาลัยด้วยตนเอง ยกเลิกการสอบในต่างจังหวัด สภาพการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจในช่วงนั้น ทำให้จำนวนนักศึกษาที่เข้ามาใช้ชีวิตใน ม.ธ.ก. มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โปรดดูข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนนักศึกษา ม.ธ.ก. ในช่วงครั้งแรกของทศวรรษ 2490 ในตารางที่ 2

จากตารางจะเห็นว่ายอดรวมนักศึกษา ม.ธ.ก. มีอยู่ถึงประมาณสองหมื่นกว่าคน แต่โดยข้อเท็จจริงแล้ว โดยมากเป็นนักศึกษาที่ตกค้างมาจากรุ่นก่อน ๆ จำนวนมากเนื่องจาก ม.ธ.ก. ไม่

ตารางที่ 2 จำนวนนักศึกษาแรกเข้ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง 2490-2495

ปี พ.ศ.	ร.บ.	นิติศาสตร์	พ.ณ./บัญชี	รัฐศาสตร์	เศรษฐ	รวม
2490	913	-	132	-	-	623
2491	1,082	-	336	-	-	2,095
2492	363	819	234	195	67	1,415
2493	1,677	808	348	62	38	1,483
2494	-	845	397	69	26	1,484
2495	-	1,028	385	82	55	2,041

ตารางที่ 3 จำนวนนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเมื่อวันสิ้นปี 2490-2495

ปี พ.ศ.	ร.บ.	นิติศาสตร์	พ.ณ./บัญชี	รัฐศาสตร์	เศรษฐ	รวม
2490	13,161	-	1,764	-	-	16,225
2491	14,838	-	2,100	-	-	18,320
2492	14,548	819	2,527	195	67	19,618
2493	14,031	1,627	2,872	257	105	20,573
2494	13,662	2,472	3,265	326	131	21,683
2495	12,927	3,500	3,640	408	186	22,967

กำหนดระยะเวลาการศึกษา อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากนักศึกษาแรกเข้า ก็คงพออนุมานได้ว่านักศึกษาที่เข้ามาใช้ชีวิตอยู่ในม.ธ.ก. แต่ละวันโดยเฉลี่ยประมาณ 2,000-3,000 คนเศษ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาประกอบกับจำนวนผู้สำเร็จการศึกษารวมทุกระดับในปี 2491 มี 689 คน ปี 2492 มีทั้งสิ้น 943 คน ในปี 2493 มี 756 คน ในปี 2494 มี 1,532 คน ในปี 2495 มี 1,304 คน (สำนักงานสภาการพัฒนาศรษฐกิจแห่งชาติ 2504: 122-123) ทั้งนี้ ผู้ศึกษาจนสำเร็จจากจำนวนนับหมื่นคน มักจะเป็นผู้ที่สนใจศึกษาเล่าเรียนอย่างจริงจัง สภาพการณ์ของการศึกษาเหล่านี้

จึงเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้กิจกรรมนักศึกษาในช่วงนี้คึกคักขึ้น

การรวมตัวเป็นขบวนการนักศึกษาในทศวรรษนี้ เกิดจากแนวคิดที่ต้องการมีสิทธิปกครองตนเอง ซึ่งเป็นปฏิกริยาโดยตรงต่อการคุกคามม.ธ.ก. ภายหลังจากรัฐประหาร 2490 (ประจวบ อัมพะเสวต, สัมภาษณ์: ทวีป วรดิลก, สัมภาษณ์) โดยเริ่มขึ้นจากความพยายามในการรวบรวมนักศึกษาเป็นผู้แทนแผนกต่าง ๆ ถึง 30 คน และเปิดประชุมอย่างเป็นทางการในเดือนกรกฎาคม 2491 เพื่อเลือกตั้งผู้แทนแผนกต่าง ๆ ขึ้น 10 แผนก จากนั้นประธานแผนกต่าง ๆ ก็เข้าร่วมประชุมกันโดยมีอนุกรรมการสโมสรซึ่งมหาวิทยาลัยแต่งตั้งเข้าร่วมประชุมด้วย ที่ประชุมได้เลือกนายอรุณ แสนโกติก เป็นประธานคณะนักศึกษาคณะแรก จากนั้นก็ผลักดันให้ออกระเบียบบังคับว่าด้วยกิจกรรมนักศึกษาขึ้น และในที่สุดก็ออกมาเป็น "ระเบียบการสโมสรมหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2491"

ตาม "ข้อบังคับแผนกสโมสรมหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2484" กิจการสโมสรเป็นภาระของคณะกรรมการสโมสร ซึ่งตาม "ระเบียบการสโมสรมหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2491" ลงนามโดยนายเดือน บุนนาค ยอมรับรองให้นักศึกษามี "คณะกรรมการนักศึกษา" เป็นองค์กรปกครองตนเองและเข้าร่วมงานสโมสรมหาวิทยาลัยด้วย จากระเบียบการสโมสรมหาวิทยาลัยได้กำหนดให้คณะกรรมการนักศึกษาประกอบด้วย

1. ประธานคณะนักศึกษา
2. ประธานหัวหน้าคณะนักศึกษหญิง
3. ประธานแผนกต่าง ๆ (10 แผนก)
4. ปฏิคม
5. บรรณกร
6. เลขานุการ

ประธานคณะนักศึกษาได้มาจากการเลือกตั้งในที่ประชุมใหญ่ ซึ่งประกอบด้วย

1. หัวหน้าคณะต่าง ๆ ในชั้นแรกแบ่งออกเป็น 6 คณะคือ คณะนักศึกษปริญาตรีชั้นปีที่ 1-4 คณะนักศึกษทางวิชาการบัญชี และคณะนักศึกษชั้นปริญาโทและเอก (ม.ธ.ก., ระเบียบการสโมสรมหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2491) ต่อมาในปี 2493 ภายหลังจากที่ได้มีการแบ่งแยกคณะ จึงได้มีระเบียบแก้ไขแบ่งคณะนักศึกษออกเป็น 6 คณะคือ คณะนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ พาณิชยศาสตร์และการบัญชี ธรรมศาสตร์ ชั้นปริญาโทและปริญาเอก (ม.ธ.ก., ระเบียบการสโมสรมหาวิทยาลัยแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2493) หัวหน้าคณะนักศึกษามาจากการ

เลือกตั้งทั่วไปภายในคณะนั้น ๆ

2. ประธานหัวหน้าคณะนักศึกษาหญิง ได้มาจากการเลือกตั้งทั่วไปของนักศึกษาหญิง

3. ผู้แทนแผนกต่าง ๆ ในช่วงแรกมี 10 แผนก คือรักบี้ฟุตบอล ฟุตบอล เนตบอล บาสเกตบอล กรีฑา มวย กีฬาในร่ม ลอนเทนนิส แบดมินตัน และบ้นเทิง ในปี 2493 ตามระเบียบใหม่เพิ่มขึ้นมาอีก 6 คือแผนกดนตรี กีฬาทางน้ำ โฆษณาและถ่ายภาพ ทัศนศึกษา และนำเที่ยว เขียว และปาสูกถาและโต้วาที ที่มาของหัวหน้าแต่ละแผนกมาจากการเลือกตั้งในที่ประชุมใหญ่ โดยผู้มีสิทธิรับเลือกจะต้องเป็นสมาชิกของแผนกนั้น ๆ

ส่วนปฏิคม บรรณกร และเลขานุการ ประธานคณะนักศึกษา จะเป็นผู้เลือก

ประธานคณะนักศึกษาในช่วงนี้ (วาระละ 1 ปี) มีรายนามตามลำดับดังนี้ ในปี 2491 และ 2492 นายอรุณ แสนโกติก ปี 2493 และ 2494 นายประจวบ อัมพะเศวต ปี 2495 นายมารุต บุณาค

อาจกล่าวได้ว่าการก่อตั้งคณะกรรมการนักศึกษา เกิดขึ้นจากสภาพการเรียนในยุคนี้ซึ่งมีนักศึกษามาประจำ ม.ธ.ก.มากขึ้น และมีการเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะจากทางด้านกีฬาเป็นสิ่งสำคัญ ทำให้นักศึกษาสามารถรวมตัวขึ้นเป็นกลุ่มก้อนขึ้นมาได้ ส่วนผู้บริหาร ม.ธ.ก.ก็หวัง และต้องการให้นักศึกษาเป็นเครื่องแสดงออกเพื่อให้บุคคลภายนอกเข้าใจ ม.ธ.ก.ดีขึ้น (วิจิตร ลุลิตานนท์ 2491: 1) นอกจากนี้ เนื่องจากความจำเป็นทางด้านการบริหารและการเงิน ทำให้มหาวิทยาลัยไม่อาจเข้ามารับผิดชอบกิจการสโมสรได้อย่างเต็มที่ นักศึกษาจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในกิจการสโมสร เมื่อนักศึกษาสามารถรวมตัวเป็นกลุ่มขึ้นมาได้ ก็มีกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอีกมาก เช่นการจัดทัศนศึกษาต่างจังหวัด การรื้อฟื้นฟุตบอลประเพณีระหว่าง ม.ธ.ก. กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขึ้นมาอีกในปี 2492 มีการจัดปาสูกถาและโต้วาทีระหว่างคณะ และเชิญบุคคลภายนอกมาปาสูกถาพิเศษ ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทก่อน คือการปาสูกถาภาคฤดูร้อนนั่นเอง ในบรรดากิจกรรมต่าง ๆ นี้ที่สำคัญและมีผลต่อความคิดของนักศึกษา คือการออกวารสาร ธรรมจักร โดยมีบรรณกรรับผิดชอบเป็นวาระตามประธานคณะนักศึกษาดังนี้ ปี 2491 นายประจวบ อัมพะเศวต ปี 2492 นายทวีป วรดิลก ปี 2493 นายวิเชียร วัฒนคุณ ปี 2494 นายนิพนธ์ พัฒโนภาช และ ปี 2495 นายสุวิทย์ เพติมชิต บทความต่าง ๆ ในวารสาร ธรรมจักร โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงที่นายทวีป วรดิลกเข้าเป็นบรรณกรนั้น เริ่มกระตุ้นเร้าให้นักศึกษาเข้ามีส่วนร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองมากยิ่งขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายในเบื้องต้นให้เป็นที่ประสานความสัมพันธ์ของนักศึกษา โดยเฉพาะกับในต่างจังหวัดเป็นสิ่งสำคัญ ทิศทางการเคลื่อนไหวของ ธรรมจักร มักจะสอดคล้องกับสภาพการณ์ในแต่ละช่วง (ประจวบ อัมพะเศวต, สัมภาษณ์) เมื่อเกิดความรู้สึกว่านักศึกษาม.ธ.ก.ได้รับการกดขี่บีบบังคับจากรัฐบาลคณะรัฐประหาร

ภารกิจของวารสารธรรมจักร ก็คือการเชื่อมโยงสมานสามัคคี (ทวีป วรรดิโลก, สัมภาษณ์) โดยออกมาในรูปแบบความต่าง ๆ เช่น "นักศึกษากับการปฏิวัติ" (ทวีป วรรดิโลก 2493: 170-175); "การเมืองที่มีการศึกษา" (กุหลาบ สายประดิษฐ์ 2493 ก: 123-129); "ก้าวใหม่ของนักศึกษา" (ประจวบ อัมพะเศวต 2493: 6-10); "บันไดขึ้นต่อไป" (มารุต บุณนาศ 2493: 57-60); "ภารกิจของนักศึกษา" (มารุต บุณนาศ 2495: 27-30); "ขุมกำลังอันแท้จริง" (เปลื้อง วรรณศรี 2495: 83-86); "อำนาจปกครองตนเอง" (อุทธรณ์ พลกุล 2495: 87-89) เป็นต้น ในช่วงที่มีการรณรงค์เคลื่อนไหวสันติภาพภายนอก ก็มีบทความสนับสนุนกระแสความเคลื่อนไหวนี้ออกมาเป็นระยะ ๆ เช่น "สันติชนทั่วโลกเรียกร้องให้จัดการสงคราม" (เสวี รัตนพันธุ์ 2493: 13-16); "นักศึกษามีส่วนสำคัญในการเรียกร้องสันติภาพ" (สุนทร ประเสริฐจินดา 2494: 9-12); "คำวิงวอนแก่นักศึกษาทั่วโลกในการประชุมสมัชชาแห่งสหบาลศึกษานานาชาติครั้งที่สอง" (2494: 9-11); "ท่าทีของนักศึกษาต่อนโยบายสงคราม" (ประจวบ อัมพะเศวต 2495: 149-152) เป็นต้น ดังจะศึกษารายละเอียดในส่วนต่อไป

การต่อสู้เพื่อสิทธิที่ถูกลิดรอน ความรู้สึกที่ว่านักศึกษาม.ธ.ก. ถูกกดขี่จากอำนาจเผด็จการก็คือกรณีเนติบัณฑิตสภา กฎ ก.พ.ที่ 110 และการเรียกร้องมหาวิทยาลัยคืนจากฝ่ายทหาร ในกรณีแรกนั้น เกิดขึ้นเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงระเบียบวิธีปฏิบัติในการเป็นสมาชิกของเนติบัณฑิตสภา ทั้งนี้เดิมทีนั้น ธรรมศาสตร์บัณฑิตทุกคนจะได้รับสิทธิเป็นสมาชิกสามัญของเนติบัณฑิตสภาในทันที แต่ในต้นเดือนสิงหาคม 2491 เนติบัณฑิตสภาได้เปลี่ยนแปลงระเบียบใหม่ว่าผู้ที่ จะเข้าเป็นสมาชิกสามัญของเนติบัณฑิตสภาได้นั้นต้องผ่านการอบรมจากเนติบัณฑิตสภาก่อน และเปิดให้มีหลักสูตรการอบรมตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2491 เป็นต้นไป กรณีนี้เป็นเรื่องสำคัญต่อการประกอบวิชาชีพ โดยที่การเป็นสมาชิกของเนติบัณฑิตสภาทำให้สามารถเป็นทนายความชั้น 1 ว่าความได้ที่ราชอาณาจักร การไม่ได้รับสิทธิดังกล่าวทำให้ผู้ที่จบธรรมศาสตร์บัณฑิตเป็นเพียงทนายความชั้น 2 ว่าความได้ในเขต 10 จังหวัดเท่านั้น และมีผลต่อการสอบเป็นอัยการ ทั้งยังต้องเสียเวลาอบรมอีกอย่างน้อย 1 ปี การเปลี่ยนแปลงระเบียบเหล่านี้จึงเป็นการลิดรอนสิทธิที่มีมาแต่ดั้งเดิมของธรรมศาสตร์บัณฑิต ดังนั้นเมื่อข่าวนี้แพร่กระจายออกไป จึงก่อให้เกิดปฏิกิริยาไม่พอใจในหมู่นักศึกษา เนื่องจากเห็นว่าข้ออ้างว่าบัณฑิตธรรมศาสตร์ไม่มีความรู้เพียงพอแก่การเป็นสมาชิกของเนติบัณฑิตสภาเป็นการกลั่นแกล้งให้ไม่ได้รับความเป็นธรรม อาจารย์ผู้สอนก็เป็นคนเดียวกัน ทั้ง ๆ ที่เมื่อก่อนก็ไม่ใช่เป็นเช่นนี้ ครั้นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย-นายปรีดี พนมยงค์ไม่อยู่ นักศึกษากลับต้องถูกกดขี่จากภายนอก อย่างไรก็ตาม ในภายหลังได้มีการเจรจาต่อรองและขอความเป็นธรรมตลอดระยะที่ยังมีธรรมศาสตร์บัณฑิตอยู่ คือถึงประมาณปี 2496

ส่วนกรณี "กฎ ก.พ.ที่ 110" นั้น นักศึกษาม.ธ.ก. ทราบข่าวว่าทางกระทรวงมหาดไทย

จะพิจารณาสิทธิในการรับราชการของผู้ที่จบรัฐศาสตร์บัณฑิตจากที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแตกต่างจากที่ม.ธ.ก. เนื่องจากหลักการที่ว่าเมื่อมีการตั้งคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี 2491 ซึ่งเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนแบบเต็มเวลา ดังนั้นผู้ที่จบจากที่นี้ควรได้รับสิทธิต่างจากบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยตลาดวิชาอย่าง ม.ธ.ก. ทำให้นักศึกษา ม.ธ.ก. เกิดความรู้สึกว่าถูกกีดกันแก่งัดสิทธิหรือไม่เป็นธรรมอีก ซึ่งในข้อเท็จจริงแล้วทางกระทรวงมหาดไทย และ ก.พ. เพียงต้องการลำดับขั้นของนักศึกษาจาก ม.ธ.ก. ว่าสำเร็จหลักสูตรกี่ปี เพื่อการจำแนกอัตราเงินเดือน อย่างไรก็ตาม กรณีนี้ก็ เป็นเรื่องที่นักศึกษาเกิดความรู้สึกว่าถูกกีดกันสิทธิ กัดชื่ออย่างไม่เป็นธรรม

กรณีที่ร้ายแรงและกระทบต่อนักศึกษาและมหาวิทยาลัยมากที่สุดคือ การเข้ายึดครองพื้นที่ในม.ธ.ก. และปิดมหาวิทยาลัยไม่มีกำหนด โดยอ้างว่าเพื่อปราบปรามกบฏแมนฮัตตัน แต่เมื่อสถานการณ์ผ่านพ้นไปจนกระทั่งประกาศยกเลิกกฎอัยการศึกในวันที่ 6 กันยายน 2494 แล้ว ฝ่ายทหารก็ยังไม่ยอมกำลังกลับเข้าที่ตั้งกรมกองของตน ในระหว่างนี้ นักศึกษาจึงต้องไปอาศัยสถานที่ของเนติบัณฑิตสภา และโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาเรียน สภาพในขณะนั้นทำให้นักศึกษา ม.ธ.ก. รับรู้ว่าคุณต้องเผชิญชะตากรรมกันตามลำพัง แต่ในขณะที่ยังไม่มิตีท่าว่าจะได้มหาวิทยาลัยกลับคืนมา ชาวร้ายในวันที่ 26 กันยายน 2494 ก็ติดตามกระหน่ำซ้ำเติมความรู้สึกของนักศึกษาม.ธ.ก. โดยมีข่าวว่าทางฝ่ายทหารขอซื้อมหาวิทยาลัยด้วยวงเงิน 5 ล้านบาท พลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ ในฐานะรักษาการแทนผู้ประศาสน์การ ๔ ก็มีความเห็นว่าสมควรขาย นักศึกษาจึงได้เคลื่อนไหวทุกวิถีทางเพื่อให้ได้ ม.ธ.ก. คืนมา เช่นการติดต่อวิพากษ์วิจารณ์ตามหนังสือพิมพ์ ทำหนังสือร้องต่อรัฐบาล ขอความช่วยเหลือจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในที่สุด กระทั่งของนายแพทย์ โชตินุชิต สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ศรีสะเกษ ซึ่งมีบทบาทเคลื่อนไหวต่อต้านนโยบายรัฐบาลหลายประการ ก็ได้รับการบรรจุเข้าระเบียบวาระในวันที่ 11 ตุลาคม 2494 (รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 12/2493 (วิสามัญ) ชุดที่ 1 10 กุมภาพันธ์ 2493)

วันที่ 11 ตุลาคม 2494 จึงเป็นวันที่มีความหมายสำคัญอีกวันหนึ่งในประวัติศาสตร์การต่อสู้ของนักศึกษา ม.ธ.ก. เป็นวันที่นักศึกษา ม.ธ.ก. จะได้รับความกระจ่างเกี่ยวกับสถานะภาพของมหาวิทยาลัยของตน จึงมีการนัดหมายกันอย่างกว้างขวางให้ชุมนุมกันที่หน้ารัฐสภาเพื่อรอฟังคำตอบจากรัฐบาลนักศึกษา ม.ธ.ก. กว่าสองพันคนเดินทางมาชุมนุมกันโดยการนำของผู้นำนักศึกษาจำนวนหนึ่ง เช่นนายประจวบ อัมพะเสวต นายมารุต บุนนาค นายสัมพันธ์ ผึ้งประดิษฐ์ นายพรชัย แสงซัจจ์ นายชาญ แก้วชูไส นายอารีย์ อิ่มสมบัติ นายทวีป วรดิลก นายเจสสิยา นิตลยบุตร นายเต็ม สุเวช และนายว่อง ลังขมิ เป็นต้น ในการตอบกระทูของฝ่ายรัฐบาล พลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลการดำเนินงาน

ของม.ธ.ก. ไม่ได้ให้คำตอบว่าจะคืนให้เมื่อใด โดยอ้างเหตุความจำเป็นที่จะต้องให้สถานที่ของมหาวิทยาลัยต่อไปนักศึกษาที่อยู่ภายนอกจึงแสดงปฏิภิกษาไม่พอใจออกมา สถานการณ์ทำท่าจะบานปลาย ในที่สุดเมื่อจอมพล ป. ฌิบูลสงครามรับปากจะคืนมหาวิทยาลัยให้นักศึกษาจึงพอใจแยกย้ายกันกลับ

เหตุการณ์ที่สืบเนื่องเป็นตำนานเล่าขานกันต่อมาก็คือ "วันธรรมศาสตร์สามัคคี" คือในวันที่ 5 พฤศจิกายน 2494 นักศึกษา ม.ธ.ก. ซึ่งเดินทางไปทัศนศึกษา ตามที่แผนกทัศนศึกษาซึ่งมีนายชาญ แก้วชูใส เป็นประธานแผนกจัดนำเที่ยวนครสวรรค์ ในวันเดินทางกลับก็มีนักศึกษาม.ธ.ก. จากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลางซึ่งทราบข่าวว่าจะบุกยึดมหาวิทยาลัยกลับคืนเดินทางสมทบกันและเดินทางเข้าไปใน ม.ธ.ก. ฝ่าทหารยามเข้าไปรวมกันอยู่ที่สนามฟุตบอล เหตุการณ์ครั้งนี้แม้ว่าจะไม่ได้มหาวิทยาลัยในทันที แต่ก็แสดงถึงเจตจำนงที่จะปกป้องมหาวิทยาลัยแห่งนี้ร่วมกัน ต่อมาฝ่ายทหารที่ยึดครองม.ธ.ก. อยู่ก็ค่อย ๆ ถอนกำลังกลับทีละส่วน จนถึงปลายปี 2497 จึงหมดสิ้น

การก่อตัวของขบวนการนักศึกษาในช่วงต้นทศวรรษ 2490 ดังที่ได้ศึกษามาใน ส่วนหนึ่งจึงเป็นปฏิกิริยาต่อการคุกคามสิทธิ และผลประโยชน์ของนักศึกษา ขบวนการนักศึกษาที่จัดตั้งขึ้นนี้มีความเป็นเอกภาพกันค่อนข้างสูง การสืบทอดตำแหน่งเป็นไปโดยต่อเนื่อง มีการสืบทอดถ่ายทอดความคิดและประสบการณ์กันอย่างไม่ขาดสาย ทั้งโดยการจัดทำวารสารธรรมจักร เพื่อเผยแพร่ในหมู่นักศึกษาในพระนครและต่างจังหวัด มียอดการพิมพ์จำหน่ายค่อนข้างสูง คือประมาณ 3,000 ฉบับต่อครั้ง (ทวีป วรดิถก, สัมภาษณ์) ปีหนึ่งออก 3 ฉบับ มีมหาวิทยาลัยสนับสนุนการพิมพ์ จึงสามารถจำหน่ายได้ในราคาถูก การสืบทอดทางความคิดนี้ยังผ่านผู้นำนักศึกษาซึ่งมีช่วงการศึกษาที่ค่อนข้างยาวนาน บางคนศึกษาต่อในระดับปริญญาโท บางคนก็คลุกคลีช่วยเหลือเพื่อนฝูงทำงานต่อแม้ว่าจะสำเร็จการศึกษาแล้ว นอกจากนี้ ขบวนการนักศึกษายังมีความสัมพันธ์กับกลุ่มแนวความคิด "ก้าวหน้า" จากภายนอกอีกด้วย โดยเฉพาะในการเคลื่อนไหวทางการเมือง เรียกร้องสันติภาพ และสิทธิ เสรีภาพของหนังสือพิมพ์

4.4.2 ขบวนการนักศึกษากับกรณีสันติภาพ ในช่วงเวลาที่เริ่มมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพโดยหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2494 วารสารธรรมจักร ก็ได้รับอิทธิพลการเคลื่อนไหวนี้ด้วย ในธรรมจักรฉบับเดือนธันวาคม 2493 ซึ่งมีนายวิเชียร วัฒนคุณ เป็นบรรณากร ได้นำบทความพิเศษมาเผยแพร่เรียกร้องสันติภาพ คือบทความเรื่อง "สันติชนทั่วโลกเรียกร้องให้จัดการสงคราม" บทความนี้นำเอาการเคลื่อนไหวในขบวนการสันติภาพสากลมาเผยแพร่ โดยนำมติเรียกร้องสันติภาพที่กรุงสต็อกโฮล์มมาประกาศให้นักศึกษาได้รับรู้การเคลื่อนไหวที่กำลังขยายตัวไปทั่วโลก นำเอารายละเอียดการลงนามในประเทศต่าง ๆ มา

แสดงยืนยันความตื่นตัวนี้ พร้อมทั้งหวังว่าจะได้รับ "ความร่วมมือจากปัญญาชนซึ่งเป็นมันสมองของสังคมในอารยสมัย ในการผดุงไว้ซึ่งสันติสุขแก่มวลมนุษยทั่วโลกให้พ้นจากภัยพิบัติจากอสูรสงคราม" (เสรี รัตนพันธุ์ 2493: 16)

ในช่วงที่หนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ กำลังเร่งรณรงค์ให้ประชาชนลงนามอยู่ในเบื้องต้นเชื่อว่าภายใน ม.ธ.ก. ก็คงจะมีผู้นำไปสืบทอด ๆ มาให้ลงนามกันเป็นการภายในด้วยเช่นกัน ในบทความฉบับเดือนมกราคม 2494 คือ "นักศึกษามีส่วนร่วมในการเรียกร้องสงคราม" ซึ่งได้มุ่งเป้าตรงไปที่นักศึกษาโดยเฉพาะจึงได้กล่าวไว้ว่า "ในการดำเนินการเรียกร้องสันติภาพนี้ นับได้ว่าคณะกรรมการนักศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการจัดให้มีการเรียกร้อง และลงนามเพื่อสันติภาพในหมู่นักศึกษาของมหาวิทยาลัย. . ." (สุนทรประเสริฐจินดา 2494: 11) นอกจากนี้ ก็ยังได้สะท้อนถึงปัญหาการขัดแย้งทางความคิดและการปฏิบัติการในเรื่องนี้ โดยเฉพาะต่อกระแสการโจมตีขบวนการสันติภาพไทย จากนั้นก็ได้เรียกร้องให้นักศึกษาวิเคราะห์ความจริงและสนับสนุนการเคลื่อนไหวนี้ เดือนต่อมา วิเชียร วัฒนคุณบรรณกร ก็ได้้นำคำวิงวอนแด่นักศึกษาทั่วโลกในการประชุมสมัชชาแห่งสหบาลศึกษานานาชาติครั้งที่ 2 มาเผยแพร่ (2494: 9-11)

ในช่วงเดือนเมษายน 2494 ผู้นำนักศึกษา คือนายประจวบ อัมพะเสวต ประธานคณะกรรมการนักศึกษา และนายทวีป วรดิลก* อดีตบรรณกรธรรมจักร ก็ได้เข้าร่วมในการประชุมเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ในฐานะผู้แทนนักศึกษา ส่วนนายอาทร พุทธิสมบูรณ์**

*ทวีป วรดิลก (2471-ปัจจุบัน) ศึกษาชั้นมัธยมที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร เตรียม ม.ธ.ก. รุ่นที่ 6 จากนั้นศึกษากฎหมายในหลักสูตรธรรมศาสตร์บัณฑิต ในระหว่างนี้มีผลงานกวีนิพนธ์เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ เช่น ชาติไทย สุภาพบุรุษ-ประชามิตร ประชากร ต่อมาประจำอยู่ที่นิตยสารอักษรสาส์น เป็นบรรณกรธรรมจักร ปี 2492 ถูกผู้บริหารม.ธ.ก. สั่งลบชื่อในปี 2494 ทำงานหนังสือพิมพ์ระยะหนึ่ง ถูกจับกุมในปี 2501 ภายหลังสอบเนติบัณฑิตได้ จึงประกอบอาชีพทนายความเรื่อยมา และคลุกคลีอยู่ในวงการเมืองเป็นระยะ ๆ

**อาทร พุทธิสมบูรณ์ (2470-) นักศึกษาคณะกรรมการบัญชี มีบทความเคลื่อนไหวใกล้ชิดกับขบวนการสันติภาพไทยมาตั้งแต่ต้น ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2495 เดินทางไปประชุมสมัชชาแห่งสันติภาพย่านเอเชียและแปซิฟิก ที่กรุงปักกิ่ง จากนั้นก็พำนักอยู่ที่ประเทศจีนสักระยะหนึ่ง

ผู้นำนักศึกษาอีกคนหนึ่ง ก็ได้เข้าร่วมในฐานะผู้แทนเยาวชน (ประจวบ อัมพะเศวต, สัมภาษณ์; ทวีป วรดิลก, สัมภาษณ์) ต่อมาในวันที่ 2 มิถุนายน คณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทยก็ได้ประกาศแรงค์ให้มีการลงนามให้มหาอำนาจทั้งห้าลงนามกติกาสัญญาสันติภาพกัน ขบวนการสันติภาพในหมู่นักศึกษาก็เริ่มการเคลื่อนไหวอย่างเป็นทางการขึ้นในวันที่ 9 มิถุนายน 2494 เมื่อนายประจวบ อัมพะเศวต ในฐานะประธานคณะกรรมการนักศึกษาม.ธ.ก. ได้ประกาศรับรองให้ตั้งคณะกรรมการสันติภาพขึ้นในม.ธ.ก. ตามการเสนอของนักศึกษาเพื่อสนับสนุนมติของสภาสันติภาพสากล โดยประกอบด้วยนางสาวปทุม สิงหะ นักศึกษาชั้นปริญญาโท เป็นประธานกรรมการ นายประชา ศิริพันธ์ หรือนายทวีป วรดิลก เป็นรองประธานกรรมการ และนายอาหาร พุทธิสมบุรณ์ เป็นเลขาธิการ* โดยมีข้อพิจารณาว่า "คณะกรรมการนักศึกษาได้พิจารณาแล้วเห็นว่า สันติภาพเป็นสิ่งที่ดีงามและเป็นความปรารถนาของนักศึกษาผู้ใฝ่สันติทุกคน การทั้งนี้ย่อมตรงกับเจตนารมณ์ของประชาชนชาวไทยและเป็นการประสานกับความต้องการของประชาชนทั่วโลกด้วย" (ประจวบ อัมพะเศวต, ประกาศประธานนักศึกษา) แต่ต่อมานางสาวปทุม สิงหะ ก็ได้ขอถอนตัว (ปทุม สิงหะ, จดหมาย) อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการสันติภาพนักศึกษาก็ได้ดำเนินการเคลื่อนไหวต่อไป โดยมีการออกแถลงการณ์กรรมการสันติภาพนักศึกษา ม.ธ.ก. วิพากษ์วิจารณ์ โจมดีรัฐบาลว่าไม่สนใจการศึกษาของประชาชน เนื่องจากทุ่มเทงบประมาณจำนวนมหาศาลเพื่อการทหารและสงครามรุกราน สงทหารไปตายในสงครามเกาหลี สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดผลลบต่อเศรษฐกิจของชาติ ประชาชนต้องทุกข์ยากยิ่งขึ้น จากนั้นก็ได้เรียกร้องให้นักศึกษาลงนามสนับสนุนให้มหาอำนาจทั้ง 5 ทำกติกาสัญญาสันติภาพระหว่างกัน (คณะกรรมการสันติภาพนักศึกษา ม.ธ.ก., แถลงการณ์ ก) พร้อมทั้งติดใบปลิวคำเรียกร้องดังกล่าวทั่วบริเวณมหาวิทยาลัย มีการตั้งโต๊ะให้นักศึกษาชายหญิงลงนาม ได้รายชื่อเกือบ 2,000 คน (สิวละล่อง บุณนาค และคณะ, จดหมาย)

การเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพของนักศึกษาม.ธ.ก. ต้องยุติลงในเวลาอันสั้นมาก ถูกผู้บริหารมหาวิทยาลัยสั่งสอบสวนพฤติการณ์เคลื่อนไหวนี้ โดยเห็นว่า "เรื่องนี้เป็น การเคลื่อนไหว

*ในที่นี้มีข้อสังเกตเกี่ยวกับกับดำเนินงานของขบวนการสันติภาพบางประการ กล่าวคือ ผู้ดำรงตำแหน่ง "เลขาธิการ" มักเป็นผู้เคลื่อนไหวที่สำคัญของขบวนการสันติภาพ ในกรณีของคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย นาย ส. โชติพันธุ์ มีบทบาทในการจัดตั้งและติดต่อประสานงาน เลขาธิการขบวนการสันติภาพทั้งสองนี้ ส่วนขบวนการกรรมกร นายดำริห์ เรืองสุธรรม เป็นเลขาธิการสมาคมสหอาชีพกรรมกร บุคคลเหล่านี้ในภายหลังเป็นที่ทราบกันว่าได้เข้าร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์ต่อต้านรัฐบาลไทย

ทางการเมืองเสียหายต่อ ม.ธ.ก.อย่างร้ายแรง อาจทำให้รัฐบาลและประชาชนเข้าใจผิดคิดไปว่า ม.ธ.ก. เล่นการเมืองระหว่างประเทศ และในประเทศโดยตรง. . ." (ดิเรก ชัยนาม และคณะ, รายงานการสอบสวน) แต่ก่อนที่จะต้องยุติ คณะกรรมการสันติภาพนักศึกษา ม.ธ.ก. ก็ได้ออกไปปลิวแกลงการณีกักขุดหนึ่งชื่อว่า "จงยั้งหยัดต่อสู้เพื่อนิทกัษ์สันติภาพจนถึงที่สุด!" ในใบปลิวนี้ คณะกรรมการสันติภาพได้กล่าวถึงปัญหาการคุกคามจากเจ้าหน้าที่ตำรวจสันติบาลว่า คุกคามอาจารย์ของมหาวิทยาลัยให้ระงับและขัดขวางการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพของนักศึกษา สิ่งฉกฉวยโง่งมของสันติภาพในมหาวิทยาลัย และได้เรียกร้องให้นักศึกษายั้งหยัดต่อสู้เพื่อสันติภาพโดยไปร่วมชุมนุมกัน ในวันที่มหาวิทยาลัยนัดสอบสวน (คณะกรรมการสันติภาพนักศึกษาม.ธ.ก., แกลงการณีกักขุด) ดังนั้นเมื่อถึงวันนัดสอบสวน 26 มิถุนายน 2494 นักศึกษาจึงพากันไปชุมนุมกันจนล้นห้องประชุมมหาวิทยาลัย ทำให้ไม่สามารถสืบสวนอะไรได้ ในวันที่ 9 กรกฎาคม 2494 พลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ ในฐานะผู้รักษาการแทนผู้ประศาสน์การก็ได้ออกคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนความผิดนักศึกษา มีนายดิเรก ชัยนาม เป็นประธาน พระดุลยพากย์สุวัฒน์ และขุนประเสริฐสุภมาตรา เป็นกรรมการ โดยได้กล่าวหาว่า "ดำเนินการเล่นการเมือง ประชุมเกี่ยวกับ "สันติภาพ" ทำหนังสือ "ธรรมจักร" ของมหาวิทยาลัยติเตียนมหาวิทยาลัย และเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาล ตลอดทั้งมั่วสุมประชุมกันโดยมิชอบ" (สวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ, คำสั่งที่ 19/2494) คณะกรรมการได้สอบปากคำนักศึกษาจำนวนมาก มีรายชื่อดังนี้ นางสาวปทุม สิงหะ นายอาทร พุทธิสมบุรณ์ นายทวีป วรดิลก นายประจวบ อัมพะเศวต นายมารุต บุนนาค นายไวฑูรย์ สินธุภูมิช นายสุกรี คชเสนี นายวิเชียร วัฒนคุณ นายสารัญ พร้อมกุล นายสมโภช เสวิกุล นายลีวละล่อง บุนนาค นายปริญญา ลีละศร นายเป็ลียง วรรณศรี นายอารีย์ อัมสมบัติ นายพรชัย แสงซัจจ และนายนิคม จันทรวิฑูร

ในที่สุด วันที่ 14 สิงหาคม 2494 พลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ ได้ลงนามคำสั่งห้ามนักศึกษา 9 นาย คือนายอาทร พุทธิสมบุรณ์ นายทวีป วรดิลก นายประจวบ อัมพะเศวต นายปริญญา ลีละศร นายมารุต บุนนาค นายไวฑูรย์ สินธุภูมิช นายลีวละล่อง บุนนาค นายอารีย์ อัมสมบัติ และนายพรชัย แสงซัจจ เข้าฟังคำสอนมีกำหนด 1 ปี และห้ามเข้าสถานที่ม.ธ.ก. เรียนกันที่เนติบัณฑิตสภา และโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ยกเว้นแต่มีสิทธิและหน้าที่ตามทางราชการของประเทศไทย แต่นักศึกษาทั้ง 9 คน ต่างต้องไปมหาวิทยาลัยตามปกติ และทำหนังสือถึงคณะกรรมการมหาวิทยาลัย โดยสรุปพฤติการณ์ให้คณะกรรมการมหาวิทยาลัยพิจารณาว่า การเรียกร้องสันติภาพนั้นได้รับการสนับสนุนจากนักศึกษา อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยโดยทั่วไปไม่เคยถูกว่ากล่าวตักเตือนมาก่อนว่าเป็นความผิด และขอให้คณะกรรมการมหาวิทยาลัยพิจารณาว่า คำสั่งของพลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติเป็นคำสั่งมิชอบ (ลีวละล่อง บุนนาคและคณะ, จดหมาย) ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงเคลื่อนไหวในหมู่นักศึกษาตามปกติ ช่วยเหลือในการอภิปรายของนักศึกษา และรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องเอามหาวิทยาลัยคืนมา

ความเคลื่อนไหวอย่างไม่หยุดยั้งของนักศึกษา ทำให้ผู้บริหารมหาวิทยาลัยตอบโต้อย่างรุนแรง ในวันที่ 8 กันยายน 2494 นายเลียง ไชยกาล ในฐานะนายกคณะกรรมการมหาวิทยาลัย ได้ลงนามในคำสั่งให้ลบชื่อนักศึกษา 5 นายออกจากทะเบียน นักศึกษาทั้ง 5 คนคือ นายอาทร พุทธิสมบุรณ์ นายทวีป วรดิลก นายประจวบ อัมพะเศวต นายปริญญา ลีละคร และนายลีวละล่อง บุนนาค ผู้นำนักศึกษาทั้ง 9 ได้พยายามขอความเป็นธรรมจากศาลแห่งเดียวโดยการยื่นฟ้องพลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ ในวันที่ 15 ตุลาคม 2494 ว่าได้ละเมิดและทำให้เกิดความเสียหายอย่างมาก โดยให้ศาลพิพากษาว่าประกาศคำสั่งของพลโทสวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ มีชอบด้วยกฎหมายและให้เพิกถอนคำสั่งนั้นเสีย กับเรียกค่าเสียหายเพียงคนละ 2,100 บาท (สี่ลบล่อง บุนนาค, คำฟ้อง) แต่ในที่สุด ศาลแห่งเดียวก็ได้ยกฟ้องเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน 2496 (ศาลแห่งเดียว, คดีหมายเลขดำที่ 1284/2494 คดีหมายเลขแดงที่ 656/2496)

นอกเหนือจากการตอบโต้กันระหว่างผู้นำนักศึกษากลุ่มหนึ่ง กับผู้บริหารมหาวิทยาลัยอย่างรุนแรงในกรณีนี้แล้ว ขบวนการนักศึกษาก็ยังมีการเคลื่อนไหวอื่น ๆ อีกด้วย เช่นการออกหนังสือ ธรรมจักร์รายปักษ์ โดยนายอารีย์ อิ่มสมบัติ บรรณาธิการ และนายทวีป วรดิลก เพื่อวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองโดยอิสระยิ่งขึ้น พิมพ์ออกจำหน่ายในหมู่นักศึกษาม.ธ.ก. และภายนอก (ทวีป วรดิลก, สัมภาษณ์) หนังสือธรรมจักร์รายปักษ์ นี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นายอารีย์ อิ่มสมบัติ ถูกฟ้องร้องกล่าวหาในคดีกบฏสันติภาพ ประกอบกับเมื่อปี 2495 นายอารีย์ อิ่มสมบัติมีรายชื่อเป็นผู้แทนแผนกบันเทิงในคณะกรรมการนักศึกษา ในต้นปี 2495 นายผิน บัวอ่อนประธานแผนกปาฐกถาและได้วาทีม.ธ.ก. ก็ได้จัดรายการปาฐกถาภาคฤดูร้อน โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิรับเชิญมาแสดงทรรศนะมากมายเช่น นายเสนีย์ เสาวพงศ์ นายสมิคร บราวาศ นายอุทธรณ์ พลกุล นายดิเรก ชัยนาม นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งต่อมานายพรชัย แสงซัจจ ได้รวบรวมพิมพ์เป็นเล่มพร้อมคำวิจารณ์จากนายอัศนี พลจันทร ความโดยละเอียดดังได้กล่าวไว้แล้วในบทก่อน การจัดปาฐกถาโดยผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งส่วนมากมีชื่อเสียงในทางความคิดฝ่าย "ก้าวหน้า" สมัยนั้นย่อมแสดงถึงสายสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาม.ธ.ก.กลุ่มหนึ่งกับกลุ่มแนวความคิดฝ่ายเปลี่ยนแปลงภายนอกมหาวิทยาลัยได้เป็นอย่างดี

นอกเหนือจากความเคลื่อนไหวในทางความคิดภายในม.ธ.ก.แล้ว ขบวนการนักศึกษา ยังออกไปเคลื่อนไหวทางการเมืองภายนอกอีก ดังเช่น การเข้าร่วมสนับสนุนการนัดหยุดงานของกรรมกรบริษัทเอเชียติก และกรรมกรบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า ผู้นำนักศึกษาที่เข้าร่วมเช่น นายอารีย์ อิ่มสมบัติ นายอาทร พุทธิสมบุรณ์ นายสิงห์ชัย บังคตานรา หรือเนเรศ นโรปกรณ นายสัมผัส ฝั่งประดิษฐ์ และนายประเสริฐ สมิครจันทร เป็นต้น (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 206, 208) ซึ่งทำให้นายสัมผัส ฝั่งประดิษฐ์ เลขานุการคณะกรรมการนักศึกษา ปี 2495 ถูกฟ้องเป็นจำเลยในคดีกบฏสันติภาพ ส่วนนายสิงห์ชัย บังคตานรา ก็ตกเป็นจำเลยในคดีนี้เนื่องจากสาเหตุ

ประการหนึ่งคือ เป็นผู้รวบรวมบทความลงในหนังสือ*นิตยสาร* 11 ตุลาคม เพื่อเป็นที่ระลึกถึงวันสำคัญของการต่อสู้เรียกร้องมหาวิทยาลัยกลับคืนมา โดยมีบทความของนายอุทธรณ์ พลกุล ตินิมพ์ ประกอบด้วย (บรรลือ เรื่องตระกูล 2502: 207-208)

ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับกิจกรรมภายนอกมหาวิทยาลัยในประการสุดท้ายก่อนที่จะมีการจับกุมครั้งใหญ่ในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 คือการเข้าร่วมสนับสนุนช่วยเหลือคณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนภาคอีสาน ซึ่งมีนายกุหลาบ สายประดิษฐ์เป็นประธาน นักศึกษาที่เข้าร่วมนั้น โดยมากเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคอีสาน มีการจัดงาน "อีสานสัมพันธ์" เพื่อระดมความช่วยเหลือส่งไปให้ผู้ยากไร้ในภาคอีสาน งานนี้จัดขึ้นที่สมาคมอีสาน (ประจวบ อัมพะเศวต, สัมภาษณ์) ผู้ที่เข้าร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ ตลอดจนการเดินทางไปแจกเสื้อผ้า และเงิน ร่วมกับนายกุหลาบ สายประดิษฐ์ เช่นนายทัศน์ สิมะสิงห์ นายวิระชัย สุตรสุวรรณ นายชาญชัย เทียบวาด นายยงยุทธ ศรีวัฒนพงษ์ และนายคมกริช วัฒนเสถียร เป็นต้น

ในกรณีกบฏสันติภาพ กลุ่มนักศึกษา ม.ธ.ก. ที่ถูกทางราชการประกาศจับมี 19 คน อาจจำแนกเป็นสามกลุ่มได้ดังนี้

กลุ่มแรก ถูกจับกุม สอบสวนสืบสวนแล้วมีหลักฐานส่งฟ้องได้ รวม 3 คนคือ นายอารีย์ อิ่มสมบัติ นายสัมพันธ์ ฝั่งประดิษฐ์ และนายสิงห์ชัย บังคตานรา ในท้ายที่สุด ศาลยกฟ้องปล่อยตัวนายสัมพันธ์ และนายสิงห์ชัย ส่วนนายอารีย์ อิ่มสมบัติ ศาลนิพากษาลงโทษจำคุก มีกำหนด 13 ปี 4 เดือน

กลุ่มที่สอง ถูกจับกุม สอบสวนและสืบสวนแล้วหลักฐานไม่พอฟ้อง จึงสั่งปล่อยตัว มี 12 คน คือนายมารุต บุณาค นายชาญ แก้วชูโล นายเฉลียว นิตลยบุตร นายคมกริช วัฒนเสถียร นายสุวิทย์ เฝดิมชิต นายประเสริฐ สัมครจันทร์ นายประจวบ อัมพะเศวต นายทัศน์ สิมะสิงห์ นายชาญชัย เทียบวาด นายยงยุทธ ศรีวัฒนพงษ์ นายวิระชัย สุตรสุวรรณ และนางสาวสมบัติ สุวรรณชื่น

กลุ่มที่สาม จนถึงปี 2496 เมื่อส่งฟ้องศาลแล้วยังจับตัวไม่ได้ ได้แก่ นายพรชัย แสงซัจจ นายอาทร พุทธิสมบูรณ์ นายผิน บัวอ่อน และนายไวฑูรย์ สินธุวิษ

จากที่ได้ศึกษาบทบาทการเคลื่อนไหวของขบวนการศึกษาม.ธ.ก. ในช่วงต้นทศวรรษ 2490 จะเห็นได้ว่า ในช่วงแรกนั้น ขบวนการนักศึกษาก่อตัวขึ้นมาโดยเป็นเสมือนปฏิกิริยาต่อการ

เปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย เพื่อดำเนินงานปกครองตนเองโดยอิสระ แต่เมื่อเริ่มมีการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับม.ธ.ก.มากขึ้น ทั้งที่มาจากความคุกคามของผู้เฝ้าทางอำนาจในขณะนั้น และที่มาจากกลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์-ผู้ประศาสน์การ ในกรณีกบฏวังหลวง ทำให้ม.ธ.ก. ต้องประสบการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ หลายประการ ทั้งในทางวิชาการและการบริหาร ส่วนนักศึกษาที่เริ่มรู้สึกว่ามีอาการคุกคามจากการเมืองภายนอกชัดเจนในกรณีเนติบัณฑิตสภา กฎ ก.พ. ที่ 110 แต่ที่กระทบต่อม.ธ.ก. และนักศึกษามากที่สุดคือ การยึดมหาวิทยาลัย กรณีเหล่านี้ไม่มีผลทำให้ผู้บริหารมหาวิทยาลัยชุดเดิมบ้างก็ต้องหมดอำนาจหน้าที่ในกิจการบริหาร บ้างก็ต้องระย่อสยบต่ออำนาจที่คุกคามจากภายนอก บทความในวารสารธรรมจักรระยะหลัง ๆ นี้ จึงแสดงออกใน 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรก เป็นการปลอบบำรุงขวัญให้แก่ขบวนการนักศึกษาที่เริ่มประสบกับความสับสนใจทิศทาง การต่อสู้อีกครั้งหนึ่ง มีบทความหลายชิ้นในช่วงปลายปี 2495 ที่เรียกร้องให้นักศึกษาทบทวนท่าทีของตนเองใหม่ โดยเฉพาะในการต่อสู้เพื่อคัดค้านสงคราม เรียกร้องสันติภาพ เช่น "ท่าทีของนักศึกษา" นายอาทร พุทธิสมบูรณ์ ได้เรียกร้องให้นักศึกษา ". . .แสดงออกซึ่งการคัดค้านนโยบายเตรียมสงคราม และความไม่เป็นประชาธิปไตย และแบกรับภาระในการพิทักษ์สันติภาพ" (2495: 39) บทความของนายมารุต บุณนาค ประธานคณะกรรมการนักศึกษา เรื่อง "ภาระกิจของนักศึกษา" เรียกร้องให้นักศึกษาเลือกเอาระหว่างการ "ยืนมือออกทำงานต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสันติภาพ หรือว่าเราจะนอนสบายเพื่อให้มนุษย์ชนนั่งพินาศเพราะภัยจากสงคราม" (2529: 30) บทความของนายประจวบ อัมพะเศวต เรื่อง "ท่าทีของนักศึกษาต่อนโยบายสงคราม" ประกาศให้นักศึกษาสนับสนุนการประชุมสมัชชาสันติภาพแห่งย่านเอเชียและแปซิฟิกโดยชี้ว่า "สงครามและการเตรียมสงครามย่อมเป็นจุดกำเนิดของความกดขี่และความยากแค้นทั้งปวง" (2495: 125) และบทความจากนักเขียนที่โด่งดังที่สุดในหมู่นักศึกษา ม.ธ.ก.-กุหลาบ สายประดิษฐ์ เรื่อง "ดูนักศึกษาม.ธ.ก. ด้วยแว่นขาว" ได้ปลอบประโลมนักศึกษาที่เผชิญกับมรสุม "การเมือง" อย่างหนักและไม่ขาดสาย ให้ตระหนักถึงธาตุแท้ของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ที่สอนให้รักผู้อื่น (2495: 105) ส่วนบทความในอีกลักษณะหนึ่ง เริ่มผนวกเอาขบวนการนักศึกษาเข้ากับการต่อสู้ทางการเมือง เช่นการต่อสู้เพื่อชาวสวนยางภาคใต้และภาคอีสาน (ปิยะ รุ่งชัย 2495: 179-186) การต่อสู้เพื่อสิทธิ เสรีภาพร่วมกับสมาคมหนังสือพิมพ์ (การต่อสู้ของสมาคมหนังสือพิมพ์ 2495: 17-18) และกระทั่งในการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม "ที่ชั่วร้ายอยู่ดีธรรม" ทั้งสังคม (บรรณาธิการแถลง 2495: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ในขณะที่ขบวนการนักศึกษากลับเป็นพลังต่อต้านแข็งขันกระแสดการข่มขู่คุกคามและลิดรอนสิทธิประโยชน์ต่อตัวนักศึกษาและมหาวิทยาลัย ในขั้นนี้ อาจนิเคราะห์จำแนกกลุ่มผู้นำนักศึกษาที่เคลื่อนไหวในขบวนการนักศึกษาได้เป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มซึ่งมุ่งหวังเพียงพิทักษ์คุ้มครองสิทธิของนักศึกษา และเคลื่อนไหวภายใต้ขอบเขตสิทธิ เสรีภาพ ตามพื้นฐานอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตย และมักจำกัดขอบเขตของกิจกรรมอยู่เฉพาะภายในมหาวิทยาลัย กับกลุ่มซึ่งเคลื่อนไหวประสานงานกับขบวนการต่อสู้ทางการเมืองภายนอกและชักนำเข้ามาสู่นักศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งบทความ การ

ปารุกกา การเคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพ ในบางครั้งก็มีกิจกรรมร่วมกับภายนอกอีกด้วย

สำหรับกลุ่มผู้นำนักศึกษากลุ่มที่ 2 นั้น ได้จุดชนวนทางความคิดให้ลูกโซนในหมู่นักศึกษา ปลุกฝังค่านิยมทางการศึกษาแบบใหม่ที่สิ้นเปลืองทรัพยากรทางการศึกษาแบบเก่า ซึ่งนำความคิดและการวิเคราะห์วิพากษ์ปัญหาทางสังคม-การเมือง มีการใช้ศัพท์ทางการเมืองบางคำเช่น "ดักดินา" "จักรพรรดินิยม" "การกดขี่ขูดรีด" "พวกปฏิวัติ" และ "ฟาสซิสต์" เพื่อประณามรัฐบาล และเรียกร้องให้ "สหยา" นักศึกษาลุกขึ้นต่อสู้เพื่อแสวงหา "เอกภาพ" "สมภาพ" "สังคมนิยม" และ "ศรีสังคมนิยม" เป็นต้น¹ ซึ่งพยายามปลุกเร้าความรู้สึก ความสำนึกของนักศึกษาเพื่อให้ประสานพลังสามัคคีกันต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิของนักศึกษาเป็นหลักใหญ่ และเรียกร้องในขอบเขตที่กว้างออกไปสู่สังคมภายนอกก็มี การมุ่งหวังขยายพลังการต่อสู้ของนักศึกษาให้กว้างขวางออกไป โดยเน้นการประสานกับกลุ่มขบวนการทางการเมืองในขณะนั้นเพื่อเรียกร้องคุณค่าทางสังคมอื่น ๆ มีผลทำให้ขบวนการนักศึกษาในช่วงหลัง ๆ มีกิจกรรมภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในภายหลังจากที่ผู้นำทั้ง 5 ถูกขับชื่อออก ทำให้ขบวนการเริ่มขาดเอกภาพและทิศทางการต่อสู้ที่แน่นอนเป็นต้น อาจกล่าวได้ว่ามีกลุ่มทางการเมืองบางกลุ่มพยายามเข้ามาเคลื่อนไหวในขบวนการนักศึกษา อาศัยชักนำให้ขบวนการนักศึกษาร่วมในกิจกรรมอื่น ๆ ภายนอกมหาวิทยาลัยโดยมุ่งไปที่ผู้นำนักศึกษา และขยายการเรียกร้องมาสู่ตัวนักศึกษาโดยตรงอีกด้วย

4.5 กลุ่ม-ขบวนการทางการเมืองอื่น ๆ นอกเหนือจากขบวนการสันติภาพ ขบวนการกู้ชาติ กลุ่มสื่อมวลชน-นักหนังสือพิมพ์ และขบวนการนักศึกษาแล้ว ในกรณีกบฏสันติภาพยังประกอบด้วยกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งมีคุณลักษณะเฉพาะในการเคลื่อนไหวของตนเองอีก คือ ขบวนการกรรมกร กลุ่มชาวจีน กลุ่มผู้นำในส่วนภูมิภาค กลุ่มเหล่านี้ถูกจับกุมในกรณีกบฏสันติภาพด้วยพฤติกรรมและการทางการเมืองที่แตกต่างกันออกไป หากแต่มีจุดร่วมกันที่สำคัญคือ การต่อต้านนโยบายการต่างประเทศ และนโยบายความมั่นคงภายในภายในของรัฐ

¹โปรดดูบทความในวารสารธรรมจักร ช่วงหลัง ๆ ในปี 2495 เช่น เสนาะ ธรรมเสถียร (2493: 7-12); ทวีปวร (2493: 170-175); ธาตรี นิวัฒไธรงค์ (2495: 41-48); ภาสกร มหุตฤกษ์ (2495: 51); สาย เมฆันดร (2495: 19-23); ประจวบ อัมพะเศวต (2495: 149-152); เปลื้อง วรรณศรี (2495: 83-86); ปิยะ รุ่งชัย (2495: 179-186); และศิษย์ ราชฎร (2495: 55-59) เป็นต้น

กรณีของขบวนการกรรมกรนั้น นายสุน กิจจำนงค์* อาจถือเป็นตัวแทนของกลุ่มได้ แม้ว่าการฟ้องในฝ่ายรัฐบาลจะจำแนกให้อยู่ในกลุ่มคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย อย่างไรก็ตามโรงเรียนนี้จะขอพิจารณาบทบาทฐานะทางสังคมการเมืองของนายสุน กิจจำนงค์ ในฐานะเป็นตัวแทนขบวนการกรรมกร ประกอบกับตัวแทนกรรมกรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขบวนการกรรมกรในช่วงหลังการรัฐประหาร 2490 โดยเฉพาะที่อยู่ภายใต้การนำของสมาคมสหอาชีพกรรมกร กำลังประสบกับปัญหาสองด้านที่สำคัญคือ ภาวะทางเศรษฐกิจ และภาวะทางการเมือง ภาวะทางเศรษฐกิจนั้นสืบเนื่องมาจากสภาพการณ์ในระหว่างสงครามและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้กรรมกรต้องถูกบีบคั้นอย่างมาก มีความพยายามเรียกร้องสวัสดิการ ค่าครองชีพต่าง ๆ และสภาพการจ้างงานจากนายจ้างตลอดเวลา อย่างไรก็ตามปัญหาสำคัญที่สุดคือ ปัญหาทางการเมือง ในช่วงก่อนการรัฐประหาร 2490 การจัดตั้งขบวนการกรรมกรทั้งเชื้อชาติไทยและจีนได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกรรมกรในเขตกรุงเทพฯ-ธนบุรี เมื่อต้นเดือนมกราคม 2490 ก็สามารถรวมตัวกันได้เป็นปีกแผ่นในนามของสมาคมสหอาชีพกรรมกรนครกรุงเทพฯ โดยมีนายดำริห์ เรืองสุธรรม เป็นประธานฝ่ายไทย (ประธานคนต่อมาคือนายสีห์ อโณทัย และนายสุน กิจจำนงค์) นายดีโก แซ่เหอ เป็นประธานฝ่ายจีน นายสีห์ อโณทัย เป็นกรรมการฝ่ายการศึกษา นายประสิทธิ์ ตะเพียนทองเป็นฝ่ายปฏิคม และนายวาศ สุนทรจามร เป็นที่ปรึกษากฎหมาย เป็นต้น (ดำริห์ เรืองสุธรรม และจรรยา ละสา 2529: 40-41) ต่อมา ใน

* สุน กิจจำนงค์ (2441-2508) เกิดที่จังหวัดสระบุรี ศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนฝึกหัดช่างในกรมแสงทหารบก ถูกเกณฑ์ทหาร ในระหว่างนั้นเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ขึ้น จึงอาสาไปรบในทวีปยุโรป ปฏิบัติราชการทหารราวปีเศษ ก็เดินทางกลับ เป็นนายช่างรายวันอยู่ในกรมช่างแสงทหารบก ลาออกไปเป็นช่างพิมพ์ที่กรมชลประทานอีกราวปีเศษ ย้ายไปที่โรงฟ้าสามเสน และที่กรมเกียกกายทหารบก จากนั้นก็เปลี่ยนงานอีกสองสามครั้ง ในที่สุดหันมาประกอบอาชีพส่วนตัว รับจ้างซ่อมเครื่องยนต์เล็ก ๆ น้อย ๆ เข้าร่วมในการจัดตั้งขบวนการกรรมกรยุคแรก และเข้าร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สมัครเป็นสมาชิกสมาคมสงเคราะห์กรรมกร ต่อมาได้เป็นประธานกรรมกรของหน่วยรวมช่าง และเป็นกรรมการของสมาคมสหอาชีพกรรมกรนครกรุงเทพฯ ภายหลังการรัฐประหาร 2490 สมาคมสหอาชีพฯ ถูกฝ่ายรัฐบาลคุกคามอย่างหนัก สุน กิจจำนงค์ รับเป็นประธานคณะกรรมการสมาคมสหอาชีพกรรมกรนครกรุงเทพฯ ภายหลังจากนั้นโทษคดีกบฏสันติภาพต้องล้มปวยลง และถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจ ในปี 2508

เดือนเมษายน หลังจากได้ขยายการจัดตั้งออกไปทั่วประเทศ ก็สามารถก่อตั้งเป็นองค์การสหอาชีพกรรมกรแห่งประเทศไทย โดยมีนายเชียรไท อภิชาติบุตร เลขาธิการพรรคสหชีพและพฤฒิสมาชิก เป็นประธานฯ และนายดำริห์ เรืองสุธรรม เป็นเลขาธิการขององค์การฯ นายสีห์ อินทัยเป็นกรรมการฝ่ายศึกษา และนายสุน์ กิจจำนงค์เป็นหัวหน้าฝ่ายสวัสดิการและปฏิคมขององค์การ การเคลื่อนไหวของขบวนการกรรมกรในช่วงนี้ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากรัฐบาลพลเรือชตนาถ ปรีดี พนมยงค์ และหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (สังคิต นิริยะรังสรรค์ 2529: 165) แต่เมื่อเกิดการรัฐประหาร 2490 ขบวนการกรรมกรต้องถูกฝ่ายรัฐบาลปราบปราม จับกุมอยู่เป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะขบวนการกรรมกรในสังกัดของสหอาชีพกรรมกร นอกจากนี้ทางฝ่ายรัฐบาลยังพยายามจัดตั้งขบวนการกรรมกรขึ้นมาแข่งขัน คือสมาคมกรรมกรไทย ตั้งแต่ปี 2491

ความขัดแย้งระหว่างกรรมกรฝ่ายหนึ่ง กับฝ่ายนายจ้าง-รัฐบาลอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง โดยมีผู้นำจากสหอาชีพกรรมกร หรือขบวนการกรรมกรปีกซ้ายเป็นผู้ให้การต่อสู้ เช่น การจับกุมกรรมกรโรงสีแปดริ้วและผู้แทนขององค์การสหอาชีพฯ ขณะไปยื่นคำร้องขอจัดตั้งสมาคม การปราบปรามกลุ่มกรรมกรสามล้อในกรุงเทพฯ การนัดหยุดงานของกรรมกรบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา และบริษัทอีสเอเซียติก ซึ่งมีการอ้างอิงถึงในคดีกบฏสันติภาพ การต่อสู้ที่สำคัญของฝ่ายกรรมกร ก็คือการนัดหยุดงานของกรรมกรไฟฟ้า-รกรางของกรรมกรรถไฟมกษส ในเดือนมีนาคม 2495 โดยที่ก่อนหน้านั้นก็มีการนัดหยุดงานต่อสู้หลายครั้ง แต่ในครั้งนี้มี การจับกุมปราบปรามครั้งใหญ่ เรียกว่า "กบฏมกษส" (ดำริห์ เรืองสุธรรม และจรรยา ละสา 2529: 100-125; สังคิต นิริยะรังสรรค์ 2529: 202-204) โดยมีผู้ที่เป็นแกนนำสำคัญที่เปิดเผยได้คือนายจรรยา ละสา นายวิระ ถนอมเลี้ยง นายสุวิทย์ เนียมสา นายน้อย ยาวะโนภาส และนายเกิดพูนผล เป็นต้น ผู้นำการต่อสู้ถูกจับกุม 7 คน ในการฟ้องร้องคดี ฝ่ายกรรมกรมีนายฝึก ณ สงขลา นายลีลละล่อง บุนนาค นายสัมพันธ์ ฝั่งประดิษฐ์ และนายอาทร พุทธิสมบุรณ์ เป็นทนายความ คดีนี้สิ้นสุดลงโดยศาลยกฟ้อง หลังจากที่เกิดกรณีกบฏสันติภาพขึ้น ฝ่ายรัฐบาลก็ได้กดดันให้กรรมกรถอนตัวออกจากสมาคมในเครือสหอาชีพกรรมกร เข้าสังกัดสมาคมกรรมกรไทย และสมาคมเสรีแรงงานที่รัฐบาลเป็นผู้อุปถัมภ์ขึ้น นับได้ว่าเป็นความพยายามของฝ่ายรัฐบาลในการควบคุมความเคลื่อนไหวของขบวนการกรรมกรปีกซ้ายซึ่งฝ่ายรัฐบาลถือว่าเป็นการคุกคามต่อความมั่นคงภายในของรัฐ ซึ่งจะต้องหาทางกำราบปราบปราม

ในกรณีของนายสุน์ กิจจำนงค์ ซึ่งเป็นผู้นำระดับสูงของสมาคมสหอาชีพกรรมกรในช่วงต้นทศวรรษ 2490 ได้เข้าร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวพรรคเรียกร้องสันติภาพด้วย โดยอยู่ในฐานะตัวแทนของกรรมกร นายสุน์ กิจจำนงค์เข้าร่วมในขบวนการสันติภาพไทยอย่างชัดเจนตั้งแต่การประชุมสถาปนาคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย หลังจากนั้นก็เข้าร่วมประชุมเตรียม

สมัชชาแห่งสันติภาพย่านเอเชียและแปซิฟิก และร่วมอยู่ในคณะกรรมการสงเคราะห์ประชาชนภาคอีสานอีกด้วย บทบาทการเคลื่อนไหวของผู้นำกรรมกรในกรณีเหล่านี้เมื่อมีโอกาสก็พยายามชี้แจงสภาพปัญหาของกรรมกรให้ที่ประชุมทราบอยู่เสมอ (ประคอง มิ่งประพาฬ, คำให้การพยานโจทก์) ในแง่นี้ ขบวนการสันติภาพจึงเป็นเวทีที่เปิดสำหรับปัญหาทางสังคม-การเมืองอื่น ๆ อีกด้วย ทั้งนี้ไม่ว่าจะโดยเจตนาของกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด หรือไม่อย่างไร พลังการเมืองกระแสฝ่ายเปลี่ยนแปลงก็ได้เข้ามาร่วมรับรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน

กรณีชาวจีนซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย สถานะของชาวจีนในประเทศไทยได้รับการยอมรับรับรองอย่างดีในสมัยรัฐบาลชุดนายปรีดี พนมยงค์และหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ แต่ชาวจีนในยุคนี้บางกลุ่มได้ก่อปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะก่อให้เกิดความยุ่งยากทางเศรษฐกิจของไทย โดยการลักลอบส่งข้าวออกไปนอกประเทศ ทั้งยังมีปัญหาอื่น ๆ อีก (สกินเนอร์ 2529: 290-291) จนกระทั่งผู้นำในคณะรัฐประหาร 2490 ถือเป็นเหตุผลสำคัญถึง 7 ข้อจากจำนวน 25 ข้อ (สุจินต์ตีกุล 2515: 145-149 อ้างจากบันทึกส่วนตัวของพลโท กาจ กาจสงคราม) ดังนั้น นับตั้งแต่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นมาใช้อำนาจภายหลังการรัฐประหาร 2490 ก็เริ่มรื้อฟื้นมาตรการชาตินิยมที่เข้มงวดเพื่อควบคุมคนจีนโดยเฉพาะ การควบคุมจากทางรัฐบาลไทยนี้ได้รับความชอบธรรมมากยิ่งขึ้นจากการรณรงค์ต่อต้านคอมมิวนิสต์ และเมื่อจีนสถาปนาระบอบใหม่ขึ้นมาแล้ว ความกลัวภัยคอมมิวนิสต์ยิ่งโหมกระพือขึ้นในวงราชการ ประกอบกับทางราชการไทยรับฟังคำโฆษณาชวนเชื่อจากกรุงปักกิ่งที่ว่า จะไม่ยอมให้เกิดการกดขี่บีบบังคับ "พี่น้องร่วมชาติของเรา" ขึ้นในประเทศไทย ซึ่งรัฐบาลไทยถือว่าเป็นการคุกคามประเทศไทยโดยตรง (สกินเนอร์ 2529: 331) ชาวจีนจึงตกเป็นเป้าหมายที่เด่นชัดในการกดดันควบคุมจากรัฐบาลไทย ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองในประชาคมชาวจีนในประเทศไทยก็เกิดการแตกแยกออกเป็นฝักฝ่ายต่าง ๆ ทั้งที่นิยมรัฐบาลเดิม-ก๊กมิน ตัง ที่นิยมรัฐบาลคอมมิวนิสต์ และที่ยังวางตัวเป็นกลาง ความขัดแย้งในประชาคมจีนนี้แสดงออกมาในหลายลักษณะที่สำคัญ คือการปะทะกันทางหน้าหนังสือพิมพ์จีนในประเทศไทย และในหมู่สมาคมชาวจีน อาจกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวของชาวจีนในประเทศไทยส่วนหนึ่งอาจเป็นไปได้ที่จะได้รับอิทธิพลจากขบวนการคอมมิวนิสต์ หรืออิทธิพลของขบวนการชาตินิยม หรือจากฝ่ายก๊กมิน ตังครอบงำอยู่ แต่รัฐบาลไทยเลือกเน้นปราบปรามเฉพาะกลุ่มแรก อย่างไรก็ตาม มาตรการปราบปรามเหล่านี้ โดยเฉพาะการออกพระราชบัญญัติคนเข้าเมืองฉบับต่าง ๆ เพื่อควบคุมคนจีนนั้นย่อมส่งผลสะท้อนไปทั่วชุมชนชาวจีน โดยเฉพาะในเมืองหลวง หรือเมืองใหญ่ ๆ โดยไม่อาจควบคุมผลให้จำกัดอยู่เฉพาะชาวจีนที่เคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลไทย ซึ่งถือเป็นการลิดรอนสิทธิ เสรีภาพและสิทธิมนุษยชน โดยการเลือกปฏิบัติต่อเชื้อชาติ และไม่เปิดโอกาสให้ร้องเรียนคัดค้านใด ๆ ได้ การปราบปรามในกรณีกบฏสันติภาพ ซึ่งแจ้งข้อหาครอบคลุมพฤติการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ เอาไว้กว้างขวางยิ่งเปิดโอกาสให้รัฐบาลอำนาจนิยม-ชาตินิยมจัดการกับชนกลุ่มน้อยด้วยมาตรการ

ที่รุนแรงได้สะดวกยิ่งขึ้น ในช่วงระหว่างวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 ถึง 24 มกราคม 2496 มีรายงานการตรวจค้นในชุมชนชาวจีนครั้งใหญ่ ๆ และมีการจับกุมชาวจีนกว่า 250 คน ตรวจค้นบริษัทห้างร้าน สมาคมโรงเรียนสอนภาษาจีนในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก (สกินเนอร์ 2529: 338-339) มีโรงเรียน โรงเรียนพิมพ์ถูกปิดหลายแห่งด้วยข้อกล่าวหาที่ว่า เป็นแหล่งช่องลมของฝ่ายคอมมิวนิสต์ มาตรการปราบปรามกดขี่ชาวจีนยิ่งกระทำได้สะดวกขึ้นด้วยมาตรการทางกฎหมายตามความในพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ 2495 ซึ่งส่งผลให้มีการจับกุมปิดโรงเรียนสอนภาษาจีนอีกเป็นจำนวนมาก (สกินเนอร์ 2529: 240-341)

และท้ายที่สุด สำหรับกลุ่มผู้นำในส่วนภูมิภาค อย่างเช่นนายครอง จันดาวงศ์ นายมงคล ณ นคร นายไสว มลายเวช การเคลื่อนไหวโดยมี "สันติภาพ" เป็นสัญลักษณ์ เป็นคุณค่าซึ่งทุกฝ่ายยอมรับได้โดยง่าย ได้ชักนำให้ผู้นำในส่วนภูมิภาคเข้าร่วมในขบวนการเคลื่อนไหว เปิดโอกาสให้เข้ามาแจกแจงสภาพปัญหาในชุมชน ในท้องถิ่นของตนได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเดือดร้อนเรื่องระบบชลประทานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัญหาแร่และยางพาราในภาคใต้ และแลกเปลี่ยนทรรศนะประสบการณ์ระหว่างผู้นำขบวนการต่าง ๆ และกับสื่อมวลชน ข้อสังเกตในที่นี้ก็คือ เวทีที่ขบวนการสันติภาพเปิดไว้นี้ สามารถรับเอาปัญหาต่าง ๆ ได้แทบทุกประเด็น ทั้งทางการเมือง การลิดรอนสิทธิ เสรีภาพ ของสื่อมวลชน ปัญหาภาวะการครองชีพของกรรมกร ปัญหาทางเศรษฐกิจในส่วนภูมิภาค เป็นต้น และกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะจากส่วนภูมิภาคจะฝากความหวังไว้กับการเคลื่อนไหวในนามของขบวนการสันติภาพไว้อย่างสูง ซึ่งสะท้อนถึงปัญหาของสถาบันทางการเมืองในระบบรัฐสภา ปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยยุคนั้น และในท้ายที่สุด เป็นเสมือนปฏิกริยาต่อการใช้อำนาจหน้าที่ของกลไกของรัฐ

สรุป

แนวความคิด และการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับ "สันติภาพ" ในสังคมไทยช่วงต้นทศวรรษ 2490 มีจุดกำเนิดมาจากความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างประเทศมหาอำนาจสองค่าย คือค่ายเสรีประชาธิปไตย-ทุนนิยม ซึ่งมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ กับค่ายสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ ซึ่งมีสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ เมื่อกลุ่มพลังทางการเมืองกระแสเปลี่ยนแปลงรับเข้ามาและนำไปเคลื่อนไหวทางสังคม-การเมืองภายในประเทศไทย ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้ง และการตอบโต้ระหว่างพลังทางการเมืองสองกระแส กล่าวคือระหว่างพลังทางการเมืองกระแสหลัก-อำนาจรัฐนิยม กับกระแสพลังฝ่ายเปลี่ยนแปลง เมื่อประกอบกับความขัดแย้งในเรื่องอื่น ๆ ในทางสังคม-การเมืองไทย เช่นในเรื่องสิทธิ เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ นโยบายความมั่นคงภายใน-การต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์

การควบคุมชาวจีน นโยบายการต่างประเทศ-การผูกสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกา การเข้าร่วมสงครามเกาหลี ฯลฯ ทำให้ความขัดแย้งนี้ถึงขีดแหลมคมยิ่งขึ้น ความขัดแย้งในช่วงนี้ยุติลงด้วยการปราบปรามจับกุมในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 ด้วยข้อหาภักฎภายในและภายนอกราชอาณาจักรตามทฤษฎีของรัฐและกลไกของรัฐ ซึ่งมีฐานความเชื่อทางการเมืองว่าไทยกำลังถูกคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ เนื่องจากมีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงไปสู่แนวทางของลัทธิคอมมิวนิสต์ภายในประเทศต่าง ๆ ที่ภูมิภาคนี้ มีกระแสความตื่นตัวและเผยแพร่ความคิดทางการเมืองแบบมาร์กซิสต์ เหมายิสต์อย่างกว้างขวาง ฝ่ายรัฐบาลก็ได้พยายามหามาตรการต่าง ๆ ควบคุมและปราบปรามเคลื่อนไหวเหล่านี้ แต่ก็ไม่อาจยุติการเคลื่อนไหวในลักษณะที่เป็นรัฐเห็นว่าเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐได้ ดังนั้นจึงต้องดำเนินมาตรการการปราบปรามในขั้นเด็ดขาด โดยการจับกุมกลุ่มขบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่วันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 พร้อมทั้งผลักดันมาตรการทางกฎหมายโดยเฉพาะเพื่อจัดการกับปัญหาเหล่านี้ในโอกาสต่อไป

ส่วนขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการเคลื่อนไหวเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจรัฐ-สังคม และระบอบเศรษฐกิจ ให้ไปสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ ได้เริ่มการเคลื่อนไหวแนวทางมวลชน หรือแนวทางสันติต่อประชาชน ในลักษณะของการอาศัย "แนวร่วม" โดยให้การศึกษาคู่มือทางการเมืองแบบสังคมนิยม คอมมิวนิสต์ ผ่านทางสื่อมวลชนที่จัดตั้งขึ้นมาเป็นการเฉพาะ โดยการส่งสมาชิกเข้าไปแอบแฝงในสื่อมวลชนและขบวนการต่าง ๆ และโดยการติดต่อสัมพันธ์ส่วนตัว เมื่อเริ่มมีการเคลื่อนไหวในทางสากลของขบวนการสันติภาพสากล ขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยรับเอาความเคลื่อนไหวนี้เข้ามาด้วยเหตุผลอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรก ถือเป็นภารกิจของขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยที่จะต้องปฏิบัติตามกระแสความเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์สากล เพื่อความสนับสนุนทางการเมืองในด้านอื่น ๆ เป็นสำคัญ ประการที่ 2 เพื่อใช้เป็นสื่อในการติดต่อและเข้าถึงมวลชน ซึ่งถือเป็นยุทธวิธีที่สำคัญของขบวนการคอมมิวนิสต์ในยุคนี้ในการทำ "แนวร่วม" กับกลุ่มต่าง ๆ นั้น มีทั้งโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนบุคคล โดยความคิด-อุดมการณ์ทางการเมืองแบบคอมมิวนิสต์ โดยอาศัยแนวความคิดและการเคลื่อนไหวในเรื่อง "สันติภาพ" เป็นสื่อกลางประสานกิจกรรม และผลประโยชน์ทางการเมืองของกลุ่ม-ขบวนการทางการเมืองที่แตกต่างกัน และการเข้าไปดำเนินการจัดตั้งเองเช่นความพยายามในขบวนการกรรมกร ขบวนการนักศึกษา พระสงฆ์ ขบวนการสันติภาพ และผู้นำในส่วนภูมิภาค เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สำหรับกลุ่ม-ขบวนการทางการเมืองอื่น ๆ ซึ่งกล่าวถึงในงานศึกษาที่ต่างก็แสดงให้เห็นว่ามีอาณาผลประโยชน์ ความต้องการของตนเองที่จะต้องแสวงหา หรือปกป้องคุ้มครอง ทั้งในระดับที่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่ม-ขบวนการ ในระดับสังคม ประเทศชาติ จนกระทั่งถึงเจตนารมณ์สำหรับมวลมนุษยชาติ คือการแสวงหา "สันติภาพถาวร" ความเคลื่อนไหว

เรียกร่องสันติภาพในช่วงนี้ สำหรับมวลชนที่ลุกขึ้นมาลงนามสนับสนุนนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีแรงจูงใจ อยู่ที่ความปรารถนาในสันติภาพถาวรโดยบริสุทธิ์ใจ โดยไม่จำแนกแยกแยะว่าจะจะเป็นสันติภาพแบบใด หรือค่ายใด เมื่อเห็นว่าการเคลื่อนไหวนั้นมิใช่เป็นไปโดยวิธีการที่ขัดแย้งกับคุณค่าที่แสวงหา จึงมีผู้สนับสนุนเป็นจำนวนนับแสนคน ในกลุ่มเหล่านี้ บ้างอาจจะสนับสนุนโดยเป็นปฏิกริยาต่อนโยบายการต่างประเทศ และความมั่นคงภายในของรัฐ ดังที่ขบวนการสันติภาพและกลุ่มต่อต้านรัฐบาลบางกลุ่มพยายามชี้ให้เห็น บางกลุ่มอาศัยประเด็นเหล่านี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงสภาพของตนเองในสังคมส่วนใหญ่ ซึ่งไม่แตกต่างกัน และเรียกร่องให้ทำการเปลี่ยนแปลงทั้งสภาพของตนและโดยส่วนรวม ช่องทางที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียกร่องสันติภาพก็เปิดกว้างขึ้นโดยวิธีการง่าย ๆ และธรรมดา ช่องทางในการแสดงทรรศนะต่อต้านนโยบายรัฐบาลก็มีหลายระดับให้เลือกในกลุ่มขบวนการต่าง ๆ ความหลากหลายของประเด็นและกลุ่มเหล่านี้ ทำให้ขบวนการซึ่งต่อต้านรัฐนโยบายและกลไกของรัฐ เติบโตขยายออกอย่างรวดเร็ว ซึ่งในทศวรรษของรัฐแล้วยิ่งเป็นการท้าทายและกระทบต่อระบอบโดยส่วนรวม ในที่สุดก็นำมาสู่การกวาดล้างจับกุมผู้นำกลุ่มต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่วันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 และทำลายความเชื่อถือ และเกียรติภูมิของขบวนการและกรอบความคิดเกี่ยวกับ "สันติภาพ" ที่นำเสนอในช่วงนั้น โดยการปล่อยข่าวให้ผู้ที่ลงนามสนับสนุนสันติภาพมารายงานตัวต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจ (นิมฟ์ไทย 2495 ค: 1; สยามนิกร 2495 ค: 1) ไม่เช่นนั้นจะมีความผิดฐานสนับสนุนคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ซึ่งเพิ่งถูกจับกุม และในที่สุด "ทางราชการก็เห็นเป็นการสมควรที่จะเปลี่ยนชื่อบ้านสันติภาพ... เสียใหม่ เพื่อความเหมาะสมจึงให้เปลี่ยนชื่อบ้านสันติภาพเป็น "บ้านพิษณุโลก" ตั้งแต่วันที่ 31 มกราคม 2496 เป็นต้นไป" (ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่องเปลี่ยนชื่อบ้านสันติภาพเป็นบ้านพิษณุโลก 2496: 686)

อย่างไรก็ตาม เมื่อการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพเหล่านี้ต้องถูกฝ่ายรัฐบาลจับกุม และมีการพิจารณาคดีอย่างต่อเนื่องยาวนาน หนังสือพิมพ์ก็ได้ถ่ายทอดข่าวคราวความคืบหน้าของคดีนี้เป็นระยะ ๆ ซึ่งยิ่งความสะเทือนใจแก่สันติชนเป็นจำนวนมาก ยกเว้นบางฉบับโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ สยามรัฐ ซึ่งลงข่าวกระหน่ำซ้ำเติมผู้ถูกจับในคดีนี้¹ ดังนั้น ภายหลังจากที่ได้มีการพิพากษาคดีแล้ว ก็มีความพยายามอย่างจริงจังในการเรียกร่องให้รัฐบาลนิรโทษกรรมผู้ที่ต้องโทษในคดีนี้ ตลอดจนนักโทษคดีการเมืองอื่น ๆ โดยเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนสิงหาคม 2498 เมื่อรัฐบาลชุดจอมพลแปลก พิบูลสงครามแสดงท่าทีอย่างแข็งขันว่าต้องการให้บรรยากาศทางการเมืองเป็น "ประชาธิปไตย" มากขึ้น หนังสือพิมพ์ก็เริ่มตีพิมพ์บทความ และข้อเขียนเรียกร่องให้รัฐบาลนิรโทษกรรมนักโทษต่าง ๆ เป็นระยะ ๆ เช่น "แต่-จำเลยในคดีขบถรุ่น 10 พฤศจิกายน" ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ เสถียรภาพ วันที่ 30 สิงหาคม 2498 ได้เรียกร่องให้รัฐบาลนิรโทษกรรม "ให้เขาได้พบความอิสระภาพ และได้ใช้สติปัญญาของเขาประเทืองความรู้ของประชาชน และสนับสนุนระบอบประชาธิปไตยให้ก้าว

หน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป" (อ้างถึงใน ธรรมรัตน์ รั้งสรรค์ 2498: 6) "สามแฉก" แห่งหนังสือพิมพ์ ไทยใหม่ ได้วิเคราะห์ข่าวการไร้โทษกรรมนี้ด้วยทรรศนะทางวิทยาศาสตร์สังคมในบทความเรื่อง "เมื่อทำบาปไว้ ก็จงชำระบาปไป!" มีความตอนหนึ่งว่า "การปลดปล่อยพลังสร้างสรรค์ของสังคมออกมาเสียจากการจับกุมคุมขังนั้น เป็นพฤติกรรมซึ่งมักจะตามติดมากับการเปลี่ยนแปลงกระแสธารของความคิดและตัวธาตุซึ่งยึดกุมอำนาจลุ่มหลงในอำนาจ. . . อย่างเช่นในเมืองไทยเรา ในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ปลงใจชวนเข้ายึดหลักประชาธิปไตยอยู่เรื่อย ๆ มาโดยลำดับแล้วนี้" (อ้างถึงใน ธรรมรัตน์ รั้งสรรค์ 2498: 29) นอกจากนี้ ความคิดเห็นโดยมากมักเป็นในทำนองที่ว่า "เป็นการแสดงถึงน้ำใจอันกว้างขวางของรัฐบาล" (ธรรมรัตน์ รั้งสรรค์ 2498: 12 อ้างจาก น้อย อินทนนท์ 2498) ตลอดช่วงระยะเวลา 3 เดือนที่มีการแสดงความคิดเห็นเรื่องนี้ทางหน้าหนังสือพิมพ์ มีบทความต่าง ๆ กว่า 40 ชิ้น ที่เรียกร้องเร่งรัดให้รัฐบาลจัดการไร้โทษกรรมโดยเร็ว*

ในที่สุด รัฐบาลชุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ออกพระราชบัญญัติไร้โทษกรรมดังที่เรียกร้องต้องการนี้ เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2500 โดยจะให้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 13 พฤษภาคม 2500 เป็นต้นไป (พระราชบัญญัติไร้โทษกรรมในโอกาสครบ 25 พุทธศตวรรษ พ.ศ. 2499-2500: 283-290) อย่างไรก็ตาม ผู้ต้องโทษในคดีกบฏสันติภาพก็ได้ทยอยกันประกันตัวออกมาตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2500 เมื่อทราบแน่ชัดว่ารัฐบาลประกาศไร้โทษกรรมแล้ว ในเดือนพฤษภาคม 2500 นักโทษการเมืองเหล่านี้ก็ได้รับการปล่อยตัวออกมาจนหมดสิ้น และได้รับการล้าง "มลทิน" ทั้งปวงตามความในพระราชบัญญัติฉบับนี้ จากนั้น พฤติการณ์ของจำเลย 49 ชีวิตนี้ก็ดำเนินต่อไปตามกฎหมายหลัง จิตสำนึก และสติปัญญาของแต่ละคน

*โปรดดูใน ธรรมรัตน์ รั้งสรรค์, ผู้รวบรวม. มติมหาชนเกี่ยวกับเรื่อง...ไร้โทษกรรม (พระนคร: บริษัทการพิมพ์ไชนั๊วต์, 2498).